

İktisat İzleme Raporu 2023

TÜRKİYE EKONOMİSİNİN GÖRÜNÜMÜ

ALAN İZLEME RAPORLARI

ALAN İZLEME RAPORLARI

İLKE YAYINLARI: 226
ALAN İZLEME RAPORLARI: 18
İKTİSAT İZLEME RAPORU 2023

Proje Yürütücüsü: Ahmet Sait Öner

Proje Danışmanı: Nihat Erdoğan

Editör: Ömer Faruk Tekdoğan

Yazarlar: Fikri Kaplan, Memduh Ünal, Tarık Eraslan, Ali Can Yenice, Halil Azal, Emrullah Aydın, Fatih Furkan Akosman, Önder Özgür, Ali Polat, Şükrü Çağrı Çelik, Yunus Emre Aydınbaş, Burak Çıkıryel, İbrahim Arı, Salih Ülev, Harun Türker Kara, Gökhan Alpen, Muhammed Hadin Öner

Yayın Koordinatörü: Mehtap Nur Öksüz

Araştırmacı: Sümeyra Aydın

Veri Derleme ve Görselleştirme: Sümeyra Aydın, Beyza Güneş, Talha Bedirhan Işık, Ozan Solak, Muhammed Ali Yeşil

Katkıda Bulunanlar: Melih Turan, Ömer Torlak, Elyesa Koytak

Tashih: Betül Sezgin

© İLKE İlim Kültür Eğitim Vakfı, İstanbul 2024

ISBN: 978-625-8350-80-7

E-ISBN: 978-625-8350-81-4

DOI: <http://dx.doi.org/10.26414/air18>

Tasarım: Seyfullah Bayram

Kapak Görseli: Türkiye Petrol Rafinerileri A.Ş., Kocaeli

İLKE
ilim kültür eğitim vakfı

İLKE Vakfı, toplumsal meselelerle ilgili bilgi, politika ve strateji üreten, karar alıcılara yol gösterecek araştırmalar yapan ve gelecek için gerekli birikimin oluşmasına katkı sağlayan bir sivil toplum kuruluşudur.

ikam
İSLAM İKTİSADI ARAŞTIRMA MERKEZİ

Bu Alan İzleme Raporu, İslam İktisadi Araştırma Merkezi (İKAM) tarafından hazırlanmıştır. İKAM, yeni bir iktisadi düşüncenin küllü bir şekilde inşası için yetkin fikir ve teorilerin üretilmesini teşvik etmeyi amaçlamaktadır.

Aziz Mahmut Hüdayi Mah. Türbe Kapısı Sk. No: 13 Üsküdar/ İstanbul | +90 216 532 63 70 | bilgi@ilke.org.tr | ilke.org.tr

© Tüm hakları saklıdır. İLKE İlim Kültür Eğitim Vakfının yazılı izni olmadan bu eserin hiçbir kısmı elektronik ya da mekanik yollarla çoğaltılamaz. Raporda belirtilen görüşler yazara aittir ve İLKE İlim Kültür Eğitim Vakfını bağlamaz.

İKTİSAT İZLEME RAPORU 2023

TÜRKİYE EKONOMİSİNİN GÖRÜNÜMÜ

İLKE İlim Kültür Eğitim Vakfı
İstanbul, 2024

İçindekiler

Giriş	1
Temel Bulgular	4
Öneriler	8
Küresel Ekonomik Gelişmeler ve Uluslararası Karşılaştırma	12
Fikri Kaplan	
Ulusal Hesaplar ve Büyüme	18
Memduh Ünal	
İşgücü Piyasası	24
Mehmet Tarık Eraslan	
Gelir Dağılımı ve Yoksulluk	30
Ali Can Yenice	
Kamu Maliyesi	36
Halil İbrahim Azal	
Enflasyon	44
Emrullah Aydın	
Merkez Bankası ve Para Politikası	52
Fatih Furkan Akosman	
Yurt İçi Finansal Piyasalar	62
Önder Özgür	

Dış Ekonomik Göstergeler	70
Ali Polat	
Tarım Sektörü	76
Memduh Ünal	
Sanayi Sektörü	82
Şükrü Çağrı Çelik	
Hizmetler Sektörü	90
Yunus Emre Aydınbaş	
Enerji Sektörü	98
Burak Çıkıryel	
İnşaat ve Konut Sektörü	104
İbrahim Arı	
Otomotiv Sektörü	114
Salih Ülev	
Şirketler	120
Harun Türker Kara	
Start-Up Ekonomisi ve Fintekler	128
Gökhan Alpen	
İslam İktisadı ve Finansı	138
Muhammed Hadin Öner	
Kaynakça	146
Yazarlar	151

Tablo, Grafik ve Haritalar

Tablolar

Tablo 1. Yıllara Göre Kişi Başı ve Toplam GSYH (Milyar TL, Milyar \$, \$, SAGP \$ ve 2009=100, 2013-2023)	19
Tablo 2. Üretim ve Harcama Yönüyle Yüzde Ağırlıklar (2013-2023)	19
Tablo 3. Üretim ve Harcama Yönüyle Reel Yüzde Değişimler (2013-2023)	21
Tablo 4. Temel İstihdam ve İşgücü Göstergeleri (2018-2023)	29
Tablo 5. Türkiye'deki Gelir Dağılımı (Gini Katsayısı)	31
Tablo 6. Türkiye Ekonomisinin Görünümü (Eşdeğer Hanehalkı Kullanılabilir Fert Gelirine Göre)	31
Tablo 7. Sıralı %20'lik Gruplar İtibarıyla Hanehalkı Gelir Durumu	33
Tablo 8. Merkezi Yönetim Bütçe Denge Tablosu	37
Tablo 9. Merkezi Yönetim Bütçe Dengesi	37
Tablo 10. Kamu Maliyesine İlişkin Temel Göstergeler (2019-2023)	39
Tablo 11. Merkezi Yönetim Bütçe Gerçekleşmeleri (2022-2023)	41
Tablo 12. 2023 Yılında Enflasyonun Temel Kaynakları (Puan)	45
Tablo 13. TCMB ve Para Politikası 2023 Yılı Genel Görünümü (% , 2023)	53
Tablo 14. Ekonomik Birimlerin Finansal Varlık ve Yükümlülükleri	63
Tablo 15. 2023 Yılı İhracat ve İthalat Fasılları (Bin ABD Doları)	73
Tablo 16. Ülke Gruplarının Yıllara Göre İhracat Oranları (% , 2013-2023)	73
Tablo 17. Ülke Gruplarının Yıllara Göre İthalat Oranları (% , 2013-2023)	75
Tablo 18. Yıllar İtibarıyla Tarım ve Gıda Dış Ticareti ve Toplam Ticaretteki Payı (Milyar ABD Doları, 2013-2023)	79
Tablo 19. Bitkisel Üretim İstatistikleri (Milyon Ton, 2013-2023)	81
Tablo 20. Türkiye'de Yıllar İtibarıyla Canlı Hayvan Sayısı ve Kırmızı Et, Beyaz Et ve Çiğ Süt Üretim Miktarı (2001-2023)	81
Tablo 21. İmalat Sektörü Alt Dalları İtibarıyla Uluslararası Doğrudan Yatırım Dağılımı (2022-2023)	89
Tablo 22. Sektörlerin İstihdam İçindeki Payları (% , 2020-2023)	91
Tablo 23. Hizmet Sektörüyle İlgili TÜFE Ana Harcama Gruplarında 2023 Yılı TÜFE Oranları (% , 2023)	95
Tablo 24. Bazı OECD Ülkelerinde Elektrik Satış Fiyatlarının OECD Ortalamasına Göre Sıralaması, 2022	103
Tablo 25. Perakende Satışlar (2023)	115
Tablo 26. Yıllara Göre Türkiye'de Yapılan Yatırım Tutarları (Milyon ABD Doları, % , 2018-2023)	129
Tablo 27. Yıllara Göre Türkiye'de Yapılan Yatırım Adetleri (% , 2018-2023)	129
Tablo 28. Sektörel Bazda Yıllara Göre Türkiye'de Yapılan Yatırım Tutarları (Milyon ABD Doları, 2018-2023)	131
Tablo 29. Sektörel Bazda Yıllara Göre Türkiye'de Yapılan Yatırım Adetleri (2018-2023)	133
Tablo 30. Katılım Sigortacılığı (2013-2023)	139

Grafikler

Grafik 1. Küresel Risk Algısı Araştırması (% , 2023-2024)	13
Grafik 2. Yıllara Göre Küresel Enflasyon Oranları (% , 2014-2023)	13
Grafik 3. ABD M2 Para Arzı (Trilyon ABD Doları, 2014-2023)	13
Grafik 4. Dolar Endeksi DXY (2014-2023)	13

Grafik 5. Dolar-Türk Lirası Paritesi (ABD Doları/TL, 2014-2023)	13
Grafik 6. Ülke Grupları ve Türkiye Yıllık Enflasyon Oranları (% , 2014-2023)	15
Grafik 7. Ülke Grupları ve Türkiye Yıllık Reel Büyüme (% , 2014-2023)	15
Grafik 8. Ülke Gruplarında Kişi Başına Düşen Milli Gelir (ABD Doları, 2014-2023)	15
Grafik 9. Ülke Gruplarının Satın Alma Gücü Paritesine Göre Milli Gelirleri (ABD Doları, 2014-2023)	15
Grafik 10. Ülke Gruplarına Göre Cari İşlemler Dengesi (Milyar ABD Doları, 2014-2023)	15
Grafik 11. Ülke Gruplarına Göre Cari İşlemler Dengesi (% Milli Gelir, 2014-2023)	17
Grafik 12. Ülke Gruplarına Göre İthalat Oranları (% Milli Gelir, 2014-2022)	17
Grafik 13. Ülke Gruplarına Göre İhracat Oranları (% Milli Gelir, 2014-2022)	17
Grafik 14. Ülke Gruplarına Göre İşsizlik Oranları (% Nüfus, 2014-2023)	17
Grafik 15. İşgücü ve Sermayenin GSYH İçindeki Payları (% , 1998-2023)	21
Grafik 16. Yıllara Göre Kişi Başına Düşen ve Toplam GSYH (1998-2023)	23
Grafik 17. Temel İşgücü Göstergeleri (% , 2013-2023)	25
Grafik 18. Kayıt Dışı İstihdam Oranı (% , 2019-2023)	25
Grafik 19. Genç ve Kadın İşsizlik Oranları (% , 2013-2023)	27
Grafik 20. İstihdamın Sektörel Dağılımı (% , 2020-2023)	27
Grafik 21. Çalışma Çağı Nüfusu ve İşgücüne Katılım (2018-2022)	29
Grafik 22. Türkiye İçin Gini Katsayısı (2014-2023)	31
Grafik 23. Türkiye İçin P80/P20 Oranı (% , 2010-2023)	33
Grafik 24. Türkiye'de Maddi Yoksulluk Oranı, Sürekli Yoksulluk Oranı ve Maddi ve Sosyal Yoksunluk (% , 2010-2023)	35
Grafik 25. Bütçe Dengesinin GSYH'ye Oranının Gelişimi (% , 2013-2023)	39
Grafik 26. Bazı Mali Risk Göstergeleri (2013-2023)	39
Grafik 27. Yıllara Göre AB Tanımlı ve Merkezi Yönetim Borç Stoku (% , 2013-2023)	41
Grafik 28. MY Borç Stoku Döviz-TL Yapısı (Milyon TL, 2013-2023)	43
Grafik 29. TL Cinsi Sabit Faizli İç Borçlanmanın Ağırlıklı Ortalama Vadesi	43
Grafik 30. TL Cinsi Sabit Faizli İç Borçlanmanın Ağırlıklı Ortalama Maliyeti	43
Grafik 31. Türkiye'de Yıllık Enflasyon Oranları (% , 2010-2023)	45
Grafik 32. Türkiye'de 2023 Yılında Enflasyonun Seyri	45
Grafik 33. Ana Harcama Gruplarına Göre Enflasyon (% , 2023)	47
Grafik 34. Alternatif Yıllık Enflasyon Göstergeleri (% , 2015-2023)	47
Grafik 35. Aylık TÜFE ve Ücretliler Geçinme Endeksi (% , 2022 Ocak-2023 Aralık)	47
Grafik 36. Türkiye'de 2023 Yılında Üretici Enflasyonunun Seyri	49
Grafik 37. 2023 Yılında Dört Sanayi Sektörü ve Ana Sanayi Grupları İtibarıyla Yi-ÜFE	49
Grafik 38. 2023 Yılı TCMB Para Politikası Faiz Oranları, 1 Hafta Repo (% , 2021-2023)	53
Grafik 39. ABD Doları/Türk Lirası Döviz Kuru, Yıllık (2009-2023)	53
Grafik 40. ABD Doları/TL Döviz Kuru, Aylık (2022-2023)	53
Grafik 41. TCMB Brüt Rezervler, Yıllık (Milyar ABD Doları, 2009-2023)	55
Grafik 42. TCMB Brüt Rezervler, Aylık (Milyar ABD Doları, 2022-2023)	55
Grafik 43. TCMB Uluslararası Net Rezervler, Yıllık (Milyar ABD Doları, 2009-2023)	55
Grafik 44. TCMB Uluslararası Net Rezervler, Aylık (Milyar ABD Doları, 2022-2023)	55
Grafik 45. TCMB Swaplar Hariç Uluslararası Net Rezervler, Aylık (Milyar ABD Doları, 2022-2023)	57
Grafik 46. TCMB Net Uluslararası Yatırım Pozisyonu, Çeyreklik (Milyar ABD Doları, 2022-2023)	57
Grafik 47. TCMB Net Uluslararası Yatırım Pozisyonu Kompozisyonu, Çeyreklik (% , 2022-2023)	57
Grafik 48. M1, M2 ve M3 Para Arzları, Yıllık (Milyar TL, 2022-2023)	57

Grafik 49. M1, M2 ve M3 Para Arzlarındaki Yıllık Değişim Oranı ve Yıllık Enflasyon (% , 2009-2023)	59
Grafik 50. M1, M2 ve M3 Para Arzlarındaki Aylık Değişim Oranı ve Aylık Enflasyon (% , 2022-2023)	59
Grafik 51. Toplam Mevduat Yıllık Değişim Oranları (% , 2009-2023)	59
Grafik 52. Toplam Mevduat, Vadesiz Mevduat ve Vadeli Mevduat Aylık Değişim Oranları (% , 2022-2023)	59
Grafik 53. Bankacılık Sektörü Toplam Kredi Hacmi Yıllık Değişim Oranları (% , 2009-2023)	61
Grafik 54. Bankacılık Sektörü Toplam Kredi Hacmi Aylık Değişim Oranları (% , 2022-2023)	61
Grafik 55. Reeskont İşlemlerinde Uygulanan İskonto Oranı (% , 2023)	61
Grafik 56. Ticari Kredi, Tüketici Kredisi ve Mevduat Ağırlıklı Ortalama Faiz Oranları ile Politika Faiz Oranı (% , 2023)	61
Grafik 57. Yıllara Göre Bankacılık Sektörü Temel Büyüklükler (Milyar TL, 2010-2023)	63
Grafik 58. Banka Kredi Türlerinin Payları (% , 2019-2023)	63
Grafik 59. BIST 30 ve BIST 100 Endeksleri (2021-2023)	65
Grafik 60. ABD Doları/TL ve EUR/TL Döviz Kurları (2022-2023)	65
Grafik 61. Kredi Faiz Oranları (% , 2023)	67
Grafik 62. Vadelerine Göre DİBS'lerin Getiri Eğrisi (%)	67
Grafik 63. Yıllara Göre İhracat ve İthalat Değerleri (Bin ABD Doları, 2013-2023)	71
Grafik 64. İhracatın İthalatı Karşılama Oranı (% , 2013-2023)	71
Grafik 65. Yİ-ÜFE Bazlı Reel Efektif Döviz Kuru (2003=100, 1994-2023)	75
Grafik 66. Türkiye Net Dış Borç Stoku/GSYH, Çeyreklik (% , 2003-2023)	75
Grafik 67. Yıllara Göre Nominal ve Reel Gıda Endeksi (2014-2016=100, 1990-2023)	77
Grafik 68. Yıllara Göre Gıda Emtiaları Reel Fiyat Endeksleri (2014-2016=100, 1990-2023)	77
Grafik 69. Tarım Sektörünün Toplam İstihdamdaki Payı (% , 2005-2023)	77
Grafik 70. Kullanım Alanlarına Göre Tarım Alanlarının Dağılımı (% , 2001-2023)	79
Grafik 71. Yıllar İtibarıyla Tahıl ve Sebze Yeterlilik Oranı (% , 2010-2023)	79
Grafik 72. GSYH'nin Sektörel Dağılımı (% , 2021-2023)	83
Grafik 73. Bir Önceki Yılın Aynı Çeyreğine Göre Sanayi Sektöründeki Değişim Oranları (% , 2021-2023)	83
Grafik 74. İmalat Sanayi Kapasite Kullanım Oranları (% , 2010-2023)	83
Grafik 75. Sanayi Üretim Endeksi Yıllık Değişim Oranı (% , 2023)	85
Grafik 76. Mevsim ve Takvim Etkilerinden Arındırılmış Sanayi Üretim Endeksi (2015=100 Referans Yılı, 2022-2023)	85
Grafik 77. Mevsim ve Takvim Etkilerinden Arındırılmış İmalat Sanayi Üretim Endeksi, (2015=100 Referans Yılı, 2022-2023)	85
Grafik 78. Sanayi Üretim Endeksine Katkı Oranları (%)	87
Grafik 79. İmalat Sanayi Üretim Endeksine Katkı Oranları (%)	87
Grafik 80. İmalat Sektörü PMI Verileri	87
Grafik 81. Uluslararası Doğrudan Yatırımlarda Sanayi Sektörünün Payı (% , 2022-2023)	89
Grafik 82. Sektörlerin İstihdam İçindeki Payları (% , 2022-2023)	91
Grafik 83. Türkiye'nin Hizmet İhracı (Milyon ABD Doları, 2012-2023)	91
Grafik 84. Merkez Bankası Ödemeler Dengesi Fikri Mülkiyet Hakları Kullanım Ücretleri Kalemi (Milyon ABD Doları, 2013-2023)	93
Grafik 85. Merkez Bankası Ödemeler Dengesi Kişisel, Kültürel ve Eğlence Hizmetleri Kalemi (Milyon ABD Doları, 2013-2023)	93
Grafik 86. Hizmet Üretici Fiyat Endeksinin Bir Önceki Aya Göre Değişimi (% , 2022-2023)	95
Grafik 87. Türkiye Kurulu Gücünün Birincil Enerji Kaynaklarına Göre Yıllar İtibarıyla Gelişimi (MW, 2006-2022)	99
Grafik 88. Kurulu Gücün Kaynaklara Göre Dağılımı (% , 2022)	99
Grafik 89. Türkiye'nin Toplam Kurulu Gücü İçinde Yenilenebilir Kaynakların Yıllar İtibarıyla Gelişimi (MW, 2000-2022)	99
Grafik 90. Türkiye'nin Brüt Elektrik Üretimine Birincil Enerji Kaynaklarına Göre Dağılımı (% , 2023)	101
Grafik 91. Türkiye'deki Elektrik Santrallerinin Yıllar İtibarıyla Toplam Kurulu Gücü (2000-2023)	101
Grafik 92. Türkiye'de Mesken ve Sanayi Elektrik Kullanım Fiyatlarının Yıllara Göre Seyri (\$/kWh, 1978-2022)	101
Grafik 93. İnşaat Sektörünün GSYH İçindeki Payının Yıllara Göre Değişimi (% , 2010-2023)	105

Grafik 94. İnşaat Yatırımlarının Yıllara Göre Değişimi (% , 2010-2023)	105
Grafik 95. Türkiye'de Toplam İlk ve İkinci El Konut Satışları (Adet, 2013-2023)	105
Grafik 96. Türkiye'de İlk ve İkinci El Konut Satışlarının Oranı (% , 2013-2023)	107
Grafik 97. Türkiye'de Yıllık Toplam Konut Satışı (2013-2023)	107
Grafik 98. Uyruklarına Göre Yabancılar Konut Satışları (2015-2023)	107
Grafik 99. Yabancılar Konut Satışı/Nüfus Oranları (% , 2015-2023)	109
Grafik 100. Türkiye'de İnşaat Maliyet Endeksi ve TÜFE (2015=100 TÜFE, 2015-2023)	109
Grafik 101. Birim Konut Fiyatlarındaki Değişim (TL/Metrekare, 2021-2023)	113
Grafik 102. Otomobil ve Hafif Ticari Araç Pazar Gelişimi (2022-2023)	115
Grafik 103. Otomobil ve Hafif Ticari Araç Pazar Gelişimi (Bin, 2012-2023)	115
Grafik 104. Markalara Göre Perakende Satışlar (2023)	117
Grafik 105. Mevsimsellik ve Takvim Etkisinden Arındırılmış Yıllık Satış Tempusu (SAAR) (Bin, 2023)	117
Grafik 106. Otomobil Satışları Segment Dağılımı (% , 2023)	119
Grafik 107. Elektrik Motor Gücüne Göre Otomobil Satış Adetleri	119
Grafik 108. Gayri Safi Yurtiçi Hasıla İçinde Gelirlerin Payı (% , 2018-2023)	121
Grafik 109. Şirketlerin Ciroosu (% , 2018-2023)	121
Grafik 110. Şirketlerin Kârlılığı (% , 2018-2023)	121
Grafik 111. Para Birimlerine Göre Ticari Kredi Faizleri (% , 2018-2023)	123
Grafik 112. Kredilerin İçinde Şirketlerin Payı ve Kredi Hacmi (% , Trilyon TL, 2018-2023)	123
Grafik 113. Diğer Sektörlerin Uzun Vadede Dış Borç Çevirme Oranı (% , 2018-2023)	123
Grafik 114. Özkaynak Kârlılığı (% , 2018-2023)	125
Grafik 115. Varlık Kârlılığı ve Kaldıraç Oranı (% , 2018-2023)	125
Grafik 116. Varlık Kârlılığı Bileşenleri (% , 2018-2023)	125
Grafik 117. Türlerine Göre Şirketler (%)	127
Grafik 118. Şirket Sayısındaki Artış (2022-2023)	127
Grafik 119. Türkiye'de Yıllara Göre Yatırım Sayısı ve Toplam Yatırım Hacmi (Milyon ABD Doları, % , 2010-2023)	129
Grafik 120. Yıllara Göre Fintek Yatırım Tutarları ve Adetleri/İlgili Yatırımların Exit (Çıkış) Tutarları ve Adetleri (2019-2024)	135
Grafik 121. Çalışma Alanlarına Göre Fintek Şirketlerinin Sayıları (2023)	137
Grafik 122. Sigorta Şirket Sayısı (Adet, 2013-2023)	139
Grafik 123. BIST Katılım 100 Endeksi (2021-2023)	141
Grafik 124. BIST 100 Endeksi (2022-2023)	141
Grafik 125. BIST Katılım Tüm Endeksi (2021-2023)	141
Grafik 126. BIST Tüm Endeksi (2021-2023)	143
Grafik 127. Sukuk İhraç Hacimleri (Milyon TL, 2015-2023)	143
Grafik 128. Katılım Fon Getirileri (% , 2023)	143
Grafik 129. Faizsiz BES Getiri Oranları (% , 2020-2023)	145
Grafik 130. Tasarruf Finansman Şirketleri Şube Sayıları (2022-2023)	145

Haritalar

Harita 1. Türkiye'de İl Bazlı Konut Satış Miktarları (Bin, 2023)	109
Harita 2. İstanbul'da İlçelere Göre Konut Satışı	111
Harita 3. İstanbul İlçelerinin Nüfusa Oranlı Konut Satışları (%)	111
Harita 4. İl Bazında Nüfusa Oranlı Konut Satışları (% , 2023)	111
Harita 5. Türkiye'de Ortalama Kira Fiyatları (Bin TL, 2023)	113

Kısaltmalar

AB	Avrupa Birliği	MERSİS	Merkezi Sicil Kayıt Sistemi
ABD	Amerika Birleşik Devletleri	MKK	Merkezi Kayıt Kuruluşu
Ar-Ge	Araştırma ve Geliştirme	MVP	Minimum Viable Product
BDDK	Bankacılık Düzenleme ve Denetleme Kurumu	MY	Merkezi Yönetim
BIST	Borsa İstanbul	MYB	Merkezi Yönetim Bütçesi
BSMV	Banka ve Sigorta Muameleleri Vergisi	NPY	Net Portföy Yatırımları
CVC	Civic Capital Partners	NUYP	Net Uluslararası Yatırım Pozisyonu
DDK	Devlet Denetleme Kurulu	NYDY	Net Yabancı Doğrudan Yatırımlar
DİBS	Devlet İç Borçlanma Senetleri	ODMD	Otomotiv Distribütörleri ve Mobilite Derneği
DSİ	Devlet Su İşleri	OECD	Organisation for Economic Co-operation and Development
DXY	Amerikan Dolar Endeksi	OVP	Orta Vadeli Plan
EYT	Emeklilikte Yaşa Takılanlar	ÖTV	Özel Tüketim Vergisi
GSYF	Girişim Sermayesi Yatırım Fonları	POC	Proof of Concept
GSYH	Gayri Safi Yurt İçi Hasıla	PPK	Para Politikası Kurulu
GW	Gigawatt	SAGP	Satın Alma Gücü Paritesi
G7	Group of Seven	SPK	Sermaye Piyasası Kurulu
H/B	Hatchback	SPV	Special Purpose Vehicle
HİB	Hizmet İhracatçıları Birliği	SUV	Sport Utility Vehicle
HMB	Hazine ve Maliye Bakanlığı	TBB	Türkiye Bankalar Birliği
IEA	International Energy Agency	TCMB	Türkiye Cumhuriyet Merkez Bankası
IMF	International Monetary Fund	TDK	Türk Dil Kurumu
İŞKUR	Türkiye İşçi Kurumu	TEM	Türkiye Ekonomi Modeli
İTO	İstanbul Ticaret Odası	TOKİ	Toplu Konut İdare Başkanlığı
KDV	Katma Değer Vergisi	TÜBİTAK	Türkiye Bilimsel ve Teknolojik Araştırma Kurumu
KFS	Kitle Fonlama Sistemi	TÜFE	Tüketici Fiyat Endeksi
KGF	Kredi Garanti Fonu	TÜİK	Türkiye İstatistik Kurumu
KGK	Kamu Gözetimi, Muhasebe ve Denetim Standartları Kurumu	UYP	Uluslararası Yatırım Pozisyonu
KKM	Kur Korumalı Mevduat	ÜFE	Üretici Fiyat Endeksi
KMYKK	5018 Sayılı Kamu Mali Yönetimi ve Kontrol Kanunu	VC	Venture Capital
KOBİ	Küçük ve Orta Büyüklükteki İşletmeler	WB	World Bank
KOSGEB	Küçük ve Orta Ölçekli Sanayi Geliştirme ve Destekleme İdaresi Başkanlığı	YDY	Yabancı Doğrudan Yatırımlar
KÖİ	Kamu-Özel İşbirlikleri	Yİ-ÜFE	Yurt İçi Üretici Fiyat Endeksi
		YTB	Yurtdışı Türkler ve Akraba Topluluklar Başkanlığı

İslam İktisadî Araştırma Merkezi (İKAM) İslam iktisadî alanında giderek genişleyen talep ve ihtiyacı karşılayabilmek amacıyla İLKE İlim Kültür Eğitim Vakfı çatısı altında kurulmuş bir araştırma merkezidir. Ülkemizde ve dünyada genel olarak İslam iktisadî çalışmaları sınırlı kalmakta ve çalışmaların çeşitlendirilmesi gerekmektedir. Kapitalist sisteme dair bütün antitezler gün geçtikçe çürütölmekte ve bu adaletsiz sisteme karşı çare olacak bir alternatif geliştirilememektedir. İslam iktisadî, önerdiği sistem ve uygulamalarla daha adil bir iktisadî hayat ve bölüşüm sağlama potansiyeline sahiptir. Zira İslam iktisadînin çabası ve iddiası inançtan kaynaklanmaktadır ve bu öğretî Müslümanlara yaptıkları ve söyledikleri bakımından sorumluluklar yüklemektedir. Bu bağlamda, geçmiş birikimlerin ışığında, yeni çalışmalara yoğunlaşarak yetkin araştırmacıların bu alana yönelmesine ihtiyaç duyulmaktadır. İKAM gerçekleştirdiği faaliyetlerle "İslam iktisadî" düşüncesinin külli bir şekilde inşası için yetkin fikir ve teorilerin üretilmesini teşvik etmeyi ve yeni çalışmalara zemin teşkil etmeyi amaçlamaktadır. Bu doğrultuda ders/okuma grupları, yoğunlaştırılmış seminerler, araştırma ve ülke raporları, çalışma tebliğleri ve araştırma notları, İslam iktisadî atölyesi serisi, yuvarlak masa toplantıları, konferanslar, İslam iktisadî bibliyografya projesi, İslam iktisadî temel eğitim programı İKAM'ın gerçekleştirdiği faaliyetler arasındadır. İktisat Yayınları ile yayın alanında da faaliyetlerine devam eden İKAM, verdiği İslam İktisadî ödülleri ile de bu alana emek veren araştırmacı ve kurumları da teşvik etmeyi amaçlamaktadır. Gerçekleştirilen ders/okuma grupları, ilgili literatürün ve alanın temel meselelerinin araştırmacılar tarafından eleştirel bir bakış açısıyla ele alınmasına ortam hazırlamaktadır. Yoğunlaştırılmış seminer programları ile İslam iktisadînin belli bir çalışma alanında uzmanlaşmış akademisyenler, ilgililere çalışmalarını sunma imkânı bulmaktadır. Araştırma ve ülke raporları özellikle belli temel meseleleri ve bölgeleri ele alan özel raporlar olup, ilgili alanda çalışan araştırmacılar için bir literatür oluşturmaktadır.

ADİL BİR DÜNYA BEREKETLİ BİR İKTİSAT İÇİN

Takdim

Ahmet Sait Öner

İLKE Vakfı Yönetim Kurulu Başkanı

2020-2022 yıllarında dünya genelinde yoğun etkisi hissedilen pandemi ve 2023 yılında ülkemizde yaşanan deprem, birçok alanda olduğu gibi ekonomi alanında da olumsuz sonuçlara sebep olmuştur. Bu zorlukların da etkisiyle oluşan ekonomik atmosferde, enflasyonun artması, alım gücünün düşmesi, fahiş kira artışları ve benzeri gelişmeler, düşük gelirli grupların şehrin çeperlerine itilmesine ve sosyoekonomik eşitsizliğin artmasına neden olmuştur. Küresel düzlemde ise Rusya-Ukrayna savaşı, Çin'in ekonomik yükselişinin çok yönlü yansımaları, ham madde artışı, pazar paylarının değişmesi gibi etmenler, girişimcileri "bekle ve gör" refleksine itmiştir. Bu bağlamda, ulusal ve uluslararası arenada ihtiyaç duyulan güven ve istikrarın ekonomik atmosferin temel unsurları olduğu ortaya çıkmaktadır ki bu, ekonomik gelişmelerin yakından takibini zaruri kılmaktadır.

İktisadi gelişmelerin iz sürümünün bütüncül bir şekilde yapılması, elde edilecek verilerin sağlıklı değerlendirilmesine katkı sağlayacak; sosyal adaletin seyrini yakından takip edebilmek için özellikle düşük gelirli gruplara odaklanmak gerekecektir. Alan izleme konusunda gerçekçi değerlendirmeler yapabilmek de ancak bu sayede mümkün olacaktır.

İLKE Alan İzleme Raporları, bu hassasiyetlere binaen çok çeşitli başlıkların analizlerini muhteva etmektedir. Bu bağlamda, İktisat İzleme Raporu 2023, Türkiye'nin temel ekonomik göstergelerini 18 ayrı başlık altında alanın uzmanları tarafından yapılan analizlerle izlemeyi mümkün kılmaktadır. Türkiye'nin makroekonomik görünümü, 2023 yılında yaşanan gelişmeleri merkeze alınarak; geçmiş yıllarla mukayeseli bir biçimde, istatistiki veriler ve özgün veri görselleştirme teknikleriyle analiz edilmiştir. Ulusal göstergelerin yanı sıra uluslararası göstergelere de yer verilen rapor, politika yapıcılar, uygulayıcılar ve araştırmacılar için kıymetli veriler sunmaktadır. Bu vesileyle, Türkiye sathındaki görünümün küresel düzlemdeki seyri ve konumu da okunabilmektedir.

Raporun belki de en kıymetli tarafı, iktisadi meselelere dair temel bulguların tespitini yapmakla beraber bu bulguları tespit makamında bırakmayıp her bir meseleye dair öneriler sunulmuş olmasıdır. İLKE, İktisat İzleme Raporu'nda olduğu gibi diğer tüm raporlarında da aynı hassasiyet ve özenle tespit ve çözüm önerilerinde bulunmaya, alana dair katkısını güçlü bir şekilde sunmaya devam edecektir. Raporun editörü Doç. Dr. Ömer Faruk Tekdoğan başta olmak üzere emeği geçen tüm yazarlarımıza ve yayın ekibine teşekkür eder; raporun, daha güçlü politikaların temellerinin atılmasına katkı sağlamasını temenni ederiz.

Giriş

Son yıllarda dünya ekonomisi, pek çok zorluğa göğüs germek zorunda kalmıştır. Rusya-Ukrayna savaşı, korumacılık eğilimleri, COVID-19 salgını ve iklim değişikliği gibi faktörler küresel ekonomiyi olumsuz etkilemiştir. Salgın, ekonomik faaliyetlerin kısıtlanmasına ve tedarik zincirlerinin aksamasına yol açmış, bu da finansal piyasalarda dalgalanmalara sebep olmuştur. Bu durum, dünya genelinde mali desteklerin ve parasal teşviklerin hayata geçirilmesini zorunlu kılmıştır.

2023 yılında, küresel önlemlerin enflasyonu dizginlemeye yönelik olması dünya ticaretini ve büyüme performansını olumsuz etkilemiştir. Bu süreçte Rusya-Ukrayna Savaşı, ekim itibarıyla şiddetini artıran Gazze'deki soykırım ve Süveyş Kanalı'ndaki aksamalar da ekonomik belirsizliği devam ettirmiştir.

Dünya genelinde yaşanan olumsuz gelişmelere ek olarak, Türkiye özelinde 2023 yılı, Kahramanmaraş depremi ve genel seçimler gibi iç faktörlerle ekonomik durum fazlasıyla olumsuz etkilenmiştir. Ayrıca, yüksek enflasyon oranlarına bağlı olarak para politikalarında sıkılaşma eğilimleri gözlenmiş ve faiz artırımları gerçekleşmiştir. Bununla birlikte, özellikle gıda ve enerji gibi alanlar başta olmak üzere emtia piyasasındaki arz şokları, dünya genelinde yaşanan yaşam maliyeti krizinin ülkemizdeki etkilerini dengelemek amacıyla yapılan reel ücret artışları diğer faktörler arasındadır.

On bir ilimizi etkileyen Kahramanmaraş depreminde 850 bin konut ve ticari alanın hasar gördüğü ve depremin toplam maliyetinin 2 trilyon TL (103.6 milyar ABD doları) olduğu tespit edilmiş olup depremin mali yükünün 2023 yılı milli gelirinin yaklaşık %9'una ulaşabileceği öngörülmüştür. Depremin gölgesinde geçen genel seçimler nedeniyle ekonomi politikasında etkili olan seçim ekonomisiyle gevşek para ve maliye politikaları öne çıkmış ve hızlıca depremin yaralarının sarılmaya çalışıldığı bir dönem yaşanmıştır.

Ekonomi politikası açısından 2023 yılı seçim öncesi ve sonrası olmak üzere iki farklı dönem gibi değerlendirilebilir. Seçim öncesi izlenen düşük faiz-yüksek kur ve rekabetçi ihracat şeklinde özetlenebilecek bir politika sonucunda yüksek enflasyonla karşılaşırken dış ticarete beklenen artış gerçekleşmemiştir. Seçimlerin ardından değişen ekonomi yönetimiyle faizler yükselterek enflasyonla mücadelenin öncelendiği politikalara geçilmiştir.

İktisat Alan İzleme Raporu 2023'te Türkiye ekonomisinin görünümü 18 başlık altında temel göstergeler üzerinden alanında uzman yazarlar tarafından analiz edilmiştir. Ekonomik görünümün teorik ve pratik yönleri tartışılmış, elde edilen bulgular ışığında değerlendirmeler yapılmış ve önerilerde bulunulmuştur.

Küresel ekonomik gelişmeler Fikri Kaplan tarafından analiz edilmiştir. Küresel ekonomik faktörlerdeki belirsizlik görünümünün güncelliğini koruduğu vurgulanan bu bölümde küresel enflasyon oranlarının seyri ve para arzına ilişkin gelişmeler verilerek farklı ülke grupları ile Türkiye'nin milli gelir ve cari işlemler dengesi rakamları, ekonomik büyüme, dış ticaret ve işsizlik oranları mukayese edilmiştir.

Ulusal hesaplar ve büyüme Memduh Ünal tarafından incelenmiştir. Üretim, harcama ve gelir yöntemleri ile hesaplanan Gayri Safi Yurtiçi Hasıladaki sektörel gelişmeler bu bölümde analiz edilmiş olup 2023 yılında yaşanan olumsuzluklara rağmen Türkiye ekonomisinin son on yıl ortalamasına yakın bir şekilde %4,5 oranında büyüdüğü belirtilmiştir.

İşgücü piyasası Tarık Eraslan tarafından değerlendirilmiştir. 2023 yılı son çeyreğinde tarım ve sanayi sektörlerinde çalışanların sayılarında azalma görülürken hizmetler sektöründe çalışanların toplam istihdam içerisindeki payının arttığı kaydedilmiştir. Büyüme rakamları ile beraber olumlu seyreden işgücü piyasası göstergelerinin kayıt dışı istihdamın azalmasına katkıda bulunduğuna dikkat çekilmiştir.

Ali Can Yenice tarafından analiz edilen gelir dağılımı ve yoksulluk bölümünde, gelir dağılımı adaletini gösteren Gini katsayısının 2023 yılında başta deprem bölgelerinde ve büyük şehirlerde yükseldiği vurgulanmıştır. Orta gelir grubunda yer alanların gelirden aldığı payın ise düştüğü görülmektedir.

Halil İbrahim Azal kamu maliyesini incelemiştir. 2023 yılında bütçe dengesinde görülen bozulmaya sebep olan harcama kalemlerini ve bunlardaki artışın sebepleri ile kamu borç stokuna ilişkin gelişmeleri analiz etmiştir.

Enflasyon gelişmeleri başlığını Emrullah Aydın kaleme almıştır. 2023 yılında TCMB yönetimi ve ekonomi yönetiminin değişmesi ve para politikası tercihi açısından seçim öncesi ve seçim sonrası iki dönem bağlamında enflasyon seyri analiz edilmiştir.

Merkez Bankası ve para politikası başlığını Fatih Furkan Akosman ele almıştır. Para politikası politika faiz oranı ve makroihtiyati politika çerçevesi bağlamında ele alınırken döviz kuru, döviz rezervi, net uluslararası yatırım pozisyonu, para arzları gibi temel göstergeler ile bankacılık sektörü göstergeleri analiz edilmiştir.

Önder Özgür, 2023 yılında Türkiye ekonomisinde yurt içi finansal piyasalarda meydana gelen gelişmeleri finansal varlıklar ve yükümlülükler, bankacılık sektörü, BIST, döviz kuru ve piyasa faizleri çerçevesinde ele almıştır.

Ali Polat tarafından dış ekonomik göstergeler bölümünde ödemeler dengesinin ana kalemlerini oluşturan cari hesap, sermaye hesabı ve finans hesabı analiz edilmiş, yüksek cari açığın döviz kuru üzerinden de baskı yarattığı ve sürdürülebilir finansman noktasında yüksek maliyetlere sebep olduğu değerlendirilmiştir.

Tarım sektörü Memduh Ünal tarafından analiz edilmiştir. Dünya genelindeki jeopolitik krizler, artan girdi maliyetleri ve tedarik zincirlerindeki aksamalar ile iklim değişikliğinden kaynaklanan aşırı hava koşullarının tarım ürünleri üretimini ve ticaretini olumsuz etkilediği vurgulanmıştır.

Sanayi sektörü Şükrü Çağrı Çelik tarafından incelenmiştir. Üretim endeksi, kapasite kullanım oranları ve PMI verilerine göre Türkiye'de sanayi sektörünün son yıllarda uzun dönem ortalamasına yakın bir şekilde yatay olarak seyrettiği, doğrudan yabancı

yatırımlar ve AR-GE faaliyetlerinde sanayi sektörünün güçlü performansını koruduğu değerlendirilmiştir.

Hizmetler sektörü ve özelinde turizm sektörü Yunus Emre Aydınbaş tarafından analiz edilmiştir. Turizm sektörünün bir taraftan cari açığın finansmanında önemli bir fonksiyon üstlenirken diğer taraftan mevsimlik ve bölgesel enflasyona sebebiyet verdiği dikkat çekilmiştir.

Enerji sektörü Burak Çıkıryel tarafından değerlendirilmiştir. Türkiye’de kurulu toplam elektrik gücünün sürekli arttığı ve yenilenebilir enerji kaynaklarının son dönemde toplam kurulu gücün yarısından fazlasını teşkil eder hale geldiği belirtilmiştir.

İnşaat ve konut sektörü İbrahim Arı tarafından ele alınmıştır. İnşaat sektörünün GSYH’ye katkısının düşük olduğu vurgulanarak inşaat sektöründeki daralma ile konut fiyatlarındaki aşırı değerlemenin sebepleri değerlendirilmiştir.

Otomotiv sektörü Salih Ülev tarafından analiz edilmiştir. Otomobil ihracatı ve ithalatındaki

artış ile ticari araç ihracatında gerilemeye ve elektrikli araç piyasasındaki gelişmelere dikkat çekilmiştir.

Harun Türker Kara şirketleri değerlendirilmiştir. Reel kesim için uygulanan seçici kredi politikalarının devam etme durumunun ve kur gelişmelerinin şirketlerin maliyetleri açısından önem taşıdığı vurgulanmıştır.

Gökhan Alpen start-up ekonomisi ve fintekler bölümünde, ülkemizde son 10 yıldır artan bir ilgiyle takip edilen ve özellikle pandemi sonrası hem bilinirlik hem de işlevsellik olarak daha fazla hayatın içinde yer almaya başlayan startuplar odağında oluşan ekonomik durumu ve finteklere dair hususları kaleme almıştır.

Son olarak, İslam ekonomisi ve finansı alanındaki gelişmeler Muhammed Hadin Öner tarafından analiz edilmiştir. Katılım bankaları, katılım sigorta şirketleri, katılım sermaye piyasaları, katılım fonları, faizsiz bireysel emeklilik fonları ve katılım sosyal finans sektöründeki gelişmeler ilgili veriler ışığında değerlendirilmiştir.

Temel Bulgular

Jeopolitik risklerinin devam etmesi, küresel tedarik zincirlerine ve talebe ilişkin belirsizlikleri sürdürmektedir. İstikrar bozucu etkilerin dünyanın tamamını yakından ilgilendirmesi uzun vadede Rusya'nın orantısız güç kullanım riski, Amerika Birleşik Devletleri (ABD) ve Avrupa Birliği (AB) ülkelerinin İsrail'in Filistin'e uyguladığı katliamı üst düzeyde desteklemesi ile savaş ortamının genişleme riski, Afrika ülkelerinde yükselen sömürge karşıtı eylemlerin özellikle Avrupa'ya sığınması riski uzun vadede yeni şok risklerini arttırmaktadır. Bu belirsizlikler, tedarikçiler ve üreticileri karar verme sürecini zorlaştırmaya başlamış, fiyatları yükseltmiştir. Tarihi yüksek seviyelere ulaşan enflasyon, para politikalarının sıkılaştırmasına yol açmıştır.

Türkiye ekonomisi 2023'te %4,5 oranında büyüme kaydetmiştir. Rusya-Ukrayna Savaşı ile başlayan küresel risk algısının yükselmesi, tedarik zincirlerindeki aksaklıklar ve artan hammadde ile enerji maliyetleri ile yaşanan büyük deprem felaketi ve bölgede yaşanan gerginliklere rağmen 2013-2023 ortalaması olan %4,8'e yakın biçimde 2022'de %5,5 ve 2023'te ise %4,5 oranında büyüme kaydedilmiştir. Bu süreçte, büyümeyi destekleyici politika ve önlemlerle ekonomik faaliyetler canlılığını korurken artan iç talep, sanayi ve hizmet sektörlerinin büyümesini desteklemiştir. 2023 yılı şubat ayındaki deprem felaketi, özellikle depremin yaşandığı illerde

ekonomik faaliyetlerin duraksamasına neden olmuştur. Deprem bölgesindeki fabrika binalarının yıkılması veya hasar görmesi, üretim tesislerini ve altyapıyı olumsuz etkilemiş ve başlangıçta üretimi kısıtlamıştır. Ancak deprem bölgesini destekleyici tedbirlerin ve güçlü iç talebin katkısıyla, depremin büyüme üzerindeki etkisi sınırlı düzeyde kalmıştır.

Cari işlemler dengesinde Türkiye'nin dalgalı seyrinin devam ettiği görülmektedir. Milli gelire oranla -%4,4 ile 2020 yılında bir lokal minimum seviyesi gören cari denge, 2021 yılında %0,9 ile pozitif alana en çok yaklaştığı noktaya ulaşmıştır. 2023 yılında cari işlemler dengesi -%4,2 olarak gerçekleşmiştir. 2024 yılı beklentisi ise şu an için -%2,4 seviyesindedir. Dış ticarete bakıldığında, 2014 yılında ihracatın milli gelire oranı %25,20 iken 2023 yılında %38,58'e yükselmiştir. Türkiye'nin ithalatının milli gelire oranının 2023 yılında %42,58 olarak gerçekleşmiştir. İhracatımızın ithalatımızı karşılama eğilimi artsa da COVID-19 salgınının kısmi etkisi, Rusya-Ukrayna Savaşı sonrası ortaya çıkan enerji krizi ve enerji fiyatlarındaki artış, navlun ve ulaştırma maliyetleri ile ilgili sorunlar bu açığın kapatılması noktasında olumsuz etkilerde bulunmuştur. Türkiye'nin yumuşak güç politikaları çerçevesinde özellikle Kuzey Afrika ve diğer Afrika ülkelerine olan ihracatının artması beklenirken toplam ihracattaki payının azalması dikkat çeken bir husus olarak ortaya çıkmaktadır.

Türkiye’de ortalama %10 düzeyinde seyreden işsizlik oranları 2020’de %13,1 seviyelerine kadar tırmanmış olsa da 2023’e gelindiğinde tekrar %9,4 seviyesine düşmüştür. 2023 yılı aralık dönemi verileri dikate alındığında toplam istihdam 32 milyon seviyesine ulaşmış, işgücü piyasasına dahil olan nüfus ise 35 milyonun üzerinde gerçekleşmiştir. İşgücüne katılım oranı %53,7, istihdam oranı ise bir önceki yılın aynı dönemine oranla bir puan artarak %48,9 seviyesinde gerçekleşmiştir. Bahse konu dönemde işsiz sayısı yaklaşık yarım milyon azalırken işsizlik oranı 1,5 puan azalarak %8,9 düzeyine gerilemiştir. 15-24 yaş genç nüfusa ilişkin verilerde de olumlu bir seyir gözlemlenmiştir. 2023 Aralık ayında genç işsizliği %15,3 seviyesinde gerçekleşerek geçen yılın aynı dönemine oranla 4,7 puan azalmıştır. Genç istihdamının artışında ülke ekonomisinde görülen büyümenin yanında gençlere yönelik uygulanan istihdam teşvikleri, Türkiye İş Kurumu (İŞKUR) tarafından yürütülen İşbaşı Eğitim Programları, istihdam garantili meslek kursları benzeri uygulamalar etkili olmuştur.

Kayıt dışı istihdam oranı 2023 yılı son çeyreğinde %25,4 seviyesine kadar gerilemiştir. İşgücü piyasasının önemli sorunlarından biri olan kayıt dışı istihdam verileri incelendiğinde, son dönemde kaydedilen güçlü büyüme sayıları ile beraber olumlu seyreden işgücü piyasası göstergelerinin kayıt dışılık üzerinde de pozitif etkisinin olduğu görülmektedir. Salgının etkilerinin en yoğun hissedildiği dönemlerde %33 (2020 yılı 3. çeyrek) seviyesine kadar yükselen kayıt dışı istihdam oranı 2023 yılı son çeyreğinde %25,4 seviyesine kadar gerilemiştir. Kayıt dışı istihdam konusunda Meclis’te kabul edilen Emeklilikte Yaşa Takılanlar (EYT) düzenlemesinin etkilerinin olacağı değerlendirilebilir. İlk etapta

yaklaşık 2 milyon kişinin başvurduğu toplamda yaklaşık 6 milyon kişiyi kapsayan düzenleme ile erken yaşta emekli olanların bir kısmı işgücü piyasasında kayıt dışı çalışma yolunu tercih edebilir.

Gelir dağılımı adaletsizliğinde yükselme trendi devam etmiştir. Son üç yılda gelir dağılımı adaletsizliğinin yükselme hızının arttığı ve gelir dağılımının hızla bozulduğu görülmektedir. Özellikle gelir dağılımı adaletini gösteren Gini katsayısının (0,438) 2023 yılında başta deprem bölgelerinde ve büyük şehirlerde yükseldiği görülmektedir. En yüksek gelir elde eden %20’lik grubun gelirlerinin, en düşük gelir elde eden %20’lik grubun gelirlerinin 8,4 katıdır. 2019 yılında işgücü aleyhine bozulan gelir dağılımı, 2022 yılının ikinci yarısında yapılan işgücüne zamlarla telafi edilmeye çalışılmış, 2023 yılında ise işgücünün milli gelirden aldığı pay 2020 yılını ancak yakalayabilmiştir. 2022 yılında %23,6 olan işgücü ödemelerinin GSYH içindeki payı, 2023 yılında %29,1’e yükselirken, aynı dönemde brüt işletme artışı/karma gelirin GSYH’ye oranı %66,6’dan %60,6 oranına düşmüştür. 2023 yılında cari fiyatlarla işgücü ödemeleri %116 artarken brüt işletme artışı/karma gelir %59,3 oranında artmıştır.

Kamu maliyesi tarafında yeterli mali alan olsa da borç stokunun kompozisyonu bir risk faktörü olarak önümüzde durmaktadır. COVID-19 dönemi yapılan transferler, enflasyon etkilerini telafi etmek için yapılan maaş/ücret zamları ile Emeklilikte Yaşa Takılanlar (EYT) nedeniyle sosyal güvenlik sistemine gelen ilave yükler ve son olarak deprem felaketinin sonuçlarını telafi etmek için yapılan harcamalar sebebiyle kamu maliyesi tarafında uzun yıllar ortalamasının üzerinde açıklar verilmiş olsa da borç dinamiklerinin sağlamlığı mali alanın varlığına işaret etmektedir.

2023 yılı bütçe açığının GSYH'ye oranı Maastricht kriteri olan %3'ün üzerinde yaklaşık %5 olarak gerçekleşse de borç stoku tarafındaki göstergeler büyüme performansının da etkisiyle olumlu seyretmiştir.

Bütçe harcamalarında bir önceki yıl sonuna nispeten yıllık %123,8 oranında bir artış kaydedilmiştir. Bütçe gelirlerindeki artış harcamalardan önemli ölçüde düşük gerçekleşmiş ve %86,1 olarak kaydedilmiştir. Faiz dışı bütçe giderlerinde en yüksek artışlar personel giderleri ile cari ve sermaye transferleri kalemlerinde gözlemlenmiştir.

Enflasyon ataleti enflasyonun önemli bir kaynağı haline gelmiştir. Yüksek enflasyon beklentilerinin kırılmaması ve fiyatlamada davranışlarının sürekli olarak geçmiş enflasyona endeksli olması enflasyon ataletine neden olmaktadır. Ayrıca, 2021 yılından bu yana devam eden yüksek enflasyonun tüketicilerin fiyat algılarını bozması, fiyat koyucu firmalara kârlarını artırmaları için önemli bir alan sağlamıştır. Maliyetlerin üzerinde artan kârlılıklar ise fiyatlamada davranışlarının enflasyon üzerindeki olumsuz etkilerini pekiştirmiştir. Yıllık enflasyonun yaklaşık %15'i fiyatlamada davranışlarındaki bozulma kaynağıdır.

TCMB brüt rezervlerindeki artış devam etmiştir. TCMB brüt rezervlerinde 2020 yılında başlayan artış trendi 2023 yılında da devam ederek 2008 Küresel Finansal Kriz sonrası en yüksek seviyesi olan 141 milyar ABD dolarına kadar çıkmıştır. Net döviz rezervleri ise haziran ayında revize edilen TCMB politikaları ile birlikte artmaya başlayarak aralık ayında 27.6 milyar ABD doları seviyelerine kadar yükselmiştir.

2023 yılının ikinci yarısında TL'nin değer kaybı istikrarlı ve kademeli olmuştur. 2023 yılının ikinci yarısında ABD Doları/TL

ve EURO/TL kurları herhangi bir dalgalanma olmaksızın istikrarlı bir şekilde artmış, TL'nin değer kaybı istikrarlı ve kademeli olmuştur. Merkez Bankasının, enflasyon hedeflemesi politikasının bir parçası olarak ve piyasa dinamiklerini gözeterek, döviz alım-satım ihaleleri aracılığıyla dolaylı yollardan kurlara müdahalesi, kurlardaki potansiyel aşırı dalgalanmaları azaltmayı ve genel ekonomik dengeyi korumayı hedeflediği söylenebilir.

Kısa vadeli faiz oranları uzun vadeli faiz oranlarından anlamlı derecede yüksek seyretmiştir. Türkiye ekonomisinde 2023 yılının verileriyle oluşturulan getiri eğrisine bakıldığında, 2 yıllık tahvil faizi %36,51, 5 yıllık tahvil faizi %24,57 ve 10 yıllık tahvil faizi %23,69 olarak gözlemlenmektedir. Söz konusu veriler, kısa vadeli faiz oranlarının uzun vadeli faiz oranlarından anlamlı derecede yüksek olduğu bir ters getiri eğrisini işaret etmektedir. Türkiye'deki yüksek enflasyon oranları göz önüne alındığında ters getiri eğrisinin resesyon beklentisinden ziyade ekonomik birimlerin gelecekteki enflasyona ilişkin oluşturdukları enflasyon beklentilerinde meydana gelen düşüşe işaret ettiği söylenebilir.

Sanayi üretim endeksi verilerine göre sanayi üretimi 2023 yılı genelinde yatay halde seyretmiştir. İktisadi faaliyetlerin sanayi endeksine katkısı incelendiğinde, imalat sanayindeki en yüksek katkının yüksek teknoloji ürünlerinde olduğu ve düşük teknoloji ürünlerinin katkısının az olduğu görülmektedir. Bu durumun ülke ekonomisi açısından olumlu bir gelişme olarak görülmektedir.

Hizmetler sektörünün 2023 yılında Türkiye'deki toplam istihdamın %57,6'sını bünyesine barındırmasına rağmen GSYH'nin ancak %26,7'sini ürettiği görülmektedir. Bu manzara hizmet sektöründe işgücü

verimliliğinin ve katma değer üretme becerisinin oldukça düşük olduğunu göstermekte, aynı zamanda hizmet sektöründeki makineleşme/robotlaşma eğiliminin istihdam üzerindeki potansiyel negatif etkisini de öngörülebilir kılmaktadır. Oluşacak arz fazlasının farklı sektörlerde istihdama elverişli olması gerekir. İşgücü piyasasında oluşacak arz fazlasının ücretler genel seviyesini düşürmesi de olası riskler arasındadır. Diğer taraftan, tarım ve sanayi sektörlerinde çalışanların sayılarında azalma görülmektedir. Tarımda çalışanların toplam istihdam içerisindeki payı %14, sanayide çalışanların toplam istihdam içerisindeki payı ise %20,8 düzeyinde gerçekleşmiştir.

Endeksleme davranışı, hizmetler sektöründe enflasyon geçişkenliğini yükseltmektedir. Endeksleme, enflasyonun etkilerinden korunmak amacıyla üretilen mal ve hizmetlerin fiyatlarının, fiyatlar genel düzeyindeki artışa göre otomatik artırmaktır. Endeksleme davranışında girdi maliyetleri artmamış olsa da referans alınan gösterge endeksin artmasıyla fiyatlara zam yapılır. Endeksleme davranışı, hizmetler sektöründe enflasyon geçişkenliğini yükseltmekte ve sektörün üretmekte olduğu çıktıların fiyatların enflasyona duyarlı hale getirmektedir.

Meskenlere verilen elektrik kamu tarafından sübvansiyonla edildiğinden 32 OECD ülkesi arasında en ucuzu olmuştur. Türkiye’de kullanılan elektrik fiyatları incelendiğinde, uzun yıllar boyunca mesken abonelerinin sanayi abonelerine göre daha fazla ücret ödediği gözlemlenmiştir. Ancak son yıllarda bu durum değişmiş ve sanayi aboneleri mesken abonelerinden daha fazla ücret ödemeye başlamıştır. Meskenlere verilen elektrik kamu tarafından verilen sübvansiyonlar sebebiyle 32 OECD ülkesi arasında en ucuz olarak dikkat çekmekte olup OECD ortalamasının yarısından daha az bir ücret tarifesine sahiptir.

İnşaat sektörünün gayri safi sermaye oluşumuna katkısı pozitif dönmüştür. Kahramanmaraş depremi sonrasında yıkılan binaların yeniden inşa edilmesi, orta ve ağır hasarlı binaların ise yıkılarak tekrar inşa edilmesi, devletin deprem bölgesinde yol, havalanı, demiryolu, baraj ve bu gibi altyapı çalışmaları ile eğitim, sağlık, ticarethane ve endüstri inşaatlarını gerçekleştirmesiyle, 2023 yılında inşaat sektörünün gayri safi sermaye oluşumuna katkısı pozitif dönmüş, %10’un üzerinde bir artış sağlamıştır.

Öneriler

Salgın öncesine kıyasla, dünya ekonomisindeki büyüme yavaşlamış, küresel ticaret daralmış ve enflasyon artmıştır; bu durumun etkilerini azaltmak için gerekli önlemler alınmalıdır. Önümüzdeki dönemde, küresel büyüme ve enflasyonun seyrine ilişkin belirsizlikler devam etmektedir. Belirsizliklerin sebeplerinden olan jeopolitik risklerin devam etmesini önlemek için diplomatik girişimlerin artırılmasına ve resesyon riskini azaltmak için, hükümetlerin ve merkez bankalarının koordineli bir şekilde hareket etmesine ihtiyaç vardır.

Hükümet, yüksek faiz oranları ve ek mali tedbirlerle ekonomiyi yavaşlatıp talebi kısıtlarken, enflasyonu kontrol altına almayı hedeflemektedir; bu strateji, özellikle gelecek politika planlamalarında gözden geçirilmelidir. Para ve maliye politikalarının orta ve alt gelir grubundaki kesime ilave mali (vergi vd.) bir yük oluşturabileceği ve enflasyon karşısında ücretli kesimin satın alma güçlerinin azalma sorunu göz önüne alındığında, gelecek dönemde gelir dağılımındaki bozulmayı önleyici tedbirlerin devreye alınması yerinde olacaktır. Son açıklanan Gini katsayısı istatistikleri de dikkate alındığında kamu maliyesindeki sıkılaştırmanın sosyal transferlerin azaltılması yoluyla, alt gelir gruplarına zarar vererek yapılmasının sınırlarına gelindiği düşünülmektedir.

Türkiye'nin makroekonomik sorunlarına çözüm bulabilmek için belirsizliği azaltıp, öngörülebilirliği artırarak ekonomiyi sürdürülebilir bir büyüme yörüngesine oturtmalı, adil bir gelir dağılımı sağlamalı ve özellikle alt/orta gelir gruplarının satın alma gücünü

güçlendirmek amacıyla dezenflasyon sürecini başlatmalıdır. Ancak dezenflasyonun tesisi sürecinde ortaya çıkacak maliyetin de gelir grupları arasında adil paylaşımı da esas olmalıdır. Enflasyonla mücadele ederken tercih edilen politika araçlarının da gelir dağılımına yönelik nasıl sonuçlar ürettiğini ayrıca dikkate almak gerekir.

Enflasyonla mücadelede para politikasıyla uyumlu bir şekilde kamu maliyesinde de sıkılaştırıcı önlemler alınması gerektiği açıktır; bu doğrultuda, harcamalardaki artışların sınırladığı bütçe esnekliğini dikkate alarak, kamu maliyesindeki düzenlemelerin gelir tarafında yapılması önerilmektedir. Bütçenin kompozisyonu incelendiğinde; personel giderleri, faiz harcamaları ve anlaşmalara bağlı olarak ödenen Kamu Özel İşbirliği (KÖİ) harcamaları da dahil olmak üzere transfer harcamalarının payının yıllar itibarıyla artmış olması karar vericilerin harcama tarafında esnekliğini azaltmıştır. Bu nedenle, kamu maliyesinde gerekli olan düzeltmenin öncelikle gelir tarafında yapılmasının yerinde olacağı değerlendirilmektedir. Gelir tarafında ise öncelikli olarak verimsiz ve tekrar eden vergi muafiyet ve istisnalarının gözden geçirilmesi, vergi tahsilat oranının artırılması, vergi tabanının genişletilmesi ve verginin tavana yayılması sağlayacak eşitlikçi politikaların sosyal adaleti geliştirici etkileri olduğu da hesaba katılmalıdır. Tüm dünyada olduğu gibi yüksek kârlılıkların ve gelir diliminin tepesinde olan sınıfların vergilendirilmesi neticesinde kamu maliyesinde dengenin yeniden yakalanabileceği düşünülmektedir.

İşgücü piyasasının geleceği, uygulanan daraltıcı para politikalarının ve küresel ekonomik dalgalanmaların etkileriyle belirlenecektir. Enflasyonu düşürmeye yönelik politikaların düzeyi ile ihraç ettiğimiz mallara olan talebin seyri işgücü piyasası açısından belirleyici unsurlar olacaktır.

Değişen iklim koşulları ve küresel ısınma, sürdürülebilir tarım ve tarımsal ticareti tehdit eden önemli risklerdir; bu nedenle, tarım sektörünün bu zorluklara uyum sağlaması ve gelecekteki sürdürülebilirliğini garanti altına alması şarttır. Tarım sektöründe üretimin planlanması, verimliliğin artırılması, iklim değişikliğiyle mücadele, teknoloji kullanımının yaygınlaştırılması ve toplumun sağlıklı beslenmesi için gıda erişiminin kolaylaştırılması önem arz etmektedir.

Türkiye'nin döviz kuru artışından uluslararası ticarete kısa vadeli avantaj elde etmeye yönelik politikaları sürdürülebilir olmadığından, bu yaklaşımın yerine katma değeri yüksek ürünlerin üretimine odaklanılmalıdır. Türkiye'de istihdamın %57,6'sını oluşturan hizmetler sektörünün GSYH içindeki payının en az %50 olması beklenir. Bu oran mevcudun yaklaşık iki katıdır. Oldukça zorlayıcı bu hedefin gerçekleştirilebilmesi için bilişim, bilgi ve Ar-Ge hizmetleri gibi katma değeri yüksek, teknoloji üreten sektörlerin geliştirilmesi ve bunun için ihtiyaç duyulan teşvik mekanizmalarının uygulanması gerekmektedir. Özellikle eğitim, sağlık ve haberleşme alt sektörlerinde, görülen yüksek enflasyonun orta vadede Türkiye'nin kalkınma performansını olumsuz etkilemesi beklenilebilir. Nitelikli eğitime erişimin zayıflaması, yüksek katma değerli ürün ve hizmet üretme kapasitesinin sınırlı kalmasına neden olacaktır.

Türkiye'nin yüksek cari açığı ve dış finansmana bağımlı olması göz önünde bulundurulduğunda, kendi enerjisini üretebilecek kapasiteye ulaşması hayati önem taşımaktadır; bu nedenle yenilenebilir ve nükleer

enerji gibi alternatif kaynaklara yatırım yapılmalıdır. Türkiye'nin sınırlı fosil yakıt rezervlerine sahip olması, yenilenebilir enerji kaynaklarına ve nükleer enerji gibi alternatif üretim yöntemlerine daha fazla yatırım yapmasını gerektirmektedir. Bu adımlar, enerjinin makroekonomik değişkenler üzerindeki baskısını azaltacak ve cari açığın kapatılmasında önemli bir rol oynaması beklenmektedir.

Konut arzını artıracak ve hane halklarının ilk konut edinimini kolaylaştıracak ciddi teşvikler sağlanmalıdır. Toplu Konut İdaresi Başkanlığı (TOKİ) gibi kurumlar aracılığıyla devlet eliyle arzı artırmak düşünülebilir. Bu tür önlemler alınırken Emlak Konut gibi kamu kurumları eliyle arsa maliyetlerini aşırı artırıcı ve rant oluşturucau fiktif politikalardan kaçınılmalıdır.

Şirketlerimiz için önümüzdeki dönemde takip edilmesi gereken en önemli husus AB yeşil dönüşüm politikası ve bu kapsamda yapılacak uygulamalarıdır. En önemli dış ticaret partnerimiz olan AB tarafındaki gelişmeler, doğru uygulamalar ile yenilik ve dış ticaret kapasitelerini artıracakken uyum konusunda yaşanabilecek sıkıntılar şirketler için zararlı olacaktır. Diğer taraftan, ödeme altyapısından mobil bankacılığa, yatırım yönetiminden kurumsal finansmana birçok alana temas eden fintek alanında 2023 yılında 2.9 milyon ABD doları tutarında 33 yatırımın gerçekleşmiş olması bu alana ilginin yoğun olduğunun bir göstergesi olarak ele alınabilir.

Startup ekonomisinde yabancı yatırımcıların rolü kritik öneme sahiptir; bu nedenle, çeşitli kanallar aracılığıyla ülkemizdeki startaplara yatırım yapmalarının kolaylaştırılması ve teşvik edilmesi gerekmektedir.

İslami finans sektörünün gelişimi için tüm paydaşların sürekli çaba göstermesi şarttır; bu nedenle, sektörün hem konjonktürel hem de kalıcı büyümesini sağlamak amacıyla koordineli ve sürdürülebilir politikalar uygulanmalıdır.

TÜRKİYE EKONOMİSİNİN GÖRÜNÜMÜ

Küresel Ekonomik Gelişmeler ve Uluslararası Karşılaştırma

Fikri Kaplan

Öğr. Gör. Dr., Türk Hava Kurumu Üniversitesi

COVID-19 salgınının ekonomik etkileri, halen devam eden Rusya-Ukrayna Savaşı, İsrail'in Filistin'de devam ettirdiği insanlık dışı katliam, Nijer ve Sudan'da yaşanan ayaklanmalar insanlar ve toplumlar arasındaki ayrışmayı derinleştiriyor. Bu tarz kaotik ve öngörülemez durumlar ülkeler arası ilişkilerin fiziksel bir salınımına girmesine ve bitmek bilmeyen dönemsel gerginliklere yol açıyor. Bununla birlikte özellikle son yıllarda salgın ve krizlerin etkisini derinden hissedilen ülkeler sadece kendi halklarının refahı için de olsa yeni bir gerginlik ortamından uzak durmak adına ikili ve çoklu görüşmelerini ılımlı düzeyde devam ettiriyor.

2020 yılı ortalarından itibaren hissedilen ekonomik türbülanstın 2023 yılının 4. çeyreğinde çıkıldığı söylense de küresel ekonomik faktörlerdeki belirsizlik görünümü güncelliğini koruyor. İstikrar bozucu etkilerin dünyanın tamamını yakından ilgilendirmesi uzun vadede Rusya'nın orantısız güç kullanım riski, Amerika Birleşik Devletleri (ABD) ve Avrupa Birliği (AB) ülkelerinin İsrail'in Filistin'e uyguladığı katliamı üst düzeyde desteklemesi ile savaş sathının genişleme riski, Afrika ülkelerinde yükselen sömürge karşıtı eylemlerin özellikle Avrupa'ya sıçraması riski uzun vadede yeni şok risklerini artırıyor.

Dünya Ekonomik Forumu tarafından yaptırılan son araştırmada katılımcıların küresel krize yol açma olasılığı en yüksek 5 riski yazmaları istenmiştir. Katılımcıların, 2024 yılında küresel kriz yaratacağını düşündüğü risklerin başında iklim değişikliğine bağlı

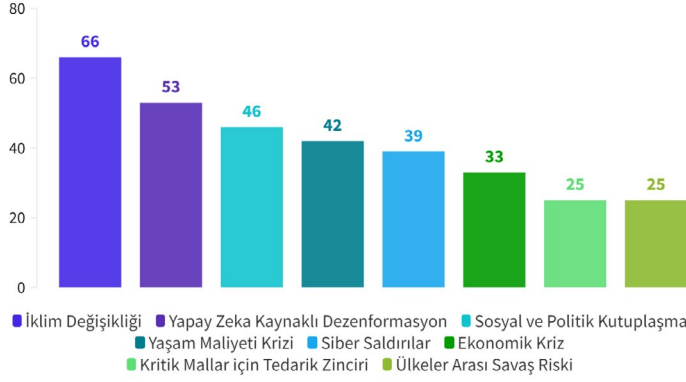
riskler yer almaktadır. Bunu, yapay zeka kaynaklı dezenformasyon ve yanlış bilgi paylaşımı izlemektedir. Üçüncü sırada yer alan hayat pahalılığı ve enflasyon riskinin daha çok genç yaş gruplarında endişe yarattığı görülmektedir. 2023 yılında Rusya-Ukrayna savaşı nedeniyle üst sıralarda yer alan kıtlık ve enerji tedarik riskinin ise 2024 yılı için yapılan anketlerde başat faktör niteliğini kaybettiği gözlemlenmiştir.

COVID-19 pandemisi sonrası ABD'nin M2 tanımlı para arzındaki artışı ve ABD'nin Çin'e uyguladığı ambargo ile tetiklenen ve 2020 yılı başlarında tepe noktalarına ulaşan çip krizi ile dünya genelinde hem arz yönlü hem de talep yönlü oluşan enflasyonist ortam Türkiye'nin de içinde bulunduğu tüm ülkeler için içinden çıkılması zor bir süreci başlatmıştır.

Artan para arzı ile ekonomik ve finansal dengeleri bozulan ABD, doları daha güçlü tutabilmek için yıllar sonra faiz artırımları da dahil olmak üzere son derece sert önlemler almıştır. Amerikan dolar endeksinin (DXY) artışına bağlı olarak euro, Japon yeni, sterlin başta olmak üzere tüm para birimleri dolar karşısında değer kaybına uğramıştır.

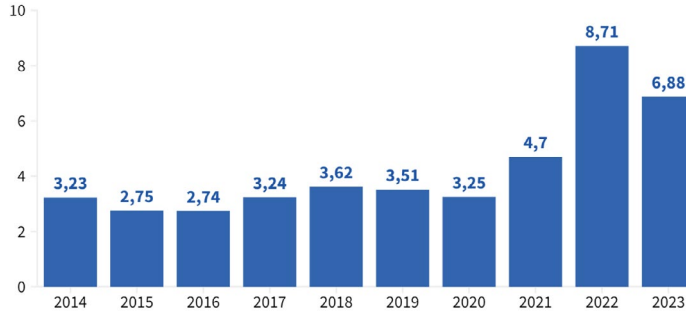
Parite grafiklerinden de anlaşılacağı gibi küresel faktörler kaynaklı olumsuz görünüm, para birimlerini ve ülkeleri etkilemiş olumsuz etkilemiştir. Türkiye hem yoğun sosyal ve siyasi ilişkileri bulunan AB ülkelerine hem de gelişmekte olan diğer ülkelere kıyasla çok daha ciddi bir kur şoku yaşamış ve enflasyonist ortamdan çok daha derin etkilenmiştir.

Türkiye Ekonomisinin Görünümü

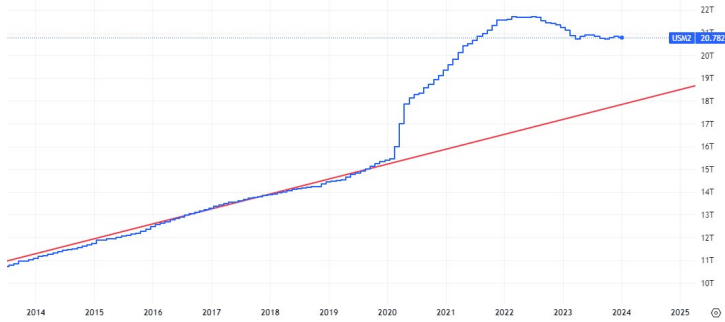
Grafik 1. Küresel Risk Algısı Araştırması (% , 2023-2024)

Kaynak: Dünya Ekonomik Forumu Küresel Risk Algısı Araştırması, 2024

Grafik 2. Yıllara Göre Küresel Enflasyon Oranları (% , 2014-2023)

Kaynak: Uluslararası Para Fonu (IMF) World Economic Outlook Database

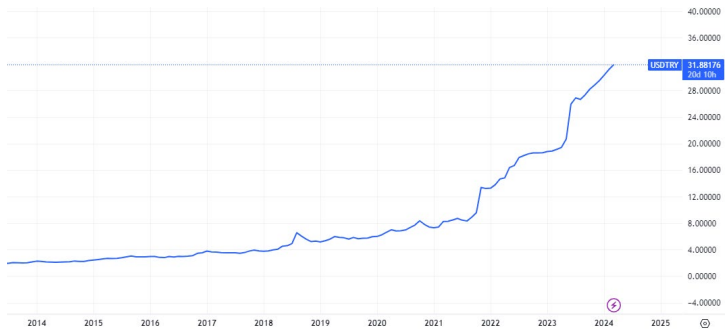
Grafik 3. ABD M2 Para Arzı (Trilyon ABD Doları, 2014-2023)

Kaynak: Federal Reserve Economic Data

Grafik 4. Dolar Endeksi DXY (2014-2023)

Kaynak: Tradingview.com

Grafik 5. Dolar-Türk Lirası Paritesi (ABD Doları/TL, 2014-2023)

Kaynak: Tradingview.com

Ülke Gruplarına Göre 2023 Enflasyon Oranları

Türkiye	64.77	Gelişmekte Olan Ülkeler	8.5	AB	6.5
Euro Bölgesi	5.6	G-7	4.7	Gelişmiş Ülkeler	4.6
	Diğer Gelişmiş Ekonomiler	4.3	ABD	4.1	

2018 yılından sonra Türkiye'nin seçmiş olduğu ekonomi modelinin ulusal ve uluslararası arenada benimsenmemesi, ekonomi yönetimiindeki hızlı değişimler, seçilen modelin yeni bir paradigmaya dayalı olması ve ortodoks ekonomi politikalarına uygun olmayan yapısal değişiklikleri önermesi bu negatif ayrışmanın temel nedeni olarak gösterilmektedir.

Dünya genelinde yıllık reel büyüme son 10 yılda ortalama %3,5 civarında seyrederken 2020 yılında COVID-19 pandemisinin etkisiyle %2,8'lik bir daralma gözlemlenmiştir. 2020 yılında gelişmekte olan ülkeler grubu %1,8, G7 ülkeler grubu %4,5 oranları ile daralırken euro bölgesi %6,1 ile tarihinde görülmemiş bir küçülmeye maruz kalmıştır. Aynı dönemde üretime dayalı bir ekonomi modeline geçiş yapan Türkiye, büyüme rakamlarında ilk sıralarda kendine yer bulurken dünya ekonomilerinin küçüldüğü 2020 yılında %1,9 büyüme ile pozitif ayrışarak kapatmıştır.

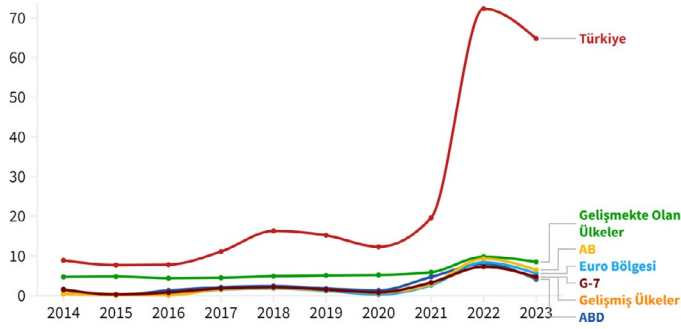
Kişi başına düşen milli gelir dünyada 2014 yılından bugüne 11.000 ABD doları seviyelerinden 13.500 ABD doları seviyesine bir yükseliş göstermektedir. Ülke gruplarına baktığımızda G7 ülkelerinde son on yılda %25'lik bir artışla milli gelir 48.000 ABD doları seviyesinden 60.000 ABD doları seviyesine ulaşmıştır. Son on yılda milli gelir artışı euro bölgesinde %15 olurken ABD'de %45 civarında seyretmektedir. Aynı dönemde Türkiye'de kişi başına düşen milli gelir 2014 yılında 12.000 ABD doları seviyesindeyken 2020 yılında 8.500 ABD doları seviyelerine gerilemiş, 2023'e kadar geçen 3 yıllık süreçte hızlı bir toparlanma yaşayarak 13.500 ABD doları seviyelerine tutunmuştur.

Satın alma gücü paritesine göre 2023 yılı için Türkiye'de kişi başı milli gelir 2.067 ABD doları olurken ABD'de 15.418 ABD doları olarak hesaplanmıştır.

Cari işlemler dengesinde Türkiye'nin dalgalı seyrinin devam ettiği görülmektedir.

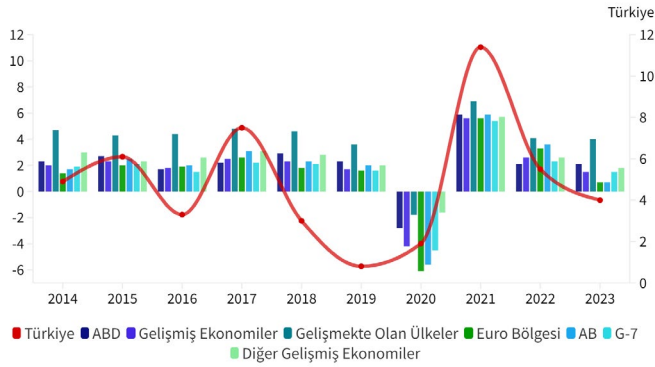
Ülke Gruplarının Satın Alma Gücü Paritesine Göre Küresel Milli Gelirdeki Payı (%)			
Türkiye	2,07	Gelişmiş Ekonomiler	41,15
G-7	29,92	Euro Bölgesi	21,02
		ABD	15,42
		AB	14,55
		Gelişmekte Olan Ülkeler	58,85

Türkiye Ekonomisinin Görünümü

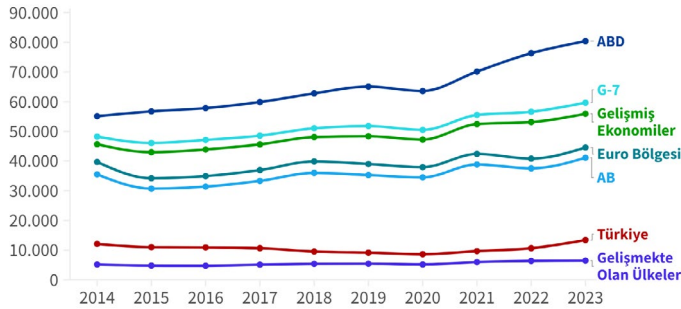
Grafik 6. Ülke Grupları ve Türkiye Yıllık Enflasyon Oranları (% 2014-2023)

Kaynak: IMF World Economic Outlook, Ekim 2023

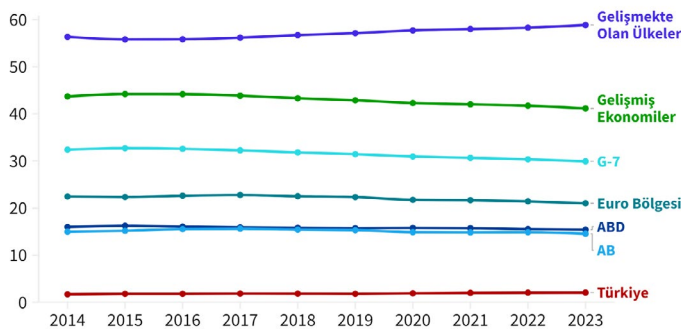
Grafik 7. Ülke Grupları ve Türkiye Yıllık Reel Büyüme (% 2014-2023)

Kaynak: IMF World Economic Outlook, Ekim 2023

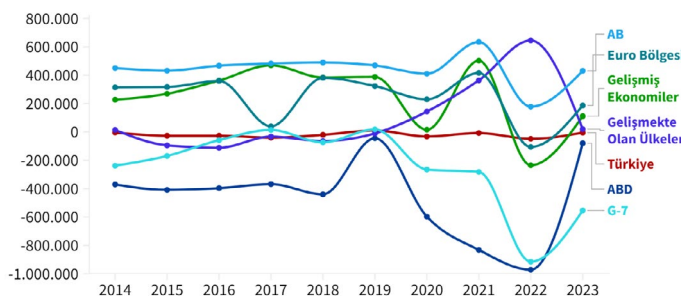
Grafik 8. Ülke Gruplarında Kişi Başına Düşen Milli Gelir (ABD Doları, 2014-2023)

Kaynak: IMF World Economic Outlook, Ekim 2023

Grafik 9. Ülke Gruplarının Satın Alma Gücü Paritesine Göre Milli Gelirleri (ABD Doları, 2014-2023)

Kaynak: IMF World Economic Outlook, Ekim 2023

Grafik 10. Ülke Gruplarına Göre Cari İşlemler Dengesi (Milyar ABD Doları, 2014-2023)

Kaynak: IMF World Economic Outlook, Ekim 2023

Milli gelire oranla -%4,4 ile 2020 yılında bir lokal minimum seviyesi gördükten sonra 2021 yılından %0,9 ile pozitif alana en çok yaklaştığı noktaya ulaşmıştır. 2023 yılında cari işlemler dengesi -%4,2 olarak gerçekleşmiştir. 2024 yılı beklentisi ise şu an için -%2,4 seviyesindedir.

Son yıllarda özellikle sanayi üretimini artıran Türkiye, bilişim ve teknoloji alanında da ihracat yapabilir düzeye gelmiştir. 2014 yılında ihracatın milli gelire oranı %25,20 iken 2023 yılında %38,58'e yükselmiştir. OECD üyesi ülkelerin milli gelire oranla ihracat rakamları stabil kalırken, Çin son 10 yılda ihracatın milli gelire oranında %15'lik bir düşüş yaşamıştır. Euro bölgesinde ihracatın milli gelire oranında %15'lik bir artış gözlemlenmiştir.

İthalat değerlerine bakıldığında Türkiye'nin ithalatının milli gelire oranının 2023 yılında %42,58 olarak gerçekleştiği görülmektedir. Çin ithalatın milli gelire oranında stabilizasyonunu korurken OECD üyesi ülkeler, euro bölgesi ve Türkiye'de ithalatın milli gelire oranında artış gözlemlenmektedir.

İşsizlik oranlarına bakıldığında COVID-19 pandemisinin etkileri açıkça görülmektedir. ABD'de son 10 yılda %4 seviyesinde seyreten işsizlik oranları 2020'de %8,1 ile rekor seviyeye ulaşmıştır. Türkiye'de ortalama %10 düzeyinde seyreten işsizlik oranları 2020'de %13,1 seviyelerine kadar tırmanmış olsa da 2023'e gelindiğinde tekrar %9,4 seviyesine düşmüştür. Çin pandemi dönemi de dahil olmak üzere işsizlik oranını %5 seviyelerinde tutmayı başarmıştır.

Sonuç ve Değerlendirme

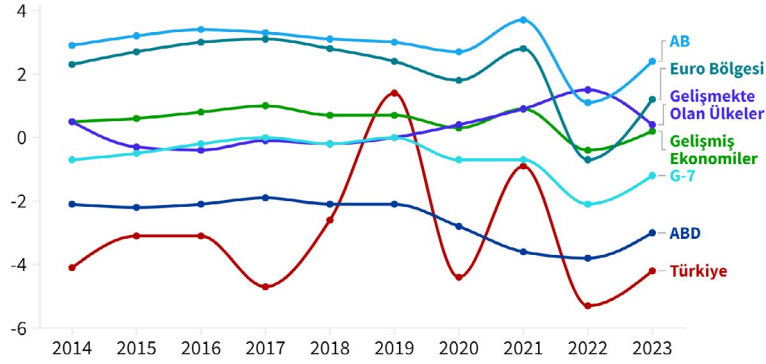
COVID-19 sonrası finansal piyasalarda oluşan panik havasıyla 2020 yılında euro bölgesi, gelişmekte olan ülkeler, gelişmiş ülkeler, OECD üyesi ülkeler gibi ülke gruplarının reel

büyüme oranları negatif gerçekleşmiştir. Türkiye 2020 yılında bu ülkelerden pozitif ayrışarak %1,9 büyüme oranıyla büyüme seyrini devam ettirmiştir. Burada dikkat çekici husus reel büyümedeki pozitif ayrışmadır. En temel biçimde reel büyümenin üretime, nominal büyümenin fiyat artışlarına bağlı gerçekleştiğini göz önüne aldığımızda üretime dayalı bir ekonomi politikası izleyen, katma değerli teknolojik ürün üreten, hammaddeden mamul mal üretimi süreçlerinde son derece başarılı bir yol izleyen, endüstri, sanayi, bilişim ve teknoloji alanlarında çağı yakalamış bir ülke ekonomisinin reel büyüme ivmesinin pozitif gerçekleşmesi son derece rasyonedir.

Salgın döneminde, küresel ekonomideki borç stoku artmış, parasal genişleme sayesinde para arzı artmıştır. Ayrıca, başta Rusya-Ukrayna Savaşı olmak üzere devam eden jeopolitik riskler, küresel tedarik zincirlerini ve talebi olumsuz etkilemiştir. Bu durum, enerji ve gıda sektörlerinde arz-talep dengesizliklerine neden olmuştur. Sonuç olarak, küresel enflasyonun önemli ölçüde yükselmesine sebep olmuştur.

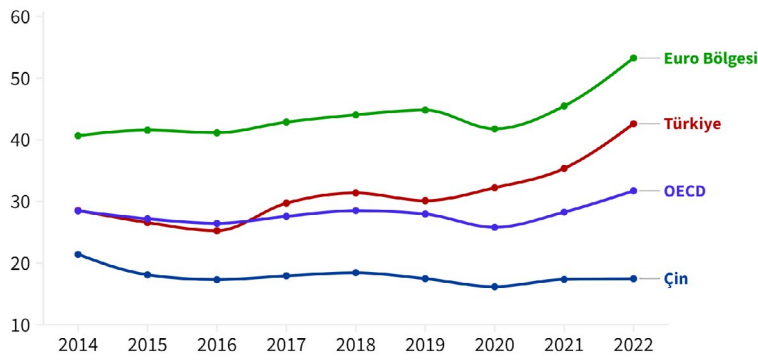
Küresel tedarik zincirlerine ve talebe ilişkin belirsizlikler, jeopolitik risklerin devam etmesiyle artmaktadır. Bu belirsizlik, tedarikçiler ve üreticileri karar verme sürecini zorlaştırmaya başlamış, fiyatları artırmıştır. Tarihi yüksek seviyelere ulaşan enflasyon, para politikalarının sıkılaşmasına yol açmıştır. Bununla birlikte, enflasyonu kontrol altına almada başarılı olsa da bu durum beraberinde resesyon riskini artırmıştır. Resesyon riski, küresel ekonomideki durgunluğa yol açabilir ve işsizlik oranlarını artırmaya başlayabilir. Devletlerin, jeopolitik risklerin devam etmesini önlemek için diplomatik girişimlerde bulunması ve resesyon riskini azaltmak için devletlerin ve merkez bankalarının koordineli bir şekilde hareket etmesine ihtiyaç vardır.

Türkiye Ekonomisinin Görünümü

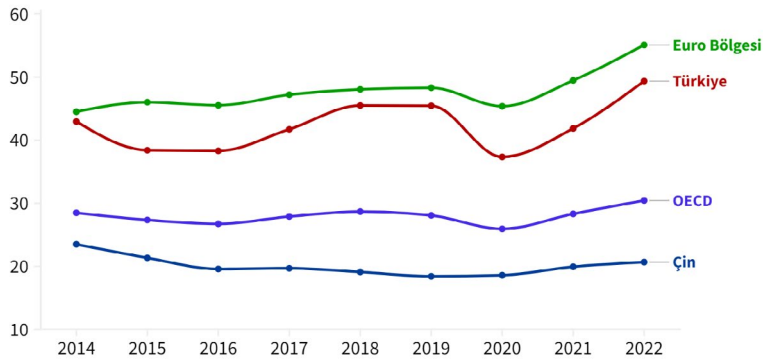
Grafik 11. Ülke Gruplarına Göre Cari İşlemler Dengesi (% Milli Gelir, 2014-2023)

Kaynak: IMF 2023 World Economic Outlook, Ekim 2023

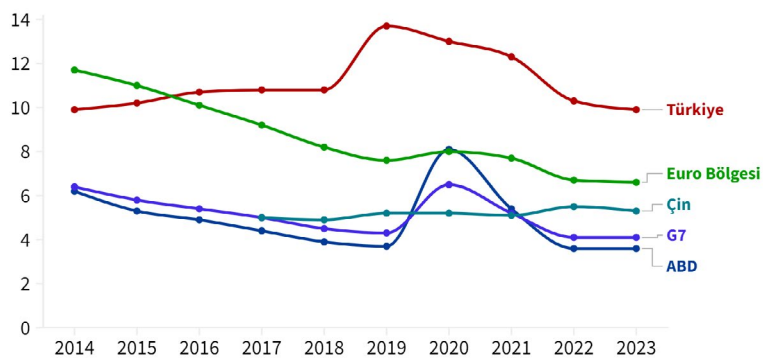
Grafik 12. Ülke Gruplarına Göre İthalat Oranları (% Milli Gelir, 2014-2022)

Kaynak: Dünya Bankası

Grafik 13. Ülke Gruplarına Göre İhracat Oranları (% Milli Gelir, 2014-2022)

Kaynak: Dünya Bankası

Grafik 14. Ülke Gruplarına Göre İşsizlik Oranları (% Nüfus, 2014-2023)

Kaynak: IMF World Economic Outlook, Ekim 2023

Ulusal Hesaplar ve Büyüme

Memduh Ünal

Uzman, T.C. Cumhurbaşkanlığı Strateji ve Bütçe Başkanlığı

Küresel Çerçeve

Dünya ekonomisi son yıllarda Rusya-Ukrayna Savaşı, korumacılık eğilimleri, COVID-19 salgını ve iklim değişikliği gibi bir dizi zorluğa maruz kalmıştır. Salgın nedeniyle ekonomik faaliyetler kısıtlanmış, tedarik zincirleri aksamış ve finansal piyasalarda dalgalanmalar yaşanmıştır. Bu durum, küresel çapta mali destekler ve parasal teşviklerin uygulanmasını gerektirmiştir.

Uluslararası Para Fonu (IMF) ocak ayı Dünya Ekonomik Görünümü Raporu verilerine göre pandemi sonrası tedarik zincirindeki aksamalar, rekoltedeki azalma ve savaşlar nedeniyle 2022 yılında %8,7'ye çıkan dünya tüketici fiyatları özellikle gelişmiş ekonomilerde gözlenen mali sıkılaşma ile sınırlı olsa da azalarak 2023 yılında %6,8 olarak gerçekleşmiştir. 2023 yılında küresel olarak enflasyona karşı önlemler nedeniyle dünya ticareti ve büyüme performansı zayıflamıştır. Buna ek olarak Rusya-Ukrayna Savaşı, ekim ayı itibarıyla şiddetini artıran Gazze'deki soykırım ve Süveyş Kanalı'ndaki aksamalar ve bunlara bağlı olarak enerji ve ulaşım maliyetlerinin gelişimiyle IMF'nin son tahminlerine göre, 2022 yılında %5,2 oranında olan küresel mal ve hizmet ticareti artışı, 2023 yılında %0,4'e inmiştir. Bu çerçevede, 2022 yılında %3,5 olan küresel ekonomi büyümesi hız keserek, gelişmiş ülkeler ortalaması %1,6, gelişmekte olan ülkeler %4,1 olmak üzere 2023 yılı küresel büyümesi %3,5 olmuştur.

Türkiye Ekonomisi

2018 ve 2019 yıllarında uzun dönem ortalamasının altında olarak sırasıyla %3 ve %0,8 büyüyen Türkiye ekonomisi, pandemide istisna olarak pozitif büyüyen nadir ülkelerden birisi olmuştur. 2020 yılında %1,9 reel artışın ardından, Türkiye ekonomisi Rusya-Ukrayna Savaşı ile başlayan küresel risk algısının yükselmesi, tedarik zincirlerindeki aksaklıklar ve artan hammadde ile enerji maliyetlerine rağmen 2013-2023 ortalaması olan %4,8'e yakın biçimde 2022'de %5,5 ve 2023'te ise %4,5 oranında büyüme kaydetmiştir. Bu süreçte, büyümeyi destekleyici politika ve önlemlerle ekonomik faaliyetler canlılığını koruyup artan iç talep, sanayi ve hizmet sektörlerinin büyümesini desteklemiştir.

2023 yılında Türkiye ekonomisi üzerinde iki faktör etkili olmuştur; gıda ve enerji başta olmak üzere emtia piyasasındaki arz şoklarıyla tüm dünyayı etkileyen yaşam maliyeti krizinin ülkemizdeki birkaç yıllık etkisini telafi etmek amacıyla reel ücret artışları ve şubat ayında yaşanan depremler.

Türkiye İstatistik Kurumu (TÜİK) tarafından üretim, harcama ve gelir olarak üç yöntemle hesaplanan Gayri Safi Yurtiçi Hasıla (GSYH), bir ülkedeki belirli bir dönemde üretilen mal ve hizmetlerin toplam değerini ölçen bir standart ölçüdür. Ülkemizde GSYH hesaplamalarında temel yöntem olarak üretim yöntemi kullanılır ve diğer yöntemlerle denge sağlanır.

Tablo 1. Yıllara Göre Kişi Başı ve Toplam GSYH (Milyar TL, Milyar \$, \$, SAGP \$ ve 2009=100, 2013-2023)

	2013	2014	2015	2016	2017	2018	2019	2020	2021	2022	2023
Toplam GSYH (Milyar, TL)	1823	2055	2351	2627	3134	3761	4318	5049	7256	15012	26276
Toplam GSYH (Milyar, \$)	958	940	867	869	859	798	760	717	808	906	1119
SGP'ye göre kişi başına GSYH (\$)	22,221	23,946	25,691	26,514	28,242	29,360	29,714	30,493	35,061	39,314	41,888
Kişi başına GSYH (\$)	12,582	12,178	11,085	10,964	10,696	9,799	9,208	8,600	9,601	10,659	13,110
GSYH yıllık Endeks 2009:100	137.1	143.8	152.6	157.7	169.5	174.6	176.0	179.3	199.8	210.9	220.4

Kaynak: TÜİK, IMF WEO 2023 Ekim

Tablo 2. Üretim ve Harcama Yönüyle Yüzde Ağırlıklar (2013-2023)

	2013	2014	2015	2016	2017	2018	2019	2020	2021	2022	2023
GSYH	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0
Sektörler toplamı	87,7	88,5	88,2	88,2	88,7	89,7	90,0	88,9	89,4	89,5	88,5
A- Tarım, ormancılık ve balıkçılık	6,7	6,6	6,9	6,1	6,0	5,8	6,4	6,7	5,5	6,5	6,2
BCDE- Sanayi	19,7	20,1	19,7	19,6	20,6	22,3	21,9	22,8	26,1	26,4	22,7
C- İmalat sanayi	16,3	16,8	16,7	16,6	17,6	19,1	18,4	19,1	22,2	22,1	19,4
F- İnşaat	8,0	8,1	8,1	8,5	8,5	7,1	5,4	5,2	5,1	4,9	5,6
GHI- Hizmetler	22,2	22,6	22,5	21,9	22,7	23,8	24,3	22,4	24,4	26,7	26,7
J- Bilgi ve iletişim	2,4	2,4	2,4	2,4	2,5	2,5	2,6	2,8	2,8	2,4	2,5
K- Finans ve sigorta faaliyetleri	3,1	2,9	3,0	3,3	3,2	3,0	3,1	3,7	2,9	3,3	3,3
L- Gayrimenkul faaliyetleri	8,2	8,0	7,7	7,7	7,1	6,7	6,5	6,3	4,9	3,7	3,9
MN- Mesleki, idari ve destek hizmet faaliyetleri	4,6	4,8	5,2	5,3	5,4	5,2	5,3	4,7	4,7	4,6	5,1
OPQ- Kamu yönetimi, eğitim, insan sağlığı ve sosyal hizmet faaliyetleri	10,9	11,1	10,8	11,5	10,8	11,4	12,3	12,2	10,6	9,1	10,4
RST- Diğer hizmet faaliyetleri	2,0	2,0	1,9	1,9	1,9	1,9	2,1	2,2	2,3	2,0	2,2
Ürün üzerindeki vergiler eksi sübvansiyonlar	12,3	11,5	11,8	11,8	11,3	10,3	10,0	11,1	10,6	10,5	1,5
Toplam Tüketim	75,3	74,4	73,8	74,1	73,0	70,7	72,2	71,8	68,2	69,0	73,0
Özel	61,3	60,4	60,0	59,4	58,6	56,2	56,9	56,8	55,2	57,3	59,4
Kamu	14,0	14,0	13,8	14,7	14,4	14,5	15,3	15,0	12,9	11,7	13,6
Yatırım	28,3	28,7	29,6	29,1	29,9	29,8	26,0	27,5	28,2	29,2	32,4
Stok değişimi	1,3	0,2	-1,4	-1,1	0,8	-0,3	-1,1	3,8	3,2	5,9	-3,0
Net mal ve hizmet ihracatı	-4,9	-3,4	-2,0	-2,2	-3,7	-0,1	3,0	-3,1	0,4	-4,0	-2,4
Mal ve hizmet ihracatı	23,8	25,2	24,5	23,1	26,0	31,2	33,1	29,1	35,7	38,6	32,3
Mal ve hizmet ithalatı	28,7	28,6	26,6	25,2	29,7	31,4	30,1	32,2	35,3	42,6	34,7

Kaynak: TÜİK

2023 yılı şubat ayındaki deprem felaketi, özellikle depremin yaşandığı illerde ekonomik faaliyetlerin duraksamasına neden olmuştur. Deprem bölgesindeki fabrika binalarının yıkılması veya hasar görmesi, üretim tesislerini ve altyapıyı olumsuz etkilemiş ve başlangıçta üretimi kısıtlamıştır. Ancak deprem bölgesini destekleyici tedbirlerin ve güçlü iç talebin katkısıyla, depremin büyüme üzerindeki etkisi sınırlı düzeyde kalmıştır.

Üretim Yönüyle Türkiye Ekonomisi

2019 yılından itibaren sürekli artan sanayinin milli gelir içindeki payı 2023 yılında yaşanan deprem ve bozulan dış talep koşullarının etkisiyle sanayi sektöründeki büyüme genel milli gelir artışı kadar olmamış ve 2020 yılı seviyesinin altına düşmüştür. Reel büyüme sanayi genelinde %0,8, imalat sanayinde ise %1,6 olmuştur. Tarım ve sanayi hariç sektörler ise büyümenin sürükleyicisi olmuştur. Rekor kıran seyahat gelirlerindeki artışın da etkisiyle ticaret, ulaştırma ve konaklamayı kapsayan hizmetler sektörünün katma değeri %6,4 oranında artmıştır. Depremden etkilenen bölgeler başta olmak üzere konut arz açığını kapatmak ve diğer inşaat faaliyetlerindeki artışla inşaat sektöründe %7,8 oranında artış gerçekleşmiştir. Bilgi iletişim, finans, sigorta, gayrimenkul, destek hizmet ve kamu yönetimi, eğitim ve sağlık sektörlerinin olduğu diğer hizmet faaliyetleri ise 2023 yılında reel olarak %3,8 oranında büyümüştür. Kısmen kuraklığın kısmen de depremden hasar gören alanların etkisiyle tarım sektörü ise yıl genelinde %0,2 oranında küçülmüştür. Yıl genelindeki %4,5 oranındaki büyümeye tarım sektörü katkı vermezken sanayi, inşaat, hizmetler ve finans sigorta sektörlerinin katkısı sırasıyla 0,2 puan, 0,4

puan, 1,6 puan ve 0,5 puan olumlu yönde katkı vermiştir. Reel olarak %13,3 oranında artan ürün üzerindeki vergi ve sübvansiyonların katkısı ise 1,4 puandır.

Harcama Yönüyle Türkiye Ekonomisi

Bütün dünyada pandemiden sonra konut, gıda ve enerji fiyat artışları, reel ücret artışlarının altında kalmıştır. Ülkemizde özellikle son iki yılda gerek kamu çalışanlarına gerekse asgari ücretlere yapılan zamlarla söz konusu yaşam maliyeti krizi telafi edilmeye çalışılmıştır. Bu durum, toplam talebi oluşturan tüketim harcamalarında ve ithalattaki reel artışın milli gelir artışının üzerinde seyretmesine yol açmıştır. 2023 yılında özel tüketim harcamaları ve mal ve hizmet ithalatı reel olarak %12,8 ve %11,7 oranında artmıştır. Toplam sabit sermaye yatırımlar ve kamu tüketimi ise reel olarak sırasıyla %8,9 ve %5,2 büyürken olumsuz dış piyasalar ve ücret artışlı rekabet gücündeki kayıp nedeniyle reel mal ve hizmet ihracatı %2,7 oranında küçülmüştür. Böylece, 2023 yılının tamamında kaydedilen %4,5 oranındaki büyümeye özel tüketim harcamaları 8,9, kamu tüketim harcamaları 0,7, toplam sabit sermaye yatırımları ise 2,2 puan katkı verirken, mal ve hizmet ihracatı 0,7, mal ve hizmet ithalatı 2,4, stok ise 4,1 puan büyümeye negatif katkı yapmıştır.

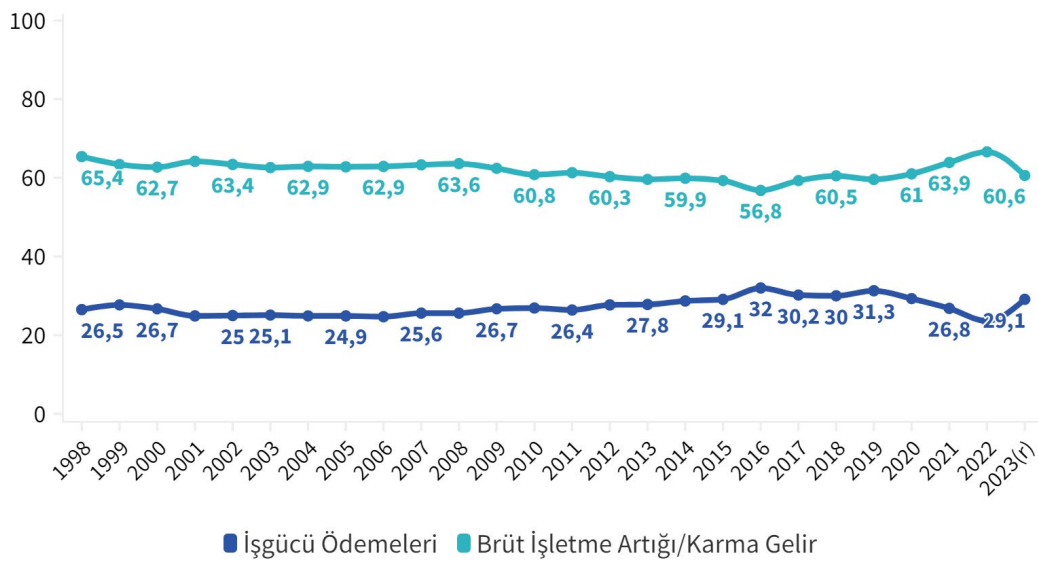
Gelir Yönüyle Türkiye Ekonomisi

2019 yılında işgücü aleyhine bozulan gelir dağılımı, 2022 yılının ikinci yarısında yapılan işgücüne zamlarla telafi edilmeye çalışılmış, 2023 yılında ise işgücünün milli gelirden aldığı payı 2020 yılını ancak yakalayabilmiştir.

Tablo 3. Üretim ve Harcama Yönüyle Reel Yüzde Değişimler (2013-2023)

	2013	2014	2015	2016	2017	2018	2019	2020	2021	2022	2023
GSYH	8,5	4,9	6,1	3,3	7,5	3,0	0,8	1,9	11,4	5,5	4,5
Sektörler toplamı	8,0	5,3	5,6	3,3	7,9	3,4	0,9	0,9	12,7	6,2	3,5
A- Tarım, ormancılık ve balıkçılık	2,4	0,5	9,3	-2,6	4,9	2,3	3,0	5,8	-3,0	1,3	-0,2
BCDE- Sanayi	9,4	5,2	5,1	4,4	9,3	1,6	-0,8	2,9	17,3	1,7	0,8
C- İmalat sanayi	9,8	5,6	5,9	4,0	9,3	1,4	-2,3	3,0	18,6	4,3	1,6
F- İnşaat	14,3	4,8	4,9	5,1	9,4	-1,9	-8,6	-5,5	-0,6	-7,1	7,8
GHI- Hizmetler	6,3	6,4	6,5	0,8	11,0	5,3	1,1	-5,6	21,1	12,7	6,4
J- Bilgi ve iletişim	9,0	6,8	4,1	6,0	13,3	7,0	5,2	13,9	23,2	8,2	1,3
K- Finans ve sigorta faaliyetleri	25,8	10,2	8,4	8,8	3,1	0,9	5,1	23,5	-6,4	20,7	9,0
L- Gayrimenkul faaliyetleri	2,4	2,6	2,4	3,6	2,2	2,9	1,9	2,8	3,6	6,3	2,7
MN- Mesleki, idari ve destek hizmet faaliyetleri	12,1	10,0	15,6	5,5	10,4	-2,0	-0,9	-5,4	17,0	11,1	1,2
OPQ- Kamu yönetimi, eğitim, insan sağlığı ve sosyal hizmet faaliyetleri	6,3	4,8	2,0	5,4	3,1	10,1	5,4	3,1	6,8	3,3	3,8
RST- Diğer hizmet faaliyetleri	7,9	6,5	-0,4	3,0	8,6	4,4	9,0	4,3	24,8	10,4	4,6
Ürün üzerindeki vergiler eksi sübvansiyonlar	12,5	2,1	9,6	3,8	4,2	0,2	0,2	10,4	1,6	0,2	13,3
Toplam Tüketim	7,6	3,1	5,1	4,8	5,8	1,6	2,0	3,0	13,0	16,3	11,6
Özel	7,5	3,1	5,3	3,8	5,9	0,7	1,5	3,2	15,4	18,9	12,8
Kamu	8,0	3,1	3,9	9,5	5,0	5,9	3,9	2,2	3,0	4,2	5,2
Yatırım	14,2	4,9	9,3	2,2	8,3	0,1	-12,5	7,3	7,2	1,3	8,9
Mal ve hizmet ihracatı	4,9	7,1	3,2	-1,7	12,4	9,1	5,3	-14,6	25,1	9,9	-2,7
Mal ve hizmet ithalatı	10,9	0,3	0,7	3,0	10,6	-6,2	-5,0	6,8	1,7	8,6	11,7

Kaynak: TÜİK

Grafik 15. İşgücü ve Sermayenin GSYH İçindeki Payları (% 1998-2023)

Kaynak: TÜİK

2023 yılında GSYH ilk defa bir trilyonu geçerek 1.119 milyar ABD dolarına ulaşırken kişi başına GSYH de 13.110 ABD dolar ile en yüksek seviyeyi gördü.

2022 yılında %23,6 olan işgücü ödemelerinin GSYH içindeki payı, 2023 yılında %29,1'e yükselirken, aynı dönemde brüt işletme artışı/karma gelirin GSYH'ye oranı %66,6'dan %60,6 oranına düşmüştür. 2023 yılında cari fiyatlarla işgücü ödemeleri %116 artarken brüt işletme artışı/karma gelir %59,3 oranında artmıştır.

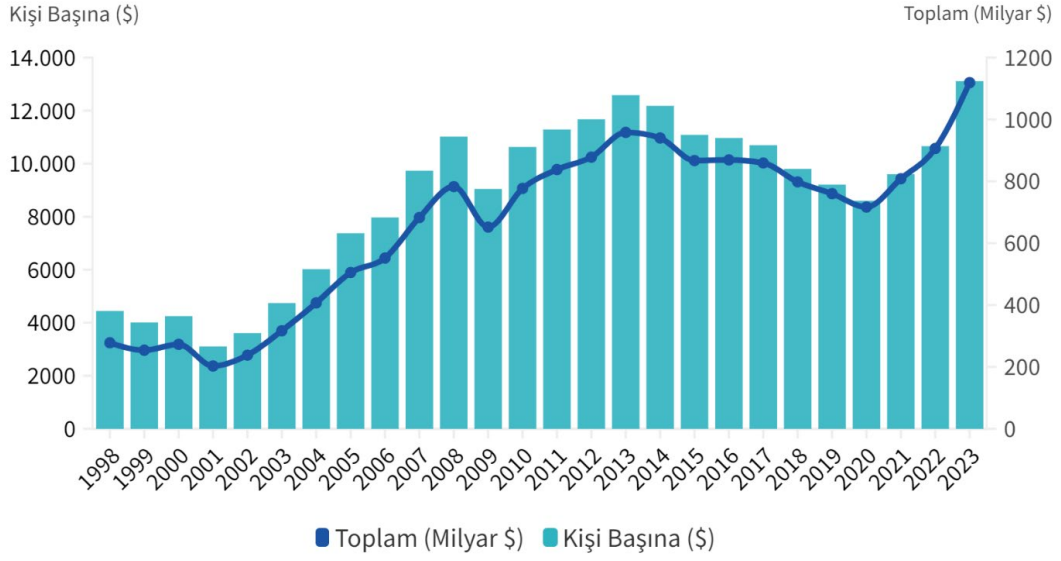
2023 yılı içinde ithalat döviz kurundaki artış hızı %41,7 ile GSYH deflatörü artış hızının gerisinde kalmıştır. GSYH, 2023 yılında cari fiyatlarla %75, reel olarak ise %4,5 oranında artmıştır. Zimni GSYH deflatörü %67,5 olarak hesaplanmaktadır. Böylelikle GSYH 2023 yılında %23,5 oranında artarak ilk defa bir trilyonu geçerek 1.119 milyar ABD dolarına ulaşmıştır. Benzer şekilde kişi başına GSYH 13.110 ABD doları ile en yüksek seviyeye ulaşmıştır. Gelişmiş ülkelere yakınsama sürecine devam eden Türkiye'nin genel olarak artış eğiliminde olan Satın Alma Gücü Paritesi (SAGP) cinsinden kişi başına milli geliri, IMF WEO 2023 yılı ekim ayı raporuna göre 2013 yılında 22 bin ABD doları düzeyinde olan satın alma gücü paritesine göre kişi başı GSYH aralıksız olarak artarak 41 bin ABD dolarını geçmiştir.

Sonuç ve Değerlendirme

Salgın öncesine göre dünya ekonomisi büyüme açısından yavaşlamış, küresel ticaret daralmış ve enflasyon artmıştır. Önümüzdeki dönemde, küresel büyüme ve enflasyonun seyrine ilişkin belirsizlikler devam etmektedir.

Türkiye ekonomisi 2023 yılında yaşanan iki büyük depreme, komşu ülkelerde ve bölgede yaşanan gerginliklere, seçime ve arz şoklarına rağmen son on yıl ortalamasına yakın bir şekilde %4,5 oranında büyümüştür. İşgücü aleyhine bozulan gelir dengesi kısmen düzelirken, tüketim ve ithalat reel artışları milli gelirin çok üzerinde kalmıştır. Tarım ve sanayi sektöründe alınan tedbirlerle bu iki sektörde beklenen verimlilik artışlarının önümüzdeki dönemde de milli gelir içerisindeki paylarının artış eğilimine girmesi tahmin edilmektedir. Yapılan makro düzenlemeler ve politika metinlerine bakıldığında Türkiye ekonomisinde, sanayinin verimliliği ve rekabet gücüne odaklanarak ihracata dayalı büyümeyi ve refahın adil paylaşımını hedeflediği, ekonomi politikaları kurala dayalı, para-maliye-gelir politikaları uyumlu ve tek haneli enflasyon hedefine odaklı yürütüldüğü, sanayide öncelikli sektörler desteklenirken, tarım-hizmetler sektörleriyle etkileşim artırıldığı, yeşil ve dijital dönüşüm teşvik edilirken, uluslararası yatırımların artırılması ve işgücüne katılımın teşvik edilmesi gibi politikaların hayata geçirileceği gözlenmektedir.

Türkiye Ekonomisinin Görünümü

Grafik 16. Yıllara Göre Kişi Başına Düşen ve Toplam GSYH (1998-2023)

Kaynak: TÜİK

İşgücü Piyasası

Mehmet Tarık Eraslan

Dr., Strateji ve Bütçe Uzmanı, T.C. Cumhurbaşkanlığı Strateji ve Bütçe Başkanlığı

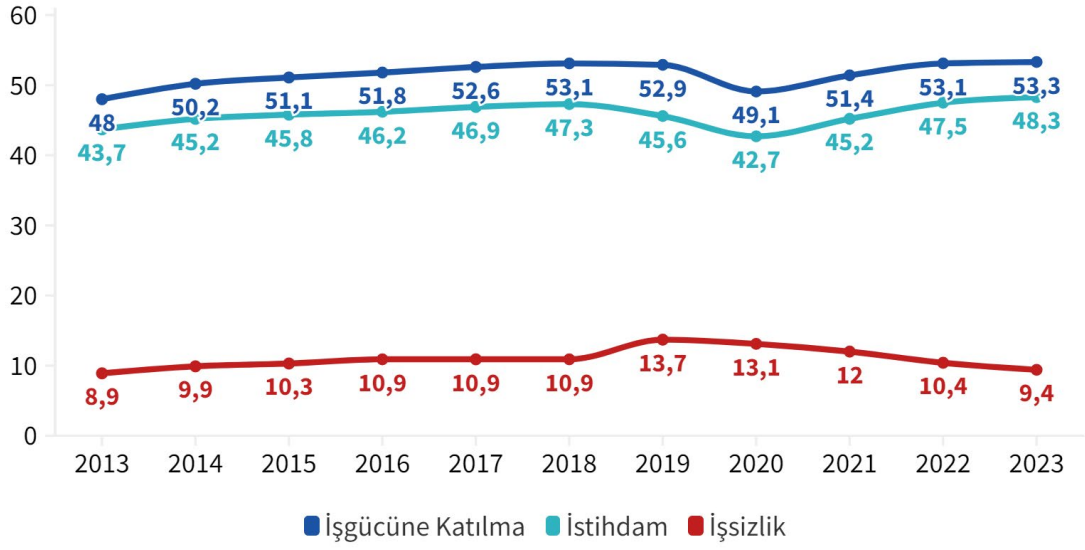
Pandemi sürecinin atlatılması ve Rusya-Ukrayna Savaşı'nın olumsuz etkilerinin azalması sonrasında ülkemizde işgücü piyasasında gözlemlenen toparlanma süreci 2023 yılında devam etmiştir. 2023 yılı aralık dönemi verileri dikkate alındığında toplam istihdam 32 milyon seviyesine ulaşmış, işgücü piyasasına dahil olan nüfus ise 35 milyonun üzerinde gerçekleşmiştir. İşgücüne katılım oranı %53,7, istihdam oranı ise bir önceki yılın aynı dönemine oranla bir puan artarak %48,9 seviyesinde gerçekleşmiştir. Bahse konu dönemde işsiz sayısı yaklaşık yarım milyon azalırken işsizlik oranı 1,5 puan azalarak %8,9 düzeyine gerilemiştir.

İşgücü piyasasının temel göstergelerinde görülen iyileşme ile paralel olarak 15-24 yaş genç nüfusa ilişkin verilerde de olumlu bir seyir gözlemlenmiştir. 2023 aralık ayında genç işsizliği %15,3 seviyesinde gerçekleşerek geçen yılın aynı dönemine oranla 4,7 puan azalmıştır. Aynı dönemde istihdam oranı bir önceki yıla oranla 3 puan artarak %39,1, işgücüne katılım oranı 1 puanlık artış ile %46,2 düzeyinde gerçekleşmiştir. Genç istihdamının artışında ülke ekonomisinde görülen büyümenin yanında gençlere yönelik uygulanan istihdam teşvikleri, Türkiye İş Kurumu (İŞKUR) tarafından yürütülen İşbaşı Eğitim Programları, istihdam garantili meslek kursları benzeri uygulamalar etkili olmuştur (İŞKUR, t.y). İşgücü piyasasında özel politika gerektiren diğer bir grup olan kadınlarda da göstergeler olumlu seyrini sürdürmüştür.

Bahse konu dönemde kadın istihdamı yaklaşık 400 bin kişi artarak 10.4 milyon seviyesine ulaşmış, işgücüne katılım oranı %35,9 seviyesine yükselmiştir. İşgücü piyasasında kadınların işsizlik oranı 2,3 puan azalarak %12,3 düzeyine gerilemiştir. Ülkemizde mevcut işsiz nüfusa ilave olarak iş bulma ümidi olmayan, iş aramayan bir potansiyel işgücü mevcuttur. İşsiz nüfus ile potansiyel işgücünün bütünleşik oranına baktığımızda işsizlik sorununa ilişkin daha net bir tablo görülebilmektedir. Bu çerçevede, TÜİK verilerine baktığımızda, işsiz ve potansiyel işgücünün bütünleşik oranı 2022 yılında %17,4 ve 2023 yılında %17,3 düzeyinde gerçekleşmiştir.

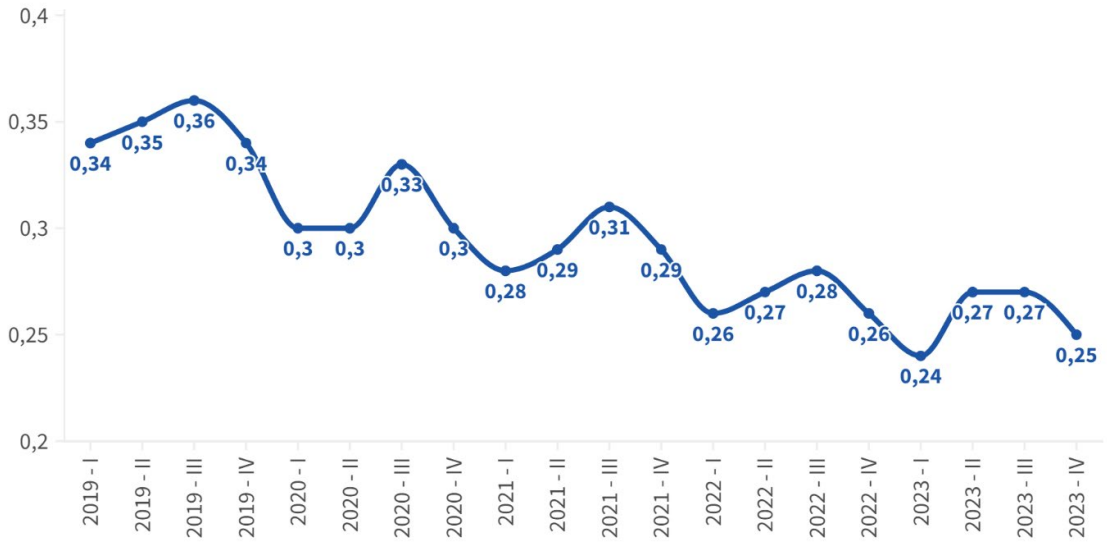
İstihdamın sektörel dağılımı incelendiğinde 2023 yılının son çeyreğinde bir önceki yılın aynı dönemine oranla tarım ve sanayi sektörlerinde çalışanların sayılarında azalma görülmektedir. Tarımda çalışanların toplam istihdam içerisindeki payı %14, sanayide çalışanların toplam istihdam içerisindeki payı ise %20,8 düzeyinde gerçekleşmiştir. Hizmetler sektöründe çalışanların toplam istihdam içerisindeki payı 1,1 puan artarak %58,6 düzeyine çıkmış, inşaat sektöründe çalışanların toplam istihdam içerisindeki payı 0,2 puan artarak %6,6 seviyesine yükselmiştir. Ekonomi geliştikçe toplam istihdam içerisinde hizmetler sektörü istihdamı artarken tarım istihdamında çalışanların payının azalması beklenen bir durumdur. Avrupa Birliği (AB) ülkelerinde hizmetler sektöründe çalışanların toplam istihdam içerisindeki payının yaklaşık

Türkiye Ekonomisinin Görünümü

Grafik 17. Temel İşgücü Göstergeleri (% , 2013-2023)

Kaynak: TÜİK, Temel İşgücü Göstergeleri

Grafik 18. Kayıt Dışı İstihdam Oranı (% , 2019-2023)

Kaynak: TÜİK, İşgücü İstatistikleri

İstihdamın Sektörel Dağılımı

Yıllar	Tarım 	Sanayi 	İnşaat 	Hizmetler
2020	16,7	21,1	6,3	55,9
2021	15,9	21,7	6,1	56,3
2022	14,7	21,3	6,4	57,5
2023	14,0	20,8	6,6	58,6

%70 seviyelerinde, tarım sektöründe çalışanların toplam istihdam içerisindeki payının %4 seviyelerinde olduğu göz önüne alındığında, ülkemizin de benzer bir yakınsama sürecinde olduğu ifade edilebilir.

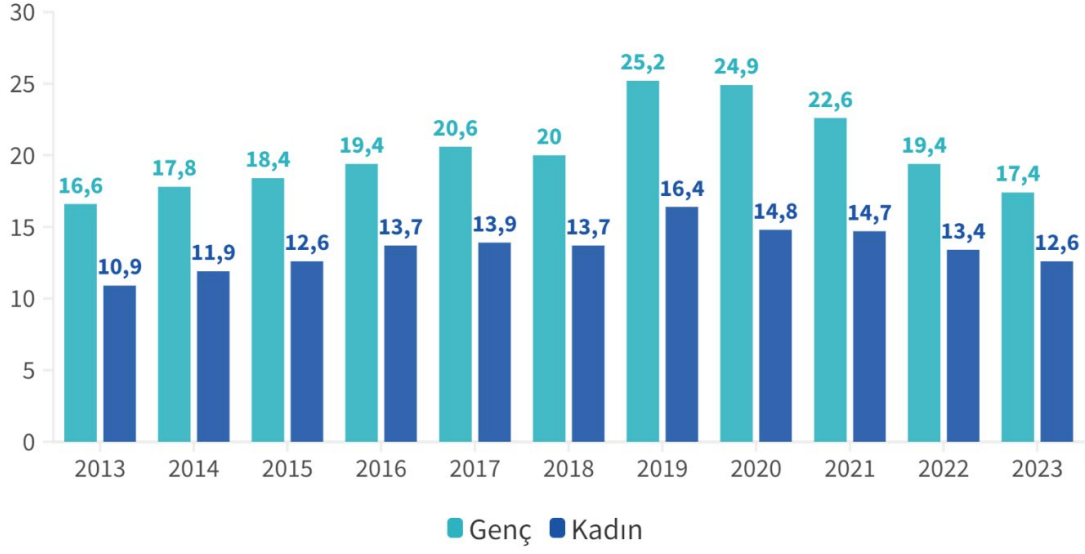
İşgücü piyasasının önemli sorunlarından biri olan kayıt dışı istihdam verileri incelendiğinde, son dönemde kaydedilen güçlü büyüme rakamları ile beraber olumlu seyreden işgücü piyasası göstergelerinin kayıt dışılık üzerinde de pozitif etkisinin olduğu görülmektedir. Pandeminin etkilerinin en yoğun hissedildiği dönemlerde %33 (2020 yılı 3. çeyrek) seviyesine kadar yükselen kayıt dışı istihdam oranı 2023 yılı son çeyreğinde %25,4 seviyesine kadar gerilemiştir. Bir önceki yılın son çeyreğinde bu oranın %26 olduğu göz önüne alındığında geçen yılın aynı dönemine oranla yaklaşık yarım puanlık bir iyileşmenin yaşandığı görülmektedir. Kayıt dışı istihdamın azaltılmasında son dönemde işverenlere sunulan “Kadın, Genç ve Mesleki Yeterlilik Belgesi Olanların Teşviki” benzeri istihdam teşviklerinin ve İşbaşı Eğitim Programları uygulamalarının önemli payı olduğu değerlendirilmektedir. İşverenler üzerindeki maliyetleri azaltan bu uygulamalar mevcut kayıt dışı

çalışanı bulunan işletmelerin bu kişileri sigortalamaları yönünde teşvik edici olmuştur. Kayıt dışı istihdam konusunda yakın dönemde Meclis’te kabul edilen Emeklilikte Yaşa Takılanlar (EYT) düzenlemesinin¹ etkilerinin olacağı değerlendirilebilir. İlk etapta yaklaşık 2 milyon kişinin başvurduğu toplamda yaklaşık 6 milyon kişiyi kapsayan düzenleme ile erken yaşta emekli olanların bir kısmı işgücü piyasasında kayıt dışı çalışma yolunu tercih edebilir. Bahse konu emeklilerin bir kısmının kayıt dışı veya düşük ücretle işgücü piyasasında devam kararlarının genç istihdamı üzerinde de etkisi olacağı değerlendirilebilir.

Önümüzdeki dönemde istihdamın artırılması ve işsizlikle mücadele kapsamında öngörülen politikalara baktığımızda, 2023 yılında yürürlüğe giren 12. Kalkınma Planında işgücü piyasasında yaşanan dönüşüme uyumun esas alındığı görülmektedir. Bu kapsamda özellikle dijital ve yeşil dönüşüme uyum kapsamında tedbirlere öncelik verilmiştir. Plan da özel politika gerektiren gruplara yönelik çok sayıda tedbir öngörülmüş, bu kesimlerin istihdamının artırılmasına yönelik faaliyetler sıralanmış aynı zamanda iş sağlığı ve güvenliği ile yeni gelişen çalışma modellerine

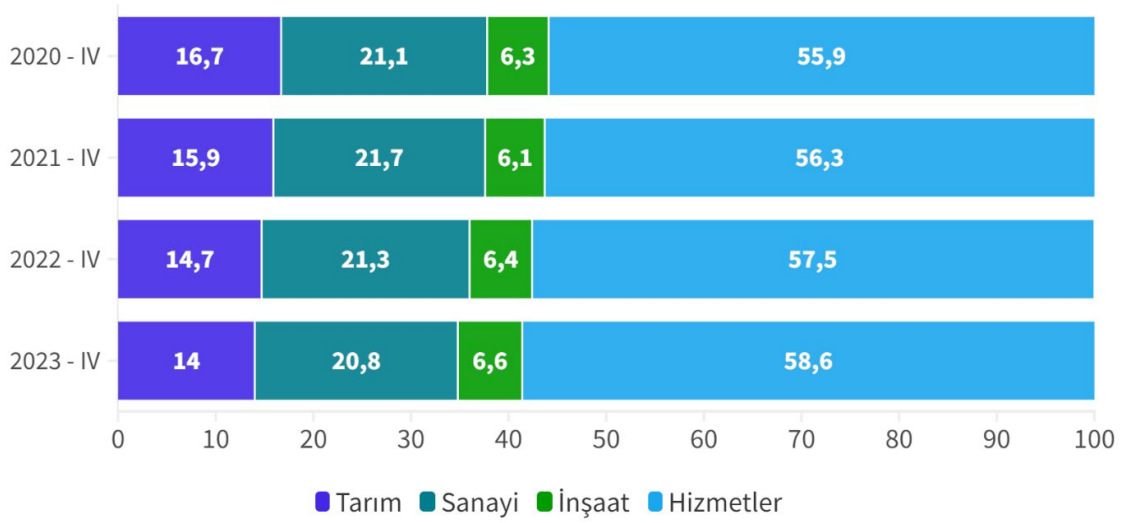
1 Sosyal Sigortalar ve Genel Sağlık Sigortası Kanunu ile 375 sayılı Kanun Hükmünde Kararnamede Değişiklik Yapılmasına Dair Kanun.

Türkiye Ekonomisinin Görünümü

Grafik 19. Genç ve Kadın İşsizlik Oranları (% , 2013-2023)

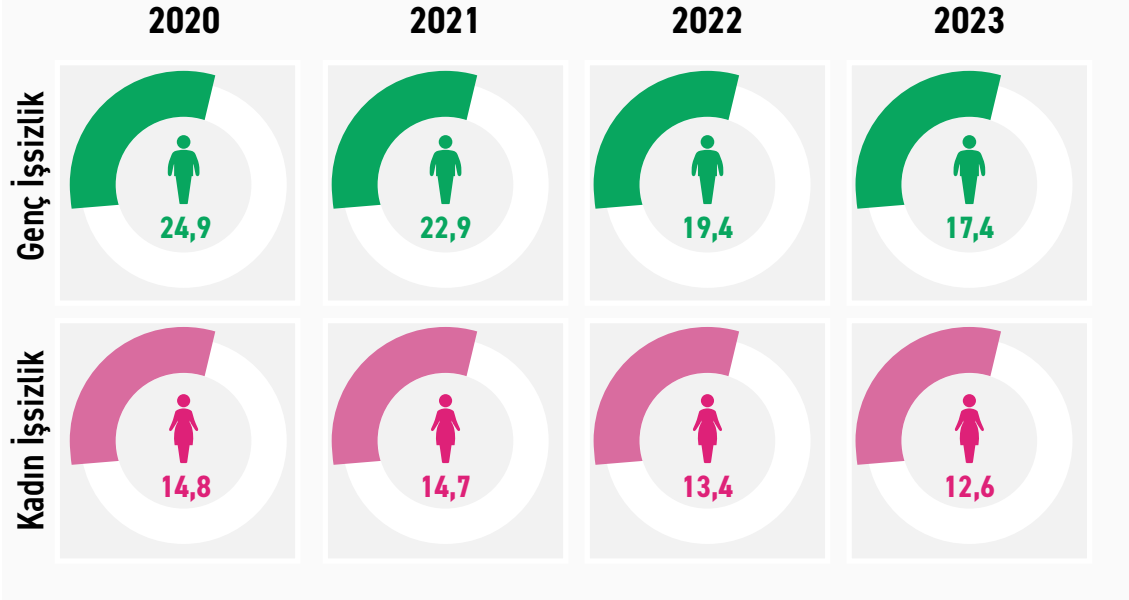
Kaynak: TÜİK, İşgücü İstatistikleri

Grafik 20. İstihdamın Sektörel Dağılımı (% , 2020-2023)

Kaynak: TÜİK, İşgücü İstatistikleri

Genç ve Kadın İşsizlik Oranları

vurgu yapılmıştır. İlave olarak planda yoksul kesimlere hane bazında hizmet sunumu sağlanarak, bu hanelerde yaşayan bireylerden istihdama kazandırılacak olanlara yönelik faaliyetler öngörülmüştür. Ayrıca ülkemizin son dönemde önemli gündem maddelerinden olan nitelikli işgücü kaybının önlenmesi ve göçle gelen nüfusun işgücü piyasasına entegrasyonu çerçevesinde politikalara da yer verilmiştir. Kapsamlı bir politika çerçevesi çizen planın öngördüğü tedbirlerin hayata geçirilmesi önümüzdeki dönemde işgücü piyasası performansı açısından da belirleyici olacaktır.

Sonuç ve Değerlendirme

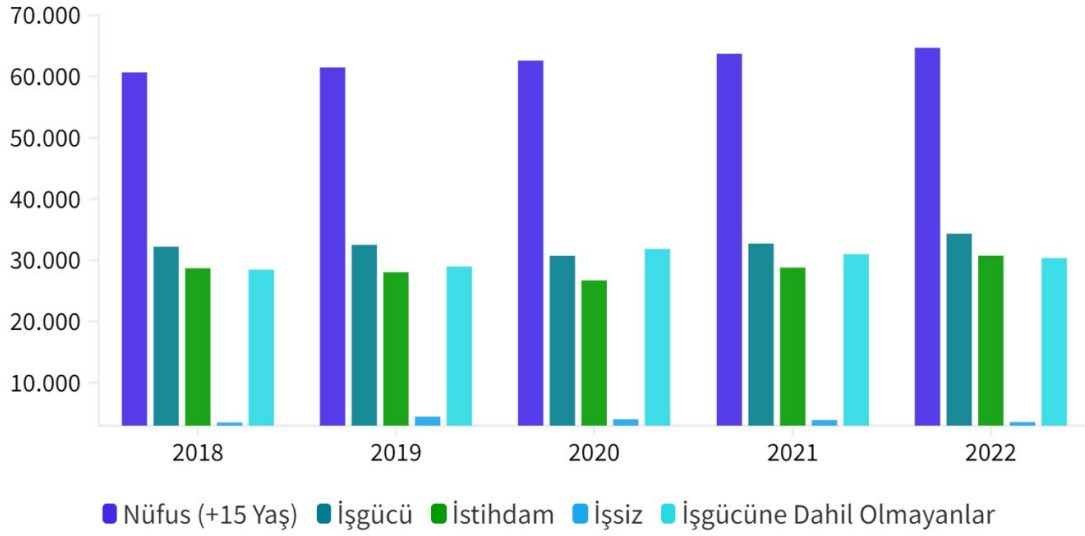
Ekonomik büyümenin güçlü şekilde devam etmesi ile 2023 yılında işgücü piyasası göstergeleri olumlu şekilde seyretmiştir. İşsizlik azalmış, aylık verilerde toplam istihdam ilk defa 32 milyon sınırını aşmıştır. 2020 yılında pandemi sürecinde %30 seviyelerine kadar

inen kadınların işgücüne katılım oranı 2023 yılında %35 düzeyini geçmiş, toplam istihdam edilen kadın çalışan sayısı 10 milyon üzerinde seyretmiş, gençlerde işsizlik oranı önemli oranda düşmüştür. Gelişen ekonomimizin yapısı dönüşüm geçirmeye devam etmekte olup bu kapsamda istihdamın sektörel dağılımında da hizmetlerin oranı artarken tarım sektöründe çalışanların toplam istihdamdaki oranı azalmaya devam etmiştir. İşgücü piyasasının önemli sorunlarından olan kayıt dışı istihdamda da düşüş trendi 2023 yılında sürmüştür. Önümüzdeki dönemde işgücü piyasasındaki olumlu seyrin devamı ile ilgili soru işaretleri enflasyonist baskıları azaltmaya yönelik uygulanan daraltıcı para politikasının olası etkileri ile olası olumsuz küresel gelişmeler olacaktır. Enflasyonu düşürmeye yönelik politikaların düzeyi ile ihraç ettiğimiz mallara olan talebin seyrî işgücü piyasası açısından belirleyici unsurlar olacaktır.

Tablo 4. Temel İstihdam ve İşgücü Göstergeleri (2018-2023)

	2018	2019	2020	2021	2022	2023
İşgücü (Toplam, bin kişi)	32.203	32.505	30.735	32.716	34.334	34.896
İstihdam (Toplam, bin kişi)	28.691	28.042	26.695	28.797	30.752	31.632
İşsiz (Toplam, bin kişi)	3.512	4.463	4.040	3.919	3.582	3.264
İşgücüne Katılım Oranı (%)	53,1	52,9	49,1	51,4	53,1	53,3
Erkek	72,5	71,9	67,8	70,3	71,4	71,2
Kadın	34,1	34,3	30,8	32,8	35,1	35,8
İstihdam Oranı (%)	47,3	45,6	42,7	45,2	47,5	48,3
Erkek	65,6	62,9	59,4	62,8	65,0	65,7
Kadın	29,4	28,7	26,2	28,0	30,4	31,3
İşsizlik Oranı (%)	10,9	13,7	13,1	12,0	10,4	9,4
Erkek	9,6	12,4	12,4	10,7	8,9	7,7
Kadın	13,7	16,4	14,8	14,7	13,4	12,6
Genç İşsizlik Oranı (15-24 yaş, %)	20,0	25,2	24,9	22,6	19,4	17,4

Kaynak: TÜİK, İşgücü İstatistikleri

Grafik 21. Çalışma Çağı Nüfusu ve İşgücüne Katılım (2018-2022)

Kaynak: TÜİK, İşgücü İstatistikleri

Gelir Dağılımı ve Yoksulluk

Ali Can Yenice

Dr. Öğr. Üyesi, Sakarya Üniversitesi

Ülkelerin ekonomileri üretim, tüketim ve bölüşüm hususlarında değerlendirilir. Üretim, tüketim ve dış ticaretin kapasitesine göre büyüme ve bu büyümenin ülkedeki yapısal değişikliklere yansımaları oranında da kalkınma gerçekleşir. Bu doğrultuda 2015 yılında dünya liderlerinin bir araya geldiği Birleşmiş Milletler Genel Kurulunda yoksulluğu sona erdirmek, eşitsizlikle mücadele ve iklim değişikliği sorunu düzeltmek şeklinde üç temel amaç ve bunlara bağlı on yedi amacı kabul edildi ve Sürdürülebilir Kalkınma Amaçları olarak deklare edildi (BM, 2024). Bu sürdürülebilir kalkınma amaçlarının ilki yoksulluğu, ikincisi ise açlığı ortadan kaldırmaya yöneliktir. Yirmi birinci yüzyılın en parlak kavramları olan büyüme ve kalkınma her ne kadar ülkelerde çok konuşulsa ve gündemde tutulsa da gelirin topluma yayılması ve bireylerin refahını artırması hususunda endişeler devam etmektedir. Yoksulluğun hesaplanmasına yönelik dünyada farklı değerlendirme kriterleri vardır. Dünya Bankasının (World Bank, WB) hesaplamasına göre, 2023 yılında dünyada günlük 2.15 ABD dolarının altında gelir elde eden (%8,61) 691 milyon insan; günlük 3.65 ABD dolarının altında gelir elde eden (%23) 1 milyar 846 milyon insan; günlük 6.85 ABD dolarının altında gelir elde eden (%45,9) 3 milyar 682 milyon insan yaşamaktadır. Birleşmiş Milletler Gıda Programı'na göre (World Food Programme), 2023 yılında 783 milyon insan kronik olarak açlık problemleri yaşarken bunların 333 milyonu bir sonraki öğüne ulaşıp ulaşamayacaklarının belirsiz

olduğu akut seviyede açlık yaşamaktadırlar (WB, 2023). Bu veriler, dünyadaki kaynakların adil dağıtılmadığını ve milyonların bu sebeple insan onuruna yakışır bir hayat süremediğini gözler önüne sermektedir.

Türkiye'de Gelir Dağılımı ve Yoksulluk

Ülkelerin gelir dağılımını analiz etmek için kullanılan bir ölçüt olan Gini katsayısı (0 ile 1 arasında değer alır), gelirin dağılımının adil olup olmadığını değerlendirmeye imkan tanır. Bu katsayı, 0'a yaklaştıkça gelirin daha adil dağıldığını, 1'e yaklaştıkça ise gelirin daha adaletsiz dağıldığını gösterir.

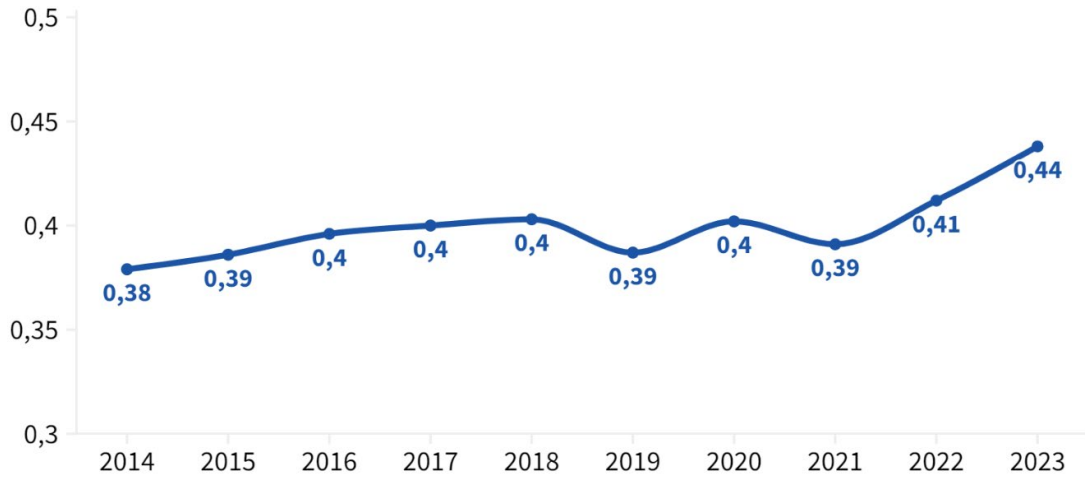
Türkiye pandemi sonrası başlayan ekonomik yavaşlamayla beraber, 2023 yılına gelindiğinde ekonomiyi derinden etkileyen bir dizi sosyal, ekonomik ve politik süreç yaşamıştır. Bunları ekonomiye muhtemel etkileri oranında sıralayacak olursak;

- **6 Şubat depremleri:** 6 Şubat 2023 tarihinde Kahramanmaraş'ın Pazarcık ilçesinde 7,7 ve Elbistan ilçesinde 7,6 şiddetinde gerçekleşen iki depremin on bir ile yayılan bir etkisi olmuştur. 850 bin konut ve ticari alanın hasar gördüğü depremin toplam maliyetinin 2 trilyon TL (103,6 milyar ABD doları) olduğunu aktaran Strateji ve Bütçe Başkanlığı depremin mali yükünün 2023 yılı milli gelirinin yaklaşık %9'una ulaşabileceğini öngörmektedir (Strateji ve Bütçe Başkanlığı, 2023).

Tablo 5. Türkiye'deki Gelir Dağılımı (Gini Katsayısı)

Şehir/ler	2014	2015	2016	2017	2018	2019	2020	2021	2022	2023
Türkiye	0,379	0,386	0,396	0,400	0,403	0,387	0,402	0,391	0,412	0,438
TR10 (İstanbul)	0,357	0,378	0,398	0,430	0,427	0,417	0,445	0,430	0,443	0,448
TR31 (İzmir)	0,376	0,380	0,393	0,395	0,370	0,362	0,361	0,374	0,396	0,444
TR51 (Ankara)	0,382	0,373	0,388	0,372	0,379	0,350	0,378	0,353	0,401	0,450
TR62 (Adana, Mersin)	0,375	0,391	0,408	0,395	0,404	0,370	0,385	0,382	0,396	0,434
TRC2 (Şanlıurfa, Diyarbakır)	0,402	0,410	0,367	0,368	0,386	0,387	0,387	0,362	0,330	0,359
TRC1 (Gaziantep, Adıyaman, Kilis)	0,323	0,323	0,325	0,323	0,344	0,346	0,351	0,348	0,353	0,422

Kaynak: Türkiye İstatistik Kurumu (TÜİK), Gelir ve Yaşam Koşulları Araştırması

Grafik 22. Türkiye için Gini Katsayısı (2014-2023)

Kaynak: TÜİK, Gelir ve Yaşam Koşulları Araştırması

Tablo 6. Türkiye Ekonomisinin Görünümü (Eşdeğer Hanehalkı Kullanılabilir Fert Gelirine Göre)

	2013	2014	2015	2016	2017	2018	2019	2020	2021	2022	2023
Gini Katsayısı	0,4	0,391	0,397	0,404	0,405	0,408	0,395	0,410	0,401	0,415	0,433
Türkiye için P8/P20 Oranı	7,7	7,4	7,6	7,7	7,5	7,8	7,4	8,0	7,6	7,9	8,4
Sürekli Yoksulluk Oranı (%)	13	15,1	15,8	14,6	14	12,7	12,7	13,7	13,8	14	12,3
Maddi Yoksunluk Oranı (%)	43,8	29,4	30,3	32,9	28,7	26,5	26,3	27,4	27,2	28,4	26,4
Gelirin İlk %20 Dilime Dağılımı (%)	5,0	5,0	5,0	5,1	5,1	5,1	5,1	4,8	4,0	5,0	5,3
Gelirin İkinci %20 Dilime Dağılımı (%)	9,6	9,7	9,6	9,5	9,4	9,5	9,8	9,4	8,1	9,4	9,4
Gelirin Üçüncü %20 Dilime Dağılımı (%)	14,5	14,6	14,4	14,3	13,9	14,1	14,6	14,2	13,3	14,1	13,6
Gelirin Dördüncü %20 Dilime Dağılımı (%)	21,3	21,6	21,3	20,7	20,6	20,6	21,4	21,1	20,9	20,8	20,5
Gelirin Son %20 Dilime Dağılımı (%)	49,7	49,1	49,8	50,4	50,9	50,6	49,1	50,4	53,8	50,7	51,3

Kaynak: TÜİK, Gelir ve Yaşam Koşulları Araştırması

- *2023 Genel Seçimleri:* Genel seçimler her ne kadar 6 Şubat depremlerinin gölgesinde geçirilse de seçim ekonomisinin ekonomi politikasında etkili olduğu söylenebilir. Gevşek para ve maliye politikalarının hâkim olduğu ve hızlıca depremin yaralarının sarılmaya çalışıldığı bir dönem yaşanmıştır.
- *Pandeminin ekonomik sürece yansımaları:* COVID-19 salgını ve ardından gelen farklı varyantları, ülkelerin önce sağlık sistemlerinin daha sonra sosyal ve ekonomik sistemlerinin etkilendiği bir afet sürecine yol açmıştır. Bu süreçte sağlığa yönelik alınan tedbirler ekonomik ve sosyal hayatı derinden etkilemiştir. Bu doğrultuda kimi ülkelerde/sektörlerde üretimler yavaşlamış, hatta durmuş ve neredeyse tüm ülkelerdeki ekonomilerde büyüme hızları önce yavaşlamış daha sonra daralmalar meydana gelmiştir. Kimi çalışmalarda pandeminin Türkiye'ye maliyetinin GSYH'nin %6-12'si oranında olabileceği ifade edilmektedir (Demiralp, 2021).
- *Ekonomi politikasının değişimi:* Türkiye 2023 yılının genel seçimlerine yukarıda bahsi geçen sosyo-ekonomik sorunların gölgesinde girmişken, seçimlere kadar medyada "Çin Modeli" olarak yer alan, düşük faiz-yüksek kur ve rekabetçi ihracat şeklinde özetleyebileceğimiz politikayı uygulamıştır. Bu politikanın ekonomiye yansımaları yüksek enflasyon olmuşken dış ticarete beklenen patlama ise gerçekleşmemiştir. Hükümet bu politika setinden seçim sonrası dönmüş ve tekrar faizleri yükselterek enflasyonla mücadeleyi önceleyecek politikalara yönelmiştir.

Yukarıda bahsi geçen problemler ekonominin yavaşlamasına ve çeşitli göstergelerin bozulmasına yol açmıştır. Özellikle gelir dağılımı adaletini gösteren Gini katsayısının 2023 yılında başta deprem bölgelerinde ve büyük şehirlerde yükseldiği görülmektedir.

Ayrıca 2014 yılında başlayan Gini katsayısındaki yükseliş, bir diğer ifadeyle gelir dağılımında bozulan adalet, bazı yıllarda kısmi düzelmeler yaşansa da yükselme trendinde devam etmiştir. Son üç yılda ise yükselme hızının arttığı ve gelir dağılımının hızla bozulduğu görülmektedir.

Gelir Dağılımına Yönelik İstatistikler

Toplumu yüzdelik gruplara ayırıp her bir gelir diliminin yıllar içerisinde gelirden aldığını gösteren istatistiklere ulaşmak mümkündür. TÜİK verilerinden istifadeyle hazırlanan bu istatistikte 2010 yılından 2023 yılına toplumun en alt gelir grubu dalgalanmalarla birlikte benzer bir gelir elde ederken en yüksek gelire ulaşan %20'lik grup ise son yıllardaki artışla gelirdeki payını artırmıştır. Ayrıca, toplumun "orta kesimi" diye adlandırılan orta gelir grubunda yer alanların gelirden aldığı payın düştüğü de gözlemlenmektedir (bkz. Tablo 7).

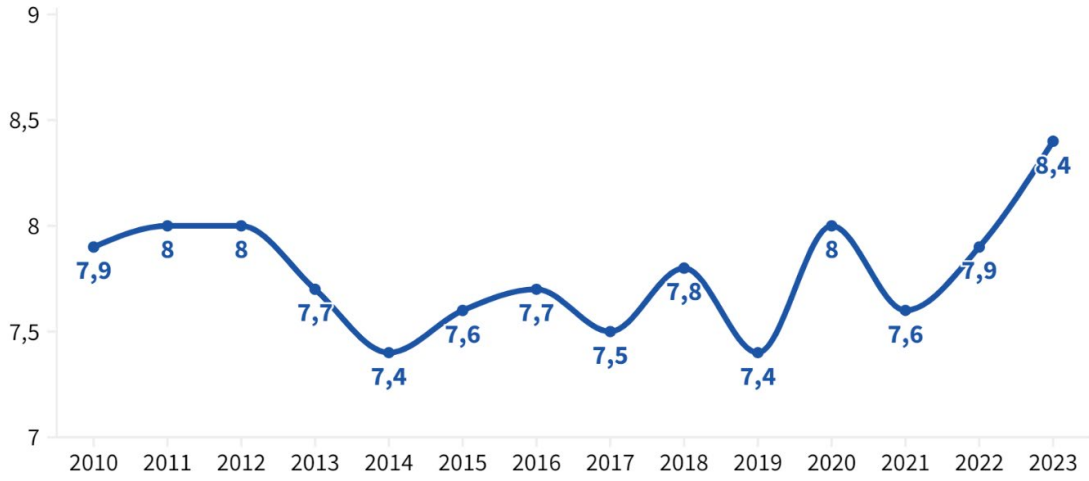
Ayrıca toplumdaki en yüksek gelir elde eden %20'lik grubun gelirlerinin en az gelir elde eden son %20'lik gruba oranını ifade eden P80/P20 oranı ise 2010 yılında 7,9 iken 2023 yılında 8,4'e dalgalı bir seyir izleyerek yükselmiştir. Bu en yüksek gelir elde eden %20'lik grubun gelirlerinin, en düşük gelir elde eden %20'lik grubun gelirlerinin 8,4 katı olduğunu göstermektedir.

Türkiye Ekonomisinin Görünümü

Tablo 7. Sıralı %20'lik Gruplar İtibarıyla Hanehalkı Gelir Durumu

Anket Yılı	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017	2018	2019	2020	2021	2022	2023
Toplam	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100
İlk 20% (En Düşük)	5,8	5,8	5,9	6,1	6,2	6,1	6,2	6,3	6,1	6,2	5,9	6,1	6	5,9
İkinci 20%	10,6	10,6	10,6	10,7	10,9	10,7	10,6	10,7	10,6	10,9	10,6	10,8	10,4	9,8
Üçüncü 20%	15,3	15,2	15,3	15,2	15,3	15,2	15	14,8	14,8	15,2	14,9	15,1	14,7	14
Dördüncü 20%	21,9	21,7	21,7	21,4	21,7	21,5	21,1	20,9	20,9	21,4	21,1	21,3	20,9	20,5
Son 20% (En Yüksek)	46,4	46,7	46,6	46,6	45,9	46,5	47,2	47,4	47,6	46,3	47,5	46,7	48	49,8

Kaynak: TÜİK, Gelir Dağılımı İstatistikleri

Grafik 23. Türkiye İçin P80/P20 Oranı (% , 2010-2023)

Kaynak: TÜİK, Gelir ve Yaşam Koşulları Araştırması

Yoksulluk

Yoksulluk toplumdaki bir kesimin temel ihtiyaçlarına erişimi hususunda zorluk çektiğine işaret eden bir sosyo-ekonomik problemidir. Hesaplama yöntemine göre farklı türleri bulunan yoksulluğun genel anlamda hanehalkının temel ihtiyaçlarını karşılayamaması durumuna mutlak yoksulluk; yaşadığı toplumla karşılaştırmalı şekilde ele alıp bunun altında kalması durumunda göreceli yoksulluk söz konusu olmaktadır. Sürekli yoksulluk oranı ise eşdeğer hanehalkı kullanılabilir fert medyan gelirinin %60'ına göre hesaplanan son yılda ve aynı zamanda hesaplanan yılın önceki üç yıldan en az ikisinde de yoksul olanların olduğu grubu kapsamaktadır.

Yoksulluğa Yönelik İstatistikler

Yoksulluğun boyutları hesaplama kriterlerine göre farklılaşsa da Türkiye'de yoksulluğa yönelik istatistiklerin dalgalı seyrine rağmen yoksulluk oranının 2010 yılına kıyasla düştüğü gözlemlenmektedir.

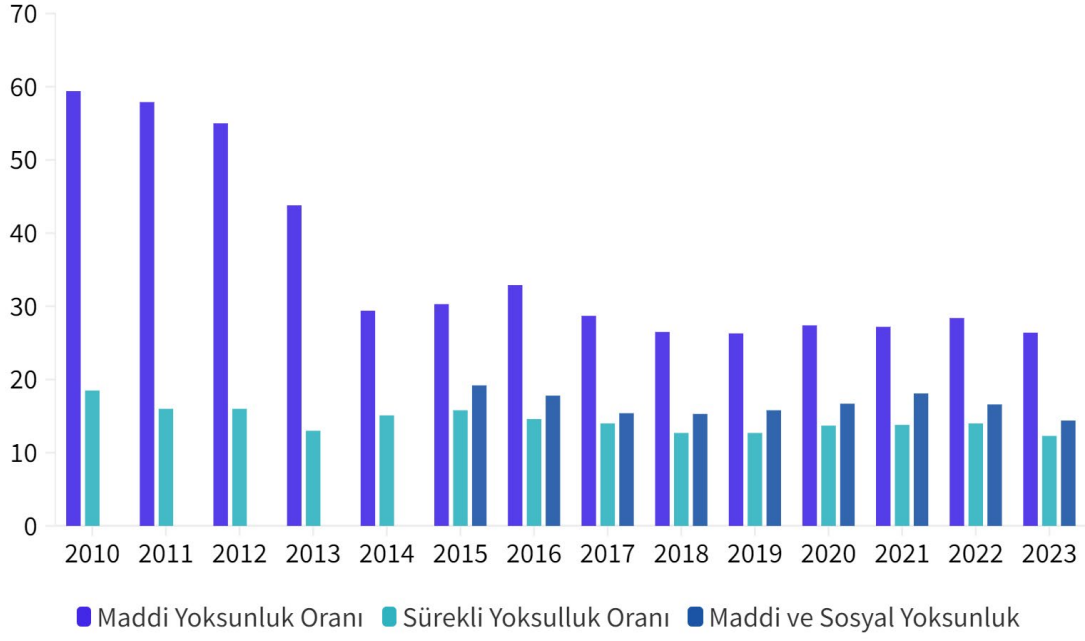
Sürekli yoksulluk oranında iyileşmeler yaşansa da hala iki haneli rakamların altına düşülmemiş değildir. Maddi ve sosyal yoksunluk oranı bir takım sosyal ve ekonomik değişkenler sorgulanıp (otomobil sahibi olup olmama, belirli gün et, balık ve tavuk yiyip yiyeme vb.) bunları karşılayamama durumunu hesaplayan bir istatistiktir. Bu oranda 2019 yılında başlayan bozulma, 2021'den itibaren düşüşe geçmiştir.

Sonuç ve Değerlendirme

Türkiye, tarihinin en büyük afetlerinden birini yaşadığı 2023 yılında gelir dağılımı ve yoksulluk hususlarında zorlu bir dönemden geçirmiştir. Bu süreçte gelir dağılımına yönelik istatistikler yavaşça bozulmaya başlamıştır. Ancak bu dönemin etkilerini gelecek yıllarda daha da derinden hissedileceği tahmin edilmektedir. 2023 yılı gelir dağılımı istatistikleri 2022 takvim yılı esas alarak hesaplanmıştır. 2023 yılında yüksek enflasyonun devam etmesi nedeniyle bu yılda da gelir dağılımının bozulmaya devam edeceği öngörülmektedir.

Halihazırda yüksek faiz vb. daraltıcı para politikalarıyla ekonominin yavaşlatılmaya çalışıldığı ve ilave mali/finansal tedbirlerle de talebin kısılmaya çalışıldığı bu dönemde hükümet, enflasyonun düşürülmesine odaklanmaktadır. Tüm bu para ve maliye politikalarının orta ve alt gelir grubundaki kesime ilave mali (vergi vd.) bir yük oluşturabileceği ve enflasyon karşısında ücretli kesimin satın alma güçlerinin azalma sorunu göz önüne alındığında, gelecek dönemde gelir dağılımındaki bozulmayı önleyici tedbirlerin devreye alınması yerinde olacaktır. Enflasyon, gelir dağılımındaki bozulmayı tetikleyen hatta hızlandıran bir ekonomik problemidir. Ancak enflasyonla mücadele ederken tercih edilen politika araçlarının da gelir dağılımına yönelik nasıl sonuçlar ürettiğini ayrıca dikkate almak gerekir.

Türkiye Ekonomisinin Görünümü

Grafik 24. Türkiye’de Maddi Yoksulluk Oranı, Sürekli Yoksulluk Oranı ve Maddi ve Sosyal Yoksunluk (% , 2010-2023)

Kaynak: TÜİK, Gelir ve Yaşam Koşulları Araştırması

Kamu Maliyesi

Halil İbrahim Azal

Hazine Uzmanı, T.C. Hazine ve Maliye Bakanlığı

Kamu maliyesi duruşu, kamu harcamaları ile gelirleri arasında önemli bir dengeyi göstermektedir. Bütçe harcamaları, çeşitli sektörlerdeki hükümet harcamalarını içermekte olup bu harcamaların ülkenin genel mali sağlamlığı üzerindeki etkisini değerlendirmek gerekmektedir.

Bütçe harcamaları açısından dikkate değer alanlar, personel giderleri, altyapı yatırımları, sosyal programlar ve borçlanma maliyetlerini içermektedir. Bütçe gelirlerinin bu alanlara yönlendirilmesi, hükümetin önceliklerini, kısıtlarını, büyümeyi nasıl teşvik etmeyi planladığını ve sosyal refahı artırma çabalarını yansıtmaktadır.

Bir önceki yıl ya da uzun dönem ortalamalarıyla yapılacak karşılaştırmalar; ekonomik kısıtlar, politika tercihleri veya beklenen toplumsal ihtiyaçlar gibi etkenlerle şekillenen bütçe politikalarını analiz etmek için önem arz etmektedir. Bu analizler, karar alıcıları benimsemesi gereken stratejileri ortaya koymada önemli ipuçları sunabilmektedir. Bu çerçevede, yapılacak analizin kapsamı bütçe harcama ve gelir kalemlerindeki seyir ile borç göstergelerini kapsamaktadır.

Türkiye’de bütçe süreci temel kanun olan 5018 Sayılı Kamu Mali Yönetimi ve Kontrol Kanunu (KMYKK) tarafından düzenlenmektedir. KMYKK’ya göre merkezi yönetim kurumsal sınıflandırması altında genel bütçe, özel bütçe ve Düzenleyici ve Denetleyici Kurumlar (DDK) bütçesi yer almaktadır. Merkezi Yönetim (MY) kurumsal sınıflandırmasının

çok büyük bir kısmını genel bütçe oluşturmaktayken konsolide değerler bu üç bütçe türü arasındaki harcama, transfer ve gelir paylaşımı temelinde netleşmektedir. Kamu maliyesinin performansını değerlendirirken kullanılan bir diğer önemli gösterge ise merkezi yönetim borç istatistikleridir.

Merkezi Yönetim Bütçesi

2023 yıl sonu bütçe gerçekleştirmelerine göre, bütçe harcamalarında bir önceki yıl sonuna nispeten yıllık %123,8 oranında bir artış kaydedilirken, gelirlerdeki artış harcamalardan önemli ölçüde düşük gerçekleşmiş ve %86,1 olmuştur (Tablo 8). Bütçe harcamalarının milli hasılaya oranı ise 2022 yıl sonunda %20 iken 2023 yıl sonunda %25’e yükselmiştir (Tablo 10). Harcamalardaki bu artış bütçe gelir performansı ile karşılaştırıldığında gelir artış hızının düşük kaldığı görülmektedir.

2023 sonunda bütçe gelirlerinin milli hasılaya oranı %20 olarak gerçekleşmiş iken bu oran 2022 yıl sonunda %19 olmuştur (Tablo 10).

Bütçe Dengesi

COVID-19 salgını ve jeo-stratejik gelişmelerden kaynaklı olarak son yıllarda yaşanan negatif şoklar nedeniyle küresel ekonomide gözlenen daralmanın etkisinin yanı sıra yaşanan deprem felaketi bütçe harcamalarında artışa neden olmuştur. Son yıllarda yaşanan yüksek enflasyonun olumsuz etkilerini telafi etmek için maaş ve ücretlerde yapılan

Tablo 8. Merkezi Yönetim Bütçe Denge Tablosu

	2022	2023	% Artış
Harcamalar (Toplam, Bin TL)	2.942.747.715	6.585.456.000	123,8
Faiz Harcamaları (Bin TL)	310.903.199	674.615.000	117,0
Faiz Hariç Harcamalar (Bin TL)	2.631.844.515	5.910.841.000	124,6
Gelirler (Toplam, Bin TL)	2.800.087.704	5.210.488.000	86,1
Genel Bütçe Gelirleri	2.738.808.766	5.097.145.000	86,1
Özel Bütçeli İdarelerin Öz Gelirleri	48.430.264	88.172.000	82,1
Düzen. ve Denet. Kurumların Gelirleri	12.848.674	25.171.000	95,9
Bütçe Dengesi	-142.660.010	-1.374.968.000	863,8

Kaynak: HMB, Muhasebat Genel Müdürlüğü İstatistikleri

Tablo 9. Merkezi Yönetim Bütçe Dengesi

	Toplam	Toplam	% Artış 2022-2023
(Milyar TL)	2022	2023	
MERKEZİ YÖNETİM BÜTÇE GELİRLERİ	2.800	5.210	86,1
I. GENEL BÜTÇE GELİRLERİ	2.739	5.097	86,1
Vergi Gelirleri	2.353	4.501	91,2
Dolaysız Vergiler	890	1.555	74,6
Dolaylı Vergiler	1.463	2.946	101,4
Diğer	385	596	54,7
II. ÖZEL BÜTÇELİ	48	88	82,1
İDARELERİN GELİRLERİ			
III. DÜZENLEYİCİ, DENETLEYİCİ KUR GELİRLERİ	13	25	95,9
MERKEZİ YÖNETİM BÜTÇE HARCAMALARI	2.943	6.585	123,8
Faiz Hariç Bütçe Giderleri	2.632	5.911	124,6
Personel Giderleri	615	1.325	115,3
SGK'ya Devlet Primi Giderleri	97	186	91,7
Mal ve Hizmet Alım Giderleri	258	453	75,8
Cari Transferler	1.126	2.374	110,7
Sermaye Giderleri	277	543	96,1
Sermaye Transferleri	49	858	1.657,5
Borç Verme	210	173	-17,6
Faiz Giderleri	311	675	117,0
MERKEZİ YÖNETİM BÜTÇE DENGESİ	-143	-1.375	863,8

Kaynak: HMB, Bütçe Finansmanı İstatistikleri

düzenlemeler de bütçe harcamaları üzerine ilave yük getirmiştir. Her ne kadar enflasyonun da etkisiyle nominal olarak vergi performansı olumlu seyretmiş olsa da harcama tarafında gözlemlenen artışlar dengelenemediğinden, bütçe açığı Maastricht kriteri olan %3'ün de önemli derecede altına gerçekleşmiş ve 2023 yıl sonunda son 10 yılın en kötü düzeyinde GSYH'nin %5,23'ü olmuştur. 2022 yıl sonunda ise bu oran %0,95 olarak gerçekleşmiştir (Grafik 25).

Bütçe Giderleri

Faiz dışı bütçe giderlerinde en yüksek artışlar personel giderleri ile cari ve sermaye transferleri kalemlerinde gözlemlenmiştir. Bu artışların en önemli nedenleri deprem felaketi için yapılan harcamalar ile enflasyon telafisi için yapılan maaş ve ücret düzenlemeleridir. Bu nedenle, personel giderleri bir önceki yıla göre %115 artış kaydetmiş ve milli hasılaya oranla %5 seviyesinde gerçekleşmiştir (Tablo 9 ve 10). Cari transferler altında yer alan görev zararları her ne kadar nominal olarak diğer büyük kalemlere göre büyük bir yekûn oluşturmada da bir önceki yıl sonuna göre %441 gibi çarpıcı bir oranda artış kaydetmiştir (Tablo 9). Cari transferler altında yer alan hazine yardımlarında da %132'lik bir artış gözlenmiştir (Tablo 10). Cari transferler yanında sermaye transferleri ise %1,658 gibi çok yüksek bir artış kaydetse de bu artış 2022 bazının çok düşük olmasından kaynaklanmaktadır (Tablo 9). Nominal olarak sermaye transferleri 2023 yıl sonunda 858 milyar TL olmuştur (Tablo 9). Hem cari hem de sermaye transferlerinde gözlemlenen bu artışların çeşitli harcamacı kuruluş bütçelerinden deprem felaketine ilişkin harcamalardan kaynaklandığı değerlendirilmektedir.

Diğer taraftan, faiz harcamaları ise son yıllardaki borçlanma maliyetlerindeki artış ve

borçlanma stratejisinde yaşanan değişiklikler neticesinde artış eğilimini sürdürmektedir. 2023 yılında faiz harcamaları 675 milyar TL olup milli hasılanın %2,6'sına ulaşmıştır (Tablo 9 ve 10). Diğer bir deyişle, toplam bütçe açığının yaklaşık yarısı faiz harcamalarından kaynaklanmaktadır. Bu oran 2022 yılında %2,07 olarak gerçekleşmiştir. Faiz harcamalarının vergi gelirlerine oranı ise %15'e ulaşmıştır (Tablo 10).

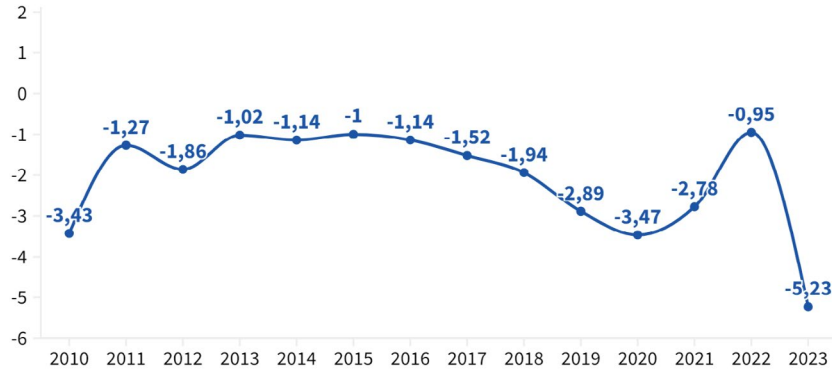
Bütçe Gelirleri

Vergi gelirlerinin GSYH'ye oranı, 10 yıllık ortalaması olan %16,8'den biraz yüksek gerçekleşerek %17,1 olmuştur. Bu durumda deprem nedeniyle konulan ilave vergilerin etkisi olsa da esas katkının harcama vergilerindeki performanstan gelmekte olduğu gözlemlenmektedir. Toplam vergi gelirleri bir önceki yıl sonuna göre %86 artış kaydetmekle birlikte dolaylı vergilerdeki %101'lik artış, enflasyon nedeniyle harcamalar üzerinden tahsil edilen vergilerin performansının daha yüksek olduğunu göstermektedir. Faizler, paylar ve cezalar kalemindeki bir önceki yıla göre sağlanan artış da dikkat çekmektedir. Vergi gelirleri içinde en yüksek yüzde artış yüksek enflasyon neticesinde Dahilde Alınan Katma Değer Vergisinde (DKDV) olup artış oranı %188,6 olmuştur. Özel Tüketim Vergisi (ÖTV) ise %121,1 ile KDV'yi takip etmiştir. Yüksek enflasyondan kaçınmak amacıyla finansal yatırımların artması sonucunda, bir diğer dolaylı vergi olan Banka ve Sigorta Muameleleri Vergisi (BSMV) de %126,4 oranında artış kaydetmiştir. Ancak doğrudan vergilerin önemli bir kalemi olan Kurumlar Vergisi (KV) ise enflasyon oranının altında %55 oranında artış göstermiştir. Uluslararası kurumların raporlarında da son dönemde artarak işlenen ve enflasyonun bileşenlerini irdeleyen

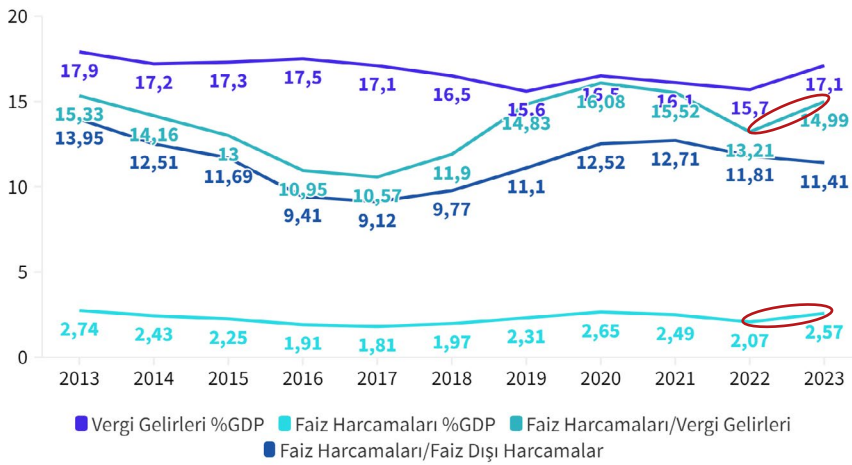
Tablo 10. Kamu Maliyesine İlişkin Temel Göstergeler (2019-2023)

	2019	2020	2021	2022	2023
GSMH (Milyar TL)	4.318	5.049	7.256	15.012	26.276
Bütçe Dengesi (% GSYH)	-2,89	- 3,47	- 2,78	- 0,95	- 5,23
Harcamalar (% GSYH)	23,16	23,84	22,10	19,60	25,06
Gelirler (% GSYH)	20,27	20,37	19,32	18,65	19,83
Vergi Gelirleri (% GSYH)	15,6	16,5	16,1	15,7	17,1
Faiz Harcamaları (% GSYH)	2,31	2,65	2,49	2,07	2,57
Faiz Harcamaları/Vergi Gelirleri	14,83	16,08	15,52	13,21	14,99
Faiz Harcamaları/Faiz Dışı Harcamalar	11,10	12,52	12,71	11,81	11,41
Personel Harcamaları (% GSYH)	5,8	5,7	4,8	4,1	5,0
AB Tanımlı Borç Stokunun GSYH'ye oranı 2023 q3	32,4	39,4	40,4	30,8	30,5
MYB Stok/GSYH	30,8	35,9	37,9	26,9	25,6

Kaynak: HMB, TÜİK

Grafik 25. Bütçe Dengesinin GSYH'ye Oranının Gelişimi (% 2010-2023)

Kaynak: HMB ve TÜİK verileri esas alınarak hesaplanmıştır.

Grafik 26. Bazı Mali Risk Göstergeleri (2013-2023)

Kaynak: HMB, TÜİK

çalışmalarda kurumların yüksek kârlarına işaret edilmektedir. Resmi enflasyonun dahi altında KV yüzde artışının görülmesi, özellikle COVID-19 ve sonrasındaki yüksek enflasyonist dönemde şirketlerin fiyatlama davranışlarının ve vergiden kaçınma pratiklerinin kârlarını önemli ölçüde artıracak şekilde geliştiğine dair görüşleri doğrulamaktadır. En son açıklanan Gini katsayısı istatistikleri de bu gerçeğe işaret eden başka bir gösterge olarak değerlendirilmektedir. Diğer bir deyişle, gelir dağılımının alt gelir gruplarının aleyhine bozulduğunu göstermektedir.

Diğer taraftan, ithalde alınan KDV ise parite etkisiyle tüketim malları ithalatında yaşanan görece daralmanın bir yansıması olarak %64 oranında artış kaydetmiştir.

Borç Stoku

2023 yılı bütçe açığının GSYH'ye oranı Maastricht kriteri olan %3'ün üzerinde yaklaşık %5 olarak gerçekleşse de borç stoku tarafındaki göstergeler büyüme performansının da etkisiyle olumlu seyretmiştir. Tanımlı Genel Yönetim Borç Stokunun GSYH'ye oranı 2023 üçüncü çeyrek sonuna göre yine Maastricht kriteri olan %60'ın oldukça altında, %30,5 olarak gerçekleşmiştir. Orta Vadeli Program'a (OVP) göre bu oran yıl sonu için %33,3 olarak öngörülmektedir. Bu öngörünün nedeni olarak bütçe gerçekleştirmelerinin 2023 son çeyreğinde daha fazla borçlanmayı ima ediyor olması değerlendirilmektedir. Sadece

bu oran kamu maliyesi tarafında yeterli mali alanın olduğunu gösterse de borç stokunun kompozisyonu bir risk faktörü olarak önümüzde durmaktadır.

Merkezi yönetim toplam borç stokunun GSYH'ye oranı ise, AB tanımlı stokta yer alan ayarlama kalemlerini içermediğinden, %25,6 olarak gerçekleşmiştir. Ancak MY toplam borç stokunun %64,2'si döviz cinsi borçlardan oluşmaktadır. MY dış borç stokunun GSYH'ye oranının %52,3 olduğu hesaba katıldığında, son yıllarda benimsenen borçlanma stratejisi nedeniyle iç piyasada döviz ve altın cinsi borçlanmaların artmasıyla döviz cinsi ve/veya dövize endeksli borç stokunun payı dış borç stokunun payından yüksek gerçekleşmiştir. Bu durum borç stokunun GSYH'ye göre oranının kur değişimlerine olan duyarlılığını artırmıştır. Yaşanabilecek yukarı yönlü bir kur şoku, toplam borç stokunun TL karşılığını önemli ölçüde artırabilecek ve GSYH'ye oranını yükseltebilecektir. Yine de borç stoku göstergeleri benzer ülkelere ve Maastricht kriterlerine göre oldukça iyi bir seyir göstermektedir.

Diğer taraftan, ortodoks para politikalarına dönüş ve normalleşme çabaları sonucunda politika faizinin artırılması, bankacılık sisteminde yönelik mikro düzeydeki regülasyonların kademeli olarak kaldırılmasıyla birlikte iç borçlanmanın maliyetleri artmış, vade ise kısalmıştır. Dolayısıyla, TL verim eğrisi de görece pozitif eğimli hale gelmiştir.

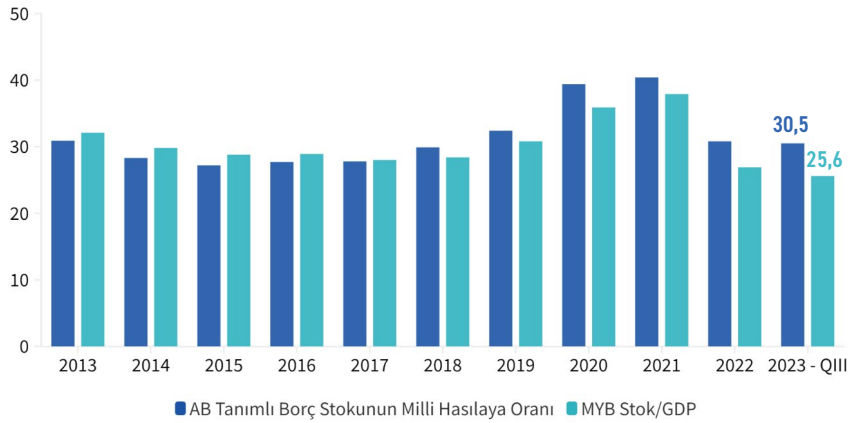
Tablo 11. Merkezi Yönetim Bütçe Gerçekleşmeleri (2022-2023)

	2022			2023			2023/2022
(Milyon TL)	Bütçe*	Ocak-Aralık	Yüzde	Bütçe**	Ocak-Aralık	Yüzde	Değişim (%)
Bütçe Gelirleri	2.553.099	2.800.088	109,7	4.929.664	5.210.488	105,7	86,1
Genel Bütçe Gelirleri	2.523.413	2.738.809	108,5	4.873.427	5.097.145	104,6	86,1
Vergi Gelirleri	2.185.950	2.353.438	107,7	4.270.669	4.500.866	105,4	91,2
Gelir Vergisi	308.454	356.464	115,6	696.394	694.014	99,7	94,7
Kurumlar Vergisi	487.760	507.454	104,0	782.230	786.314	100,5	55,0
Dahilde Alınan Katma Değer Vergisi	138.076	175.143	126,8	440.872	505.466	114,7	188,6
Özel Tüketim Vergisi	375.851	419.791	111,7	817.241	928.195	113,6	121,1
Banka ve Sigorta Muameleleri Vergisi	51.254	58.639	114,4	108.231	132.742	122,6	126,4
İthalde Alınan Katma Değer Vergisi	574.868	578.965	100,7	931.406	949.510	101,9	64,0
Damga Vergisi	39.979	41.945	104,9	85.500	82.592	96,6	96,9
Harçlar	77.147	76.774	99,5	133.864	129.556	96,8	68,7
Diğer	132.562	138.262	104,3	274.930	292.478	106,4	111,5
Vergi Dışı Gelirler	337.463	385.371	114,2	602.760	596.279	98,9	54,7
Özel Bütçeli İdarelerin Öz Gelirleri	19.624	48.430	246,8	37.134	88.172	237,4	82,1
Düzen. ve Denet. Kurumların Gelirleri	10.062	12.849	127,7	19.102	25.171	131,8	95,9

Kaynak: HMB, Aylık Bütçe Gerçekleşmeleri Raporu, 2023

*7414 sayılı Kanunla eklenen gelir tahminleri dahil.

**7457 sayılı Kanunla eklenen gelir tahminleri dahil.

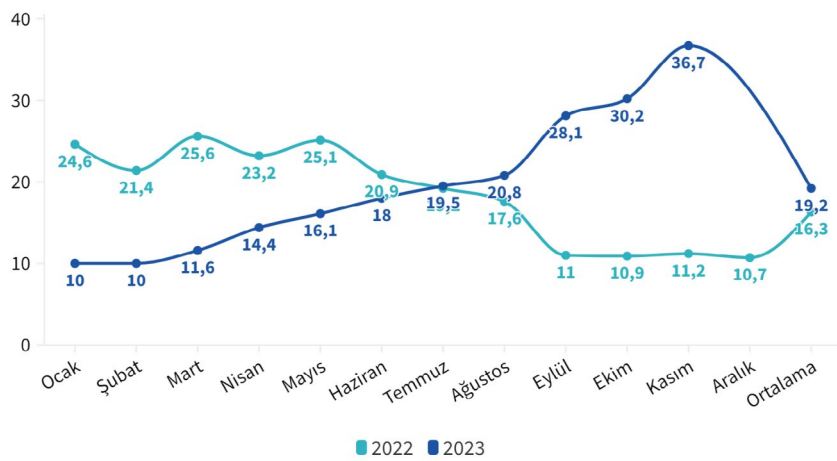
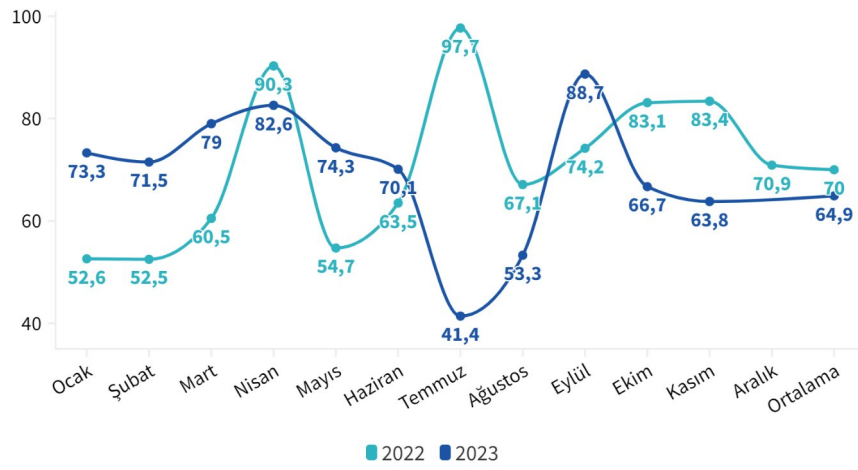
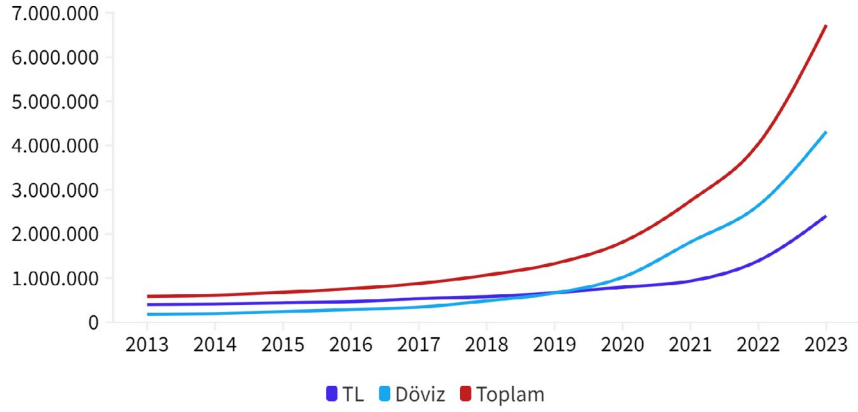
Grafik 27. Yıllara Göre AB Tanımlı ve Merkezi Yönetim Borç Stoku (%; 2013-2023)**Kaynak:** HMB

Sonuç ve Değerlendirme

COVID-19 nedeniyle iktisadi aktivitede yaşanan küresel daralma, yüksek enflasyon ve deprem felaketinin olumsuz etkileri kamu maliyesinde önemli baskı yaratmıştır. Maliye politikası tüm bu darboğazlara cevap vermek için etkin bir şekilde kullanılmaya çalışılmıştır. COVID-19 dönemi yapılan transferler, enflasyon etkilerini telafi etmek için yapılan maaş/ücret zamları ile Emeklilikte Yaşa Takılanlar (EYT) nedeniyle sosyal güvenlik sistemine gelen ilave yükler ve son olarak deprem felaketinin sonuçlarını telafi etmek için yapılan harcamalar sebebiyle kamu maliyesi tarafında uzun yıllar ortalamasının üzerinde açıklar verilmiş olsa da borç dinamiklerinin sağlamlığı mali alanın varlığına işaret etmektedir. Ancak enflasyon ile mücadelede para politikası ile eşgüdüm beklentisi kamu maliyesinde de sıkılaştırıcı önlemlerin gerekliliğini ima etmektedir. Bununla birlikte, bütçenin kompozisyonu incelendiğinde; personel giderleri, faiz harcamaları ve anlaşmalara bağlı olarak ödenen Kamu Özel İşbirliği (KÖİ) harcamaları da dahil olmak üzere transfer harcamalarının payının yıllar

itibarıyla artmış olması karar vericilerin harcamada tarafında esnekliğini azaltmıştır. Bu nedenle, kamu maliyesinde gerekli olan düzeltmenin öncelikle gelir tarafında yapılmasının yerinde olacağı değerlendirilmektedir. Son açıklanan Gini katsayısı istatistikleri de dikkate alındığında kamu maliyesindeki sıkılaştırmanın sosyal transferlerin azaltılması yoluyla, alt gelir gruplarına zarar vererek yapılmasının sınırlarına gelindiği düşünülmektedir. Gelir tarafında ise öncelikli olarak verimsiz ve tekrar eden vergi muafiyet ve istisnalarının gözden geçirilmesi, vergi tahsilat oranının artırılması, vergi tabanının genişletilmesi ve verginin tavana yayılmasını sağlayacak eşitlikçi politikaların sosyal adaleti geliştirici etkileri olduğu da hesaba katılmalıdır. Tüm dünyada olduğu gibi yüksek kârlılıkların ve gelir diliminin tepesinde olan sınıfların vergilendirilmesi neticesinde kamu maliyesinde dengenin yeniden yakalanabileceği düşünülmektedir. Ayrıca önümüzdeki dönemde enflasyonla mücadelede para politikası ile eşgüdüm sağlanması amacıyla maliye politikasının sıkılaştırıcı olması gerekliliği de aşîkardır.

Türkiye Ekonomisinin Görünümü

Enflasyon

Emrullah Aydın

Arş. Gör., İstanbul Arel Üniversitesi

Enflasyon, en önemli makroekonomik istikrarsızlıkların başında gelmektedir. En genel tanımıyla enflasyon, fiyatlar genel düzeyindeki kümülatif artıştır. Başka bir ifadeyle, tek bir ürün ya da ürün grubunun değil belirli bir zaman diliminde piyasadaki tüm mal ve hizmetlerin fiyatlarındaki artışı, dolayısıyla fiyat istikrarsızlığını ifade etmektedir. Enflasyon oranı ise mevcut dönemdeki fiyatlar genel düzeyinin bir önceki döneme göre ne kadar arttığını göstermektedir. Yüksek enflasyon oranı, büyümenin sürdürülebilirliğini olumsuz etkileyen ve gelir eşitsizliğini artıran bir unsurdur. Yüksek enflasyon ortamında öngörülebilirlik azaldığı, belirsizlikler arttığı için uzun vadeli yatırımlar da bu durumdan olumsuz etkilenmektedir. İlgili nedenlerden dolayı fiyat istikrarının sağlanması ve enflasyonun düşürülmesi en önemli iktisadi amaçlardan biri olmalıdır.

Türkiye 2000'ler öncesi uzun yıllar yüksek kronik enflasyonla mücadele etmiştir. 2001 yılı sonrası hayata geçirilen yapısal reformlarla birlikte 2004 yılından itibaren tek haneli enflasyona ulaşmayı başarmıştır. 2018 yılına kadar da tek haneli veya düşük çift haneli enflasyon seyri devam etmiştir. 2018 yılında ise Türkiye-ABD arasında yaşanan siyasi gerilim kaynaklı kur şoku, enflasyonun %20'ler düzeyine yükselmesine sebebiyet vermiştir.

Türkiye'de enflasyonun seyrini para politikası tercihleriyle birlikte ele almak önemlidir. Esasında, özellikle 2013 yılı sonrasında belirgin hale gelen siyasi erkin "düşük faiz, yüksek büyüme" temelli politika talebi, geleneksel politikaları esas alan Türkiye Cumhuriyet Merkez

Bankası (TCMB) ile aralarında uyuşmazlığı beraberinde getirmiştir. 2019-2021 yılları arasında 4 (Murat Çetinkaya, Murat Uysal, Naci Ağbal, Şahap Kavcıoğlu) TCMB başkan değişikliği yaşanmıştır. 2021 yılı ikinci yarısı itibarıyla siyasi erkin "düşük faiz, yüksek büyüme" temelli politika talebi ile TCMB'nin politika tercihi birbiriyle uyumlu hale gelmiştir. Bu çerçevede, Eylül 2021'de başlayan faiz indirim süreci aralıklarla Şubat 2023'e kadar devam etmiş ve bu süreçte politika faizi %19'dan %8,5'e indirilmiş, enflasyon ise aynı süreçte %15'lerden %65'lere (Grafik 31) ulaşmıştır. TCMB tarafından "Liralaşma Stratejisi" olarak adlandırılan bu süreçte parasal aktarım mekanizması işleyişinde düşük politika faizi, makro ihtiyati tedbirlerle ikame edilmeye çalışılmıştır. Kur Korumalı Mevduat (KKM), menkul kıymet tesisi, swap sınırlaması, ihracat gelirlerinin TCMB'ye satışı gibi makro ihtiyati tedbirlerle "yönetilen dalgalı kur rejimi" uygulanmış ve döviz kurundaki artış kontrol altında tutulmaya çalışılmıştır.

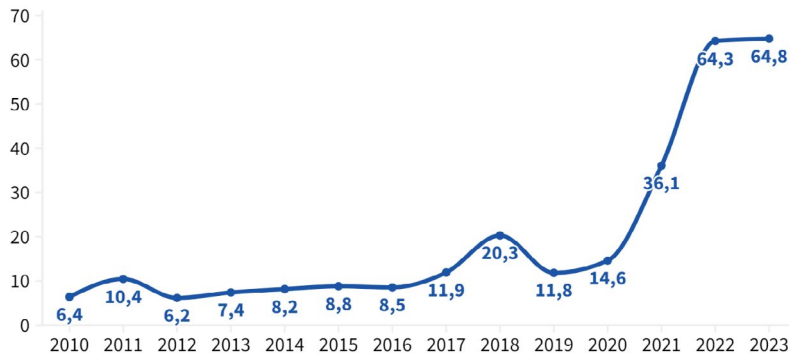
Türkiye'de 2023 yılında enflasyon yılın ilk ve ikinci yarısında birbirinden farklı seyir izlemiştir. Bunda, seçim sonrası değişen TCMB yönetimi ve para politikası tercihi etkili olmuştur. Dolayısıyla 2023 yılında enflasyonun seyrini seçim öncesi ve sonrası olarak ayırmak yerinde olacaktır. 2023 yılının ilk yarısında hem Eylül 2021'den süregelen para politikası uygulamalarıyla kurun kontrol altında tutulması hem de baz etkisi nedeniyle enflasyon düşüş eğilimine girmiştir. Bunun yanı sıra seçimlerin gerçekleştirildiği mayıs

Türkiye Ekonomisinin Görünümü

Tablo 12. 2023 Yılında Enflasyonun Temel Kaynakları (Puan)

	Haziran 2023	Eylül 2023	Aralık 2023
Döviz Kuru	15,7	19,4	20,3
Akaryakıt (Kur Hariç)	-1	3,7	4,9
Dönemsel Fiyatlama Davranışı	0,3	10,3	8,7
Vergi (Akaryakıt Hariç)	1,1	3,9	4,6
İthalat Fiyatları (Akaryakıt Hariç)	-0,1	-2,3	-0,8
Ücret	8,1	8,8	9,4
Talep	10,4	10,2	9,2
İşlenmemiş Gıda, Alkol-Tütün (Vergi, Akaryakıt Hariç)	7,5	8,4	7,9
Diğer	-3,7	-0,9	0,5
TÜFE (%)	38,2	61,5	64,8

Kaynak: TCMB, 2024-I Enflasyon Raporu

Grafik 31. Türkiye'de Yıllık Enflasyon Oranları (% 2010-2023)

Kaynak: TÜİK, Tüketici Fiyat Endeksi

Grafik 32. Türkiye'de 2023 Yılında Enflasyonun Seyri

Kaynak: TÜİK, Tüketici Fiyat Endeksi

ayında konutların tükettiği doğalgazın ücret-siz sunulması aylık ve yıllık enflasyonu düşürücü etki yapmıştır.

Yılın başından seçim öncesine kadar ABD doları/TL kuru 18,5-20 TL arası dar bir bantta yükselişini sürdürmüştür. Kurdaki istikrar da yıllık enflasyonun düşüşüne katkı sağlamıştır. Ancak 2020 yılı sonrası dönemde kurdaki artışın kontrol altında tutulması TCMB rezervlerindeki azalışla mümkün olagelmıştır. Bu nedenle Mayıs 2023 öncesi TCMB'nin azalan rezervleri, seçim sonrası döviz kurunda artış beklentilerini beraberinde getirmiştir. Dolayısıyla TCMB'nin örtük kur politikasının sürdürülebilirliği hakkında soru işaretleri oluşmaya başlamıştır.

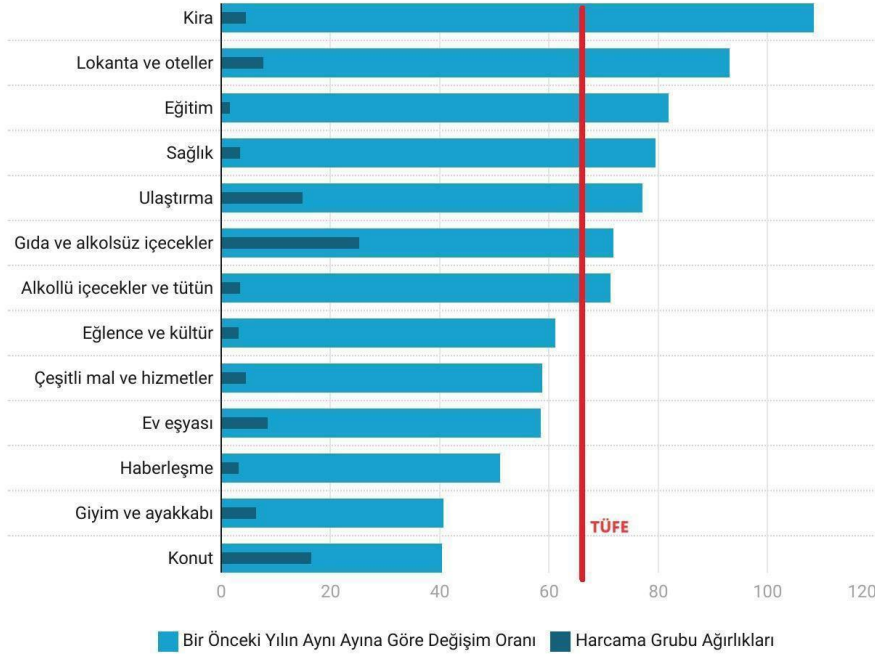
14 ve 28 Mayıs 2023'teki seçimlerden sonra değişen TCMB Başkanı ve yönetimi, yeniden geleneksel politikalara dönüşün sinyalini vermiştir. Bu çerçevede, seçimden sonraki ilk Para Politikası Kurulunda politika faizi %8,5'ten %15'e yükseltilmiş ve para politikasında normalleşmenin sağlanmasına yönelik ilk adım atılmıştır. Devam eden faiz artırımları ile 2023 yılı sonunda politika faizi %42,5'e ulaşmıştır. Ancak seçim öncesinde başlayan kur üzerindeki baskılar, azalan döviz rezervleri, artan cari açık ve ihracatçıların TL'nin değer-sizleşmesi yönündeki talepleri ile seçim sonrası döviz kuru üzerindeki kontrollerin kısmen gevşetilmesi, kurda hızlı bir yükselişe neden olmuştur. Nitekim seçim öncesinde 20 TL düzeyinde olan ABD doları/TL kuru seçimden sonraki 1 ay içerisinde 26 TL düzeyine yükselmiştir. TL'de kısa sürede meydana gelen yaklaşık %30'luk değer kaybı, seçim sonrası depremin bütçe üzerindeki yükünü hafifletmek için arttırılan vergiler ve temmuz ayında yapılan asgari ücret ile diğer maaş zamları yılın ikinci yarısında enflasyonun yeniden yükselişe geçmesine sebebiyet vermiştir. Grafik

32'de görüleceği üzere, temmuz ve ağustos aylarında aylık enflasyon %9'un üzerine çıkmış ve yıl sonunda yıllık enflasyon %64,77'ye ulaşmıştır.

2023 yılının ikinci yarısında, özellikle üçüncü çeyrekte çok sayıda şokun (kur, ücret, vergi, uluslararası petrol fiyatları) aynı anda gerçekleşmesiyle enflasyon yeniden yükselişe geçmiştir. Tablo 12'de TCMB tarafından yayımlanan enflasyon ayrıştırma analizine yer verilmiştir. Tablodan da görüleceği gibi, enflasyon üzerinde en fazla etkiye sahip faktör döviz kurudur ve 2023 yılı içinde etkisi giderek artmıştır. Akaryakıt fiyatları yılın ilk yarısında enflasyonu düşürücü etki yapmasına karşılık yılın ikinci yarısında hem kurdaki hem akaryakıt vergilerindeki hem de uluslararası petrol fiyatlarındaki artış, akaryakıt fiyatlarını yükseltmiş ve bu kalemin enflasyona etkisi yıl sonunda 4,9 puana ulaşmıştır.

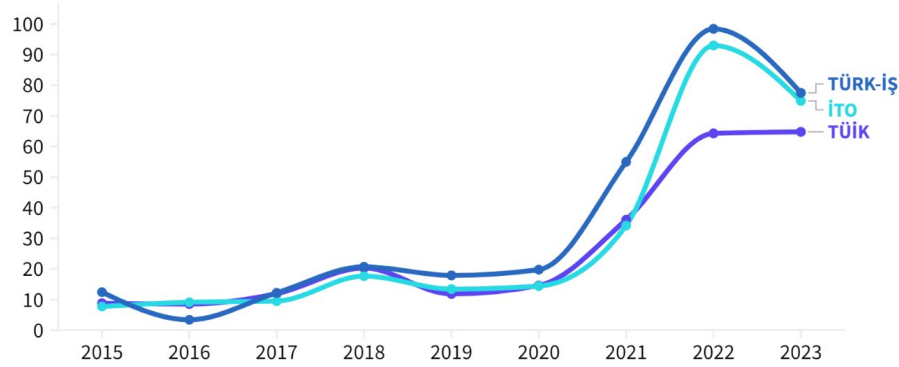
Enflasyonun yükselmesindeki belirleyici bir faktör dönemsel fiyatlama davranışlarıdır. Esasında bu faktör enflasyon ataletinin varlığını ortaya koymaktadır. Enflasyon ataleti, enflasyon oranının düşmeye karşı direncini ifade etmektedir. Diğer bir ifadeyle, çeşitli faktörlerden dolayı enflasyonun düşme eğilimi göstermemesidir. Ataletin nedeni temelde enflasyon beklentilerindeki yüksekliktir. Yüksek enflasyon beklentilerinin kırılmaması ve fiyatlama davranışlarının sürekli olarak geçmiş enflasyona endeksli olması enflasyon ataletine neden olmaktadır. Söz konusu faktör 2023 yılının ikinci yarısında enflasyonun önemli bir kaynağı haline gelmiştir. Ayrıca 2021 yılından bu yana devam eden yüksek enflasyonun tüketicilerin fiyat algılarını bozması, fiyat koyucu firmalara kârlarını artırmaları için önemli bir alan sağlamıştır. Maliyetlerin üzerinde artan kârlılıklar ise fiyatlama davranışlarının enflasyon

Türkiye Ekonomisinin Görünümü

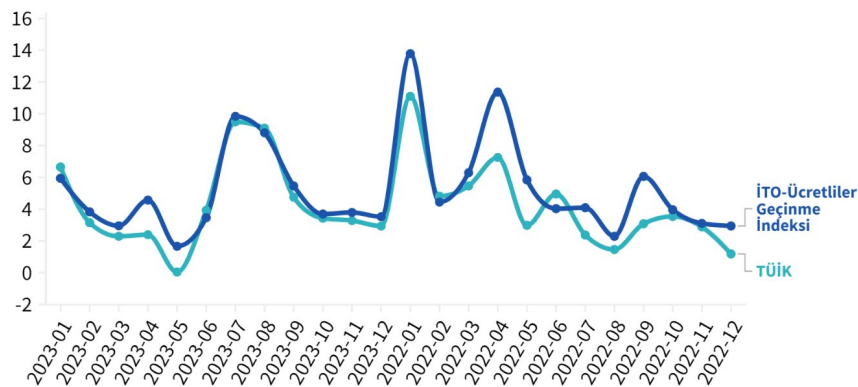
Grafik 33. Ana Harcama Gruplarına Göre Enflasyon (% 2023)

Kaynak: TÜİK Tüketici Fiyat Endeksi (TÜFE) ile TCMB EVDS verileri derlenerek oluşturulmuştur.

Grafik 34. Alternatif Yıllık Enflasyon Göstergeleri (% 2015-2023)

Kaynak: TÜİK Tüketici Fiyat Endeksi, İTO Ücretliler Geçinme Endeksi ve Türk-İş Açlık ve Yoksulluk Sınırı

Grafik 35. Aylık TÜFE ve Ücretliler Geçinme Endeksi (% 2022 Ocak-2023 Aralık)

Kaynak: TÜİK Tüketici Fiyat Endeksi, İTO Ücretliler Geçinme Endeksi ve Türk-İş Açlık ve Yoksulluk Sınırı

üzerindeki olumsuz etkilerini pekiştirmiştir. Nitekim 2023 yılının ikinci yarısında dönemsel fiyatlamaya davranışlarının enflasyona etkisi ortalama 9,5 puan olmuştur. Dolayısıyla yıllık enflasyonun yaklaşık %15'i fiyatlamaya davranışlarındaki bozulma kaynaklıdır.

Daha önce değinildiği gibi, deprem nedeniyle artan kamu harcamaları sonrası mali disiplini korumak amacıyla arttırılan vergiler, 2023 yılında enflasyonun yükselmesinde etkili olmuştur. İthalat fiyatları ise 2023 yılında enflasyonun daha fazla yükselişini sınırlayan tek faktördür. Gıda fiyatları, ücret ve talep de 2023 yılında enflasyonu yükselten diğer faktörlerdir. Fiyatların gelecek dönemlerde sürekli artacağı şeklindeki beklenti iç tüketimi besleyen bir unsurdur. Bu nedenle sürekli öne çekilen talep ve stoklama davranışı, enflasyonun talep kaynaklı yükselmesinde etkili olmuştur. Her ne kadar yıl sonunda iç talepteki yavaşlama ile bu faktörün etkisi azalsa da yüksek talep enflasyonun önemli bir belirleyicisidir. Diğer yandan yüksek talebin hangi kesimden kaynaklandığı daha derin analiz edilmesi gereken bir husustur. Nitekim söz konusu aşırı talebin yalnızca zorunlu ihtiyaçlarını karşılayan marjinal tüketim eğilimi yüksek düşük gelir grubundan mı yoksa enflasyonist süreçle birlikte varlıkları daha da artan yüksek gelir grubundan mı kaynaklandığına bağlı olarak yüksek talebe karşı alınan önlemler değişebilecektir.

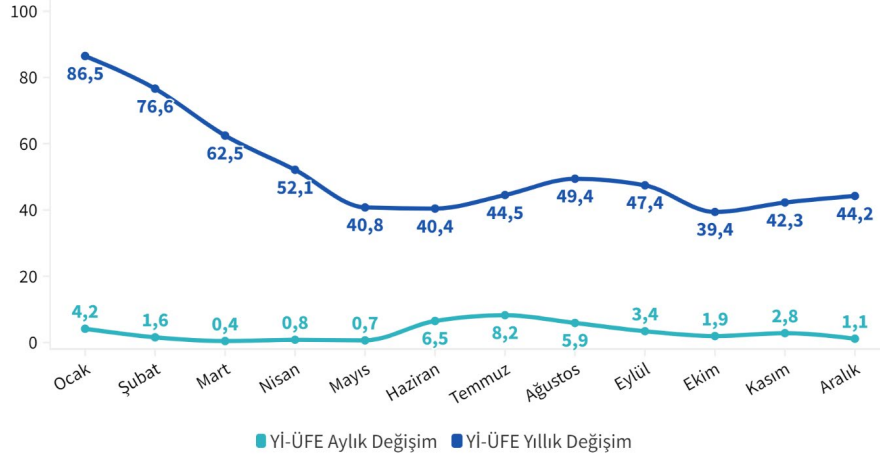
Ücretler, işletmeler için bir maliyet unsurudur. Bu nedenle enflasyon üzerinde etkilidir. Buna karşılık söz konusu etkinin boyutu öteden beri tartışılmalıdır. Ücretlerin maliyetler içindeki payı sektörler göre değişebilmektedir. Örneğin; hizmetler sektörü emek ağırlıklı olduğu için bu sektörde ücretlerin toplam maliyetler içindeki payı yüksektir. Diğer yandan faaliyet alanına göre değişmekle birlikte sanayi sektöründe ücretlerin toplam maliyet

içindeki payı nispeten daha düşüktür. Buna karşılık ücretlere yapılan zam veya ücretlerin geçmiş enflasyona göre uyarlanması, işletmelere mal/hizmet fiyatlarına maliyet artışlarının çok üzerinde fiyat artışı yapmaları için gerekçe olmaktadır. Söz konusu fiyatlamaya davranışı, ücretlerin enflasyonu yükseltici etkisini daha şiddetli hale getirmektedir. Daha sağlıklı bir analiz için ücret-enflasyon ilişkisinin sektörler ve şirketler bazında analizi gereklidir.

Grafik 33'te 2023 yılında ana harcama grupları itibarıyla enflasyonun gelişimine ve harcama gruplarının ağırlıklarına yer verilmiştir. Buna göre, 2023 yılında 12 ana harcama grubundan 6'sında fiyat artışı enflasyonun üzerinde seyretmiştir. En yüksek fiyat artışı %93,24 ile ana harcama grubu içerisinde %7,82 paya sahip olan lokanta ve otellerde gerçekleşmiştir. Sonrasında en yüksek artış sırasıyla eğitim, sağlık ve ulaştırma alanlarında gerçekleşmiştir. Ana harcama grubu içerisinde en yüksek paya sahip gıda ve alkolsüz içeceklerde artış %72 ile oldukça yüksektir. 2023 yılında küresel gıda fiyatlarında önemli düşüşler olmasına karşın Türkiye'de bu grupta fiyat artışı, enflasyonun üzerinde olmuştur.

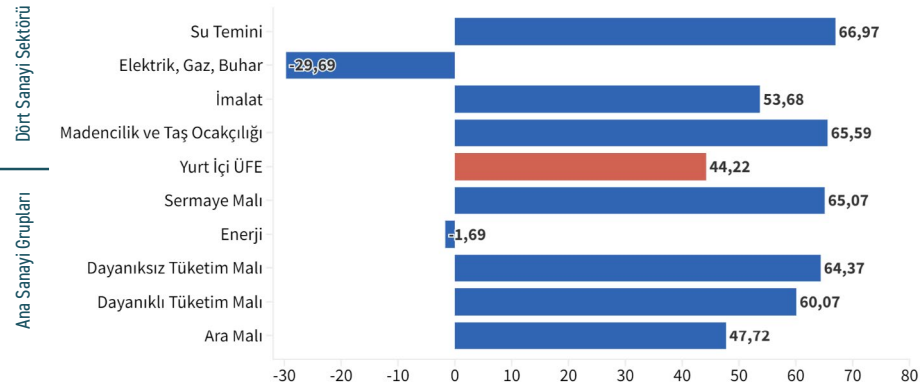
Kira enflasyonu esasında ana harcama grubu olmayıp "konut" grubu altında sınıflanan bir temel başlıktır. Ancak harcama grupları içindeki payı %4,53 olduğu için ve 2023 yılında %100'ün üzerinde bir artış gösterdiği için üzerinde durulması gereken bir unsurdur. İlgili yılda kira fiyatlarındaki artışta geçmişten gelen birikimli enflasyonun yanında 6 Şubat depremleri etkili olmuştur. Kira kontratları yıllık olarak düzenlendiği için 2022 yılında artışa geçen enflasyonun kiralara üzerindeki etkisi 2023 yılında belirginleşmiştir. Ek olarak depremden etkilenen 11 ilde yüksek düzeyde yapı stokunun zarar görmesi nedeniyle yüzbinlerce insanın farklı

Türkiye Ekonomisinin Görünümü

Grafik 36. Türkiye'de 2023 Yılında Üretici Enflasyonunun Seyri

Kaynak: TÜİK, Yurt İçi Üretici Fiyat Endeksi

Grafik 37. 2023 Yılında Dört Sanayi Sektörü ve Ana Sanayi Grupları İtibarıyla Yı-ÜFE

Kaynak: TÜİK, Yurt İçi Üretici Fiyat Endeksi

şehirlere göç etmesi bu illerde konut talebini ve dolayısıyla kiralari yükseltmiştir.

Kamuoyunda hissedilen enflasyonun, açıklanan enflasyondan oldukça yüksek olduğu tartışmaları sürekli güncelliğini korumaktadır. Bu hususun ortaya çıkmasında etkili faktörlerden biri tüketicilerin madde sepetlerindeki farklılıklardır. Örneğin, düşük gelir gruplarının toplam harcama sepetinde kira ve gıda harcamaları oldukça yüksek bir paya sahiptir. İlgili harcama gruplarında fiyat artışları enflasyonun önemli ölçüde üzerinde olduğu için bu gruplar enflasyonu daha derinden hissetmektedir. Diğer yandan özellikle son 2 yılda "İstanbul Ticaret Odası (İTO) Ücretliler Geçinme Endeksi" ile "Türk-İş Mutfak Enflasyonu" gibi alternatif göstergelerle TÜİK tarafından açıklanan TÜFE arasında önemli farklar bulunması hissedilen enflasyonun daha yüksek olduğu algısını güçlendirmektedir. Örneğin; 2022 yılı sonunda TÜİK TÜFE %64,27 artmışken alternatif göstergelerden İTO Ücretliler Geçinme Endeksi %92,97 ve Türk-İş Mutfak Enflasyonu %98,41 artmıştır. 2023 yılı sonunda ise ilgili oranlar kurum sırasıyla %64,77, %74,88 ve %77,5 olarak gerçekleşmiştir. Ancak özellikle Haziran 2023'ten itibaren alternatif enflasyon göstergeleri ile TÜİK tarafından açıklanan aylık ve yıllık enflasyon oranları önemli düzeyde birbirine yakınsamaya başlamıştır. Grafik 4a'da görüleceği üzere 2020 yılı sonrası ayrışan alternatif göstergeler 2023 yılında birbirine yakınsamaya başlamıştır. Benzer şekilde Haziran 2023 itibarıyla aylık bazda TÜFE ile İTO Ücretliler Geçinme Endeksi artışı birbirlerine yakın orandadır. Hatta önceki ayların aksine Şubat 2024'te TÜİK tarafından açıklanan aylık enflasyon oranı diğer tüm alternatif enflasyon göstergelerinin üzerinde olmuştur. Söz konusu yakınsamanın 2024 yılında da devam edeceği beklenmektedir.

2023 yılında yurt içi üretici fiyatlarının (Yİ-ÜFE, üretici enflasyonu) seyri Grafik 5'te gösterilmiştir. Buna göre yılın başında %86,46 olan Yİ-ÜFE, Aralık 2023'te bir önceki yılın aynı ayına göre %44,22 artmıştır. Dolayısıyla TÜFE yılın ikinci yarısında yükseliş eğilimini sürdürürken Yİ-ÜFE, temmuz-eylül döneminde bir miktar artış gösterse de yıl sonunda önemli ölçüde gerileyerek TÜFE'nin altına inmiştir. Yİ-ÜFE'nin TÜFE'nin altına gerilemesi fiyatlar üzerindeki maliyet yönlü baskıların azaldığına işaret etmektedir. Bu durum üretim maliyetlerindeki artışın yavaşlamasına bağlı olarak maliyet enflasyonunun azalabileceğine ve gelecek dönemde bunun tüketici enflasyonuna da yansiyabileceğine işaret etmektedir.

Üretici enflasyonundaki yavaşlama tüketici enflasyonu açısından olumludur. Ancak Yİ-ÜFE'deki yavaşlamanın hangi sektör veya sektörlerden kaynaklandığı hususu da önemlidir. Konuya ilişkin bilgilere Grafik 6'da yer verilmiştir. Buna göre Yİ-ÜFE'deki yavaşlamanın genele yayılmış bir yavaşlama olmadığını söylemek mümkündür. 2023 yılında Yİ-ÜFE'nin düşüşü büyük ölçüde enerjiyle bağlantılı olarak "Elektrik, gaz, buhar ve iklimlendirme üretimi ve dağıtım" sektöründen kaynaklanmıştır. 2023 yılında kamunun hem KOBİ'lere yönelik enerji sübvansiyonları hem de seçim yılı olması nedeniyle enerji tarifelerine zam yapılmaması enerji maliyetlerinin reel olarak azalmasına katkı sağlamıştır. Enerji dışındaki sanayi sektörlerindeki ve ana sanayi gruplarındaki artış Yİ-ÜFE'nin üzerinde gerçekleşmiştir.

Sonuç ve Değerlendirme

2023 yılında Türkiye'de yılın iki yarısında iki farklı enflasyon seyri söz konusudur. İlk 6 ayda enflasyon; büyük ölçüde kur artışının sınırlı kalmasıyla, baz etkisiyle ve elektrik/

doğal gaz sübvansiyonlarının katkılarıyla düşüş eğiliminde olmuştur. 2023'e %57,7 ile başlayan yıllık TÜFE, haziran'da %38,2'ye düşmüştür. Yılın ikinci yarısında ise enflasyon kur artışının, uzun dönem potansiyeline yakın büyümenin, vergilerdeki, uluslararası petrol fiyatlarındaki, gıda fiyatlarındaki, ücretlerdeki artışların ve fiyatlama davranışlarındaki bozulmaların etkisiyle yükselişe geçmiş, yıl sonunda %64,8'e ulaşmıştır. Diğer yandan, yılın ilk yarısında para politikası ağırlıklı olarak makro ihtiyati tedbirlerle yürütülürken, yılın ikinci yarısında seçim sonrası değişen TCMB yönetimi, dezenflasyonu geleneksel araçlarla tesis etme yoluna gitmiş, politika faizi yeniden başat politika aracı halini almaya başlamış ve dolayısıyla para politikasında normalleşme sağlanmaya çalışılmıştır. Bu çerçevede yükselişe geçen enflasyonla birlikte politika faizi de yükseltilmiş ve yıl sonunda %42,5'e ulaşmıştır. Ancak sıkı para politikasının etkileri gecikmeli olarak ortaya çıktığı için 2023 yılında sıkı politikanın enflasyon üzerindeki etkileri görülebilmiştir. Her ne kadar yılın ikinci yarısında değişen para ve maliye politikası tercihleriyle enflasyon yükselse de yılın ilk yarısındaki ödemeler dengesi krizi riski oldukça azalmış, TCMB rezervleri güçlenmiş ve ülke risk primi düşmüştür.

2023 yılında ana harcama gruplarına göre enflasyonu gelişimi incelendiğinde alkollü içecekler ve tütün, gıda ve alkolsüz içecekler, ulaştırma, sağlık, eğitim, lokanta ve oteller ile kira gruplarında fiyat artışlarının enflasyonun üzerinde olduğu görülmektedir. Özellikle ana harcama grubu içerisinde en büyük paya sahip olan gıda ve alkolsüz içeceklerde yüksek fiyat artışları hissedilen enflasyonun da yüksek olmasına neden olmaktadır.

2023 yılında üretici enflasyonunun seyri TÜFE'den farklı olmuştur. Yılbaşında %86,5 olan

Yİ-ÜFE, yıl sonunda %44,2'ye gerilemiştir. Bunda elektrik, gaz, buhar sektöründeki reel fiyat düşüşleri etkili olmuştur. Söz konusu sektör dışında kalan 3 sektörde ise fiyat artışları Yİ-ÜFE'nin üzerinde gerçekleşmiştir. Ancak genel itibarıyla Yİ-ÜFE'nin TÜFE'den düşük olması tüketici enflasyonu üzerindeki maliyet kaynaklı baskıların azaldığına işaret etmektedir. Elektrik, gaz, buhar dışında kalan 3 sektörde fiyat artışları TÜFE'ye yakındır. Dolayısıyla üretici enflasyonunun TÜFE üzerindeki olumlu etkisinin 2024 yılında da devam etmesi beklenmektedir.

Dünyanın en büyük ekonomileri arasında yer alan Türkiye için %65 düzeyinde bir enflasyon oldukça yüksektir. 2021 yılından sonra yükselişe geçen enflasyon pek çok makroekonomik kırılganlığı beraberinde getirmiştir. İlgili dönemde ekonomik büyümenin öncelenmesi, enflasyondaki artışın bir süre göz ardı edilmesine sebebiyet vermiştir. Buna karşılık enflasyonlu büyüme deneyimi süreç sonunda hem sağlıklı ve sürdürülebilir olmayan bir büyüme yapısını ortaya çıkarmış hem de gelir eşitsizliğini önemli ölçüde arttırmıştır. Ayrıca yaşanan 3 yıllık yüksek enflasyonist dönem tüketim alışkanlıklarını da olumsuz etkilemiş, fiyatlama davranışları bozulmuş ve enflasyon ataleti ortaya çıkmıştır. Yine yüksek enflasyonist dönem ithal tüketimi artırmış, cari açık yükselmiş ve ödemeler dengesinin sağlanmasına ilişkin riskler söz konusu olmuştur. Türkiye'nin tüm bu makroekonomik sorunları aşması için, belirsizliği azaltmak, öngörülebilirliği arttırmak için, ekonomiyi sürdürülebilir büyüme patikasına döndürebilmek için, adil gelir dağılımının sağlanması için ve özellikle alt/orta gelir grubunun satın alma gücünün artırılması için dezenflasyonu tesis etmesi şarttır. Ancak enflasyonun tesisi sürecinde ortaya çıkacak maliyetin de gelir grupları arasında adil paylaşımı da esas olmalıdır.

Merkez Bankası ve Para Politikası

Fatih Furkan Akosman

Arş. Gör., Ankara Sosyal Bilimler Üniversitesi

Giriş

Merkez bankaları ekonomilerin sağlıklı bir şekilde işlemesi için hem makroekonomik istikrarı hem de finansal istikrarı korumayı hedeflemektedir. Bu bağlamda, hem küresel hem de ülke içi piyasalardaki dalgalanmalar merkez bankalarının politikalarını etkilemektedir. 2008 yılındaki Küresel Finansal Kriz sonrası politikalarını ciddi anlamda revize eden merkez bankaları COVID-19 salgını sonrası da politikalarında büyük değişikliklere gitmek zorunda kalmıştır.

Bu salgın sonrası Türkiye’de oluşan enflasyonist ortamda ekonomik büyüme azalmış ve cari açıkta artışlar olmuştur. Türkiye Cumhuriyet Merkez Bankası (TCMB) olası bir ekonomik resesyondan kaçınmak, istihdamın küçülmesini önlemek ve yüksek döviz kurları ile ihracatı artırmak için parasal genişleme politikası uygulamıştır. 2021 yılının son çeyreğinden 2023 yılı ortalarına kadar devam eden bu politikayla birlikte para arzında büyük miktarda artış olmuştur.

TCMB, başkan değişikliği ile 2023 yılı ikinci yarısından itibaren yüksek enflasyonu kontrol altına alabilmek için diğer ülke merkez bankalarının daha önce yaptığı gibi parasal sıkılaştırma sürecine girmiştir. 2023 yılı boyunca kademeli bir şekilde politika faiz oranını arttıran TCMB, para politikasını daha etkin hale getirmiştir. Politika faizi artışı ile sınırlı kalmayarak fiyat istikrarının sürekliliğini sağlamak için cari dengeyi iyileştirecek stratejik yatırımları desteklemeye devam etmiştir. Piyasa mekanizmalarının da etkinliğini arttırmak adına mikro

ve makroihtiyati çerçeveyi kademeli olarak sadeleştirmiştir.

Para Politikası

Politika Faiz Oranı

TCMB, 2008 Küresel Finansal Krizi sonrası gelişmekte olan ülkelerde yaygınlaşan makro ihtiyati tedbirler ile para politikası araçlarını çeşitlendirmiştir. Her ne kadar COVID-19 salgını ile girilen küresel enflasyonist süreçte istihdam ve üretim öncelenmiş olsa da 2023 yılının ikinci yarısından itibaren fiyat istikrarı tekrar ön plana çıkmaya başlamıştır. 2021 yılından 2023 ortalarına kadar istihdam ve üretime olan yönelim dezenflasyonu tesis etme konusunda yardımcı olmamıştır. Ayrıca, bu yönelim ihracata da belirgin bir artış olarak yansımamıştır. TCMB 2023 yılı başlarında salgının azalan etkisine rağmen gelişmiş ülke ekonomilerindeki faiz artışlarının devam etmesi dolayısıyla resesyon endişeleriyle hareket etmeye devam etmiştir. Ayrıca, finansal istikrarı tehdit eden koşulları da göz önünde bulundurmıştır. 2023 yılının başlarında yaşadığımız asrın felaketi olan elim deprem hadisesi arz-talep dengesizliklerine yol açmış ve bu da enflasyonu tetikleyici başka bir unsur olmuştur. 2023 yılı ortalarına doğru yurt içi tüketim talebindeki artış hız kesmemiş, enerji fiyatları yüksek seviyedeki seyrini devam ettirmiş ve döviz kurundaki artış ihracata pozitif olarak yansımamıştır. Dolayısıyla, cari denge üzerindeki riskler varlığını sürdürmüştür.

2023 yılı haziran itibarıyla TCMB başkan değişikliği ile parasal genişleme politikasının

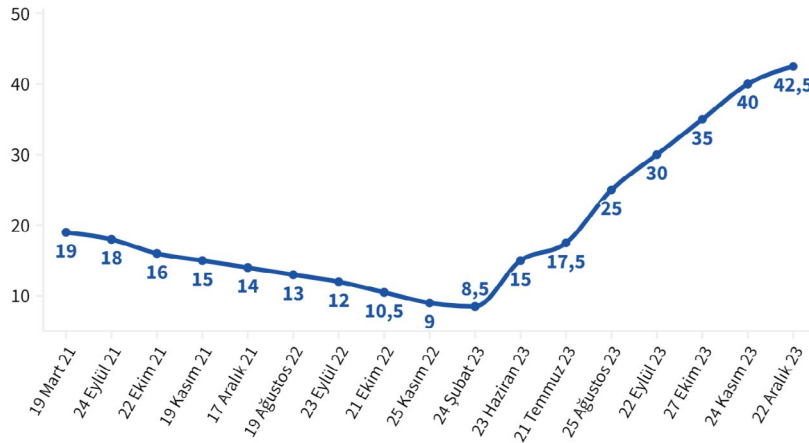
Türkiye Ekonomisinin Görünümü

Tablo 13. TCMB ve Para Politikası 2023 Yılı Genel Görünümü* (% , 2023)

	Ocak	Şubat	Mart	Nisan	Mayıs	Haziran	Temmuz	Ağustos	Eylül	Ekim	Kasım	Aralık
TCMB Politika Faizi	9	8,5	8,5	8,5	8,5	15	17,7	25	30	35	40	42,5
TCMB Net Döviz Rezervleri (Milyar Dolar)	11,6	5,9	3,6	-9,4	-21,2	-3,7	0,2	4,7	12,4	17,9	23,3	27,6
Swaplar Hariç TCMB Net Döviz Rezervleri (Milyar Dolar)	-31,6	-29,4	-30,6	-39,7	-49,4	-33,8	-32,7	-34,9	-35,0	-36,1	-26,6	-17,4
Para Arzı (M1) % Değişim	1,4	2,4	6,8	5,8	-4,1	18,7	5,0	3,5	-1,2	1,6	1,4	2,7
Enflasyon (%)	6,6	3,1	2,3	2,4	0,0	3,9	9,5	9,1	4,8	3,4	3,3	2,9
Bankacılık Sektörü Kredi Hacmi % Değişim	3,1	2,7	6,5	4,4	2,7	8,6	3,0	0,8	3,4	2,2	2,9	3,7

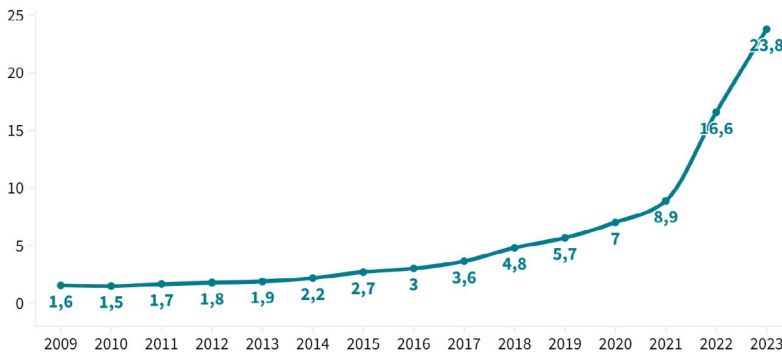
Kaynak: TCMB, EVDS

* Bu tablodaki değişim verileri ve enflasyon bir önceki aya göre olan değişimi vermektedir.

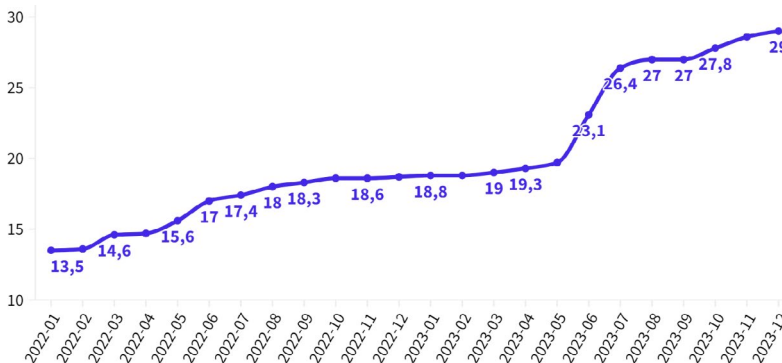
Grafik 38. 2023 Yılı TCMB Para Politikası Faiz Oranları, 1 Hafta Repo (% , 2021-2023)

Kaynak: TCMB, Para Politikası İstatistikleri

Grafik 39. ABD Doları/ Türk Lirası Döviz Kuru, Yıllık (2009-2023)

Kaynak: TCMB, Kurlar

Grafik 40. ABD Doları/ TL Döviz Kuru, Aylık (2022-2023)

Kaynak: TCMB, Kurlar

yerine para sıkılaştırma politikasına geçiş yapmıştır. Fiyat istikrarını korumak adına para sıkılaştırma politikası kararlılıkla devam ettirilmiştir. 2023 yılının ikinci yarısı boyunca Para Politikası Kurulu (PPK) kararlarında enflasyon üzerindeki hem talep hem maliyet yönlü baskılar, hizmet enflasyonundaki katılık, fiyatlama davranışlarındaki bozulma ve ek vergi düzenlemelerinin enflasyonu olumsuz etkileyebileceği vurgulanmıştır. Ayrıca, özellikle jeopolitik gelişmelerden kaynaklı petrol fiyatlarındaki artışın da olumsuz etkileri dile getirilmiştir (TCMB, 2023a-f). Tüm bu koşullar enflasyonu tahmin aralığının üst sınırlarına taşımış olsa da yıl sonuna doğru dış finansman koşullarındaki iyileşme, rezervlerdeki artış, iç talepteki dengelenme ve Türk lirasına (TL) olan talep artışı döviz kurunda dengelenmeye ve para politikasının etkisine belirgin bir katkıda bulunmuştur ve aylık enflasyon düşme eğilimine başlamıştır (TCMB, 2024). Bu süreçte ana para politikası aracı olan politika faiz oranı mayıs ayında %8,5'e kadar indirildikten sonra yıl sonuna kadar kademeli olarak %42,5 seviyelerine kadar çıkarılmıştır (Tablo 13).

Makroihtiyati Politika Çerçevesi

2023 yılının ikinci yarısında başlayan parasal sıkılaştırma politikası ile makroihtiyati çerçevede de kapsamlı değişikliklere gidilmiştir. Piyasa mekanizmasındaki karışıklıkları ve işlevsizlikleri gidermek için makro ihtiyati tedbirlerin çerçevesi sadeleştirilmeye başlanmıştır.

Ciddi anlamda sadeleşen menkul kıymet tesisi düzenlemesiyle ek menkul kıymet talebi yaratılmasının önüne geçilmesi hedeflenmiştir. Bunların bir sonucu olarak tahvil getirileri yükselmiştir. Ağustos ayından itibaren TCMB Kur Korumalı Mevduat (KKM) hesaplarından TL hesaplara geçişi ve toplam mevduat içerisinde TL mevduatın payını arttırmaya çalışarak makro finansal istikrarın güçlendirme sürecini desteklemeyi amaçlamıştır. Bu

kapsamda KKM bakiyesi %22 azalırken, TL mevduatın toplam mevduat içindeki payında 15 Aralık itibarıyla %9 puan artış olmuştur (TCMB, 2023g).

Ayrıca, TCMB TL ticari kredilerde (ihracat, yatırım, tarım, esnaf, kamu kurum ve kuruluşları ile deprem bölgesine yönelik krediler hariç) aylık %2,5, ihtiyaç kredilerinde aylık %3 ve taşıt kredilerinde aylık %2 büyüme sınırını aşan bankalar için menkul kıymet tesis yükümlülüğü şeklinde bir kredi politikası da uygulamaya koymuştur. Böylelikle para politikası aktarım mekanizmasının işlevselliğini artırmak, iç talebi dengelemek ve ihracat/yatırım faaliyetlerini desteklemek amaçlanmıştır (TCMB, 2023g).

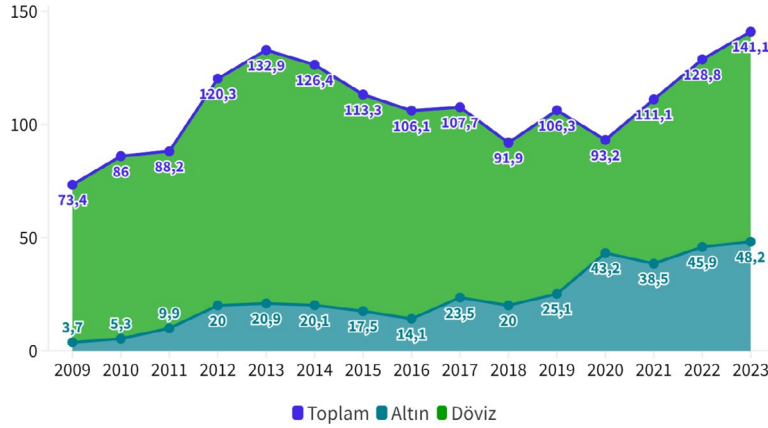
Temel Göstergeler

Döviz Kuru ve Döviz Rezervi

2023 yılı boyunca TL yabancı para birimleri karşısında genel olarak değer kaybetmeye devam etmiştir. Piyasalar için en önemli döviz kuru olan ABD doları/TL kurunda 2021 yılından itibaren başlayan sert yükseliş 2023 yılında da devam etmiştir (Grafik 39). ABD doları/TL kuru ocak ayından mayıs ayına kadar 18,5-20 TL bandını korumuştur. Ancak Grafik 3'te de görüldüğü üzere, TCMB haziran ayından itibaren parasal sıkılaştırma politikasına ve döviz rezervlerini arttırmaya başlamıştır ve dolayısıyla temmuz ayında dolar TL kuru 26,4 TL'ye kadar tırmanmıştır. Daha sonra yıl sonuna kadar daha ılımlı bir artışla 29 TL civarında yılı tamamlamıştır. Bu artış döviz geçişkenliği kanalı ile enflasyondaki yüksek seyrin sebeplerinden biri olmuştur.

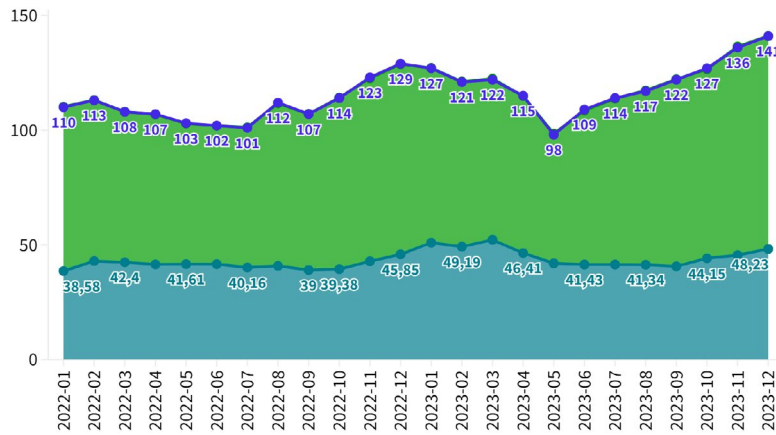
TCMB'nin politika değişiklikleri rezervlerde de ciddi anlamda değişikliğe yol açmıştır (bakınız Grafik 41-45). Grafik 41 daha önce 2013-2020 yılları arasında azalan bir trende sahip olan brüt rezervlerin 2018 yılında en düşük seviye olan 92 milyar ABD doları civarını test

Türkiye Ekonomisinin Görünümü

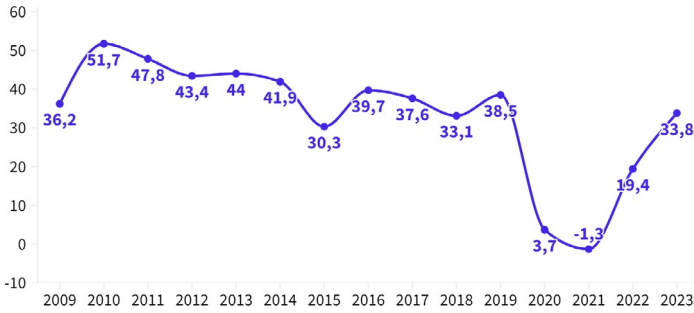
Grafik 41. TCMB Brüt Rezervler, Yıllık (Milyar ABD Doları, 2009-2023)

Kaynak: TCMB, Bilanço Verileri

Grafik 42. TCMB Brüt Rezervler, Aylık (Milyar ABD Doları, 2022-2023)

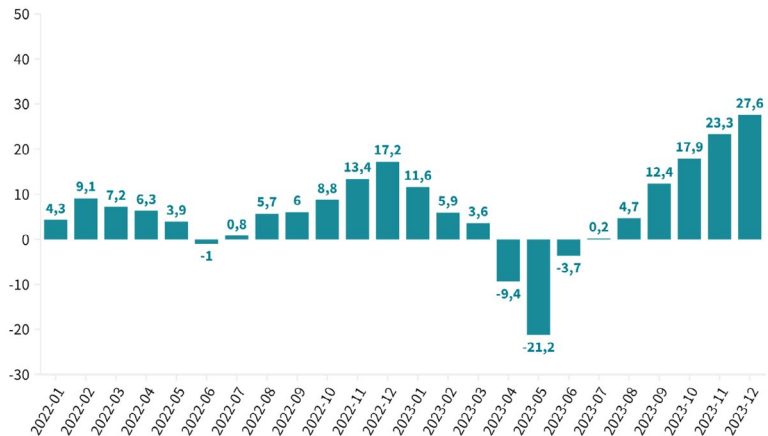
Kaynak: TCMB, Bilanço Verileri

Grafik 43. TCMB Uluslararası Net Rezervler, Yıllık (Milyar ABD Doları, 2009-2023)

Kaynak: TCMB, Bilanço Verileri ve Uluslararası Rezervler

Not: Yazar tarafından döviz alış-satış kuru ortalaması kullanılarak hesaplanmıştır.

Grafik 44. TCMB Uluslararası Net Rezervler, Aylık (Milyar ABD Doları, 2022-2023)

Kaynak: TCMB, Bilanço Verileri ve Uluslararası Rezervler

Not: Yazar tarafından döviz alış-satış kuru ortalaması kullanılarak hesaplanmıştır.

ettiğini göstermektedir. 2020 yılında başlayan artış trendi 2023 yılında da devam ederek 2008 Küresel Finansal Kriz sonrası en yüksek seviyesi olan 141 milyar ABD dolarına kadar çıkmıştır. Ayrıca, bu artış trendi hem altın hem de döviz rezervlerinde gözlemlenmiştir.

Net döviz rezervleri ise yılın ilk yarısında geçen yıldan beri süregelen düşük faiz politikası ve döviz kurunun baskılanması nedeniyle azalma trendi göstermiştir (Grafik 43-44). Mayıs ayında son zamanların en düşük seviyesi olan -21,2 milyar ABD doları seviyesine kadar gerilemiştir. Haziran ayında revize edilen TCMB politikaları ile birlikte artmaya başlayan net rezervler güçlü faiz artırımını ve döviz kurundaki sert değer kayıplarının da etkisiyle aralık ayında 27,6 milyar ABD doları seviyelerine kadar yükselmiştir. Yıl sonu değerlerine göre ise COVID-19 salgınının da etkisiyle 2008 krizi sonrası dönemde ilk defa 2021 yılında negatif olan net döviz rezervleri, 2023 yılı sonunda 33,8 milyar ABD dolarına çıkarak pandemi öncesi büyüklüğe yaklaşmıştır.

Grafik 45'te de görüldüğü üzere, swaplar hariç (1-3 aya kadar olan)¹ net döviz rezervleri ise 2023 yılında negatif seyrini sürdürmüştür. 2022 yılının son aylarında artmaya başlayan bu rezervler 2023 yılının şubat ayında -29,4 milyar ABD doları seviyesine çıkmış ve daha sonra düşüş trendine geçmiştir. Mayıs ayında -49,4 milyar ABD doları TL ile son dönemlerin en düşük seviyesini test ettikten sonra birkaç ay hemen hemen sabit kalmıştır. Yılın son aylarında toparlanarak aralık ayında -17,2 milyar ABD doları seviyesine kadar tırmanmıştır.

Net Uluslararası Yatırım Pozisyonu

Net Uluslararası Yatırım Pozisyonu'nun (NUYP) pozitif olması ekonominin yurt

dışından alacaklarının fazla olduğunu, negatif olması ise yurt dışına borçlarının fazla olduğunu göstermektedir.

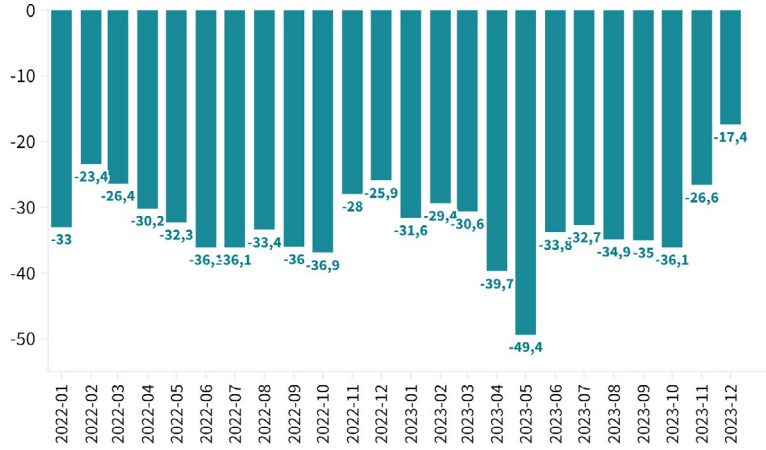
2022 yılının ilk üç çeyreğinde -220 ile -240 milyar ABD doları bandında olan NUYP son çeyrekte büyük bir düşüş yaşayarak -315,7 milyar ABD doları seviyesine kadar gerilemiştir. 2023 yılının ilk çeyreğinde bir miktar toparlama ile -260 milyar ABD dolar seviyelerine çıkan NUYP üçüncü çeyrekte yeniden gerilemiş ve sene sonu bir miktar artışla birlikte -284,7 milyar ABD doları seviyelerinde kalmıştır (Grafik 46). Yıl sonuna doğru bu genel toparlanma TCMB'nin politika faiz oranındaki artışla da ilişkilendirilebilir.

UYP'de rezerv varlıklar dışında 3 ana yatırım kalemi bulunmaktadır. Bu kalemler; Yabancı Doğrudan Yatırımlar (YDY), Portföy Yatırımları ve Diğer Yatırımlardır. Dolayısıyla, yabancı yatırımcıların ülkeye yaptığı yatırım seviyesi de UYP'den gözlemlenebilmektedir. Ancak, negatif NUYP yabancı yatırımın ilgisinin çekildiğini göstermekle birlikte yükümlülüklerin fazla olması anlamına da gelmektedir. Grafik 10'da verilen NUYP'nin son iki yıldaki kompozisyonuna baktığımızda ise en yüksek yatırım kaleminin %75-%85 bandından olan Diğer Yatırımlar olduğu dikkat çekmektedir. 2022 yılına sonuna NUYP'nin %47'sine kadar artan Net Yabancı Doğrudan Yatırımlar (NYDY) 2023 yılının ikinci çeyreğine %25 seviyelerine kadar gerilemiş olsa da yılın ikinci yarısında %34 seviyesine geri çıkmıştır. 2022 yılının ilk yarısında %38 seviyelerinde olan Net Portföy Yatırımları (NPY) ise NYDY'nin aksine 2022 yılını %29'a kadar düşerek kapatmış, ancak 2023 yılında tekrar %31-%33 bandına çıkmıştır.

Literatürde portföy yatırımlarının, özellikle Türkiye gibi gelişmekte olan ülkelerde, döviz

¹ Swaplar hariç uluslararası net rezervler hesaplanırken genellikle 1-3 aya kadar vadesi olan swap işlemleri hesaba katılmaktadır (Eğilmez, 2020).

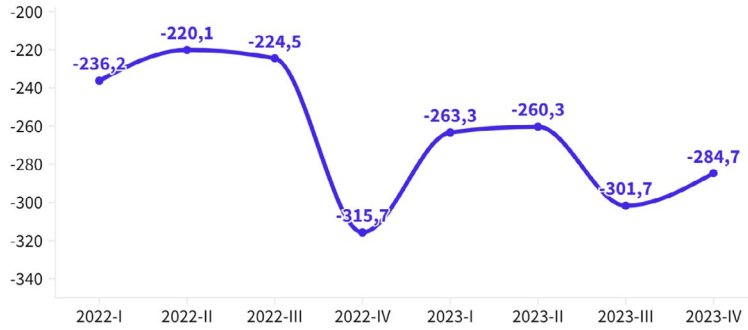
Türkiye Ekonomisinin Görünümü

Grafik 45. TCMB Swaplar Hariç Uluslararası Net Rezervler, Aylık (Milyar ABD Doları, 2022-2023)

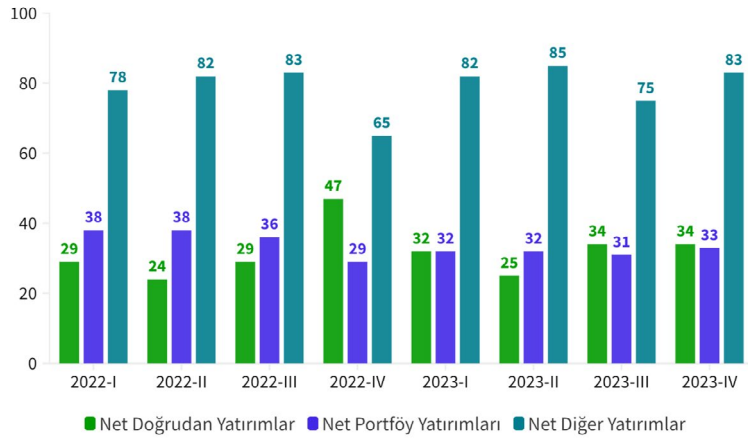
Kaynak: TCMB, Bilanço Verileri ve Uluslararası Rezervler İstatistikleri

Not: Yazar tarafından döviz alış-satış kuru ortalaması kullanılarak hesaplanmıştır.

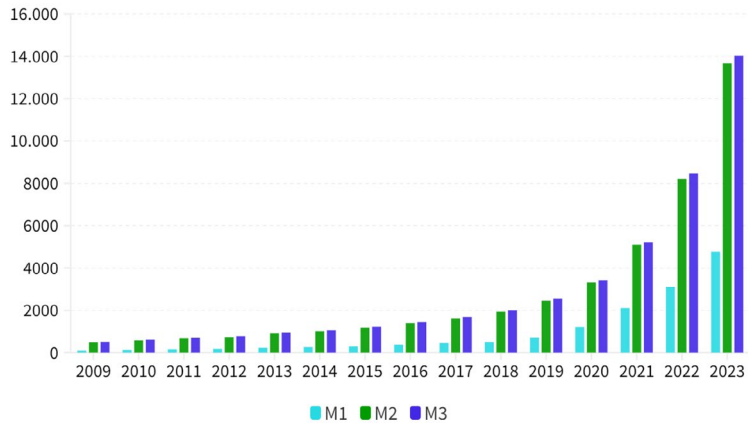
Grafik 46. TCMB Net Uluslararası Yatırım Pozisyonu, Çeyreklik (Milyar ABD Doları, 2022-2023)

Kaynak: TCMB, Uluslararası Yatırım Pozisyonu

Grafik 47. TCMB Net Uluslararası Yatırım Pozisyonu Kompozisyonu, Çeyreklik (%), 2022-2023)

Kaynak: TCMB, Uluslararası Yatırım Pozisyonu

Grafik 48. M1, M2 ve M3 Para Arzları, Yıllık (Milyar TL, 2022-2023)

Kaynak: TCMB, Para ve Banka İstatistikleri

kurunu etkilediğini gösteren birçok çalışma bulunmaktadır.² Güncel bir çalışmada ise Ali ve diğerleri (2024), portföy yatırımlarının genellikle kısa vadeli ve ani durmalara ve geri dönüşlere maruz kalabilen yapısının Türkiye'deki döviz kuru oynaklığını arttırdığını göstermiştir. YDY'nin daha stabil yatırımlar olduğu göz önünde bulundurulduğunda, 2023 yılında NP-Y'nin NUYP içerisinde %30 civarında seyrinin döviz kurundaki yukarı yönlü baskıların 2023 yılında da devam etmesinin sebeplerinden birisi olduğu söylenebilir.

Para Arzları

COVID-19 salgını sonrası birçok ülke merkez bankası başta parasal genişleme politikalarıyla para arzlarını arttırmış, ancak daha sonra, özellikle 2022 yılında ikinci yarısından itibaren parasal sıkılaştırma politikalarına başvurarak para arzlarını azaltmışlardır. Türkiye ise parasal sıkılaştırma politikasına diğer ülkelerden yaklaşık 1 yıl kadar sonra geçiş yapmıştır. Dolayısıyla, para arzları son yıllarda olduğu gibi 2023 yılının ilk yarısında da hızlı artışa devam etmiştir. Her ne kadar Mayıs ayında tüm para arzlarında düşüş olsa da Haziran ayında %15-%20 civarında yükselişler ile son zamanların en güçlü artışı görülmüştür. İlerleyen aylarda bu artış oranları kademeli olarak azalmış ve 2023 yılı sonunda %3 ile %5 aralığına kadar gerilemiştir (Grafik 49). Ayrıca, Grafik 13'te görüldüğü üzere, enflasyondaki artış da Paranın Miktar Teorisini destekleyecek şekilde para arzının artışını belli bir düzeyde takip etmiştir. Bu bağlamda güncel bir çalışmada Eroğlu ve Yeter (2023), Paranın Miktar Teorisini 2007 yılından 2022 yılı Haziran ayına kadar veri ile Türkiye için test etmiş ve para arzındaki büyümenin enflasyonda artışa yol açtığı sonucuna varmıştır.

Bankacılık Sektörü Göstergeleri

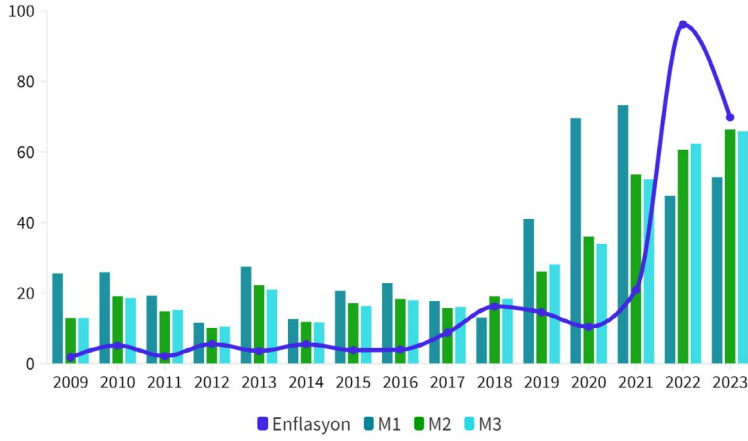
Mevduat ve Krediler

Türkiye'deki toplam mevduat büyümesine baktığımızda, pandemi öncesi yıllarda yıllık artış %25 seviyelerinin altındayken pandemi sonrası bu oranlar artmıştır ve son iki yılda %66-67 seviyelerine çıkmıştır (Grafik 51). Bu artış TCMB'nin 2023 yılı ortalarına kadar uyguladığı parasal genişlemenin sonuçlarındandır. Ayrıca, KKM enstrümanı da toplam mevduatı arttıran bir diğer önemli faktördür. Son iki yıldaki aylık veriler incelendiğinde ise toplam mevduat büyümesinin birkaç defa artış ve azalış trendine girdiği gözlemlenmektedir. Grafik 52'de gösterildiği üzere 2022 yılı Ağustos ayından 2023 yılı Haziran ayına kadar genellikle %5 ve altı artış gösteren toplam mevduat 2023 Haziran ayında %13,15'lik artışla son zamanların en büyük artışını göstermiştir. Daha sonra parasal sıkılaştırma politikasının da etkisiyle daha düşük bir trend görülmüştür. 2022 yılı boyunca genel olarak KKM'nin etkisiyle vadeli mevduatlardaki büyüme, vadesiz mevduatların büyümesinden fazla olmuş, ancak 2023 yılının Temmuz ayına kadar genel olarak vadesiz mevduat daha yüksek artış oranlarını görmüştür. Ayrıca, TCMB'nin 20 Ağustos 2023 tarihinde KKM'den kademeli dönüş sinyalleri vermesi ile birlikte vadeli mevduatların büyümesi düşüş trendine geçmiştir (TCMB, 2023). Ancak, KKM'den dönüş adımları Aralık ayındaki artışa engel olamamıştır.

TCMB politikalarının analizi için başka bir önemli gösterge de bankacılık sektöründeki kredi hacmidir. 2008 Küresel Finansal Krizi sonrasında 2010 yılında %44,3 ile ciddi artış gösteren bankacılık sektörü kredi hacmi daha sonra dalgalı bir seyir göstermiş ve 2019

2 Bkz. Arslan ve Çiçek (2017), Caporale vd. (2017), Anggitawati ve Ekaputra (2020) ve Aydoğan ve Vardar (2021).

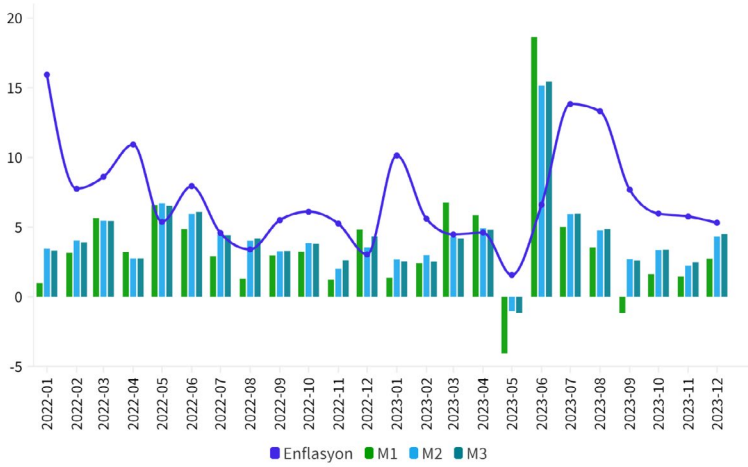
Türkiye Ekonomisinin Görünümü

Grafik 49. M1, M2 ve M3 Para Arzlarındaki Yıllık Değişim Oranı ve Yıllık Enflasyon* (% , 2009-2023)

Kaynak: TCMB, Para ve Banka İstatistikleri ve Fiyat Endeksleri

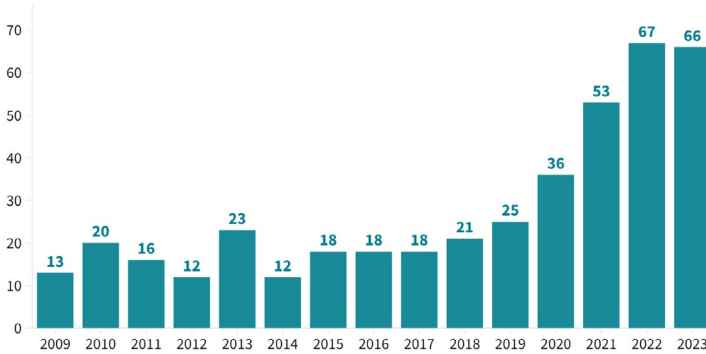
* Enflasyon verileri yazar tarafından Genel Tüketici Fiyat Endeksi (2003=100) üzerinden hesaplanmıştır.

Grafik 50. M1, M2 ve M3 Para Arzlarındaki Aylık Değişim Oranı ve Aylık Enflasyon* (% , 2022-2023)

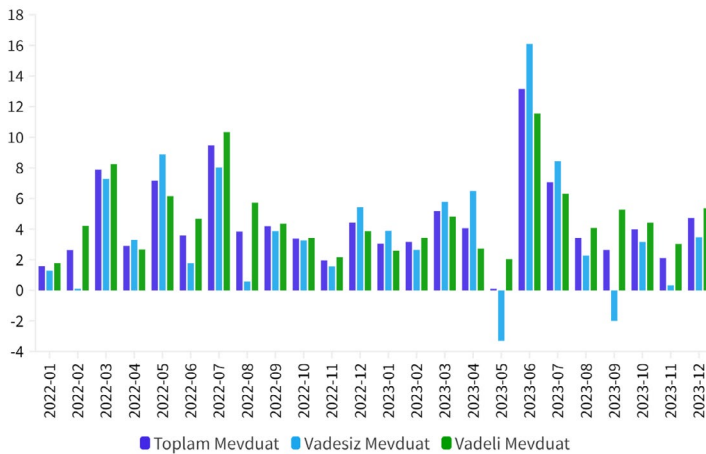
Kaynak: TCMB, Para ve Banka İstatistikleri ve Fiyat Endeksleri

* Enflasyon verileri yazar tarafından Genel Tüketici Fiyat Endeksi (2003=100) üzerinden hesaplanmıştır.

Grafik 51. Toplam Mevduat Yıllık Değişim Oranları (% , 2009-2023)

Kaynak: TCMB, Para ve Banka İstatistikleri

Grafik 52. Toplam Mevduat, Vadesiz Mevduat ve Vadeli Mevduat Aylık Değişim Oranları (% , 2022-2023)

Kaynak: TCMB, Para ve Banka İstatistikleri

yılında %11,3 seviyelerine kadar gerilemiştir (Grafik 53). COVID-19 salgını sonrası yükseliş trendi göstermiş ve son iki yılda 2008 Küresel Finansal Krizi sonrası en yüksek seviyeleri test etmiştir. Bu yükselişte TCMB'nin 2023 yılı ortasına kadar uyguladığı parasal genişleme politikası ile kredi artışına gitmesi etkili olmuştur. Grafik 54'te verilen aylık verilere baktığımızda ise 2022 yılı ve 2023 yılının ilk yarısında dalgalı seyir sonrası kredi hacmi büyümesi 2023 yılı haziran ayında %8,6 ile zirve yapmıştır. Daha sonra parasal sıkılaştırma politikasının sonucu olarak daha düşük seviyelere gerilemiştir.

Daha önce 2022 yılında kur oynaklığını azaltan ve TL likiditesini arttıran reeskont kredi miktarında ciddi artış yapan TCMB 2023 yılı boyunca kademeli olarak reeskont kredi üst limitlerini arttırmış ve kredi kullanım şartlarını kolaylaştırmıştır (TCMB, 2023i). Böylelikle, ihracatçıların finansmana kolay erişimi desteklenerek ihracata dayalı büyüme politikası da devam ettirilmiştir. Ancak, Grafik 55'te görüleceği üzere reeskont kredi faiz oranları politika faiz oranının artışı doğrultusunda 2023 boyunca %9,75'den kademeli olarak %43,25'e çıkarılmıştır.

Para politikası faiz oranı, parasal aktarım mekanizması ile piyasadaki faizleri yönlendirmektedir. Geçtiğimiz yıl ağırlıklı ortalama ticari kredi faiz oranı %14,38'den %52,91'e çıkmıştır. Ağırlıklı ortalama tüketici kredi faiz oranı ise ocak ayında %29,05 iken yıl sonunda %59,26 seviyelerine çıkmıştır. Aynı şekilde ağırlıklı ortalama mevduat faiz oranı da yıla %17,95 ile başlayıp %45,64 seviyesinde yılı kapatmıştır. Bu üç faiz oranı da yılın ilk yarısında nispeten sabit kalmış ancak ikinci yarısında para politikası faiz oranının artışı takip ederek kademeli olarak yükselmiştir (Grafik 56).

Sonuç ve Değerlendirme

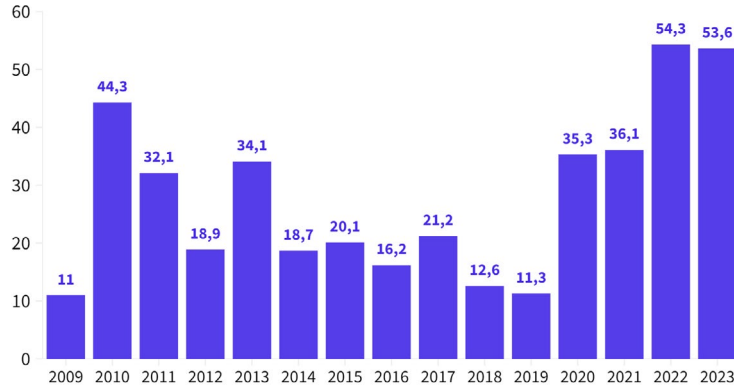
TCMB, 2023 yılı içerisinde iki farklı politika çerçevesi izlemiştir. Yılın ilk yarısında son

birkaç yıldır özellikle resesyon kaygıları ile istihdamı ve üretimi önceleyerek parasal genişleme politikasını devam ettirmiştir. 2023 yılının başlarında yaşadığımız asrın felaketi olan depremin arz-talep dengesizliklerinin artması, yurt içi tüketim talebindeki artışın enflasyonu talep yönlü baskılamaya devam etmesi, enerji fiyatlarındaki yüksek seviyelerin enflasyonu maliyet yönlü zorlaması ve para arzındaki artış gibi unsurlar fiyat istikrarında bozulmalara yol açmıştır. Dolayısıyla, dezenflasyonun tesis edilememesi ile yılın ikinci yarısında fiyat istikrarı ön plana çıkmış ve başkan değişikliği sonrası parasal sıkılaştırma politikasına geçmiştir. Bu kapsamda politika faiz oranı kademeli olarak arttırılmıştır. Ayrıca, cari dengeyi iyileştirecek stratejik yatırımları desteklenmeye devam edilerek ve mikro ve makroihtiyati çerçeve kademeli olarak sadeleştirilerek para politikasının etkinliği güçlendirilmiştir.

Yılbaşından mayıs ayına kadar nispeten sabit kalan dolar TL kuru 20 TL civarından yıl sonuna kadar 29 TL'ye kadar tırmanmıştır. Portföy yatırımlarının oran olarak yüksek seviyelerde olması da döviz kurunu zorlamıştır. Ayrıca, bu durum döviz geçişkenliği kanalı ile enflasyonu yukarı yönlü baskılamıştır. Bu süreçte TL'nin değer kaybetmesi ile 2021 ve 2022 yıllarından döviz kurunun stabilizasyonu için kullanılarak eriyen döviz rezervleri arttırılmıştır.

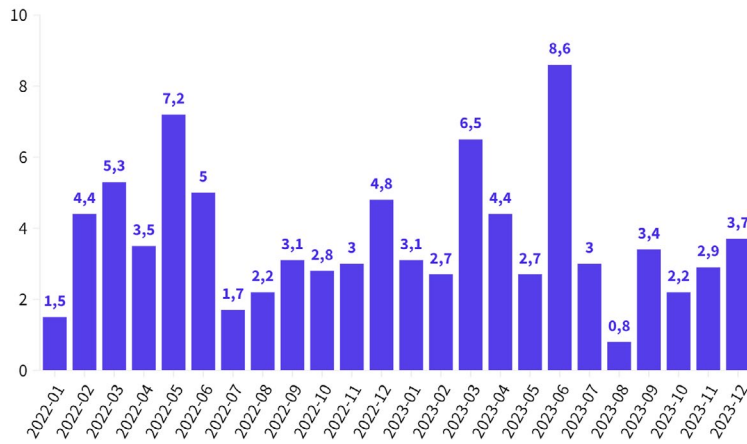
Önceden beri devam eden parasal genişleme politikası yılın ilk yarısında para arzını, mevduatları ve kredileri ciddi anlamda arttırsa da yılın ikinci yarısında uygulanan parasal sıkılaştırma politikası bu artışları bir miktar dengelemiştir. Buna ek olarak, bu süreçte ihracata dayalı büyüme politikası da göz ardı edilmemiş, reeskont kredi üst limitleri arttırılarak ve kredi kullanım şartları kolaylaştırılarak ihracatçıların finansman konusunda zorluk yaşamamasının önüne geçilmiştir.

Türkiye Ekonomisinin Görünümü

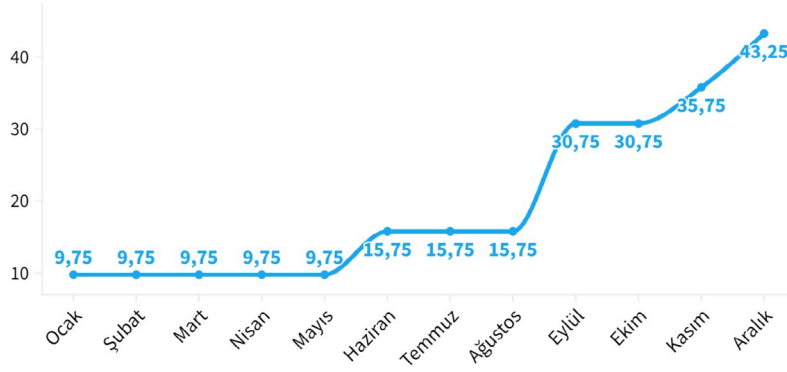
Grafik 53. Bankacılık Sektörü Toplam Kredi Hacmi Yıllık Değişim Oranları (% , 2009-2023)

Kaynak: TCMB, Para ve Banka İstatistikleri

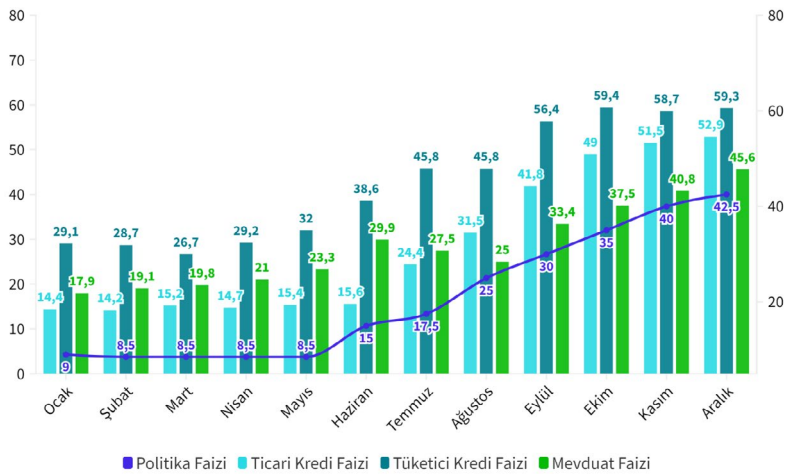
Grafik 54. Bankacılık Sektörü Toplam Kredi Hacmi Aylık Değişim Oranları (% , 2022-2023)

Kaynak: TCMB, Para ve Banka İstatistikleri

Grafik 55. Reeskont İşlemlerinde Uygulanan İskonto Oranı (% , 2023)

Kaynak: TCMB, Faiz İstatistikleri

Grafik 56. Ticari Kredi, Tüketici Kredi ve Mevduat Ağırlıklı Ortalama Faiz Oranları ile Politika Faiz Oranı (% , 2023)

Kaynak: TCMB, Faiz İstatistikleri

Yurt İçi Finansal Piyasalar

Önder Özgür

Doç. Dr., Ankara Yıldırım Beyazıt Üniversitesi

Finansal piyasalar bir ekonomide fon fazlası bulunan ekonomik birimlerden fon açığı bulunan ekonomik birimlere fon transferinin sağlandığı piyasalardır. Böylelikle finansal piyasalar fon fazlalıklarının ekonomide en verimli şekilde kullanılmasına olanak sağlamaktadır. İyi işleyen finansal piyasalar reel ekonomik aktivitenin büyümesine katkı sağlarken, finansal piyasaların düzgün çalışmaması ülkelerin ekonomik büyümelerinin düşük kalmasına yol açmaktadır (Mishkin, 2019).

Finansal piyasalarda alım-satımı yapılan finansal araçların çeşitliliği, finansal işlemlerin toplam hacimleri, finansal sistemde faaliyet gösteren finansal aracılardan sayıları ve türleri finansal piyasaların derinliğinin ölçülmesine yönelik göstergelerdir. Söz konusu finansal derinleşmelerin piyasalardaki sürtünmeleri azalttığı, yurt içi tasarrufları arttırarak işlem maliyetlerini de içeren fonlama maliyetlerini azalttığı, sermaye birikimi sağladığı ve ekonomik aktiviteyi canlandırdığı savunulmaktadır. Finansal derinleşmenin ekonomik büyümeyi desteklediğini ifade eden bu teori "finans kaynaklı büyüme hipotezi" olarak ifade edilmektedir.

Tüm dünyada finansal piyasaların serbestleşme hareketlerinin hızlandığı 1980'lerin başından itibaren Türkiye ekonomisinde de finansal piyasaların serbestleştiği, finansal varlıkların çeşitlendiği, işlem hacimlerinin arttığı ve finansal aracılık hizmetlerinin geliştiği görülmektedir.

Geride bıraktığımız 2023 yılında da Türkiye ekonomisinde yurt içi finansal piyasalarda önemli gelişmelerin olduğunu ifade etmek gerekir. Özellikle yurt içi finansal piyasaların doğrudan ilişkili olduğu para politikasının genel çerçevesinde enflasyonla mücadele ve fiyat istikrarının sağlanması için birtakım adımlar atılmıştır. 2023 yılı haziran ayı öncesinde uygulanan ekonomi modelinde Hazine ve Maliye Bakanı ve TCMB Başkanı değişiklikleriyle fiyat istikrarını önceleyen bir paradigma değişikliği yaşanmıştır. Bu değişimler yılın ikinci yarısından itibaren yurt içi finansal piyasalarda gerek finansal varlıkların dağılımı gerekse yurt içi faiz oranları üzerinde kayda değer etkiler oluşturmuştur.

Bu bağlamda, bu analizin amacı 2023 yılında Türkiye ekonomisinde yurt içi finansal piyasalarda meydana gelen gelişmeleri finansal varlıklar ve yükümlülükler, bankacılık sektörü, BIST, döviz kuru ve piyasa faizleri çerçevesinde irdelemektir.

Finansal Varlıklar ve Yükümlülükler

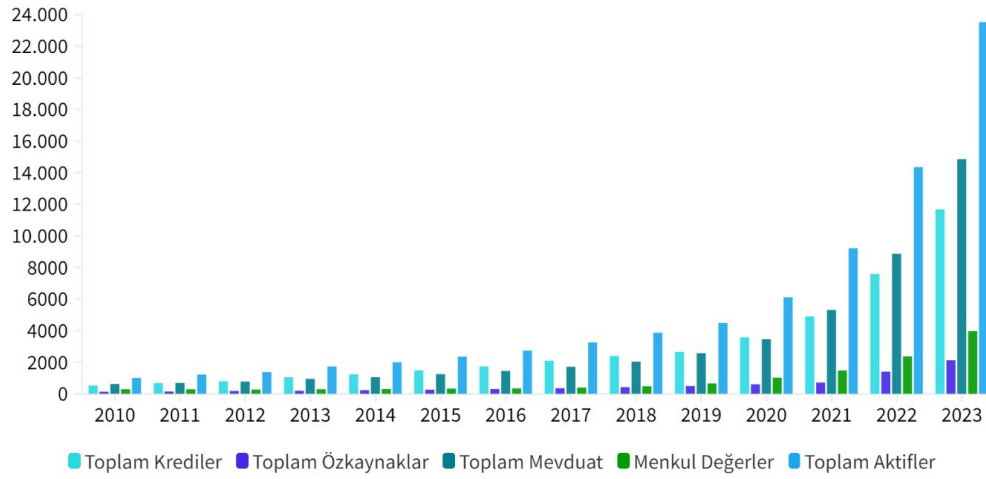
Yurt içi finansal piyasalarda gerçekleşen işlemlerin net boyutlarının ortaya konulması için tüm ekonominin ve sektörlerin bilançoları incelendiğinde 2023 yılı 3. çeyreği itibarıyla ekonomik birimlerin toplam finansal yükümlülüklerinin toplam finansal varlıklarından daha fazla olduğu ve böylelikle ekonominin net finansal borçlu olduğu görülmektedir.

Türkiye Ekonomisinin Görünümü

Tablo 14. Ekonomik Birimlerin Finansal Varlık ve Yükümlülükleri

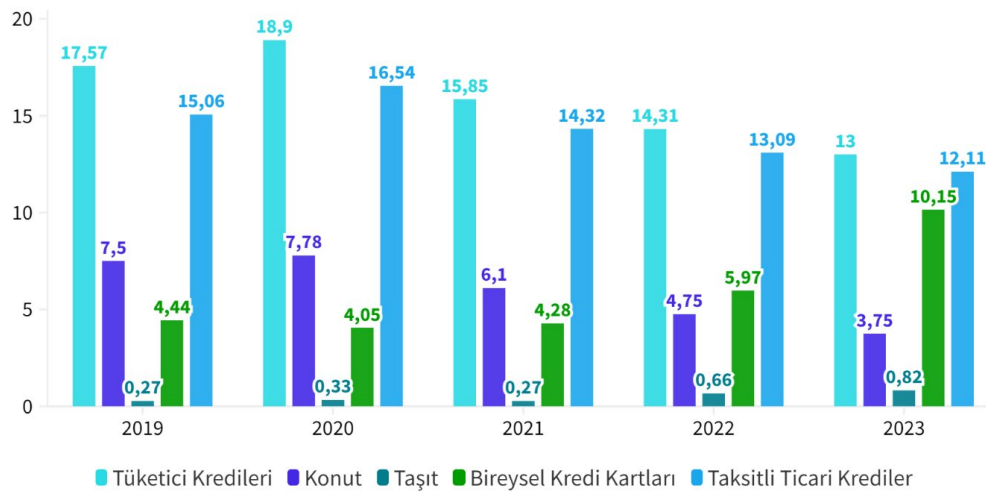
2023 (3. Çeyrek)					
Milyon TL	Toplam Ekonomi	Finansal Olmayan Kuruluşlar	Finansal Kuruluşlar	Genel Yönetim	Hanehalkı
Finansal Varlıklar	78.523,72	33.009,38	29.976,52	4.021,31	11.296,07
Yükümlülükler	87.987,27	44.180,66	32.801,67	8.123,32	2.652,56
Net Finansal Değer	-9.463,56	-11.171,29	-2.825,15	-4.102,02	8.643,50
2022 (4. Çeyrek)					
Milyon TL	Toplam Ekonomi	Finansal Olmayan Kuruluşlar	Finansal Kuruluşlar	Genel Yönetim	Hanehalkı
Finansal Varlıklar	53.090,76	22.507,02	20.497,41	2.769,39	5.505,14
Yükümlülükler	59.479,49	31.037,51	20.660,90	5.941,99	7.191,42
Net Finansal Değer	-6.388,72	-8.530,49	-163,49	-3.172,60	1.686,28

Kaynak: Türkiye Cumhuriyet Merkez Bankası (TCMB) verilerinden derlenmiştir.

Grafik 57. Yıllara Göre Bankacılık Sektörü Temel Büyüklükler (Milyar TL, 2010-2023)

Kaynak: BDDK

Grafik 58. Banka Kredi Türlerinin Payları (% , 2019-2023)

Kaynak: BDDK

2023 yılının 3. çeyreği sonunda toplam ekonomideki finansal varlıklar bir önceki yılın sonuna göre %47,90, finansal yükümlülükler ise %47,92 yükselmiştir. Finansal varlık ve yükümlülükler çok yakın oranda artmış ve finansal sektörün net borçlu pozisyonunda değişiklik olmamıştır. Ekonomik birimler içerisinde hanehalkları yurt içi sektörlerden net alacaklı konumundadır. Hanehalklarının finansal varlıkları 2023 yılı 3. çeyreği itibarıyla 2022 yılı sonuna göre yaklaşık %105 artmış, finansal yükümlülükler ise yaklaşık %63 azalmıştır. Bu dönemde, finansal olmayan kuruluşlar, finansal kuruluşlar ve genel yönetimin toplam finansal varlıkları %46, finansal yükümlülükleri ise yaklaşık %47 yükselmiştir. Bu durumda, finansal olmayan kuruluşlar, finansal kuruluşlar ve genel yönetimin yurt içi piyasalarda hanehalklarına borçlu olduğu ifade edilmelidir.

Bankacılık Sektörü

Finansal piyasalarda fon arz eden ekonomik birimler ile fon transfer eden ekonomik birimlerin bir araya gelmesi çoğunlukla finansal aracılar vasıtasıyla gerçekleşmektedir. Bankalar finansal piyasalarda işlemlerin tarafları arasında ortaya çıkan asimetrik bilgi problemini çözen ve bu sayede işlem maliyetlerini azaltan en önemli finansal araçlardır. Türkiye ekonomisinde yaşanan 2000 ve 2001 krizleri sonrasında bankacılık sektöründe bir dizi reform gerçekleştirilmiş ve sektör sağlıklı bir yapıya kavuşturulmuştur (Akinci vd., 2013). 2023 yılı sonu itibarıyla Türkiye’de bankacılık sektöründe 33 mevduat bankası, 20 kalkınma ve yatırım bankası ve 9 katılım bankası faaliyet göstermektedir.

Finansal aracı olma rolünün bir yansıması olarak Türkiye’de bankacılık sektörünün toplam aktifler, kredi hacmi, mevduat büyüklüğü

ve özkaynaklar açısından son yıllarda istikrarlı bir büyüme kaydetmiştir.

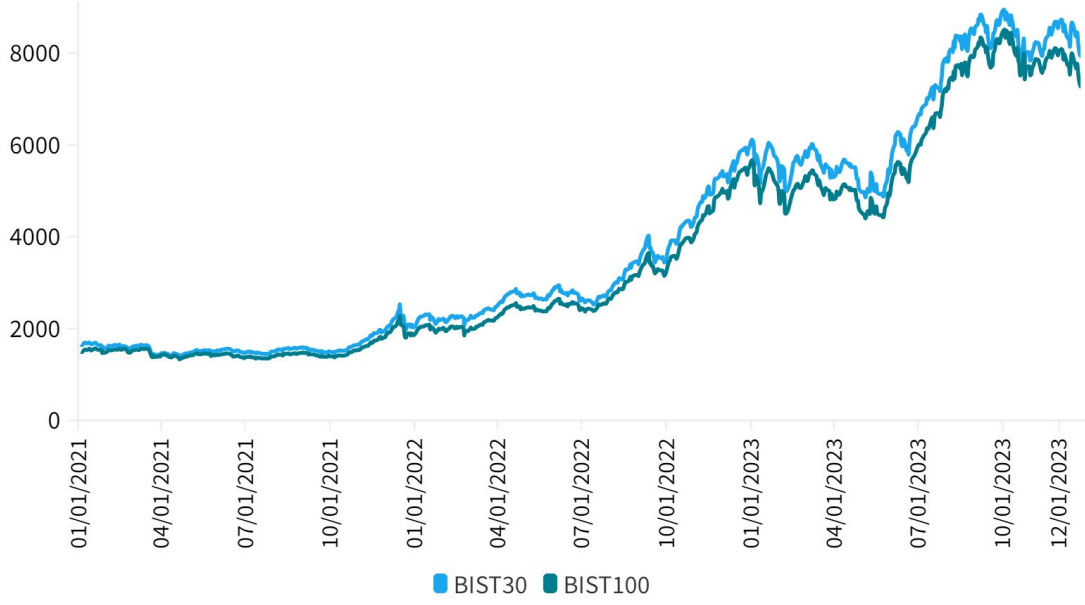
2023 yılı sonu itibarıyla, sektörün toplam aktif büyüklüğü bir önceki yıla göre yaklaşık %64 artarak 23.5 trilyon TL’ye ulaşmıştır. Aynı dönemde bankaların toplam kredi hacimleri %54 büyüyerek 11.6 trilyon TL seviyesine erişmiştir. Ancak Türkiye ekonomisindeki TÜFE bazlı fiyat artışı da %64 olduğundan, kredi hacminin reel anlamda büyüme göstermediği belirlenmektedir. Reel kredi hacmindeki azalmanın en önemli nedenlerinden birinin 2022 sonunda %9 olan TCMB politika faizinin yıl içinde kademeli olarak %42,5 seviyesine çıkartılması olduğunu söylemek gerekir.

Yükümlülükler açısından, bankaların toplam mevduatı 2023 yılı sonunda 14.8 trilyon TL’ye ulaşmış ve bir önceki yıla göre %67,5 artış göstermiştir. Bu, mevduat hacminin reel olarak da büyüdüğünü göstermektedir. Toplam kredi ve mevduat hacimleri incelendiğinde, 2023 yılında bankacılık sektöründe mevduatın krediyi karşılama oranının yaklaşık %78,5 olduğu görülmektedir. Söz konusu oranın 2022’de %85,5 olduğu düşünüldüğünde bu düşüşte, mevduat hacmindeki görece artışın önemli bir etkisi olduğu söylenebilir.

2023 yılında Türkiye bankacılık sektöründe çeşitli taksitli kredi türlerinin toplam krediler içindeki payı, ekonomik birimlerin kredi kullanım tercihlerindeki dinamikleri ortaya koymaktadır.

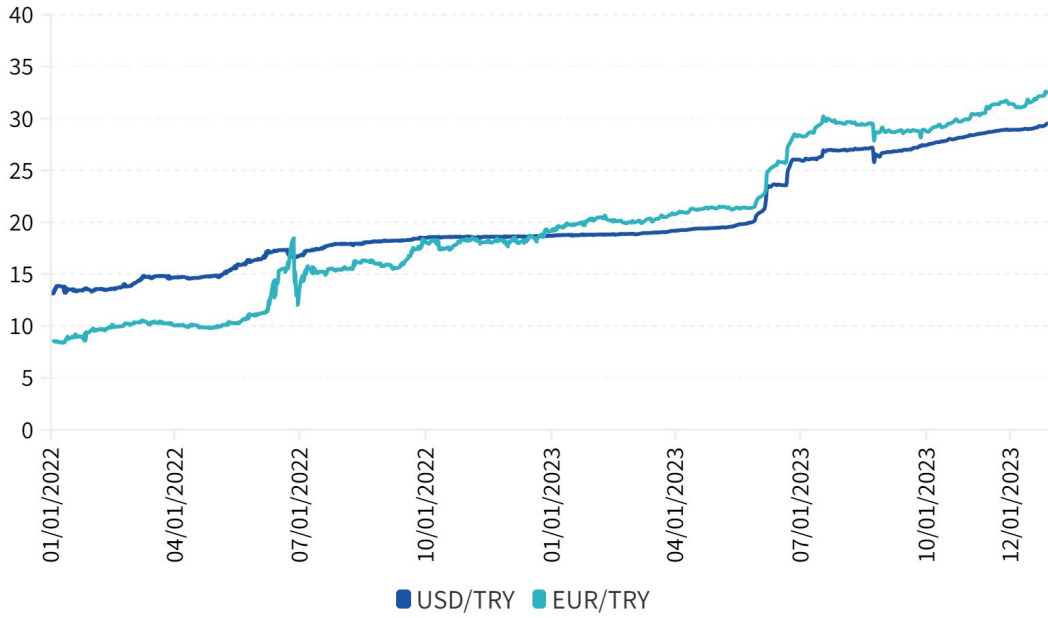
2021 yılından bu yana tüketici kredileri, konut kredileri ve taksitli ticari kredilerde gözlenen azalma eğilimi, 2023 yılında da sürmüştür. Bu gelişme, bankacılık sektöründe kullanılan kredilerin bileşiminde, ekonomik birimler arası, özellikle hanehalklarından firmalara doğru bir geçişin olduğuna işaret etmektedir. Öte yandan, özellikle 2021’den 2023’ün

Türkiye Ekonomisinin Görünümü

Grafik 59. BIST 30 ve BIST 100 Endeksleri (2021-2023)

Kaynak: Investing.com verilerinden derlenmiştir.

Grafik 60. ABD Doları/TL ve EUR/TL Döviz Kurları (2022-2023)

Kaynak: Investing.com verilerinden derlenmiştir.

ortalarına kadar izlenen selektif kredi politikaları ve 2023'ün ikinci yarısından itibaren benimsenen sıkılaştırıcı para politikaları, bireysel kredi kullanımı üzerinde belirgin bir etki yapmıştır. 2023 yılında, taşıt kredileri ve bireysel kredi kartlarının, bankacılık sektörünün toplam kredi hacmi içindeki oranlarında bir artış yaşanmıştır. Bu durum, söz konusu politikaların kredi türleri üzerindeki farklılaşan etkilerini ve tüketicilerin finansman tercihlerindeki değişimleri yansıtmaktadır.

Bankacılık sektörünün varlık kalitesinin önemli göstergelerinden biri olan takipteki alacakların toplam alacaklar içerisindeki payının tarihsel seyrine bakıldığında 2010 yılında %3,66 olan takipteki alacak oranı 2019 yılı sonunda %5,36 seviyesine yükselmiştir. Sektörde söz konusu yıldan itibaren düşen takip oranı 2023 yılı sonunda %1,6 olarak gerçekleşmiştir. Takipteki kredilerin oranında meydana gelen bu düşüşte ekonomik aktivitedeki canlanmanın yanında bankalar tarafından alacaklarının varlık yönetim şirketlerine satılmasının da etkili olduğunu söylemek gerekir.

Hisse Senedi Piyasası

Borsa endeksleri, genellikle ekonominin nabzını tutan öncü göstergeler olarak görülür. Bu görüş, hisse senedi fiyatlarının, şirketlerin gelecekteki performansları ve genel ekonomik koşullar hakkındaki beklentileri üzerine kurulduğu düşüncesinden kaynaklanmaktadır. Yatırımcılar hem mevcut hem de gelecek ekonomik durumları hisse fiyatlarına yansıtarak borsa endekslerinin ekonomik döngülerdeki kritik dönüş noktalarını öngörebilmelerini sağlar. Pozitif ekonomik beklentiler, hisse senedi fiyatlarını artırarak borsa endekslerinde yükselişe sebep olabilirken, ekonomik yavaşlama öngörülerini hisse senetlerinin değerini düşürebilir.

BIST 30 ve BIST 100 endekslerinin performansına bakıldığında iki endeks arasında genel bir paralellik görülmektedir. 2023 yılının ilk yarısında BIST 30 ve BIST 100 endekslerinde yaşanan düşüşün, birden fazla faktörün birleşimi sonucu meydana gelmiş olabileceği söylenebilir.

Türkiye'de 2023 yılı mayıs ayı ortasında ve sonunda cumhurbaşkanlığı ve milletvekili genel seçimleri gerçekleşmiştir. Seçimler, ekonomik politikalar, düzenlemeler ve yönetimin gelecek vizyonu üzerindeki muğlaklıkları beraberinde getirmektedir. Dolayısıyla, genel olarak, seçim öncesi dönemlerin hisse senedi piyasaları açısından bir belirsizliğe işaret ettiği ifade edilebilir. Bu tür belirsizlikler, yatırımcıların risk algısını yükseltebilir ve buna bağlı olarak hisse senetlerinde satışa yönelik bir eğilim oluşabilir.

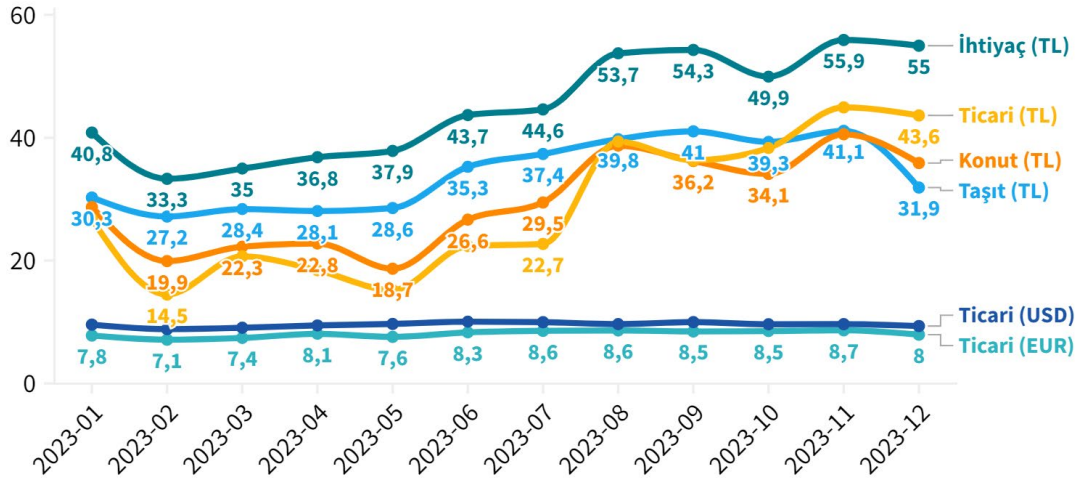
Diğer taraftan, 2023 yılının ikinci yarısında her iki endeksin de yükseliş eğilimi gösterdiği görülmektedir. Seçim sonrası, genellikle belirsizliklerin çözülmesi ve politika yönelimlerinin netleşmesi piyasalarda beklentilerin iyileşmesini beraberinde getirmiş ve endekslerde belirgin bir toparlanmaya işaret etmiştir.

Döviz Kuru

Gelişmekte olan ekonomilerde yerli paranın yabancı paralar cinsinden değerini gösteren kur seviyelerinde meydana gelen dalgalanmalar ekonomik birimlerin yerli ve yabancı para cinsinden varlık taleplerini, fiyat istikrarını, finansal istikrarı, ekonomik birimlerin beklentilerini ve pek çok makroekonomik değişkeni etkileyebilmektedir.

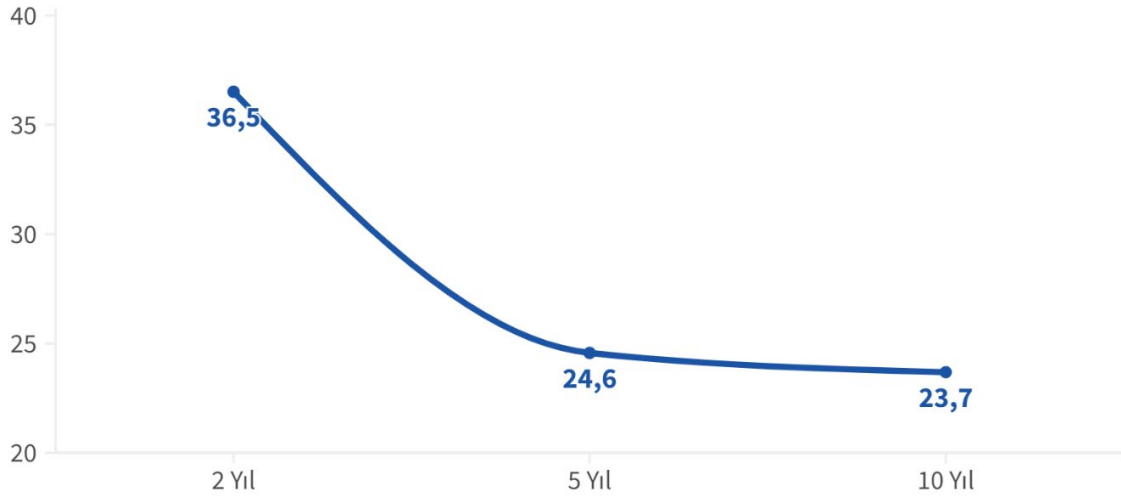
2023 yılında Türkiye ekonomisinde ABD doları/TL ve EUR/TL nominal döviz kurları incelendiğinde kur seviyelerinin artış trendinde

Türkiye Ekonomisinin Görünümü

Grafik 61. Kredi Faiz Oranları (% , 2023)

Kaynak: TCMB verilerinden derlenmiştir.

Grafik 62. Vadelerine Göre DİBS'lerin Getiri Eğrisi (%)

Kaynak: Investing.com verilerinden derlenmiştir.

olduğu görülmektedir. ABD doları/TL kuru 2023 yılı başında 18.70 seviyesinden yıl sonunda 29.57 seviyesine, EUR/TL kuru ise 20.01 seviyesinden 32.55 seviyesine yükselmiştir.

Hisse senedi piyasalarında da görüldüğü üzere yılın ilk yarısında gerçekleşen seçimlerin öncesi dönemde döviz kurları artan belirsizliklerin etkisiyle dalgalanmalar göstermiştir. Bu durum TL'nin ABD doları ve EURO karşısındaki değerinin belirsizliğin arttığı dönemlerde dalgalanmalar gösterdiğine işaret etmektedir.

Diğer taraftan, 2023 yılının ikinci yarısında ABD doları/TL ve EURO/TL kurları istikrarlı bir şekilde artış göstermiştir. Burada dikkat edilmesi gereken husus, söz konusu dönemde kurlarda herhangi bir dalgalanma olmaksızın TL'nin değer kaybının istikrarlı ve kademeli olmasıdır. Bilindiği üzere, dalgalı döviz kuru rejimlerinde merkez bankalarının sabit bir kur hedefi bulunmamakla birlikte, ekonomik istikrarı sağlamak amacıyla piyasalara zaman zaman müdahale edilebilmektedir. Türkiye ekonomisinde, döviz kurlarındaki önemli hareketlerin, ithalat fiyatları üzerinden enflasyona hızlı bir şekilde yansması, enflasyonist baskıları tetikleyebilir. Bu bağlamda, Merkez Bankasının, enflasyon hedeflemesi politikasının bir parçası olarak ve piyasa dinamiklerini gözeterek, döviz alım-satım ihaleleri aracılığıyla dolaylı yollardan kura müdahalede bulunma ihtimali bulunmaktadır. Yapılan bu müdahalelerin, kurlardaki potansiyel aşırı dalgalanmaları azaltmayı ve genel ekonomik dengeyi korumayı hedeflediği söylenebilir.

Piyasa Faizleri

Para politikası aracı olarak kullanılan 1 hafta vadeli repo ihale faiz oranı oldukça kısa vadeli bir faiz oranıdır. Bu kısa vadeli politika

faizinin ekonomideki diğer kısa ve uzun vadeli faiz oranlarını etkileyerek ekonomik birimlerin tüketim ve yatırım gibi kararlarını etkilemesi beklenmektedir. Bu sayede, para politikasının hem fiyatlar genel seviyesi hem de reel ekonomik aktivite üzerinde etkili olması amaçlanmaktadır.

Türkiye ekonomisinde daha önce de değindiğimiz üzere 2022 yılı sonunda %9 olan politika faizi TCMB Para Politikası Kurulu tarafından 2023 yılı boyunca kademeli olarak arttırılmış ve yıl sonunda %42,5 seviyesine yükseltilmiştir. Politika faizinin doğrudan etkilemesi beklenen kredi faizlerinin 2023 yılındaki seyri incelendiğinde politika faizinde meydana gelen artışa paralel olarak bireysel ve ticari kredi faizlerinde de artış trendi gözlemlenmiştir. Bu artış, para politikasından piyasa faizlerine geçişkenliğin etkili bir şekilde gerçekleşebildiğine işaret etmekte ve sıkılaştırıcı para politikasının etkinliğini desteklemektedir.

Piyasa faizleri içerisinde kredi faizlerinin yanında çeşitli vadeler için ihraç edilen Devlet İç Borçlanma Senetleri (DİBS) faizleri de oldukça önemli bilgiler taşımaktadır. Çeşitli vadelerdeki tahvillerin faiz oranları için oluşturulan Getiri Eğrisi ekonomik birimlerin beklentileri ve reel ekonomik aktivitenin gelecekteki seyrine ilişkin bilgiler sunmaktadır. Türkiye ekonomisi için 2, 5 ve 10 yıllık DİBS'lerin faiz oranları ile oluşturulan getiri eğrisinin negatif eğimli olduğu görülmektedir.

Kısa vadeli tahvil faiz oranlarının uzun vadeli tahvillere göre daha yüksek olduğu negatif eğimli getiri eğrisi genellikle ekonomik resesyon beklentileri zamanında görülür ve yatırımcıların kısa vadede yüksek faiz oranları talep etmeleri ile açıklanabilir. Ancak Türkiye ekonomisinde 2023 yılının verileriyle oluşturulan getiri eğrisine bakıldığında, 2 yıllık tahvil

faizi %36,51, 5 yıllık tahvil faizi %24,57 ve 10 yıllık tahvil faizi %23,69 olarak gözlemlenmektedir. Söz konusu veriler, kısa vadeli faiz oranlarının uzun vadeli faiz oranlarından anlamlı derecede yüksek olduğu bir ters getiri eğrisini işaret etmektedir. Ters getiri eğrisi genellikle ekonomik yavaşlama ya da resesyon beklentileriyle ilişkilendirilir. Ancak Türkiye'deki yüksek enflasyon oranları göz önüne alındığında ters getiri eğrisinin resesyon beklentisinden ziyade ekonomik birimlerin gelecekteki enflasyona ilişkin oluşturdukları enflasyon beklentilerinde meydana gelen düşüşe işaret ettiği ifade edilebilir.

Diğer taraftan, Türkiye ekonomisinde 2023 yılı ortasından itibaren ekonomi yönetiminde meydana gelen değişikliklerin ve seçimlerin atlatılmasıyla azalan belirsizliklerin etkisi Kredi Temerrüt Swapları (CDS) üzerinde de görülmektedir. 2023 yılı başında 540'lar seviyesinde olan 5 yıllık CDS primi yılın mayıs ayında 600'ler seviyesine erişmiştir. Yılın ortasından itibaren giderek düşen CDS primleri 2023 yılı sonunda 280 seviyelerine kadar gerilemiştir.

Sonuç ve Değerlendirme

2023 yılında Türkiye ekonomisinde yurt içi finansal piyasalar, çeşitli dinamiklerin etkisi altında kalmıştır. Bu süreçte enflasyonla mücadele, kredi ve mevduat oranlarındaki değişiklikler ve döviz kurlarındaki dalgalanmalar gibi faktörler ön plana çıkmıştır.

Yıl genelinde politika yapıcıların aldığı kararlar, piyasalar üzerinde belirgin etkiler bırakırken finansal piyasaların derinliği, ekonomik birimlerin finansal varlık ve yükümlülük kompozisyonunda da değişimler yaşanmıştır. Yıl içinde yaşanan bu gelişmeler, Türkiye ekonomisinde finansal piyasaların geleceği açısından dikkate değer bulgular sunmaktadır.

2023 yılı sonrasında finansal piyasalara ilişkin gelişmelerin para politikası-fiyat istikrarı-finansal istikrar bağlamında izleyeceği seyrin TCMB'nin atacağı sıkılaştırıcı adımlar ve bu sayede enflasyon beklentilerinin çözümlenmesiyle yakın ilişki içerisinde olacağını ifade etmek gerekir. 2024 yılı sonu için TCMB'nin %36 enflasyon hedefine erişebilmesi, kur şoklarının önlenmesi ve bertaraf edilebilmesi için yalnızca para politikasında değil maliye politikasında da sıkılaştırma adımlarının atılmasını gerekli kılmaktadır. Uygulanacak söz konusu daraltıcı politikaların piyasa faizlerinde, bankacılık faizlerinde ve tahvil faizlerinde yukarı yönlü hareketleri beraberinde getirmesi beklenebilir.

Dış Ekonomik Göstergeler

Ali Polat

Prof. Dr., Ankara Yıldırım Beyazıt Üniversitesi

Giriş

Ödemeler dengesi istatistikleri, bir ülkenin belirli bir dönem içinde diğer ülkelerle yaptığı tüm ekonomik işlemlerin kaydını tutar. Ödemeler dengesinin ana kalemlerini cari hesap, sermaye hesabı ve finans hesabı oluşturur. Cari hesap, bir ülkenin mal ve hizmet ihracatı ile ithalatı arasındaki farkı içerir. Bu nedenle, cari hesap fazlası, bir ülkenin yabancılarla ticaretinden net gelir elde ettiğini gösterirken, cari hesap açığı ülkenin net bir borçlanma pozisyonunda olduğunu gösterir. Sermaye hesabı ise sermaye transferleri ve belirli türdeki varlık satın alımı veya satışı gibi işlemleri içerir. Finans hesabı yabancı yatırımlar ile ülkenin yurt dışındaki yatırımları arasındaki net değişiklikleri gösterir. Doğrudan yatırımlar, portföy yatırımları ve diğer yatırımlar (krediler, mevduatlar gibi) bu hesaba dahildir.

Belirtilen bu üç hesabın dikkatlice analiz edilmesi, incelenmesi ve hem kısa vadeli hem de orta ve uzun vadeli sorunlar karşısındaki değişimlerinin devamlı olarak analiz edilmesi gerekmektedir. Dış dünya ile olan ekonomik ilişkilerinin genel bir resmini sunarken, döviz kurları, uluslararası yatırım pozisyonları ve ekonomik politika kararları için önemli bir referans noktası ödemeler dengesi aracılığı ile elde edilmektedir.

İthalat ve İhracat

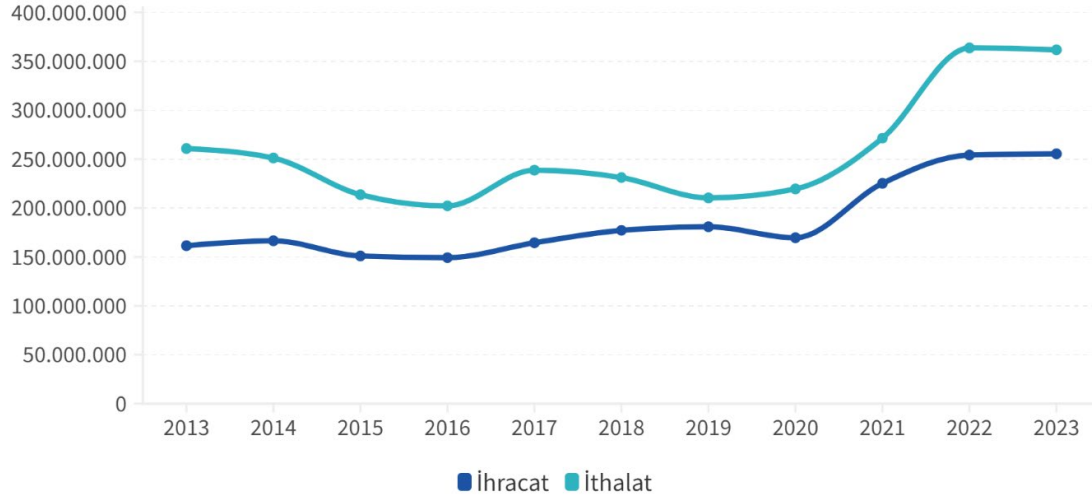
Ülkelerin dış ticaret işlemleri çok dinamik ilişkiler sonucunda ortaya çıkan bir iktisadi

olgudur. Bir yönü ile ülkenin döviz kuru, enflasyon, üretim dinamikleri, yasal altyapısı başta olmak üzere daha yerel değişkenlerden etkilenirken diğer yönü ile de ülkelerin karşılıklı bağımlılık, rekabet, makro iktisadi değişkenler ve küresel istikrar (savaş, salgın, deprem, COVID-19 vb. gibi) bozucu unsurlardan da etkilenmektedir. Bölgesel veya dönemsel gelişmeler bağlamında değişen dış ticaret rakamlarının yanında, ülkemiz kronik olarak ihracatından daha fazla ithalat yapmakta ve bu nedenle dış ticaret açığı oluşan ülkeler sınıfındadır. 2023 yılı ihracat değeri 255.7 milyar ABD doları ve ithalat değeri ise 361.7 milyar ABD doları olarak gerçekleşmiş olup, 105.9 milyar ABD doları tutarında bir açık oluşmuştur. Grafik 63'te de görüleceği üzere, yıllar itibarıyla ihracat değerleri ithalat değerlerinden daha düşük olarak gerçekleşmektedir.

2013 yılında ihracatın ithalatı karşılama oranı %61,9 iken izleyen yıllarda bu oranda bir artış görülmüş ve Grafik 2'de de görüleceği üzere, doğrusal bir fonksiyon olarak değerlendirildiğinde, ihracatımızın ithalatı karşılama eğiliminin arttığı görülmektedir. Bununla birlikte COVID-19 salgınının kısmi etkisi, Rusya-Ukrayna Savaşı sonrası ortaya çıkan enerji krizi ve enerji fiyatlarındaki artış, navlun ve ulaştırma maliyetleri ile ilgili sorunlar bu açığın kapatılması noktasında olumsuz etkilerde bulunmuştur.

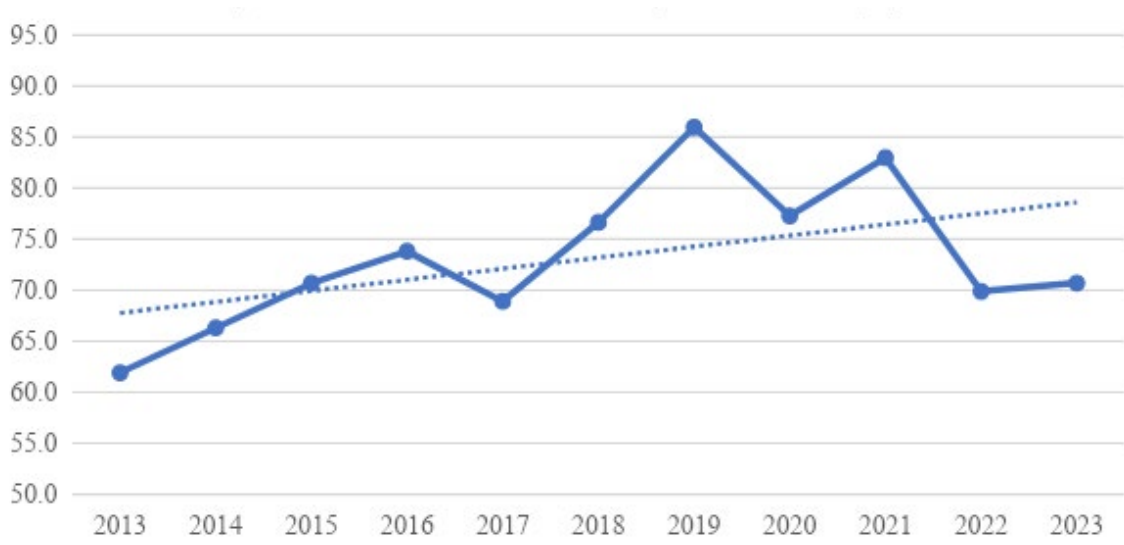
İhracatta fasıl bazında bakıldığında sanayi üretimi ağırlıklı bir yapı ortaya çıkmaktadır.

Türkiye Ekonomisinin Görünümü

Grafik 63. Yıllara Göre İhracat ve İthalat Değerleri (Bin ABD Doları, 2013-2023)

Kaynak: TÜİK, Dış Ticaret

Grafik 64. İhracatın İthalatı Karşılama Oranı (% , 2013-2023)

Kaynak: TÜİK, Dış Ticaret

En çok ihracat yapılan ilk 20 fasıl 186.8 milyar ABD doları olarak toplam ihracatın %73'ünü karşılamaktadır. İthalatta ise yine en çok ithalatı yapılan 10 fasıl 307.1 milyar ABD doları ile toplam ithalatın %84'ünü karşılamaktadır. İthalat fasıllarına bakıldığında aslında bu kalemlerin büyük bir kısmının hem iç üretim için hem de ihracat için sermaye mali ve ara mal niteliğinde olduğu görülmektedir.

Yıllar itibarıyla bakıldığında ülkemizin en çok ihracat yaptığı ülkeler sıralamasında Almanya, ABD, Irak, Birleşik Krallık ve İtalya ilk beşte yer almaktadır. Bu ülkelere yapılan ihracat toplam ihracatın %28,8'ini oluşturmaktadır. İlk onda yer alan ihracat ülkeleri ise toplam ihracatın %47,3'ünü oluşturmaktadır.

İthalat için baktığımızda ise ilk beşte yer alan Rusya, Çin, Almanya, İsviçre ve ABD toplam ithalatın %42'sinin yapıldığı ülkeler iken, ilk onda yer alan ülkeler ise toplam ithalatın %58,6'sının yapıldığını göstermektedir. Komşu ülkeler ve nüfusu büyük ülkelerle dış ticaret işlemlerinin yüksek olması uluslararası ticaretten beklenen bir gerçek olmakla birlikte¹, ithalat ve ihracat kalemlerine detaylı bakıldığında ülke bazlı olarak dış ticaret açığı verdiğimiz ülkelere yönelik özel stratejiler geliştirilmesi gerektiği ve daha rekabetçi bir yaklaşımla ihracatın artırılması yönünde ülke ve ürün çeşitlendirmesine ihtiyaç duyulduğu görülmektedir.

Ülke grupları itibarıyla bakıldığında ise 2013 yılında AB'ye yapılan yıllık ihracatın toplam ihracat içindeki payı %36,1'den giderek bir artış göstermiş ve 2023 yılında %40,8 düzeyinde gerçekleşmiştir. AB-27 dışındaki ülkeler ise toplam ihracat içindeki paydan

2013 yılında %63,9 pay alırken 2023 yılında %59,2'ye düşmüştür. Türkiye'nin yumuşak güç politikaları (Örneğin, Yurtdışı Türkler ve Akraba Topluluklar Başkanlığı, Yunus Emre Enstitüsü, Maarif Vakfı vb. kurumların faaliyetleri) çerçevesinde özellikle Kuzey Afrika ve diğer Afrika ülkelerine olan ihracatının artması beklenirken toplam ihracattaki payının azalması dikkat çeken bir husus olarak ortaya çıkmaktadır.

Ülke gruplarına göre ithalata baktığımızda ise 2013 yılında Avrupa Birliği (AB-27) ülkelerinde yapılan ithalat toplam ithalatın %34,6'sı iken, 2023 yılında %29,3'ü şeklinde gerçekleşmiştir.

Yukarıda bahsedilen yüksek cari açık (yüksek enerji ithalatı ve teknoloji yoğun ürünlerde dışa bağımlılık) döviz kuru üzerinden de baskı yaratmakta ve sürdürülebilir finansman noktasında yüksek maliyetlere sebep olmaktadır. Dış borçların ve ithalatın büyük bir kısmının döviz cinsinden olması sebebi ile ekonomik planlama ve dış ticaret dengesi de olumsuz şekilde etkilenmektedir.

Dış ticaret gelirlerinin reel efektif döviz kuru üzerinden incelenmesi de ayrıca önem arz etmektedir. Ülkeler arasındaki fiyat ve maliyet gelişimi hakkında bilgi içermekte ve rekabet gücünün değerlendirilmesinde de bir gösterge olarak kullanılmaktadır. TCMB tarafından yayınlanan Yİ-ÜFE Bazlı Reel Efektif Döviz Kuru (REK) aylık gelişmeleri 2003 yılı 100 kabul edilmek üzere Grafik 3'te gösterilmektedir.

Bu indekste, ülkemiz ticaretinde ağırlığı olan ülkelerdeki fiyat düzeylerinin oranının ağırlıklı

1 Bir ülkenin ticaretinin, o ülkenin coğrafi konumu, büyüklüğü, ticaret yaptığı ülkelere uzaklığı ve bir takım diğer değişkenlerin durumuna göre artıp azalabileceğini veya pozitif veya negatif korelasyona sahip olacağını belirten bir teodir.

Tablo 15. 2023 Yılı İhracat ve İthalat Fasılları (Bin ABD Doları)

2023 Yılı İhracat Fasılları (Büyükten Küçüğe İlk 10 Fasil)		2023 Yılı İthalat Fasılları (Büyükten Küçüğe İlk 10 Fasil)	
Motorlu kara taşıtları, traktörler, bisikletler, motosikletler ve diğer kara taşıtları, bunların aksam, parça, aksesuarı	30.837.047	Mineral yakıtlar, mineral yağlar ve bunların damıtılmasından elde edilen ürünler, bitümenli maddeler, mineral mumlar	69.115.358
Kazanlar, makinalar, mekanik cihazlar ve aletler, nükleer reaktörler, bunların aksam ve parçaları	25.226.968	Kazanlar, makinalar, mekanik cihazlar ve aletler, nükleer reaktörler, bunların aksam ve parçaları	40.939.529
Mineral yakıtlar, mineral yağlar ve bunların damıtılmasından elde edilen ürünler, bitümenli maddeler, mineral mumlar	16.409.266	Kıymetli veya yarı kıymetli taşlar, kıymetli metaller, inciler, taklit mücevherci eşyası, metal paralar	33.912.165
Elektrikli makina ve cihazlar, ses kaydetme-verme, televizyon görüntü-ses kaydetme-verme cihazları, aksam-parça-aksesuarı	15.350.853	Motorlu kara taşıtları, traktörler, bisikletler, motosikletler ve diğer kara taşıtları, bunların aksam, parça, aksesuarı	32.259.769
Kıymetli veya yarı kıymetli taşlar, kıymetli metaller, inciler, taklit mücevherci eşyası, metal paralar	13.649.750	Elektrikli makina ve cihazlar, ses kaydetme-verme, televizyon görüntü-ses kaydetme-verme cihazları, aksam-parça-aksesuarı	27.824.279
Plastikler ve mamulleri	10.590.247	Demir ve çelik	24.160.653
Örme giyim eşyası ve aksesuarı	10.282.106	Plastikler ve mamulleri	16.214.536
Demir veya çelikten eşya	10.061.300	Organik kimyasal ürünler	9.179.571
Demir ve çelik	8.864.968	Optik, fotoğraf, sinema, ölçü, kontrol, ayar, tıbbi, cerrahi alet ve cihazlar, bunların aksam, parça ve aksesuarı	6.450.773
Örülmemiş giyim eşyası ve aksesuarı	8.039.679	Alüminyum ve alüminyumdan eşya	6.292.554

Kaynak: TÜİK, Dış Ticaret

Tablo 16. Ülke Gruplarının Yıllara Göre İhracat Oranları (% 2013-2023)

Ülke Grubu	2013	2014	2015	2016	2017	2018	2019	2020	2021	2022	2023
A. Avrupa Birliği (AB-27)	36,1	37,3	37,4	40,2	41,3	43,7	42,4	41,3	41,3	40,5	40,8
B. Diğer ülkeler	63,9	62,7	62,6	59,8	58,7	56,3	57,6	58,7	58,7	59,5	59,2
1. Diğer Avrupa (AB Hariç)	14,9	15,6	16,8	14,8	12,3	13,5	13,5	14,4	14,0	14,4	15,5
2. Kuzey Afrika	6,8	6,2	5,9	5,4	4,8	5,6	6,0	5,4	5,9	5,6	5,3
3. Diğer Afrika	2,7	2,6	2,8	2,6	2,6	2,9	3,2	3,5	3,5	3,7	3,0
4. Kuzey Amerika	4,7	4,7	5,1	5,4	6,3	5,9	5,5	6,6	7,3	7,4	6,5
5. Orta Amerika ve Karayipler	0,7	0,6	0,6	0,6	0,8	0,9	1,0	0,9	1,1	1,1	1,1
6. Güney Amerika	1,4	1,2	0,9	0,8	0,8	1,1	1,0	1,1	1,6	1,3	1,0
7. Yakın ve Orta Doğu	24,2	23,7	22,7	22,7	23,2	18,3	19,4	18,5	17,0	17,7	17,9
8. Diğer Asya	8,0	7,5	7,3	6,9	7,2	7,5	7,4	7,5	7,7	7,2	7,6
9. Avustralya ve Yeni Zelanda	0,4	0,4	0,4	0,5	0,4	0,5	0,4	0,5	0,5	0,4	0,4
10. Diğer Ülke ve Bölgeler	0,1	0,2	0,1	0,1	0,1	0,2	0,2	0,3	0,1	0,6	1,0

Kaynak: TÜİK, Dış Ticaret

ortalaması ile ülkemizdeki fiyat düzeyine olan oranı hesaplanmaktadır. REK'in 120-125 aralığına doğru hareketlenmesi halinde TL'nin değerlendirildiği anlaşılmaktadır. İndeks değerinin 2013 yılından günümüze doğru lineer olarak düşüş eğiliminde olduğu görülmektedir. İhraç ürünlerin yabancı alıcılar için daha ucuz hale geldiği, ithal ürünlerin ise daha pahalı hale geldiği bir dış ticaret süreci yaşanacaktır. Döviz kurunda ithalat ödemeleri ve ihracat gelirleri için bir yandan "denge"li bir kur uygulanması gerekmekte öte yandan döviz kuru volatilesinin de iyi bir şekilde yönetilmesi gerekmektedir.

2023 yılı sonu itibarıyla Türkiye Net Dış Borç Stoku 261.4 milyar ABD doları olarak gerçekleşmiş olup milli gelire oranı %23,4 olmuştur. Türk bankalarının almış olduğu sendikasyon kredilerinin maliyetlerinin Euribor+%3,25 civarında olduğu düşünüldüğünde (toplamda yaklaşık %7'lere yaklaşan döviz bazlı bir faiz ödemesi) yüksek maliyetli borçlanmanın dış borç çevrimlerinde önemli bir husus olduğunu ifade etmek gerekmektedir. Grafik 4'te Türkiye Net Dış Borç Stoku'nun GSYH'ye olan oranı çeyrekler itibarıyla gösterilmektedir. 2020 yılı son çeyreğinde en yüksek oranı yakalayan Net Dış Borç Stoku'nda bir azalma temayülü görülmektedir.

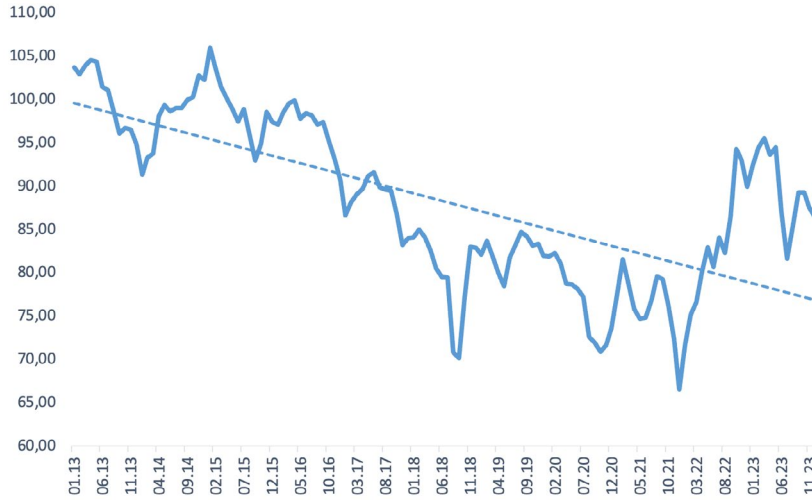
Değerlendirme ve Sonuç

Türkiye ve içinde bulunduğu coğrafya, yapısal ve konjonktürel olarak yaşadığımız iktisadi ve finansal konuları daha da zor bir duruma sokmaktadır. 24 Şubat 2022'de Rusya'nın düzenlediği askeri operasyonla başlayan Rusya-Ukrayna Savaşı'nın devam etmesi ve bunun AB ve ABD bağlantıları küresel ekonomiye ek maliyetler oluştururken, özellikle gelişmiş ülkelerin uyguladığı ambargolar sebebi ile yaptırım uygulanan ülkeler ve komşu ülkeleri de bu düzenlemelerden olumsuz etkilenmektedir. 6 Şubat 2023'te gerçekleşen Kahramanmaraş depremi ciddi can ve mal kaybının yanında ilgili bölgelerin ihracat ve ithalat dengelerini de olumsuz etkilemiştir. Değişen iklim dengeleri ve giderek ısınan bir dünya ise sürdürülebilir bir tarım ve tarımsal ihracat ve ithalatın önünde riskler olarak görülmektedir. İsrail'in Filistin'i işgali ve 7 Ekim 2023'te buna verilen haklı tepki Orta Doğu'yu ciddi bir krizin eşiğine getirmiştir. Her ne kadar İslam İşbirliği Teşkilatı üyesi hükümetler veya küresel aktörler İsrail'in saldırılarını engelleyemiyor olsa da ileride İsrail'e karşı ciddi yaptırımlar olacağı öngörülebilir. Risk odaklı olarak belirtilen tüm bu hususlar ile küresel ve yerel risklere göre bütüncül bir risk yönetim politikası ile konuların ele alınması gerektiği, bu yönde bir perspektif ile ancak Türkiye'yi 2030'lu yıllara hazır hale getirebileceğimizi ifade etmek istiyoruz.

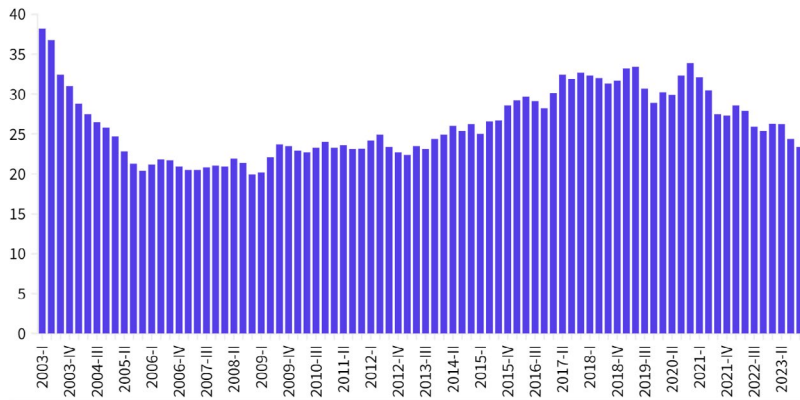
Tablo 17. Ülke Gruplarının Yıllara Göre İthalat Oranları (% , 2013-2023)

Ülke Grubu	2013	2014	2015	2016	2017	2018	2019	2020	2021	2022	2023
A. Avrupa Birliği (AB 27)	34,6	34,7	35,9	37,2	34,3	33,3	32,3	33,4	31,5	25,6	29,3
B. Diğer ülkeler	65,4	65,3	64,1	62,8	65,7	66,7	67,7	66,6	68,5	74,4	70,7
1. Diğer Avrupa (AB Hariç)	18,9	17,1	16,2	13,8	16,4	16,5	17,6	16,3	16,5	24,1	21,7
2. Kuzey Afrika	1,4	1,4	1,5	1,6	1,8	2,0	1,9	2,2	2,0	1,7	2,0
3. Diğer Afrika	1,0	1,0	1,0	1,1	1,2	1,1	0,9	1,2	1,0	0,9	0,9
4. Kuzey Amerika	5,7	5,8	5,9	6,1	6,1	6,5	6,4	5,7	5,2	4,5	4,7
5. Orta Amerika ve Karayipler	0,6	0,5	0,5	0,6	0,4	0,4	0,4	0,5	0,4	0,4	0,4
6. Güney Amerika	1,5	1,7	1,9	2,2	2,6	3,5	2,7	2,7	2,9	2,7	2,0
7. Yakın ve Orta Doğu	8,9	8,6	6,8	7,0	8,6	8,2	7,6	9,2	5,9	5,9	6,9
8. Diğer Asya	21,8	23,3	25,5	26,7	24,1	23,3	22,5	22,3	25,1	24,2	25,1
9. Avustralya ve Yeni Zelanda	0,5	0,3	0,3	0,4	1,0	0,5	0,5	0,2	0,4	0,5	0,3
10. Diğer Ülke ve Bölgeler	5,1	5,4	4,6	3,3	3,4	4,8	7,2	6,3	9,0	9,5	6,8

Kaynak: TÜİK, Dış Ticaret

Grafik 65. Yı-ÜFE Bazlı Reel Efektif Döviz Kuru (2003=100, 1994-2023)

Kaynak: TCMB

Grafik 66. Türkiye Net Dış Borç Stoku/GSYH, Çeyreklik (% , 2003-2023)

Kaynak: T.C. Hazine ve Maliye Bakanlığı

* Çeyrek dönemlere ilişkin oranlar, son dört çeyrekteki dolar cinsinden GSYH verileri kullanılarak hesaplanmıştır.

Tarım Sektörü

Memduh Ünal

Uzman, T.C. Cumhurbaşkanlığı Strateji ve Bütçe Başkanlığı

Dünya genelindeki jeopolitik krizler, artan girdi maliyetleri ve tedarik zincirlerindeki aksamlar ile iklim değişikliğinden kaynaklanan aşırı hava koşulları, tarım ürünleri üretimini ve ticaretini olumsuz etkilemektedir. Bu durum, ülkelerin tarım ve gıda ürünlerinde kendine yeterliliği sağlama ve gıda stoklarını artırma politikalarına yönelmesine neden olmaktadır. Tarım sektöründe üretimin planlanması, verimliliğin artırılması, iklim değişikliğiyle mücadele, teknoloji kullanımının yaygınlaştırılması ve toplumun sağlıklı beslenmesi için gıda erişiminin kolaylaştırılması önem arz etmektedir.

Birleşmiş Milletler Gıda ve Tarım Örgütü tarafından hazırlanan ve beş alt kalemden oluşan reel gıda fiyat endeksi 2022 yılında zirveye ulaştıktan sonra 2023 yılında %15,2 oranında azalmıştır. 2023 yılında reel şeker fiyatları %24,5 oranında artarken, diğer dört kalem; et, süt ürünleri, tahıl ve yağ fiyatları 2023 yılında sırasıyla reel olarak %5, %18,7, %16,8 ve %33,9 oranlarında azalmıştır.

2022 yılında %1,3 oranında artan tarım, ormancılık ve balıkçılık üretimi 2023 yılında %0,2 oranında artmıştır. Tarım, ormancılık ve balıkçılık katma değerinin GSYH içindeki payı 2022 yılında %6,5 seviyesinde gerçekleşmiş olup 2023 yılında bu oran %6,2 oranına gerilemiştir. Söz konusu oran son on yılın ortalamasına yakın olup 1998 yılındaki oranın yarısı civarındadır.

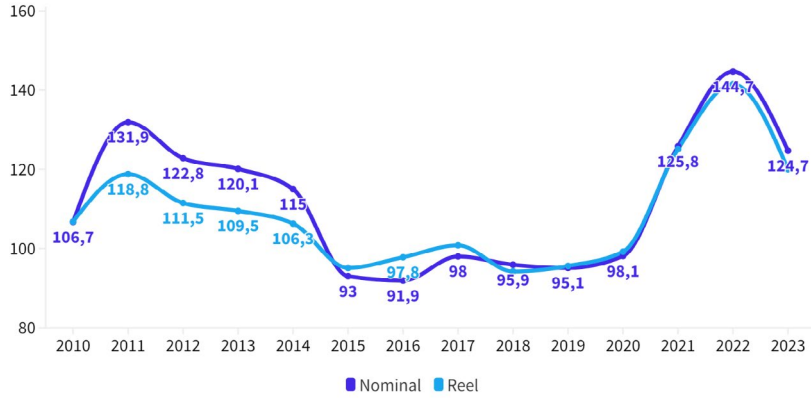
2022 yılında %15,8 olan tarım sektöründe çalışanların toplam istihdam içindeki payı, 2023 yılı son çeyreği itibarıyla %14'e gerilemiş olup yıl genelinde bu oranın %14,6 olarak

gerçekleşmesi beklenmektedir. 2000'li yılların başında toplam istihdamın yaklaşık üçte birini teşkil eden tarım istihdamı tarım sektöründeki çözülme ile birlikte %15'in altına düşmüştür.

2022 yılında olan 7.8 milyar ABD doları olan tarım, ormancılık ve balıkçılık ihracatı 2023 yılında %24,3 oranında artarak 9.7 milyar ABD dolarına ulaşırken, 2022 yılında 14,8 milyar ABD doları olan aynı sektöre ait ithalat %6,6 oranında azalarak 13.8 milyar ABD doları olarak gerçekleşmiştir. 2023 yılına ait gıda ürünlerinin ihracat ve ithalatı sırasıyla 20.8 ve 10.5 milyar dolardır. Eğer tarım ve gıda ürünleri beraber hesaplanırsa 2023 yılında sektör 6.2 milyar ABD doları dış ticaret fazlası vermiştir. Tarım ve gıda ihracatının toplam ihracat içindeki payı 2023 yılında ondan önceki on yıl ortalamasına göre artarak %12, ithalat içindeki toplam payı ise %7 seviyesinde gerçekleşmiştir. Sektörün ihracatının ithalatı karşılama oranı %121 seviyesindedir.

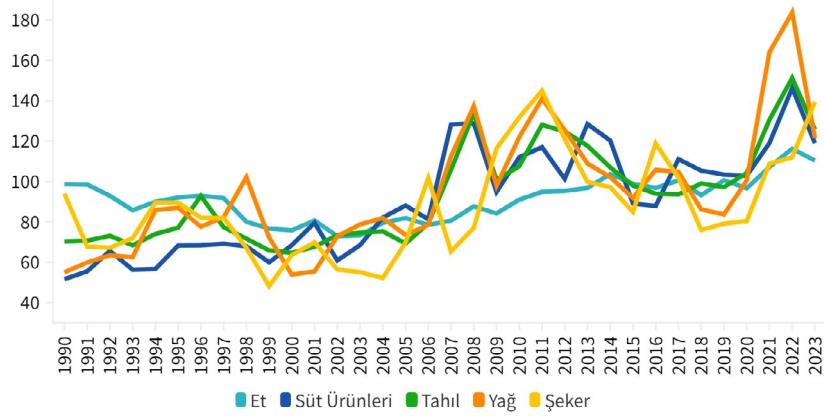
2000'li yılların ilk yarısında 41 milyon hektar olan tarım alanları 2006 yılından itibaren kademeli olarak azalarak 2019 yılında 37,7 milyon hektara kadar düşmüş olup, 2020 yılında yaşanan küresel kuraklık ve tedarik zincirlerindeki bozulmalara önlem olarak hazine arazilerinin tarıma açılmasıyla 2023 yılında 38,6 milyon hektara yükselmiştir. 2023 yılında tarım alanlarının %43,3'ü tahıl ve diğer bitkisel ürünlerin ekim alanına, %7,3'ü bu ürünler için nadasa bırakılan alanlara, %37,9'u çayır ve mera arazisine, %9,6'sı meyveler, içecek ve baharat alanına, %2'den az olan kısmı da sebzeler ve süs bitkilerine ayrılmıştır. 2023 yılında tarım

Türkiye Ekonomisinin Görünümü

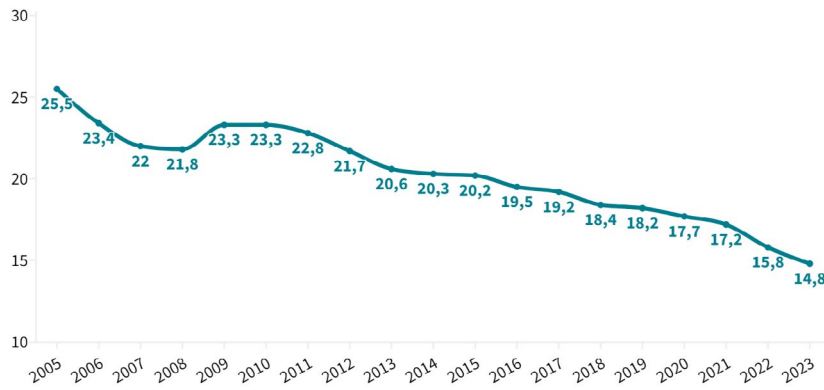
Grafik 67. Yıllara Göre Nominal ve Reel Gıda Endeksi (2014-2016=100, 1990-2023)

Kaynak: FAO Gıda Fiyat Endeksi

Grafik 68. Yıllara Göre Gıda Emtiaları Reel Fiyat Endeksleri (2014-2016=100, 1990-2023)

Kaynak: FAO Gıda Fiyat Endeksi

Grafik 69. Tarım Sektörünün Toplam İstihdamdaki Payı (% 2005-2023)

Kaynak: TÜİK, İstihdam İstatistikleri

alanları bir önceki yıla göre %0,2 oranında artmıştır. Tarım alanlarının %17'sini teşkil eden depremin yaşandığı 11 ilden Diyarbakır, Kilis, Adıyaman, Malatya ve Adana'da tarım alanları kısmen azalırken, Hatay, Kahramanmaraş, Osmaniye, Elazığ, Gaziantep ve Şanlıurfa'da tarım alanları artmış, toplamda depremin etkilediği illerin tarım alanları büyüklüğü %0,2 oranında artmıştır.

Tarım sektöründeki refah düzeyini yükseltmek, üretimin talebe uygun şekilde geliştirilmesi, kaynakların korunması ve geliştirilmesi, verimliliğin artırılması, gıda güvencesi ve güvenliğinin güçlendirilmesi amacıyla 2023 yılı içinde bazı düzenlemeler yapılmıştır.

Tarım sektöründe planlı üretime geçilmesi amacıyla nisan 2023'te 5488 sayılı Tarım Kanunu'nda düzenlemeler yapılmıştır. Ayrıca, Tarım ve Orman Bakanlığına ürün bazında üretim miktarlarını belirleme yetkisi verilmiş ve üretim öncesinde izin alınması gerektiği mevzuat ile belirlenmiştir. Aynı kanunla, uzman arabulucu ve basit yargılama usulü getirilerek sözleşmeli üretimdeki uyuşmazlıkların çözümü kolaylaştırılmıştır. Sözleşmeli Üretimin Usul ve Esasları Hakkında Yönetmelik ile de sözleşme taraflarının hakları ve sorumlulukları düzenlenmiştir. Tarım arazilerinin işlenmemesi durumunda kiralınması ve kenevir yetiştiriciliği için izin verilmesi gibi düzenlemeler de yapılmıştır.

Tarım sektöründe daha etkili bir yönlendirme için tarım envanteri oluşturulması ve mevcut bilgi sistemlerinin geliştirilmesi amacıyla Tarım ve Orman Bakanlığı ile TÜİK arasında tarım sayımının yapılmasına yönelik protokol imzalanmıştır. Bu çerçevede, tarım envanterinin oluşturulmasıyla birlikte gelecekte rekolte tahmini ve üretim planlamasında en iyi şekilde yararlanmak için mevcut sistemlerin yazılım ve donanım altyapısının iyileştirilmesi amaçlanmaktadır.

2022 yılı sonu itibarıyla toplam alan 6,96 milyon hektar sulamaya açılmış, Devlet Su İşleri (DSİ) tarafından 67 sulama tesisi inşaatı tamamlanarak işletmeye alınmış ve toplam sulama tesisi sayısı 3.124'e ulaşmıştır.

Bitkisel Üretim

TÜİK tarafından açıklanan bitkisel üretim tahminlerine göre 2023 yılında üretim miktarları, bir önceki yıla göre tahıllar ve diğer bitkisel ürünlerde (yem bitkileri hariç) %10,3; sebzelerde %0,6; meyveler, içecek ve baharat bitkilerinde %2,3 oranında artmıştır. Buna göre 2023 yılında tahıllar ve diğer bitkisel ürünlerde 77.7 milyon ton; sebzelerde 31.8 milyon ton; meyveler, içecek ve baharat bitkilerinde 27.4 milyon ton üretim gerçekleşmiştir.

Tahıl ürünleri üretim miktarları 2023 yılında bir önceki yıla göre %9,1 oranında artarak yaklaşık 42.2 milyon ton olarak gerçekleşti. 2004-2013 yılları arası ortalama tahıl üretimi 33,6 milyon ton iken, geçtiğimiz on yılda %7,5 oranında artarak 36,2 milyon seviyesine yükselmiştir.

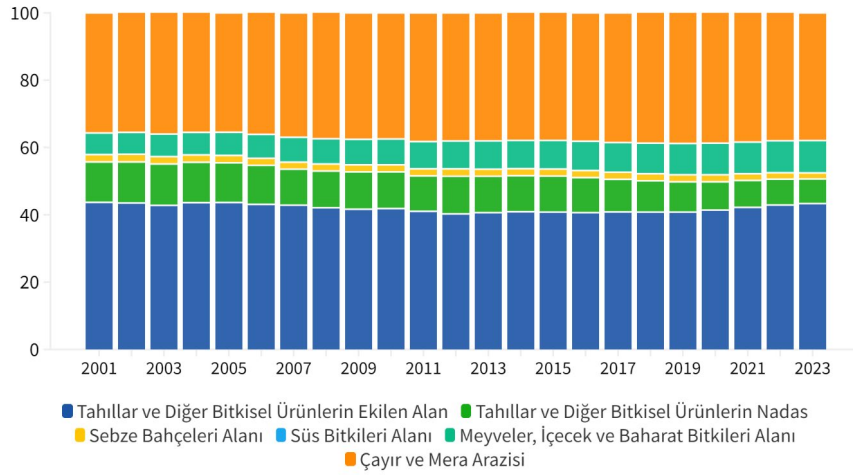
Kuru baklagiller üretiminde 2023 yılında bir önceki yıla aynı seviyede 1,3 milyon ton üretim yapılmıştır. Ancak bu grupta geçtiğimiz on yıldaki ortalama üretim seviyesi bir önceki on yıla göre %3,7 oranında düşmüştür. Yumru bitkilerden patates ise bir önceki yıla göre %9,6 oranında artarak 5.7 milyon ton üretilmiştir. Her ne kadar 2023 yılında yağlı tohumlar üretimi 2022 yılına göre %12,8 oranında azalsa da geçtiğimiz on yılda üretim önceki on yıla göre % 42,6 oranında artmıştır.

Sebze ürünleri üretim miktarı 2023 yılında bir önceki yıla göre %0,6 artarak yaklaşık 31.8 milyon ton olarak gerçekleşmiştir. 2014-2023 arası on yıllık dönemdeki toplam sebze üretimi 2004-2013 yılları arası döneme göre %14,8 oranında artmıştır.

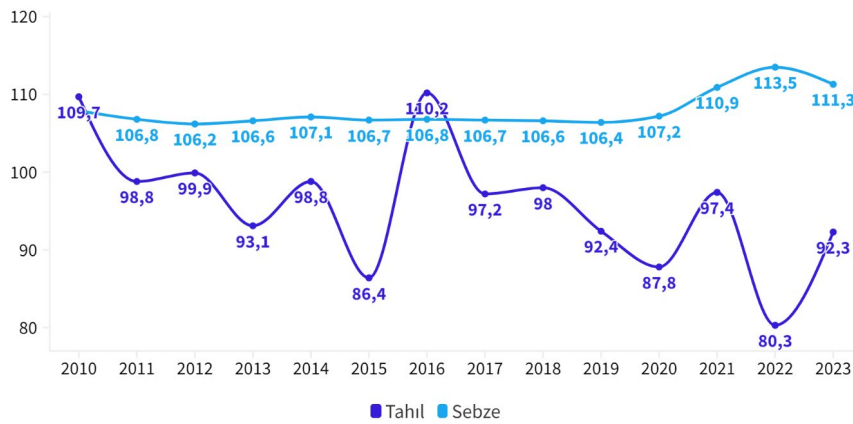
Tablo 18. Yıllar İtibarıyla Tarım ve Gıda Dış Ticareti ve Toplam Ticaretteki Payı (Milyar ABD Doları, 2013-2023)

	2013	2014	2015	2016	2017	2018	2019	2020	2021	2022	2023
İhracat	161	167	151	149	164	177	181	170	225	254	256
Tarım, Ormancılık ve Balıkçılık	5	6	5	6	6	6	6	6	7	8	10
Gıda Ürünleri ve İçecek İmalatı	13	14	13	12	13	13	14	14	18	22	21
Toplam Tarım ve Gıda İhracatı	18	19	18	18	18	19	19	20	25	30	31
İthalat	261	251	214	202	239	231	210	220	271	364	362
Tarım, Ormancılık ve Balıkçılık	8	9	8	7	9	9	10	10	12	15	14
Gıda Ürünleri ve İçecek İmalatı	7	7	6	6	7	6	6	7	8	12	12
Toplam Tarım ve Gıda İthalatı	15	16	14	13	16	16	16	16	20	27	25
Yüzde Oranlar											
Tarım ve Gıdanın İhracatta Payı	11	12	12	12	11	11	11	12	11	12	12
Tarım ve Gıdanın İthalatta Payı	6	6	6	7	7	7	8	8	7	7	7
İhracatın İthalatı Karşılama Oranı (Toplam)	62	66	71	74	69	77	86	77	83	70	71
İhracatın İthalatı Karşılama Oranı (Tarım Gıda)	121	119	131	130	114	120	121	123	123	112	122

Kaynak: TÜİK, Dış Ticaret İstatistikleri

Grafik 70. Kullanım Alanlarına Göre Tarım Alanlarının Dağılımı (% 2001-2023)

Kaynak: TÜİK, Tarım İstatistikleri

Grafik 71. Yıllar İtibarıyla Tahıl ve Sebze Yeterlilik Oranı (% 2010-2023)

Kaynak: TÜİK, Bitkisel Ürün Denge Tabloları

2010 yılında arzın talepten fazla olduğu tahıllarda yeterlilik oranı 2022 yılında %80'e kadar düşmüş ve 2023'te tekrar %92 seviyesinde gerçekleşmiştir. Ülkemiz sebze hem net ihracatçı hem de kendine yeterli konumu korumaktadır.

Meyveler, içecek ve baharat bitkileri üretim miktarı 2023 yılında bir önceki yıla göre %2,3 oranında artarak yaklaşık 27,4 milyon ton olarak gerçekleşti. Bu seviye istatistiklerin tutulmaya başlandığı 2004 yılından beri en yüksek seviyedir. 2004 yılında 14,1 milyon ton olan meyve üretimi 2014 yılına kadar inişli çıkışlı artışlar göstererek 18,4 milyon tona ulaşmış, bu yıldan 2023 yılına kadar sürekli olarak artarak 27,4 milyon tona seviyesine gelmiştir. Meyve üretimi geçtiğimiz on yılda önceki on yıla göre yaklaşık üçte bir oranında artmıştır.

Süs bitkileri üretim miktarı 2023 yılında bir önceki yıla göre %4,0 oranında artmıştır. Süs bitkileri üretimi içinde kesme çiçeklerin %65,3, diğer süs bitkilerinin ise %34,7'lik bir paya sahip olduğu görülmüştür. Bir önceki yıla göre kesme çiçek üretiminde %0,8 azalış, diğer süs bitkileri üretiminde ise %14,5 oranında artış gerçekleşmiştir.

Tahıl piyasasındaki istikrarı sağlamak amacıyla dış ticaret önlemleri gibi tedbirler alınmıştır. Rusya-Ukrayna Savaşı'nın devam etmesi ve Süveyş Kanalı'ndaki ticaretin aksaması, özellikle Rusya'nın Tahıl Koridoru Anlaşması'ndan çıkması, küresel tahıl fiyatlarının artma riskini beraberinde getirmektedir.

Hayvancılık

Türkiye'deki hayvancılık işletmeleri genellikle küçük aile işletmeleridir, ancak son yıllarda hayata geçirilen projelerle orta ve orta-büyük ölçekli işletme sayısında önemli artışlar yaşanmıştır. Ancak 2022 ve 2023 yıllarında büyükbaş

ve küçükbaş hayvan sayısında ve kırmızı et üretiminde azalma gerçekleşmiştir. En yüksek hayvan sayısına büyükbaşlarda 2020 yılında, küçükbaşlarda 2021 yılında ulaşılmıştır.

2017 yılında 20.7 milyon ton olan süt üretimi %4,2 artarak 2022 yılında yaklaşık 21.6 milyon ton olarak gerçekleşmiştir. Süt üretiminin teşviki amacıyla tarımsal destekleme bütçesi kapsamında sağlanan desteklerin artırılarak devam ettirilmesi planlanmaktadır.

2022 yılında 2.4 milyon ton olan tavuk eti üretimi 2023 yılında %3,7 azalarak 2.3 milyon olarak gerçekleşmiştir.

Hayvancılık sektöründe, et ve süt ihtiyacının yerel olarak karşılanması için hayvan varlığının artırılması ve nitelikli üretim için suni tohumlama çalışmalarının yaygınlaştırılması gibi destek programları devam etmektedir. Ayrıca, meraların kalitesinin artırılması ve hayvan hastalıklarıyla mücadele için aşı üretiminde miktar ve kalitenin artırılması gibi önlemler de uygulanmaktadır.

Sonuç ve Değerlendirme

2020 yılından itibaren bozulan gıda arz zincirleri ve 2022 yılında dünyada rekor kıran reel gıda fiyatları tarımda tedbir almayı gerektirmiştir. Hazine arazilerinin tarıma açılması ve diğer teşvikler ve tedbirler başarılı olmuş, kuru baklagiller, tekstil, parfümeri ve eczacılıkta kullanılanlar hariç olmak üzere bitkisel üretimde tarihi rekorlar kırılmıştır. 2023 yılında yaşanan depremler toplam tarım alanlarının yaklaşık altıda birini teşkil eden illeri etkilemiştir. Artan maliyetler nedeniyle hayvancılık üretimi son iki yılda kısmen azalmıştır. 2023 yılında yapılan önemli bir düzenleme ile tarımsal planlamaya geçilmesiyle önümüzdeki dönemde tarımsal katma değer artması beklenmektedir.

Tablo 19. Bitkisel Üretim İstatistikleri (Milyon Ton, 2013-2023)

	2013	2014	2015	2016	2017	2018	2019	2020	2021	2022	2023
Toplam Bitkisel Üretim	111,4	106,1	113,5	115,7	121,2	115,1	117,0	126,0	117,8	128,8	136,9
Tahıllar ve Diğer Bitkisel Ürünler	63,5	59,2	64,9	65,1	68,2	62,8	63,6	71,2	61,2	70,5	77,7
Tahıllar	37,5	32,7	38,6	35,3	36,1	34,4	34,4	37,2	31,9	38,7	42,2
Yağlı Tohumlar	3,3	3,5	3,4	3,5	3,9	4,0	4,0	3,7	4,4	4,8	4,0
Kuru Baklagiller	1,1	1,0	1,1	1,1	1,2	1,2	1,2	1,3	1,1	1,3106	1,3108
Tekstilde Kullanılan Ham Bitkiler	0,9	0,8	0,7	0,8	0,9	1,0	0,8	0,7	0,8	1,0	0,8
Parfümeri, Eczacılık vb. Alanlarda Kullanılan Bitkiler ve Yem Bitkileri Tohumu	0,2	0,1	0,1	0,1	0,1	0,1	0,1	0,1	0,1	0,1	0,1
Diğer Bitkisel Ürünler; Yenilebilir Kök ve Yumrular	20,5	21,0	20,9	24,4	26,0	22,1	23,1	28,3	22,9	24,6	29,3
Sebzeler	28,4	28,5	29,6	30,3	30,9	30,0	31,1	31,2	31,75	31,59	31,79
Meyvesi İçin Yetiştirilen Sebzeler	23,5	23,7	24,6	25,0	25,4	24,7	25,4	25,4	25,6	25,3	25,2

Kaynak: TÜİK, Bitkisel Üretim İstatistikleri

Tablo 20. Türkiye’de Yıllar İtibarıyla Canlı Hayvan Sayısı ve Kırmızı Et, Beyaz Et ve Çiğ Süt Üretim Miktarı (2001-2023)

Yıl	Canlı hayvan sayısı, Bin Baş					Kırmızı Et	Çiğ Süt	Tavuk Eti
	Toplam	Siğir	Manda	Koyun	Keçi	Bin Ton	Bin Ton	Bin Ton
2001	44.680	10.548	138	26.972	7.022	783	9.496	615
2002	41.878	9.803	121	25.174	6.780	779	8.409	696
2003	42.105	9.788	113	25.432	6.772	756	10.611	872
2004	41.984	10.069	104	25.201	6.610	736	10.679	877
2005	42.453	10.526	105	25.304	6.517	737	11.108	937
2006	43.232	10.871	101	25.617	6.643	755	11.952	918
2007	42.870	11.037	85	25.462	6.286	796	12.330	1.068
2008	40.514	10.860	86	23.975	5.594	829	12.243	1.088
2009	37.689	10.724	87	21.750	5.128	847	12.542	1.293
2010	40.837	11.370	85	23.090	6.293	880	13.544	1.444
2011	44.793	12.386	98	25.032	7.278	969	15.056	1.613
2012	49.805	13.915	107	27.425	8.357	1.068	17.401	1.724
2013	53.043	14.415	118	29.284	9.226	1.099	18.224	1.758
2014	55.830	14.223	122	31.140	10.345	1.123	18.631	1.895
2015	56.052	13.994	134	31.508	10.416	1.187	18.655	1.909
2016	55.551	14.080	142	30.984	10.345	1.304	18.489	1.879
2017	60.417	15.944	161	33.678	10.635	1.440	20.700	2.137
2018	63.338	17.043	178	35.195	10.922	1.662	22.121	2.157
2019	66.354	17.688	184	37.276	11.205	1.741	22.960	2.138
2020	72.271	17.965	192	42.127	11.986	1.786	23.504	2.136
2021	75.555	17.851	186	45.178	12.342	1.952	23.200	2.246
2022	73.290	16.852	172	44.688	11.578	2.192	21.563	2.418
2023	68.946	16.421	162	42.060	10.303	-	-	2.329

Kaynak: TÜİK ile Tarım ve Orman Bakanlığı verilerinden derlenmiştir.

Sanayi Sektörü

Şükrü Çağrı Çelik

Arş. Gör., Manisa Celal Bayar Üniversitesi

Sanayi sektörü ekonomik büyüme ve kalkınma açısından kritik bir öneme sahiptir. Tarihsel süreç içerisinde sanayileşmelerini erken inşa eden birçok ülke, sahip oldukları refah artışının önemli bir kısmını sanayi sektörleri sayesinde gerçekleştirmiştir. Günümüzde birçok büyük şirket, üretimlerini ucuz işgücüne doğru (özellikle Asya ülkelerine) kaydırsa da bilhassa yüksek teknoloji içerikli alanlarda devletler ulusal çıkarlarına göre hareket etmekte ve bu alandaki üretimlerini yurt içinde tutacak korumacı kamu politikaları yürütmektedir.

Dördüncü Sanayi Devriminin gerçekleştiği günümüz koşullarında, üretimde otomasyon artmakta, nesnelerin interneti (IoT), büyük veri analizleri gibi çeşitli araçlar sanayide verim artışını da beraberinde getirmektedir. Üretim sürecinde emeğin ağırlığı azaldığı, makineleşme ve robotlaşmanın arttığı bir ekonomik düzen yaşanmaktadır. Yerli firmaların küresel düzeyde rekabeti koruyabilmesi için üretim süreçlerini dijital teknolojiye göre revize etmesi ve dijital dönüşümü sağlıklı adımlarla gerçekleştirmesi gerekmektedir. Bunun yanında birçok gelişmiş ülkenin sanayilerini çevreye duyarlı bir şekilde dönüştürme gayreti içerisinde bulunması gelecek döneme ışık tutmaktadır.

Üretimin ve kalkınmanın önemli göstergelerinden olan sanayi sektöründeki gelişmeler Türkiye'nin de uzun vadeli kalkınma hedefleri açısından kilit bir öneme sahiptir. Günümüzde özellikle savunma sanayindeki gelişmeler,

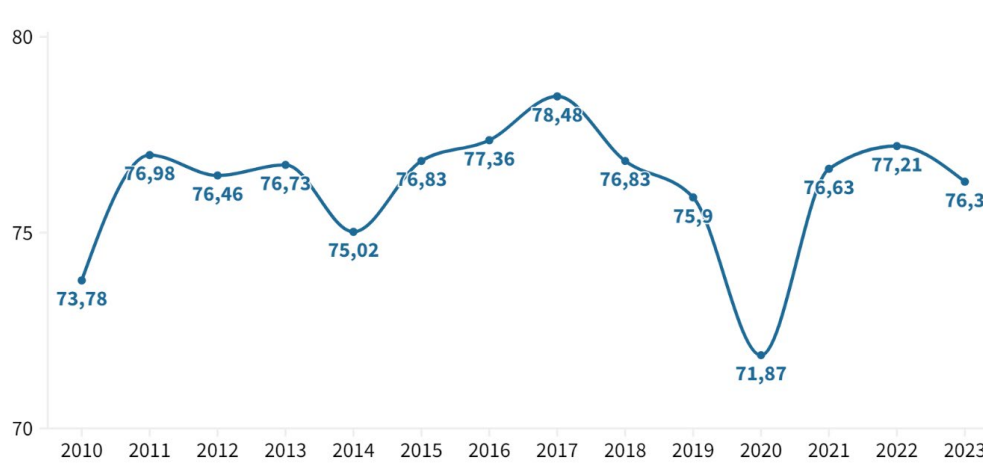
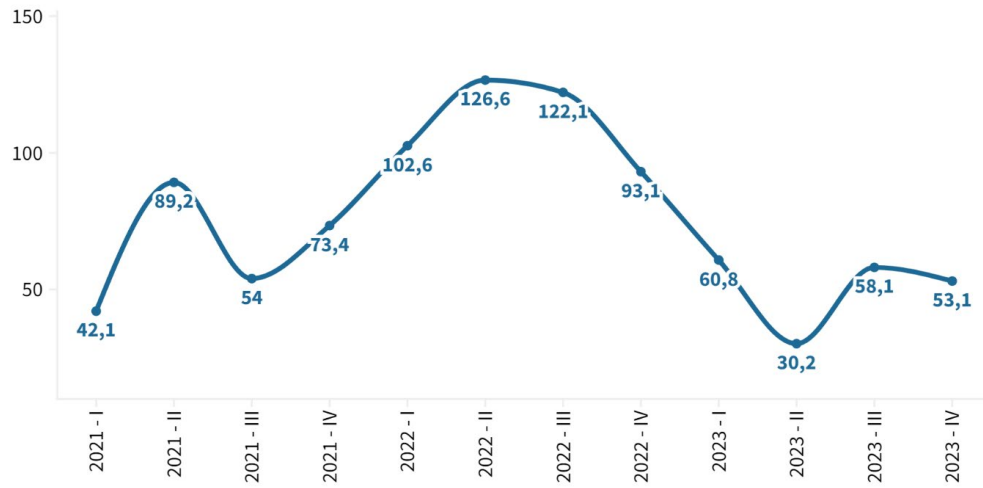
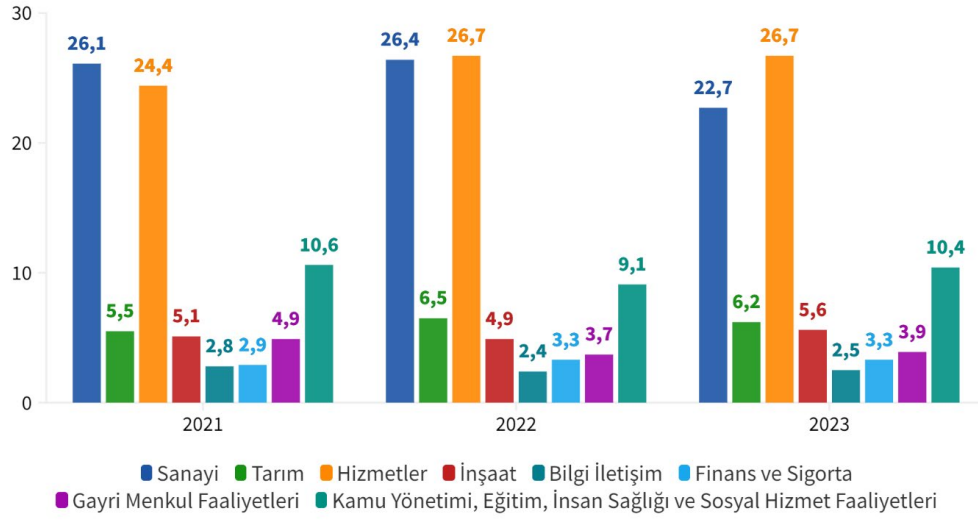
Türkiye'nin jeopolitik konumu açısından önemli bir alan olarak gözükmektedir. Son yıllarda sanayide ulusal hedeflerin koyulması (Yerli ve Milli Ekonomi hedefi ya da Milli Teknoloji Güçlü Sanayi vizyonu, Milli Teknoloji Hamlesi), yerli araba girişimi, yerli insansız hava araçları, yerli muharebe uçağı vs. gibi birçok gelişme yüksek teknoloji odaklı sanayileşme politikalarıyla doğrudan ilişkilidir.

Nitekim 2024-2026 yılları arasını kapsayan Orta Vadeli Programın amaçları arasında *"yüksek katma değerli üretimi teşvik etmeyi, yeşil ve dijital dönüşüm odağıyla verimlilik ve ihracat artışı yoluyla büyümeyi ve cari işlemler dengesinde kalıcı iyileşme sağlama"* gibi sanayi sektörü ile doğrudan ilintili hedefler yer almaktadır (SBB, 2023a). Benzer şekilde 12. Kalkınma Planında da *"ileri teknolojiye dayalı yüksek katma değer üreten, yeşil ve dijital dönüşümü odağa alan, sanayi sektörünün tarım ve hizmetler sektörleriyle bütünleşik olarak başat rol üstlendiği..."* bir büyüme modelinin benimsenmesi amaçlanmıştır (SBB, 2023b).

Büyümede Sanayi Payı

Sanayi sektörü birçok ülkede olduğu gibi Türkiye'de de milli gelirin önemli bir belirleyicisidir. 2023 yılında cari fiyatlarla hesaplanan GSYH, 26 trilyon 276 milyar 307 milyon TL olmuştur. Bu tutarın %22,9'u sanayi sektöründen kaynaklanmıştır. Sanayi sektöründeki ağırlık ise imalat sanayindedir. 2023 yılında gelir yöntemiyle hesaplanan cari fiyatlar ile sanayi sektörü 5 trilyon 959 milyar TL

Türkiye Ekonomisinin Görünümü

hesaplanmıştır. İmalat sanayi ise 5 trilyon 99 milyar TL olarak hesaplanmıştır. Yani sanayinin %85,56'sı imalat sanayisinden kaynaklanmaktadır. İmalat sanayisinin tek başına 2023 yılında GSYH'deki payı %19,2'dir.

Grafik 72'de GSYH'nin 2021, 2022 ve 2023 yıllarında sektörel payları yer almaktadır.

Sektörlerin GSYH içindeki payları incelendiğinde, sanayi sektörünün önemini korumakla beraber 2023 yılındaki GSYH içerisindeki payı düşmüştür. Bu düşüş oransal bir düşüştür. Sanayi sektörünün nominal bazda 2023 yılında arttığı görülmektedir.

Aşağıdaki şekilde çeyreklik dönemler itibarıyla sanayi sektörünün bir önceki yılın aynı dönemine göre değişimlerini göstermektedir. Şekilden de anlaşılabileceği üzere sanayi sektöründe 2022 yılına göre ivme kaybı söz konusudur.

Kapasite Kullanım Oranı

Kapasite kullanım oranları mevcut kaynakların verimli kullanımını göstermesi bakımından önemli bir göstergedir. Firmaların toplam üretim kapasitesinin ne kadarını fiili olarak gerçekleştirebildiğini göstermektedir. Bunun yanında kapasite kullanım oranlarında genel olarak imalat sanayi kapasite kullanım oranları hesaplanmaktadır. Sanayi sektörünün önemli bir kısmı imalat sanayisi ağırlıklı olduğu düşünüldüğünde, imalat sanayi kapasite kullanım oranları sanayi sektöründeki üretim istatistikleri hakkında bize genel bir görünüm sunmaktadır. İmalat sanayindeki 2023 yılı kapasite kullanım oranı; 2022 yılına göre 0,91 puan düşüş göstererek 76,3

seviyesinde gerçekleşmiştir. 2023 yılı verileri 2019 verilerinin (pandemi öncesindeki seviyenin) hemen üzerinde seyretmektedir. Veri son on yıllık kapasite kullanım oranı ortalamasına yakındır. Fakat Türkiye'nin uzun dönem ortalaması 80'in (Eğilmez, 2012) de altında olduğu görülmektedir.

Sanayi Üretim Endeksi

Sanayi üretim endeksi ülkedeki imalat, elektrik, madencilik gibi üretilen farklı sanayi kollarındaki çıktılarından yola çıkılarak hazırlanmaktadır. Yüksek endeks skorları ekonomik büyümenin hızlanacağı ve yerli paranın değerinin artacağına yönelik beklenti oluşturmaktadır (Investing, t.y)

Grafik 75'te sanayi üretim endeksinin 2023 yılı içerisinde aylık bazda gelişimi gösterilmektedir.

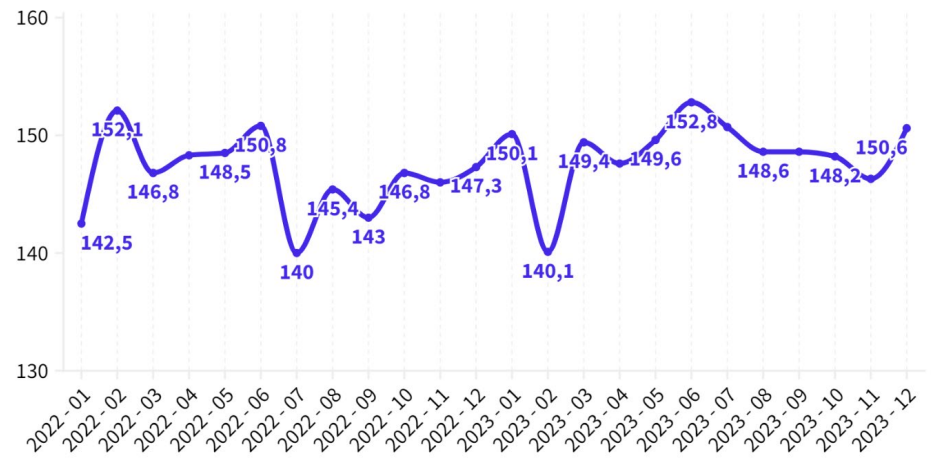
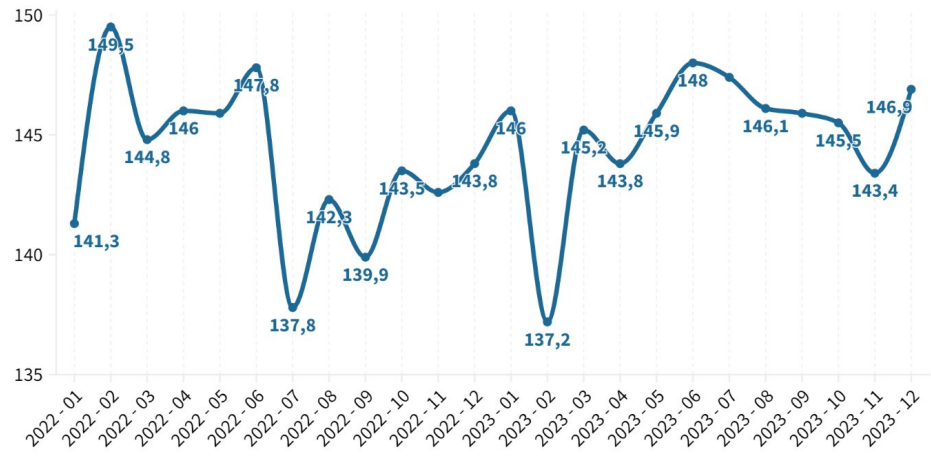
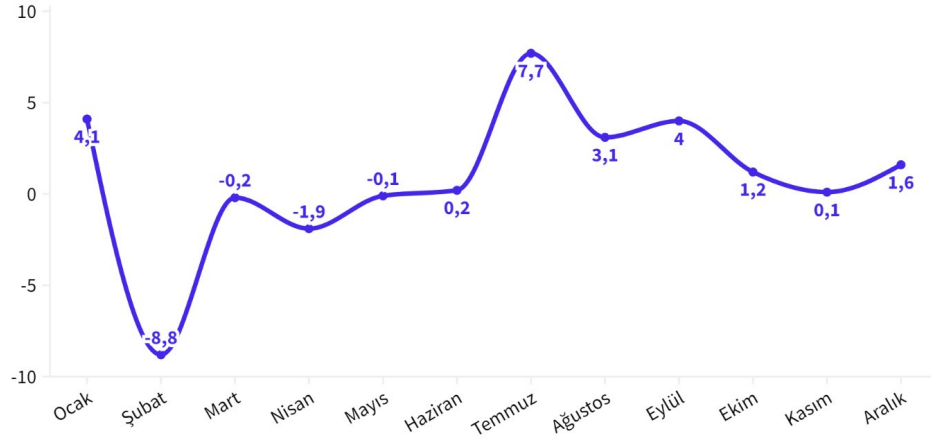
Grafik 76 ve 77'de sırasıyla Sanayi Üretim Endeksi ve İmalat Sanayi Üretim Endeksinin 2022 ve 2023 yılları arasındaki değerleri gösterilmektedir.

Endeks verileri göz önünde bulundurulduğunda sanayi üretiminin 2023 yılı genelinde yatay halde seyrettiği görülmektedir. Aylar itibarıyla yılın başında düşüş halinde olan sanayi üretiminin yaz aylarına doğru yükseldiği ve sonra yatay seyrini koruduğu görülmektedir.

NACE Rev 2 koduna¹ göre sınıflandırılmış iktisadi faaliyetlerin sanayi endeksine katkısı incelendiğinde en yüksek katkıyı sermaye payının sunduğu görülmektedir. Aynı sınıflandırmaya göre imalat sanayindeki en yüksek katkının yüksek teknoloji ürünlerinde olduğu ve düşük teknoloji ürünlerinin katkısının az

1 NACE kodları AB'nin kullandığı bir sınıflandırma türünün genel adıdır. Alt kodlar ekonomik faaliyetlerin türlerine göre sınıflandırmaları kapsamaktadır.

Türkiye Ekonomisinin Görünümü

olduğu görülmektedir. Bu durumun ülke ekonomisi açısından olumlu bir gelişme olduğu çıkarımı yapılabilir.

Satınalma Yöneticileri Endeksi (Purchasing Manager's Index [PMI]) Verileri

İmalat sektörü ve hizmet sektörüne göre ayrı ayrı hesaplanabilen PMI verilerinde; önde gelen şirketlerin satın alma yöneticileriyle yapılan görüşmeler neticesinde endeks skoru oluşturularak şirketlerin geleceğe yönelik beklentileri ortaya konulmaktadır. PMI verileri sanayi sektörünün performansı ve ülkenin ekonomik büyüme beklentilerini şekillendirmektedir.

Doğrudan Yabancı Yatırımlarda Sanayi Sektörü

Sanayi sektörü aynı zamanda ülkeye giren doğrudan yabancı yatırımlar açısından da kritik bir öneme sahiptir. 2022 yılında 6 milyar 985 milyon ABD doları uluslararası doğrudan sermaye yatırımlarının %30'u madencilik, imalat ve enerji sektörlerine yöneliktir. 2023 yılında doğrudan sermaye yatırımları 5 milyar 588 milyon ABD dolarına düşmesine rağmen, sanayi sektörünün alt dalları olan madencilik, imalat ve enerji sektörlerindeki doğrudan yatırımlarının %42,6 seviyesinde olduğu görülmektedir (2 milyar 382 milyon ABD doları). Bunların arasında yer alan imalat sektörüne yönelik doğrudan yatırımların payı tek başına %30,7'dir. İmalat sanayisinin 2023 yılındaki uluslararası doğrudan yatırımlar içerisindeki payı, son yirmi yıllık ortalamanın üzerindedir.

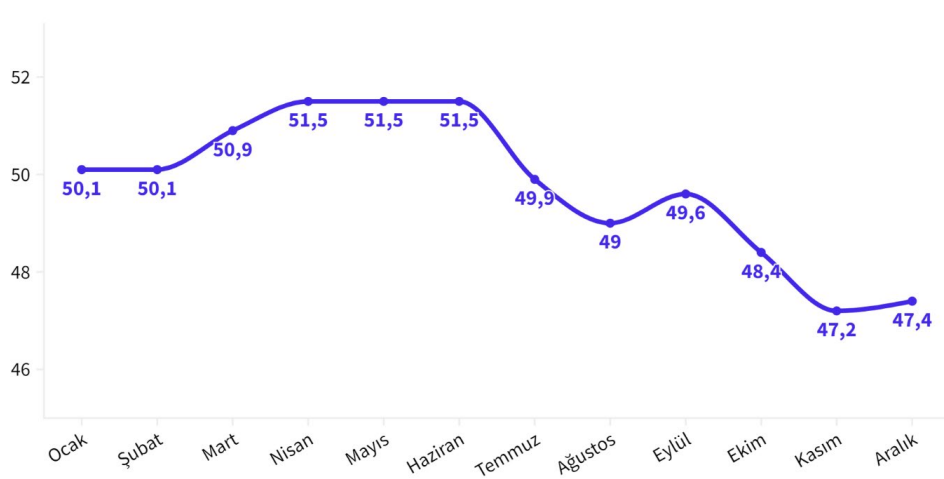
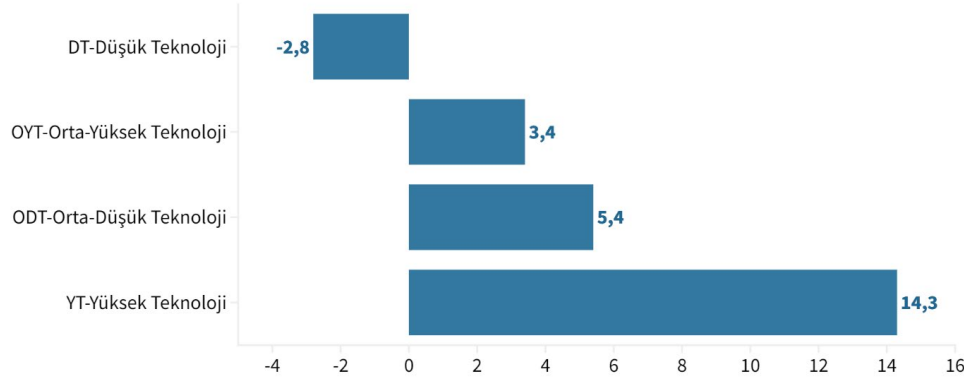
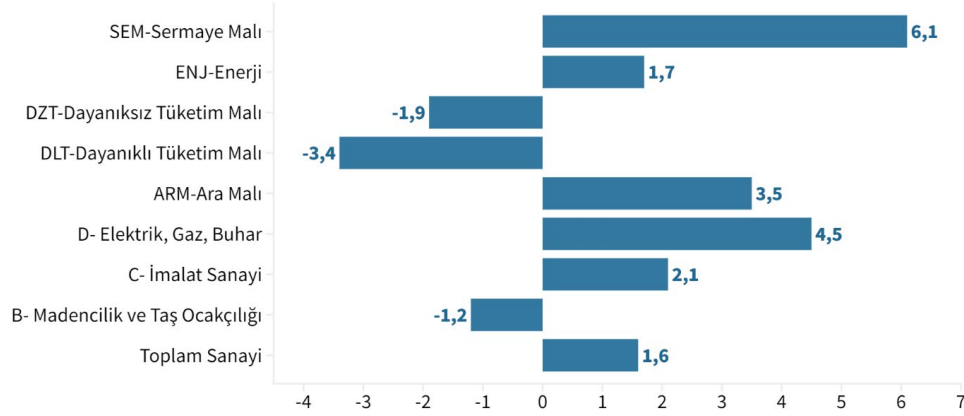
Sanayi sektöründe katma değer ve yüksek verim oluşturacak en önemli unsurlardan bir tanesi de Ar-Ge yatırımlarıdır. Şirketlerin Ar-Ge birimleri verimliliği artıracak unsurlardır. Türkiye'deki 1300 Ar-Ge merkezinin 170 tanesi makine ve teçhizat imalatı, 134 tanesi otomotiv yan sanayi, 117 tanesi yazılım, 78 tanesi tekstil, 76 tanesi elektrik-elektronik, 57 tanesi savunma sanayi, 36 tanesi imalat sanayi, 32 tanesi enerji sektörlerinde faaliyet göstermektedir. (STB (b)).

Sonuç ve Değerlendirme

Türkiye'de yaşanan enflasyonist süreç kredi ve istihdam maliyetlerini arttırmaktadır. Bu durum sanayi sektörünün büyümesini basılamaktadır (TÜSİAD, 2024, s. 13). Buna karşın, iktisat literatüründe son yıllarda yaşanan enflasyonun önemli bir nedeni olarak da yüksek kurum karlarının olduğu yönünde görüşler de söz konusudur. Türkiye'de de son yıllarda sanayi sektöründe yer alan şirketlerin faaliyet ve net kârlarının artmakta olduğu görülmektedir. Türkiye'de ve diğer ülkelerde yaşanan olumsuz ekonomik koşullar ekonominin her alanında olduğu gibi sanayi sektörünü de etkilemektedir. Bunun yanında, Türkiye'de gelir dağılımına ilişkin göstergelerin son yıllarda bozulduğu göz önüne alınırsa; ücret geliri elde eden kişiler ile kıyaslandığında sanayi sektörünün enflasyonist süreçten görece daha az etkilendiği çıkarımı yapılabilir.

Türkiye'nin gelecek dönemdeki sanayi sektörünün performansı birçok değişkenle ilişki içerisindedir. Türkiye'de sanayi sektörünün ihracata yönelik oluşu, dış ticaretteki gelişmelerden çok etkilenmesine yol açmaktadır. İhracat yapılan ülkelerin ekonomik büyümeleri ve dış talebinin canlı olup olmaması Türkiye'nin sanayi sektörünü yakından

Türkiye Ekonomisinin Görünümü

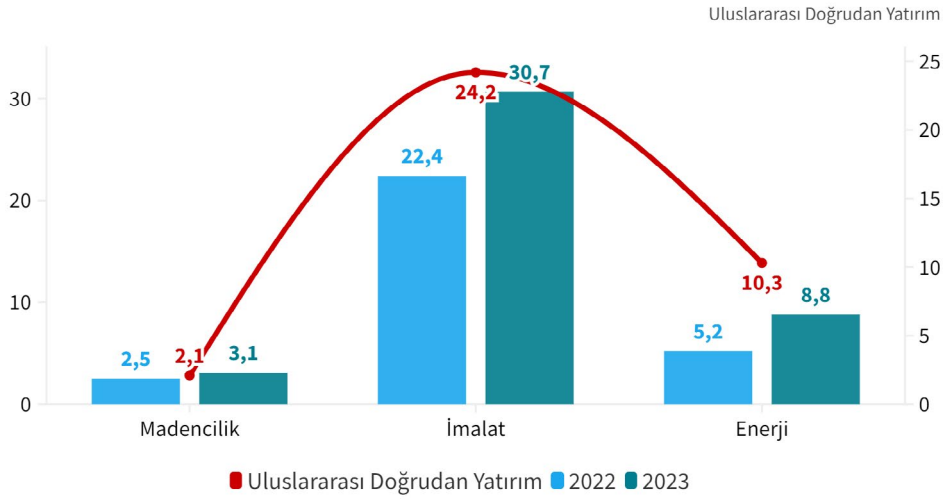
ilgilendirmektedir. 2023 yılında küresel ekonomideki yavaş büyüme seyrinin, 2024 yılında da devam edeceğine yönelik beklentiler, özellikle Almanya başta olmak üzere Avrupa'da yaşanan daralma ve büyümede yaşanan yapısal sorunlar nedeniyle iç ve dış talepte beklenen daralmanın Türkiye'nin ihracatını da olumsuz yönde etkilemesi beklenmektedir (TÜSİAD, 2024, s. 6). Dolayısıyla sanayi sektörünün de olumsuz yönde etkilenmesi muhtemeldir.

Türkiye'nin döviz kuru artışından kaynaklı uluslararası ticarette avantaj sağlamaya yönelik uyguladığı tedbirler, kısa dönemli etkisi olan ve sürdürülebilir olmayan bir politikadır. Nitekim Hazine ve Maliye Bakanı Mehmet Şimşek'in de ifade ettiği üzere *"2018-23 döneminde ise kur yüzde 36,4 artarken, ihracatımız sadece yüzde 5 artmıştır"* (Bloomberght, 2024). Bu politikanın yerine üretim odaklı, katma değeri yüksek ürünlerin üretimi

konusunda çalışmalar yapılması gerekmektedir. Türkiye'nin Dördüncü Sanayi Devrimini yakalaması için küresel trendlere ayak uydurması gerekmektedir. Yaşanan dönüşümde yeşil ekonomiye uyumlu hamlelerin de yapılması gerekmektedir.

Sonuç olarak, Türkiye'de sanayi sektörünün GSYH'deki payı 2023 yılında ivme kaybetse de yine de önemli orandadır. Üretim endeksi, kapasite kullanım oranları ve PMI verilerine bakıldığında Türkiye'de sanayi sektörünün son yıllarda uzun dönem ortalamasına yakın bir şekilde yatay olarak seyretmektedir. Buna karşın, savunma sanayi gibi stratejik öneme sahip alanlarda atılan adımlar göze çarpmaktadır. Nitekim imalat sanayi üretim endeksine en çok katkının yüksek teknoloji ürünleri olması da bu durumun sonucundadır. Yine doğrudan yabancı yatırımlar ve Ar-Ge faaliyetlerinde sanayi sektörü güçlü performansını korumaktadır.

Türkiye Ekonomisinin Görünümü

Grafik 81. Uluslararası Doğrudan Yatırımlarda Sanayi Sektörünün Payı (% , 2022-2023)

Kaynak: Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı

Tablo 21. İmalat Sektörü Alt Dalları İtibarıyla Uluslararası Doğrudan Yatırım Dağılımı (2022-2023)

Sektör	2022 (Milyon \$)	2022 (% Pay)	2023 (Milyon \$)	2023 (% Pay)	2002-2023 Dönemi UDY (Milyon \$)	2002-2023 Dönemi UDY (% Pay)
Gıda-İçecek Tütün	509	7,3	124	2,2	10.151	5,4
Kimya	163	2,3	316	5,7	7.266	3,9
Rafine Edilmiş Petrol Ürünleri	105	1,5	61	1,1	5.400	2,9
Ana Metal Sanayi	145	2,1	89	1,6	4.916	2,6
Bilgisayar-Elektronik ve Optik Ürünler	372	5,3	394	7,1	4.891	2,6
Metalik Olmayan Ürünler	3	0,0	38	0,7	2.225	1,2
Tekstil-Giyim-Deri	17	0,2	45	0,8	2.310	1,2
Kauçuk-Plastik	34	0,5	189	3,4	2.105	1,1
Ulaşım Araçları	29	0,4	176	3,1	2.429	1,3
Kâğıt	43	0,6	21	0,4	1.120	0,6
Makina-Teçhizat	44	0,6	114	2,0	1.042	0,6
Mobilya	101	1,4	150	2,7	1.124	0,6
Ağaç ve Ağaç Ürünleri	0	0,0	0	0,0	100	0,1
Toplam: İmalat	1.565	22,4	1.717	30,7	45.079	24,2

Kaynak: Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı

Hizmetler Sektörü

Yunus Emre Aydınbaş

Öğr. Gör., Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi

2023 yılı başında yaşanan 6-7 Şubat depremleri Türkiye ekonomisini derinden etkilemiş, yılları aşkın bir süreçte telafi edilebilecek maddi ve manevi kayıplara sebep olmuştur. Her büyük kayıptan sonra durum değerlendirilmesiyle beraber yapılması gereken bir diğer analiz ise kayıp sonrası elde kalan kaynakların daha etkin ve verimli kullanılması için mevcut koşulları eleştirel okumaya tabi tutmaktır. Bu analizde de hizmetler sektörü ve özelinde turizm sektörü eleştirel bir bakış açısıyla değerlendirilmektedir.

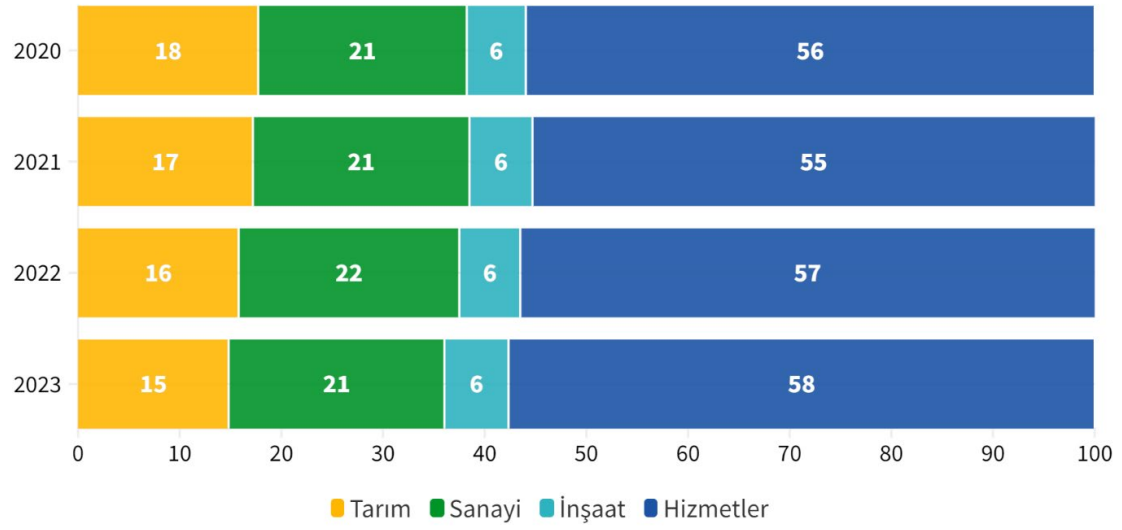
Hizmet sektöründe, sanayi ve tarım sektörünün aksine doğrudan insan ihtiyaçlarını gideren fiziki emtialar üretilmemektedir. Bu yönüyle hizmet sektörünün varlığı, yapısı itibarıyla reel üretim yapan tarım ve sanayi sektörlerine bağlıdır. Buna mukabil, bilişim hizmetleri gibi toplam faktör verimliliğine pozitif etki yapabilecek alanlar ile reel sektör tarafından üretilen malların farklı pazarlara ulaştırılması ve tüketicilere sunulmasını sağlayan lojistik gibi hizmetler de reel sektörü desteklemektedir. Diğer yandan, bir ekonomide üretim yapan insan değerlerinin niteliğini artıran, Araştırma ve Geliştirme (Ar-Ge) ve inovasyonun kuluçkası olan eğitim hizmetleri, bir ekonomideki işgücünün üretken olabilmesi için gerekli bedensel, zihinsel ve psikolojik iyi oluşu aralıksız sağlayan sağlık hizmetleri ya da üretim için gerekli fonu sağlayan finans hizmetleri olmadan bir reel ekonomi düşünmek günümüzde olası görünmemektedir. Hizmet sektörü tek başına herhangi bir ihtiyacı giderme kabiliyetinden

mahrum, ancak tarım ve sanayi sektörlerinin yapmış olduğu üretime bağımlı olan bir sektördür.

Türkiye ekonomisinin son 35 yılı incelendiğinde imalat ve sanayi kesiminin GSYH içindeki payında önemli bir değişiklik olmadığı görülmektedir. Diğer yandan, aynı dönemde tarım, ormancılık ve balıkçılık sektöründe 10 puanlık bir gerileme, buna karşın hizmet sektöründe de 5 puanlık bir artış meydana gelmiştir. Özetle, son 35 yılda Türkiye’de tarımsal üretimin GSYH’deki payı azalırken hizmetler sektörünün payı artmıştır.

Hizmetler sektörü 2023 yılında Türkiye’deki toplam istihdamın %57,6’sını bünyesine barındırmasına rağmen GSYH’nin 2021 yılında ancak %24,4’ünü üretirken 2022 ve 2023 yıllarında %26,7’sini ürettiği görülmektedir. Bu çarpıcı manzara hizmet sektöründe işgücü verimliliğinin ve katma değer üretme becerisinin oldukça düşük olduğunu göstermektedir. Bu olgu aynı zamanda hizmet sektöründeki makineleşme/robotlaşma eğiliminin istihdam üzerindeki potansiyel negatif etkisini de öngörülebilir kılmaktadır. Robotlaşma neticesinde işgücü piyasasında oluşacak arz fazlasının sebep olacağı ekonomik ve toplumsal olumsuzlukların bertarafında akla ilk gelen çözüm, arz fazlasının farklı sektörlerde istihdam edilmesidir. Ancak böyle bir çözümün mümkün olabilmesi için işgücünün nitelik bakımından farklı sektörlerde istihdama elverişli olması gerekir. Diğer yandan, hizmetler sektörünün ülkemizde istihdamın

Türkiye Ekonomisinin Görünümü

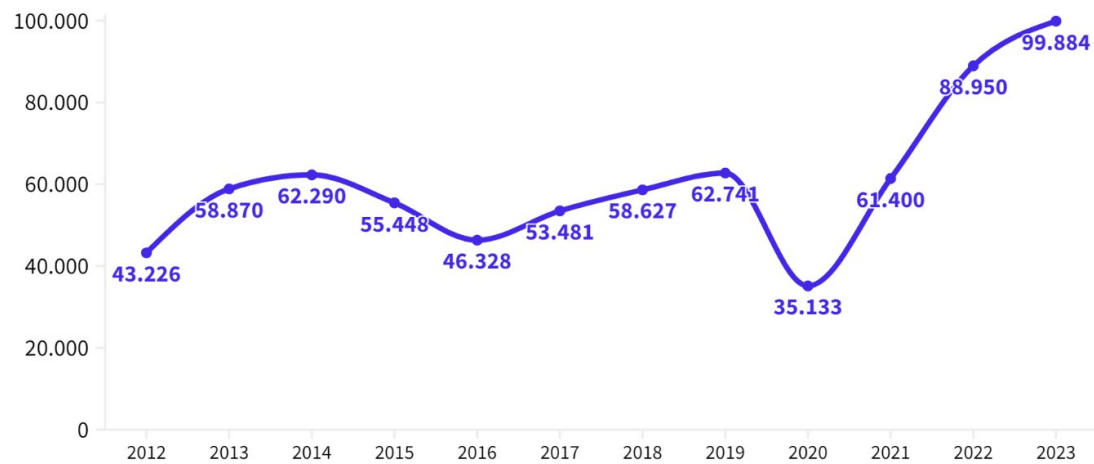
Grafik 82. Sektörlerin İstihdam İçindeki Payları (% , 2022-2023)

Kaynak: Türkiye İstatistik Kurumu (TÜİK), İşgücü İstatistikleri

Tablo 22. Sektörlerin İstihdam İçindeki Payları (% , 2020-2023)

	Tarım	Sanayi	İnşaat	Hizmet
2020	17,7	20,5	5,8	55,9
2021	17,2	21,3	6,2	55,3
2022	15,8	21,7	6,0	56,5
2023	14,8	21,2	6,3	57,6

Kaynak: TÜİK, İşgücü İstatistikleri

Grafik 83. Türkiye'nin Hizmet İhracı (Milyon ABD Doları, 2012-2023)

Kaynak: Hizmet İhracatçıları Birliği (HİB), Yıllık Hizmet İhracat Verileri

yarısından fazlasını oluşturduğu dikkate alındığında, bu kadar büyük bir istihdamın hangi sektörlere kaydırılacağı da büyük bir sorudur. İşgücü piyasasında oluşacak arz fazlasının ücretler genel seviyesini düşürmesi de olası riskler arasındadır. Hizmetler sektöründe yer alan alt sektörler ve istihdam içindeki payları incelenerek, müstakil bir raporla daha ayrıntılı bir projeksiyon ortaya koyulmalıdır.

Tablo 1’den hareketle tarım sektöründe istihdamın daraldığı, buna mukabil hizmetler sektöründe istihdamın arttığı görülmektedir. Tarım sektörünün kaybettiği istihdam payının büyük oranda hizmetler sektörüne kaydığını söylemek yanlış olmayacaktır.

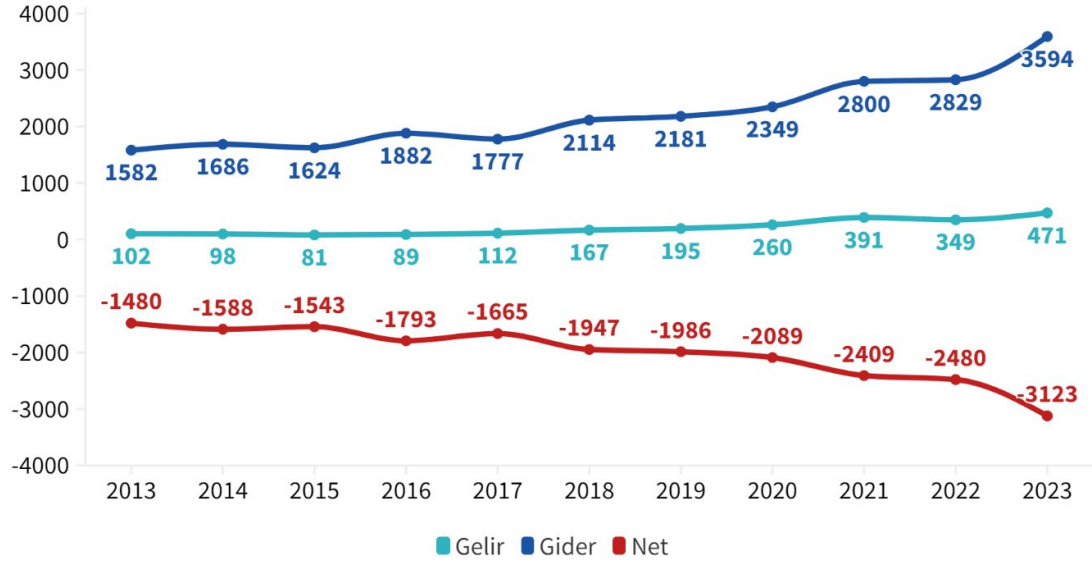
Türkiye’de hizmetler sektörü denildiğinde akla ilk gelen sektör, toplam istihdamın yaklaşık %10’unu bünyesinde barındırması ve ödemeler dengesini pozitif etkilemesiyle turizm olmaktadır. Bir ön yaklaşım olarak ifade etmek gerekir ki turizm, kısa sürede döviz girdisi temin etmenin en pratik yöntemidir. Ancak bu yöntemle ayrılan kaynaklar uzun vadede yüksek katma değerli ürünler üreterek daha yüksek döviz girdi elde etmenin önüne geçebilmektedir. Turizmin fırsat maliyeti etkisini bir örnekle açıklamak daha net anlaşılmasına yardımcı olabilir. Bu çerçevede, yüksek katma değerli mal ve hizmetlerin üretiminin gerek şartı olan nitelikli eğitim için ihtiyaç duyulan donatılara sahip kurumların hizmete açılması ve nitelikli insan kıymetlerinin yetiştirilmesi için ihtiyaç duyulan kaynağın otel ve eğlence donatılarının inşasına tahsis edilmesi örnek olarak verilebilir. Turizmin bir diğer etkisi ise mevsimlik ve bölgesel enflasyona sebebiyet verebilmesidir. Turizm sezonu ile birlikte alım gücü yüksek turistler nedeniyle mal ve hizmetlerin fiyatı artmakta ve özellikle sayfiye bölgelerinde fiyatlar genel seviyesi ülke vatandaşlarının birçoğunun alım gücünü aşabilmektedir. Bu durumun oluşturduğu

sınıf psikolojisi de ayrıca tartışmaya değer bir konudur. Tüm bu faktörlerle birlikte turizm sektörü cari açığın finansmanında önemli bir fonksiyon üstlenmektedir. 2023 yıl genelinde cari işlemler açığı 45.2 milyar ABD doları seviyesinde gerçekleşmiştir (Strateji ve Bütçe Başkanlığı, 2024). TÜİK turizm istatistiklerine göre turizm gelirleri 2023 yılında bir önceki yıla kıyasla %16,9 artarak 543 milyar ABD doları seviyesine yükseldi. Bu tutarın 41.1 milyarı kişisel harcama, 13.2 milyarı paket tur harcamaları olarak kayıtlara geçti (TÜİK, 2024).

Hizmet İhracatçıları Birliği’nin TCMB verilerinden derleyerek yayınladığı hizmet ihracatı rakamlarına göre, Türkiye hizmet ihraççısı bir ülke olarak yaklaşık 100 milyar ABD doları hizmet ihracatı yapan ve dış ticarete yaklaşık 50 milyar ABD doları hizmet ticareti fazlası veren bir ülkedir (Hizmet İhracatçıları Birliği, 2024). Türkiye’nin ihracatçısı olduğu başlıca 18 hizmet kalemi aşağıda sıralanmaktadır.

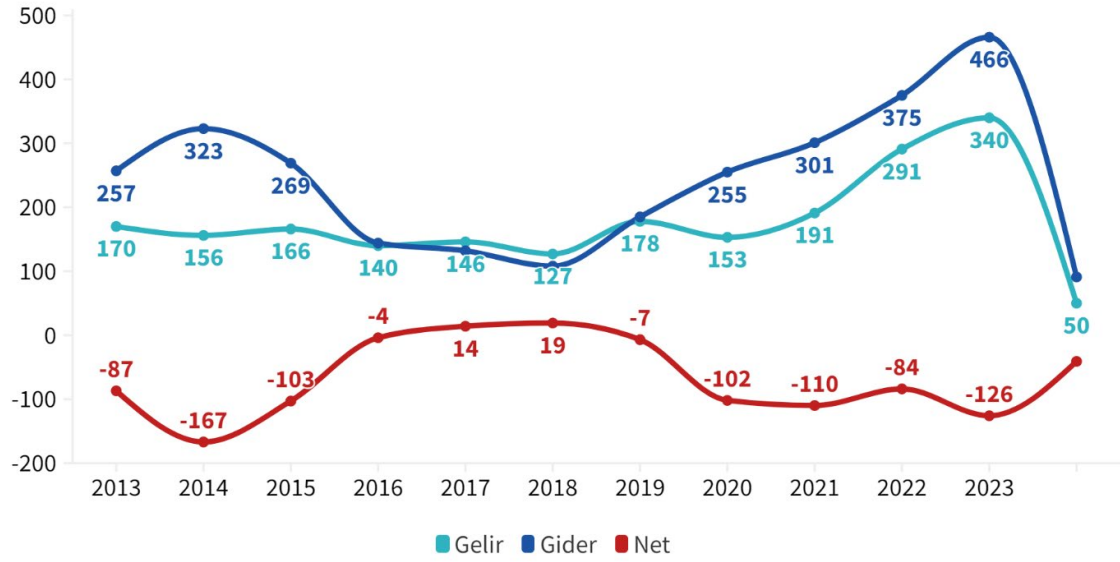
- Bakım ve Onarım Hizmetleri
- Danışmanlık, Müşavirlik ve Destek Hizmetleri
- Eğitim Hizmetleri
- Filmcilik, Eğlence ve Diğer Kültür Hizmetleri
- Finans, Sigorta ve Diğer Mali Hizmetler
- Gastronomi Hizmetleri
- İnşaat, Taahhüt ve Müteahhitlik Hizmetleri
- Liman İşletmeciliği Hizmetleri
- Mimari, Mühendislik, Bilimsel ve Diğer Teknik Hizmetler
- Sağlık Hizmetleri
- Seyahat Acenteliği Hizmetleri
- Teknik Müşavirlik ve Kontrolörlük Hizmetleri

Türkiye Ekonomisinin Görünümü

Grafik 84. Merkez Bankası Ödemeler Dengesi Fikri Mülkiyet Hakları Kullanım Ücretleri Kalemi (Milyon ABD Doları, 2013-2023)

Kaynak: TCMB, Ödemeler Dengesi İstatistikleri

Grafik 85. Merkez Bankası Ödemeler Dengesi Kişisel, Kültürel ve Eğlence Hizmetleri Kalemi (Milyon ABD Doları, 2013-2023)

Kaynak: TCMB, Ödemeler Dengesi İstatistikleri

- Telekomünikasyon Hizmetleri
- Turizm ve Konaklama Hizmetleri
- Yazılım ve Bilişim Hizmetleri
- Yer Hizmetleri (Havalimanları)
- Yolcu Taşımacılığı Hizmetleri
- Yük Taşımacılığı ve Lojistik Hizmetleri

İşgücü verimliliğinin artırılması ve hizmet ihracatına yönelik teşvik politikalarıyla hizmet sektörü cari açıkla mücadele önemli bir potansiyeli barındırmaktadır.

Hizmet İhracına Tematik Bakış: Filmcilik, Eğlence ve Diğer Kültür Hizmetleri İhracatı

Merkez Bankası ödemeler dengesi istatistiklerinde (2024) yer alan Kişisel, Kültürel ve Eğlence Hizmetleri ile Fikri Mülkiyet Hakları Kullanım Ücretleri kalemleri yekunu incelendiğinde, dış talebin 2020-2023 yılları arasında %184 oranında artış gösterdiği görülmektedir. Bu rakam daha ziyade Türk dizi ve film yapımlarının ihracından oluşmaktadır. Bu eğilim devam ederse Türkiye'nin toplam dizi ihracatının 1 milyar ABD doları kolaylıkla aşabileceği görülmektedir.

Kişisel, Kültürel ve Eğlence Hizmetleri ile Fikri Mülkiyet Hakları Kullanım Ücretleri kalemlerine ait dış ticaret dengesi aşağıdaki grafikte verilmektedir. Her iki kalemden de Türkiye dış ticaret açığı vermektedir. Bu açıktan özellikle dijital platformlara yapılan ödemelerin etkisi olduğu söylenebilir. Bu alanda dış ticaret fazlası vermek kısa vadede olası görülmemektedir.

Hizmet Sektörü ve Enflasyon

2023 yılı Tüketici Fiyat Endeksi (TÜFE) TÜİK tarafından %64,77 olarak hesaplanmıştır.

Hizmet sektörüyle ilgili TÜFE ana harcama gruplarında 2023 yılı TÜFE oranları aşağıdaki gibidir.

Ana harcama gruplarında TÜFE'nin yıllık değişimi incelendiğinde, hizmet enflasyonundaki katılığın mal ve gıda enflasyonundaki katılıktan daha yüksek olduğu görülmektedir. Daha sarıh ifade etmek gerekirse, hizmetler sektöründeki fiyat artışı, mal ve gıda fiyatlarında meydana gelen fiyat artışından daha güçlü ve gevşemeye karşı daha dirençlidir. Bu sebeple, mal ve gıda fiyatlarındaki artış hızının hizmetler sektöründen daha erken hız kesmesi beklenebilir.

Hizmet sektörünün emek yoğun olması ve 2023 yılı başında ve ortasında olmak üzere asgari ücrette iki defa artışa gidilmesi, hizmet enflasyonunu doğrudan etkileyen unsurların başında gelmektedir. Bu durum ücretler ile hizmet fiyatları arasındaki geçişkenliğin yüksek olduğunu göstermektedir. Ücret ayarlamaları yanında zikredilmesi gereken diğer faktör ise gıda fiyatlarında meydana gelen belirgin artış olabilir. Özellikle lokanta ve otel fiyatlarındaki artışta gıda enflasyonunun etkili olduğu söylenebilir. Bu çerçevede, 2023 yılının ilk çeyreğinde otel ve lokanta hizmetlerinde %70, diğer hizmetler kaleminde ise %57 seviyelerinde fiyat artışları gözlemlenmiştir. Hizmet grubunun ilk çeyrekte enflasyon oranı %59,93 olarak gerçekleşmiştir.

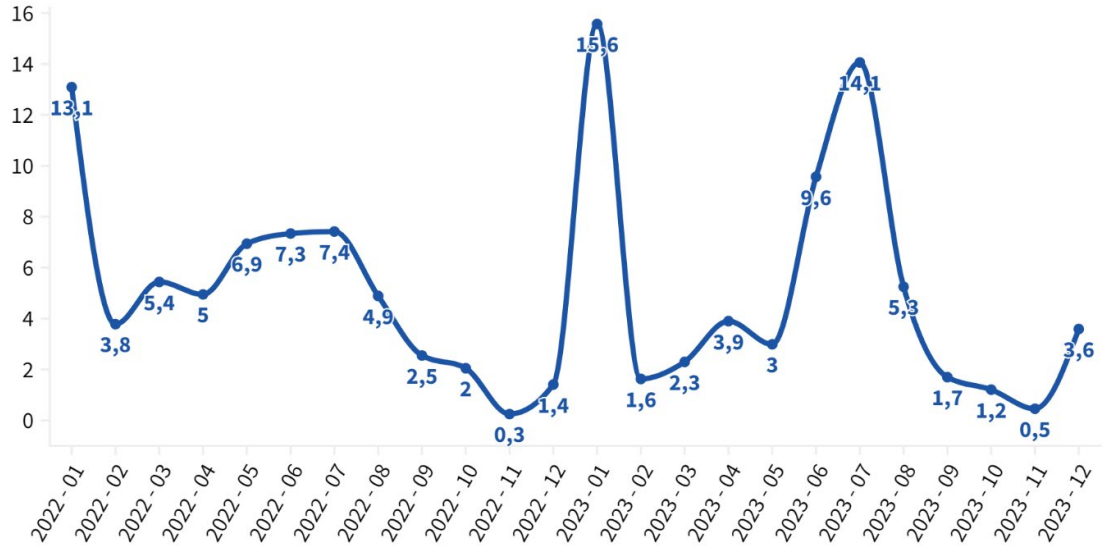
2023 yılının ikinci çeyreğinde hizmet sektöründeki yüksek enflasyon eğilimi varlığını sürdürmüştür. Özellikle lokanta ve oteller grubu ile kira kalemi hizmet enflasyonunu yukarı taşımaya devam etmiştir. Bu dönemde kira kaleminde enflasyon %76, gıda fiyatları içinde de özellikle kırmızı etin tetiklediği yukarı yönlü hareket fiyat hareketine paralel olarak lokanta ve otel grubunun enflasyonunu %68 seviyesinde seyrine devam etmiştir.

Türkiye Ekonomisinin Görünümü

Tablo 23. Hizmet Sektörüyle İlgili TÜFE Ana Harcama Gruplarında 2023 Yılı TÜFE Oranları (% , 2023)

TÜFE Ana Harcama Grubu	2023 Yılı TÜFE Oranı
Lokanta ve oteller	93,24
Eğitim	82,06
Sağlık	79,59
Ulaştırma	72,01
Eğlence ve kültür	61,26
Haberleşme	51,02

Kaynak: TÜİK, 2023 TÜFE Verileri

Grafik 86. Hizmet Üretici Fiyat Endeksinin Bir Önceki Aya Göre Değişimi (% , 2022-2023)

Kaynak: TÜİK, Enflasyon ve Fiyat Verileri

2023 yılının son çeyreğine gelindiğinde, asgari ücrette üçüncü çeyreğin başında yapılan artışın da etkisiyle hizmet grubu yıllık enflasyonunun %86,46 gibi oldukça yüksek bir orana ulaştığı görülmektedir. Hizmet fiyatlarındaki güçlü artışların alt gruplar geneline yayıldığı, hizmet enflasyonuna en belirgin katkı lokanta-otel, kira, eğitim ile sağlık alt harcama gruplarında geldiği tespit edilmiştir.

Para politikasının etkisinin sınırlı olduğu dolayısıyla merkez bankalarının kontrolü/politikası dışında ve genelde dışsalılık etkisiyle fiyat hareketleriyle dalgalı bir görünüm sergileyen gıda ve enerji gibi grupların hesaplama dışında bırakıldığı mal ve hizmetlerdeki fiyat artış hızına çekirdek enflasyon adı verilmektedir. Çekirdek enflasyonda yıllık artış oranı %70,64, temel mallar grubu yıllık enflasyonu %52,81, hizmet grubu yıllık enflasyonu ise %90,66 olarak gerçekleşmiştir. Bu yüksek enflasyon görünümüyle hizmet grubu negatif ayrılmaktadır.

Hizmet Sektöründe Enflasyonun

Kaynağı

Eğitim ve sağlık hizmetlerinin fiyatlar genel seviyesinde meydana gelen artış yönlü değişimlere oldukça duyarlı olduğu görülmektedir. Bu durum sektörün fiyatlandırma politikalarında endeksleme davranışının yaygın olmasından kaynaklanmaktadır. Endeksleme, enflasyonun etkilerinden korunmak amacıyla üretilen mal ve hizmetlerin fiyatlarının, fiyatlar genel düzeyindeki artışa göre otomatik artırmaktır. Endeksleme davranışında girdi maliyetleri artmamış olsa da referans alınan gösterge endeksin artmasıyla fiyatlara zam yapılır. Endeksleme davranışı, hizmetler sektöründe enflasyon geçişkenliğini yükseltmekte ve sektörün üretmekte olduğu çıktıların fiyatların enflasyona duyarlı hale getirmektedir.

Hizmet sektöründeki enflasyonun bir diğer sebebi ise fiyatlandırma davranışlarının ücretler genel seviyesine aşırı duyarlı olmasıdır. 2023 yılı içerisinde ocak ve haziran aylarında iki defa yapılan ücret artışları hizmet üretim maliyetlerini de doğrudan etkilemiştir. Hizmet Üretici Fiyat Endeksi aylık frekansı aşağıdaki grafikte incelendiğinde ücret geçişkenliği daha net görülecektir.

2022 yılına kadar asgari ücretten gelir vergisi matrahı üzerinden %15 oranında gelir vergisi stopajı yapılmakta ve brüt ücret üzerinden ise %7,59 oranında damga vergisi uygulanmaktaydı. Ancak 2022 yılı itibarıyla asgari ücret üzerindeki vergi yükü sıfırlandı. Hükümetin aldığı bu karar teknik olarak vergi harcaması olarak isimlendirilmektedir. Böylece asgari ücret artışından doğan yükün bir kısmı, vergi harcaması yoluyla kamu maliyesine yüklenmiştir. Bu durum bir yandan hizmet sektörü içinde maliyet azalışı anlamına gelmektedir. Ancak vergi harcamasının sektör üzerindeki etkisi çok uzun sürememiştir. 2022 yılının ocak ayından geçerli olmak üzere %50,5 ve temmuz ayından geçerli olmak üzere %30 artışa gidilmişti, 2023 yılında ocak ve temmuz aylarında olmak üzere asgari ücrete benzer oranlarda iki ayrı zam yapıldı. Ocak ayında yapılan ilk zammın oranı %54,54 ve temmuz ayında gerçekleşen ikinci zammın oranı %34 olarak gerçekleşti. Grafik 5'te görülen sıçramalar asgari ücret artışlarının yürürlüğe girdiği aylara denk gelmektedir. Bu durum sektörün emek yoğun ve ücret geçişkenliğinin yüksek oluğunu bir kez daha göstermektedir. Bu çerçevede, malzeme ve işgücü giderlerini kapsayan bakım-onarım yanı sıra yeniden değerlemeye bağlı kalemler ve eğlence-kültür hizmetlerinin diğer hizmetler enflasyonu üzerindeki olumsuz etkisi hissedilmiştir.

Hizmet Sektörüne Yönelik Vergi Düzenlemeleri

2022 yılında %23 olan Kurumlar Vergisi oranı 2023 yılı kurum kazançları bakımında %25'e çıkarıldı. Bu genel artış tüm şirketler gibi hizmet sektöründe faaliyet gösteren şirketleri de etkilemektedir.

2023 yılında vergi oranlarında yapılan bir diğer önemli değişiklik dolaylı vergi oranlarında meydana geldi. 07 Temmuz 2023 tarih ve 32241 sayılı Resmî Gazete'de yayımlanan 7345 sayılı Cumhurbaşkanı Kararıyla tüketici kredilerinde Banka ve Sigorta Muameleleri Vergisi (BSMV) %10'dan %15'e yükseltildi. Bu değişiklik, fonlama maliyetini artıran piyasa dışı bir müdahaledir. Değişikliğin mali amaçtan yani kamu gelirlerini artırmaktan ziyade enflasyonla mücadele amacı taşıdığı söylenebilir. Maliye politikası vasıtasıyla tüketici kredisi fonlama maliyeti yükseltilerek kredi genişlemesini yavaşlatmak böylece talep enflasyonu ile mücadele amaçlanmış olabilir.

Bir diğer önemli değişiklik ise mezkûr Resmî Gazete'de yayımlanarak yürürlüğe giren 7346 sayılı Cumhurbaşkanı Kararı'dır. Bu kararlar mal ve hizmetlere uygulanacak Katma Değer Vergisi (KDV) oranlarında değişikliğe gidilmiş ve hizmet ifasından alınan KDV iki puan artırılmıştır.

Sonuç ve Değerlendirme

Türkiye'de istihdamın %57,6'sını oluşturan hizmetler sektörü, GSYH'nin ancak %26,7'sini üretmektedir. İstihdam oranına göre GSYH üretme potansiyeli oldukça düşüktür. OECD 2021 yılı verileriyle seçilmiş ülkelerin hizmetler sektörüne ait görünüm

şöyledir: Almanya'da istihdam içindeki payı %71,61, GSYH'deki payı %62,88'dir. ABD'de istihdam içindeki payı %78,74, GSYH'deki payı %77,59'dur. OECD ülkeleri ortalamasında istihdam içindeki payı %72,65, GSYH'deki payı ise %70,96'dır. Bu çerçevede, Türkiye'de hizmetler sektörünün GSYH içindeki payının en az %50 olması beklenir. Bu oran mevcudun yaklaşık iki katıdır. Oldukça zorlayıcı bu hedefin gerçekleştirilebilmesi için bilişim, bilgi ve Ar-Ge hizmetleri gibi katma değeri yüksek, teknoloji üreten sektörlerin geliştirilmesi ve bunun için ihtiyaç duyulan teşvik mekanizmalarının uygulanması gerekmektedir.

Hizmetler sektöründe, özellikle eğitim, sağlık ve haberleşme alt sektörlerinde, görülen yüksek enflasyonun orta vadede Türkiye'nin kalkınma performansını olumsuz etkilemesi beklenebilir. Nitelikli eğitime erişimin zayıflaması, yüksek katma değerli ürün ve hizmet üretme kapasitesinin sınırlı kalmasına neden olacaktır.

Hizmetler sektörüne dair bir diğer önemli sorun da gelir dağılımıyla ilgilidir. Hizmet sektörü Türkiye'de büyük bir gelir dağılımı adaletsizliğine sebep olmaktadır. GSYH'yi aynı zamanda faktör gelirleri olarak değerlendirecek olursak, çalışan nüfusun (yani istihdamın) %57,6'sı, Türkiye milli gelirinin sadece %26,7'sini bölüşmektedir. Bir ön kabul olarak hizmetler sektörü içindeki bölüşümde de üretim faktörleri arasında da bir adaletsizlik olduğu göz önünde bulundurulursa, muhtemelen hizmetler sektöründeki emek faktörü aleyhine büyük bir adaletsiz olduğu anlaşılabacaktır. Bu çerçeveden değerlendirildiğinde, Türkiye'deki hizmetler sektörü modern bir kölelik düzenini andırmaktadır.

Enerji Sektörü

Burak Çıkıryel

Dr. Öğr. Üyesi, Ankara Sosyal Bilimler Üniversitesi

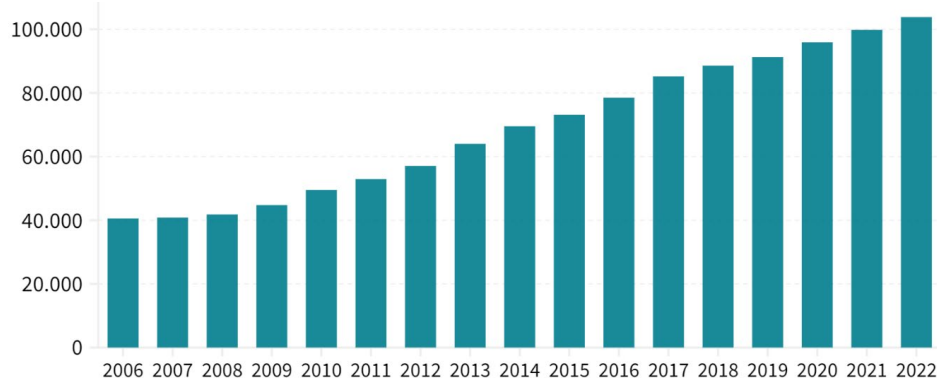
2023 yılında Rusya ve Ukrayna arasındaki süregelen savaş, küresel enerji piyasalarını olumsuz etkilemiştir. Avrupa, savaşın başlangıcından bu yana Ukrayna'yı finansal ve askerî açıdan desteklemekle kalmamış, aynı zamanda dünya çapında önemli bir enerji tedarikçisi olan Rusya'ya enerji ihracatına yönelik yaptırımlar uygulamıştır. Uygulamaya konan yaptırımlar Avrupa'da enerji krizinin ortaya çıkmasına sebebiyet vermiş ve bu durum Avrupa'yı enerji alanında bir dizi tasarruf tedbirleri almaya zorlamıştır. Rusya'nın küresel doğalgaz rezervleri bakımından birinci sırada ve petrol rezervleri açısından sekizinci sırada olduğu (BP Energy Economics, 2023) göz önüne alındığında, bu yaptırımların küresel enerji piyasaları üzerinde baskısı kaçınılmazdır. Nitekim, ortaya çıkan politik atmosfer ve uygulamaya konan yaptırımların ardından, petrol ve doğalgaz fiyatları yılın ilk yarısında yükseliş eğilimi göstermiştir. Ancak dünya genelinde birçok ülkenin yükselen enflasyon sebebiyle daraltıcı para politikalarına başvurması ve enerji talebindeki olumsuz eğilim, fiyatların yıl sonuna doğru tekrar düşüş eğilimine girmesine neden olmuştur.

Türkiye'nin coğrafi konumu stratejik bir öneme sahiptir. Bu konum, Türkiye'yi Asya ile Avrupa arasında bir köprü olmanın ötesinde, fosil yakıt bakımından zengin Orta Doğu ve Rusya gibi önemli bölgelerle komşu kılmaktadır. Bu stratejik konum, Türkiye'ye kendi enerji güvenliğini sağlama ve yakın coğrafyalardaki enerji kaynaklarını dünyanın farklı

bölgelerine transfer etme imkânı sunmaktadır. Son dönemde, Türkiye'nin enerji potansiyelini artıran önemli gelişmeler yaşanmıştır. Özellikle, Sakarya Gaz Sahası'ndaki doğalgaz keşfi ve Güneydoğu Anadolu bölgesindeki petrol keşifleri, Türkiye'nin enerji rezervlerini önemli ölçüde artırmıştır. Türkiye enerji alanında dışa bağımlılığını azaltmak amacıyla çeşitli önlemler almaktadır. Bu kapsamda, Mersin ilinde 2024 ekim ayında kısmen faaliyete başlaması planlanan bir nükleer enerji santrali kurulmuş ve Sinop ilinde ikinci bir santralin kurulumu için çalışmalar sürdürülmektedir. Ayrıca, Türkiye, enerji üretimindeki çeşitliliği artırmak ve güneş ve rüzgar gibi yenilenebilir enerji kaynaklarının payını artırmak için önemli yatırımlar yapmaktadır. Enerji ihtiyacının yaklaşık %74'ünü ithal eden (TÜİK, 2024c) Türkiye için bu alanda atılan adımların, Türkiye'nin karşılaştığı kronik sorunlardan biri olan cari açık üzerinde olumlu bir etki yapacağı düşünülmektedir.

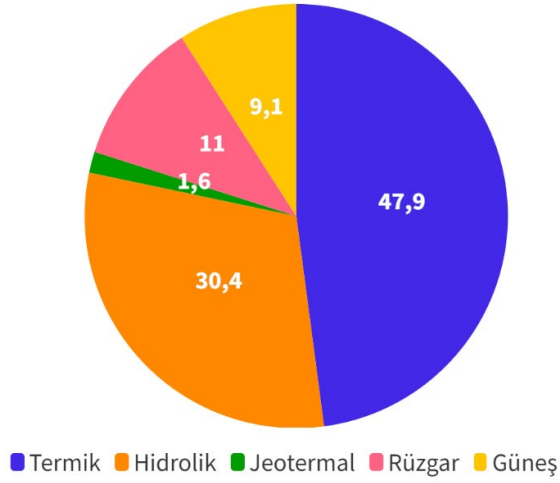
Türkiye'de kurulu toplam elektrik gücü 2000'li yılların başlarından günümüze kadar sürekli artan bir seyir izlemiştir. Grafik 1'de görüleceği üzere 2006 yılında 40,5 GW olan toplam kurulu elektrik gücü 2022 yılına gelindiğinde 103,8 GW'a ulaşmıştır. 2022 verilerine göre, kurulu gücün kaynaklara göre dağılımına bakıldığında, termik santrallerin elektrik üretiminde %47,9'luk bir paya, hidrolik enerjinin %30,4, rüzgâr enerjisinin %11,1, güneş enerjisinin %9,1 ve jeotermal enerjinin %1,6'lık bir paya sahip olduğu görülmektedir.

Türkiye Ekonomisinin Görünümü

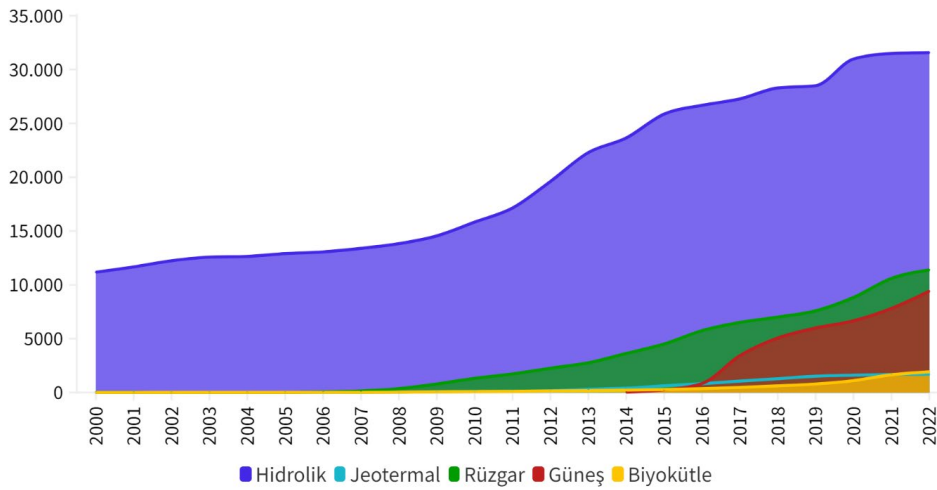
Grafik 87. Türkiye Kurulu Gücünün Birincil Enerji Kaynaklarına Göre Yıllar İtibarıyla Gelişimi (MW, 2006-2022)

Kaynak: TEİAŞ

Grafik 88. Kurulu Gücün Kaynaklara Göre Dağılımı (% , 2022)

Kaynak: TEİAŞ

Grafik 89. Türkiye'nin Toplam Kurulu Gücü İçinde Yenilenebilir Kaynakların Yıllar İtibarıyla Gelişimi (MW, 2000-2022)

Kaynak: TEİAŞ

(Grafik 88). Grafik 88’de, enerji kaynağı fosil yakıt olan termik santrallerin kurulu gücünün %47,9, yenilenebilir enerji kaynaklarının ise %52,1’lik bir paya sahip olduğu görülmektedir. 2006 yılından 2022 yılına kadar yenilenebilir enerji kaynaklarının kurulu güçten aldığı toplam pay sürekli artmıştır. Yenilenebilir enerji kaynaklarının kurulu güç içindeki payı, 2006 yılında %32,4 iken 2022 yılında %52,1’e yükselmiştir. Yukarıdaki yenilenebilir enerji kaynaklarına biyokütle (endüstriyel atık dahil-atık ısı dahil değil) eklendiğinde toplam yenilenebilir kaynaklı kurulu gücün oranı %54’e çıktığı gözlenmektedir.

Türkiye’nin toplam kurulu gücü içinde yenilenebilir kaynaklara dayalı kurulu gücün yıllar itibarıyla gelişimine baktığımızda, her bir kaynağın (hidroelektrik -barajlar, doğal göller, akarsular-, jeotermal, rüzgar, güneş, biyokütle (Grafik 89) artış gösterdiği gözlenmektedir. Özellikle, güneş enerjisinin 2014 yılında ilk kez yenilenebilir kaynaklar içindeki kurulu güç olarak kayıtlara geçtiği belirtilebilir. 2050 yılına gelindiğinde, yenilenebilir enerjinin kurulu toplam elektrik gücü içindeki payının %70’in üzerine çıkması beklenmektedir. Bu artış, enerji kaynaklarında çeşitliliğin artmasına ve çevre dostu bir ülke olma yolunda önemli adımlar atılmasına işaret etmektedir. Aynı zamanda, Türkiye’nin yenilenebilir enerji kaynaklarında önemli bir potansiyele sahip olduğunu göstermektedir.

Türkiye’nin 2023 yılı brüt elektrik üretiminin birincil enerji kaynaklarına göre dağılımı incelendiğinde, termik santrallerin toplam kurulu elektrik üretim kapasitesi içindeki payının %60,9’a yükseldiği gözlemlenmektedir. Bu artışın temel nedeni, hidrolik enerjinin payının %19,6’ya düşmesidir. Bu dönemde yine rüzgar, güneş ve jeotermal enerjinin toplam payının %21,8’den %19,5’e düştüğü

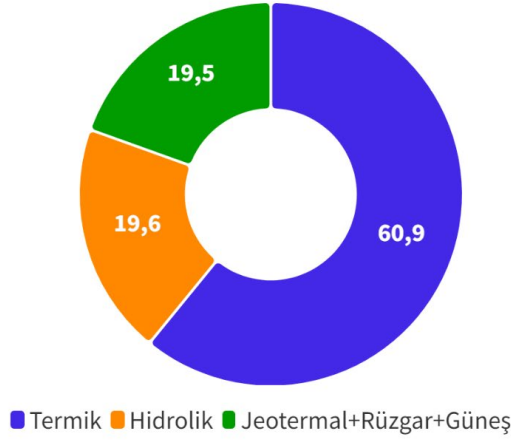
görülmektedir (Grafik 90). Yağışların azalması ve bu durumun elektrik üretimine yansımaları sonucunda meydana gelen bu düşüş, söz konusu değişimin en önemli nedeni olarak öne çıkmaktadır. Yağışlardaki azalmanın neden olduğu elektrik üretimindeki yaklaşık %10’luk düşüş, fosil yakıtların kullanımının artmasıyla telafi edilmiş ve enerji maliyetlerinde ciddi bir artışa neden olmuştur. Küresel ısınma ve mevsimsel değişikliklerin göz önünde bulundurulduğu bir ortamda, dalgalanmanın daha az olduğu rüzgar ve güneş enerjisine yönelmek, hidroelektrik enerji yerine tercih edilebilir gözlenmektedir.

Türkiye’de yer alan elektrik santrallerinin toplam kurulu gücü 2000 yılından beri sürekli artış göstermiştir. 2007-2008 yılında Amerika’da başlayıp tüm dünyaya yayılan küresel ekonomik krizde dahi artışına devam ettirmiştir. 2000 yılında 27,2 GW olan kurulu elektrik gücü kapasitesi 2023 yılında yaklaşık 4 kat artışla 107,2 GW’ye yükseliş göstermiştir (Grafik 91). 2017 ile 2021 yılları arasında artan ekonomik faaliyetler (inşaat sektörü hariç), firmaların ve artan kişisel ihtiyaçlar ise hanehalklarının elektrik tüketiminde önemli bir artışa sebebiyet vermiştir (TÜİK, 2024c).

2000-2022 yılları arasında, Türkiye’nin toplam kurulu gücü içinde yerli enerji kaynaklarına ait kurulu gücün payının dalgalı bir seyir izlediği gözlenmektedir. Bu dönemde, bu oranın 2000’li yılların başlarında yaklaşık %66 civarında olduğu, ancak 2003 yılından 2018 yılına kadar %60’ın altında seyrettiği görülmektedir. Son yıllarda ise, özellikle yenilenebilir enerji kaynaklarına yapılan yatırımlarla bu oranın tekrar %65’lere kadar yükseldiği gözlenmektedir.

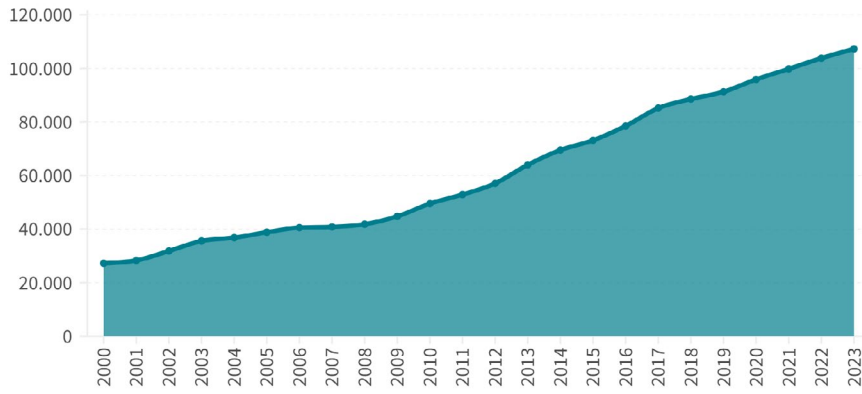
2010-2022 döneminde, Türkiye kendi iç tüketiminin yanı sıra komşu ülkelere de elektrik

Türkiye Ekonomisinin Görünümü

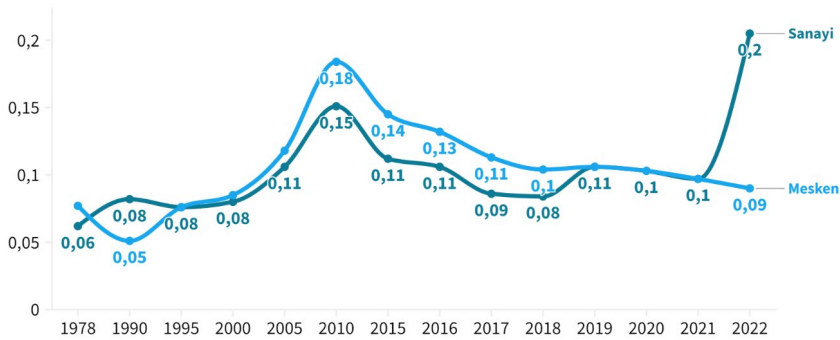
Grafik 90. Türkiye'nin Brüt Elektrik Üretiminin Birincil Enerji Kaynaklarına Göre Dağılımı (% , 2023)

Kaynak: TEİAŞ

Grafik 91. Türkiye'deki Elektrik Santrallerinin Yıllar İtibarıyla Toplam Kurulu Gücü (2000-2023)

Kaynak: TEİAŞ

Grafik 92. Türkiye'de Mesken ve Sanayi Elektrik Kullanım Fiyatlarının Yıllara Göre Seyri (\$/kWh, 1978-2022)

Kaynak: International Energy Agency (IEA) Online Data Service 2023

enerjisi ihraç etmiştir. Bu ülkeler arasında Gürcistan, Bulgaristan, Yunanistan, Azerbaycan, Türkmenistan (İran),¹ Irak ve Suriye bulunmaktadır. Enerji ihtiyacı doğduğunda ise, Bulgaristan, Gürcistan, Azerbaycan, Türkmenistan (İran) ve Yunanistan'dan enerji tedariki yoluna gidildiği gözlemlenmektedir. Ancak, bu yıllar boyunca yapılan ihracatın, ithalatın altında kalması nedeniyle Türkiye'nin net bir enerji ithalatçısı konumunu güçlendirdiği söylenebilir.

Son olarak, 2022 yılında Türkiye'de mesken ve sanayi elektrik kullanım fiyatlarına bakıldığında, Türkiye'nin 32 OECD ülkesi arasında sanayide 11'inci sırada yer aldığı ve enerjiyi OECD ortalamasından yaklaşık %27 daha fazla ücretlendirdiği görülmektedir. Diğer yandan, meskenlere verilen elektrik ise kamu tarafından verilen sübvansiyonlar sebebiyle 32 OECD ülke arasında en ucuz olarak dikkat çekmektedir ve OECD ortalamasının yarısından daha az bir ücret tarifesine sahip olduğu gözlenmektedir (Tablo 24). Türkiye'de mesken ve sanayi elektrik kullanım fiyatlarının yıllara göre seyri ise Grafik 92'de verilmiştir. Türkiye'de kullanılan elektrik fiyatları incelendiğinde, uzun yıllar boyunca mesken abonelerinin sanayi abonelerine göre daha fazla ücret ödediği gözlemlenmiştir. Ancak son yıllarda bu durum değişmiş ve sanayi aboneleri mesken abonelerinden daha fazla ücret ödemeye başlamıştır. Üstelik, 2022 yılında bu fiyat farkının önemli ölçüde açıldığı görülmektedir.

Sonuç ve Değerlendirme

Türkiye'de kurulu toplam elektrik gücü 2000'li yılların başlarından günümüze kadar sürekli artmış ve yenilenebilir enerji kaynakları son dönemde toplam kurulu gücün yarısından fazlasını teşkil eder hale gelmiştir. Her bir yenilenebilir enerji kaynağı yıllar içinde mutlak artış eğiliminde olmuştur. Son dönemde küresel ısınma ve mevsimsel değişkenlikler, yağışlarda önemli bir azalmaya neden olmuştur, bu da hidroelektrik enerji üretiminde bir düşüşe yol açmıştır. Bunun sonucunda ise fosil yakıt kullanımında bir artış gözlemlenmiş ve bu durum enerji maliyetlerinde önemli bir artışa sebep olmuştur.

Türkiye gibi cari açığı yüksek ve sürekli dış finansmana bağımlı olan bir ülkenin, kendi enerjisini üretebilir hale gelmesi önemlidir. Bu durum, Türkiye'nin enerji bağımsızlığını tesis etmesi ve enerji arz güvenliğini sağlaması açısından kritik bir öneme sahiptir. Türkiye'nin sınırlı fosil yakıt rezervlerine sahip olması, yenilenebilir enerji kaynaklarına ve nükleer enerji gibi alternatif üretim yöntemlerine daha fazla yatırım yapmasını gerektirmektedir. Bu adımlar, enerjinin makroekonomik değişkenler üzerindeki baskısını azaltacak ve cari açığın kapatılmasında önemli bir rol oynaması beklenmektedir.

1 Türkmenistan, elektrik ihracatını İran üzerinden gerçekleştirmektedir.

Tablo 24. Bazı OECD Ülkelerinde Elektrik Satış Fiyatlarının OECD Ortalamasına Göre Sıralaması, 2022

ÜLKE ADI	SANAYİ FİYATI \$/kWh	ÜLKE ADI	MESKEN FİYATI \$/kWh
1 İTALYA	0,315	1 DANIMARKA	0,518
2 SLOVAKYA	0,258	2 HOLLANDA	0,494
3 İRLANDA	0,258	3 BELÇİKA	0,420
4 İSPANYA	0,229	4 İNGİLTERE	0,394
5 İNGİLTERE	0,229	5 İTALYA	0,383
6 LİTVANYA	0,226	6 ÇEK CUMHURİYETİ	0,373
7 BELÇİKA	0,224	7 İSPANYA	0,349
8 YUNANİSTAN	0,222	8 ALMANYA	0,349
9 ESTONYA	0,209	9 NORVEÇ	0,310
10 ÇEK CUMHURİYETİ	0,205	10 İRLANDA	0,310
TÜRKİYE	0,205	11 JAPONYA	0,263
11 ALMANYA	0,204	12 YUNANİSTAN	0,260
12 HOLLANDA	0,201	13 AVUSTURYA	0,248
13 MACARISTAN	0,201	14 LETONYA	0,246
14 AVUSTURYA	0,198	15 FİNLANDİYA	0,236
15 NORVEÇ	0,192	16 ESTONYA	0,234
16 DANIMARKA	0,189	17 PORTEKİZ	0,232
17 SLOVENYA	0,186	18 İSVİÇRE	0,229
18 JAPONYA	0,178	19 FRANSA	0,217
19 LÜKSEMBURG	0,170	20 İSVEÇ	0,213
20 POLONYA	0,169	21 LİTVANYA	0,211
22 LETONYA	0,157	22 LÜKSEMBURG	0,203
22 ŞİLİ	0,153	OECD	0,203
OECD	0,149	23 SLOVAKYA	0,202
23 FRANSA	0,137	24 YENİ ZELANDA	0,197
24 İSVİÇRE	0,135	25 POLONYA	0,172
25 PORTEKİZ	0,135	26 SLOVENYA	0,170
26 İSVEÇ	0,123	27 ŞİLİ	0,167
27 FİNLANDİYA	0,114	28 ABD	0,151
28 YENİ ZELANDA	0,102	29 KANADA	0,125
29 KORE	0,095	30 KORE	0,107
30 KANADA	0,094	31 MACARISTAN	0,104
31 ABD	0,085	TÜRKİYE	0,090

İnşaat ve Konut Sektörü

İbrahim Arı

Dr. Öğr. Üyesi, İstanbul Medeniyet Üniversitesi

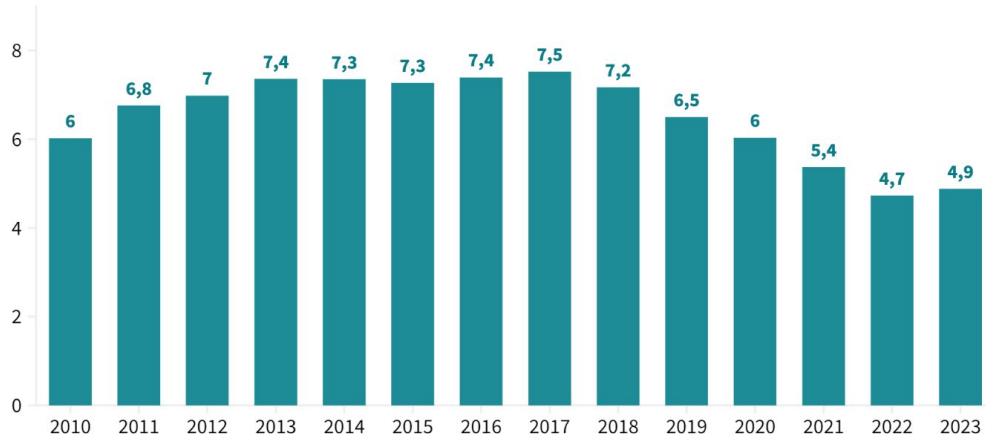
İnşaat sektörü, ülke ekonomisinin önemli oyuncularından biridir. Büyük ve uzun vadeli yatırımlarla birlikte diğer sektörlerle önemli girdiler sağlarken tersi durumda ekonomide dalgalanmalara yol açabilir. Bu nedenle, inşaat sektörü kritik bir öneme sahiptir. İnşaat sektörü bina inşaatları ve bina dışı inşaatlar olmak üzere ikiye ayrılmaktadır. Bina inşaatları konut, ticarethane, endüstriyel binalar, hastane ve eğitim kurumları olarak ayrılabilir. Bina dışı olanlar ise genelde kamu kurumlarının yatırımlarıyla hayata geçen demiryolu, havaalanı, baraj, köprü, yol ve bu gibi altyapı inşaatlarıdır. Bu bölümde konut sektörüne odaklanılacaktır.

İnşaat sektörünün gayri safi yurt içi hasıla (GSYH) içindeki payı 2017'den itibaren azalmaktadır. Sektörün GSYH içindeki payı 2022 yılında %4,73 ile dip yapıp 2023 yılında çok az bir yükselişle %4,88 olarak gerçekleşmiştir. Grafik 93'e bakıldığında inşaat sektörünün GSYH içindeki payının pandemi döneminden önce düşmeye başladığı görülmektedir. Bunun başlıca iki sebebi şu şekilde sıralanabilir. Birincisi, gayri safi sermaye oluşumu içerisinde inşaat sektörünün payı ciddi manada azalmakta ve negatif bir görünüm sunmaktadır. Bu durum inşaat sektöründe yapılan yatırımların ve dolayısıyla yeni konut üretiminin azaldığını göstermektedir. İkinci durum ise inşaat sektörünün daralmasına rağmen GSYH'nin artmasıdır. Bir başka deyişle, ülkede yapılan toplam yatırım ve tüketimin artmasına rağmen inşaat sektörü özelinde ise aynı metrikler

azalmıştır. Bunun sebebi, inşaat sektöründe talebin azalmasıyla düşen fiyatlar sektördeki kârlılığı azaltmış, dolayısıyla bu sektördeki yatırım iştahı da oldukça azalmıştır. Bunun sonucunda, inşaat sektörüne yapılan yatırımların başka sektörlerle kaydığı söylenebilir.

İnşaat sektöründeki daralma 2018 yılının ikinci yarısında başlayıp 2022 yılının son çeyreğine kadar devam etmiştir. İnşaat yatırımlarının yıllık değişimine bakıldığında, 2019 yılında bir önceki yıla göre %18,4 oranında ciddi ve keskin bir düşüş yaşandığı görülmüştür (Grafik 94). Başka bir deyişle, inşaat sektöründeki daralma COVID-19 salgını öncesinde başlayıp, salgın ile çok daha yoğun hissedilmiştir. Ancak 2020 yılının 3. çeyreğinde bir önceki çeyrek ile karşılaştırıldığında keskin bir şekilde negatif %17,5'ten pozitif %14'e yükselmiştir. Bu yükselişin başlıca sebeplerinden biri, Cumhuriyet tarihinin en düşük faizli konut kredisi kampanyasının yapılmış olmasıdır. Fakat bu kampanya sadece bir çeyrek kadar kısa dönemlik bir etki göstermiş, uzun dönemde inşaat sektöründeki daralma devam etmiştir. Aynı kampanya sebebiyle boş konut stokunda da hızlı bir azalma yaşanmış ve bireylerin yatırım amaçlı konut alma iştahı artmıştır. Bu durum konut kiralının da buna paralel olarak artmasına neden olmuştur. Krediye ulaşımın kolaylaşması konut edinimi de kolaylaştırmıştır. Ancak inşaat sektörü yeni konut üretmek için yeterince teşvik edilemediği, dolayısıyla konut arzının kısıtlı kaldığı söylenebilir.

Türkiye Ekonomisinin Görünümü

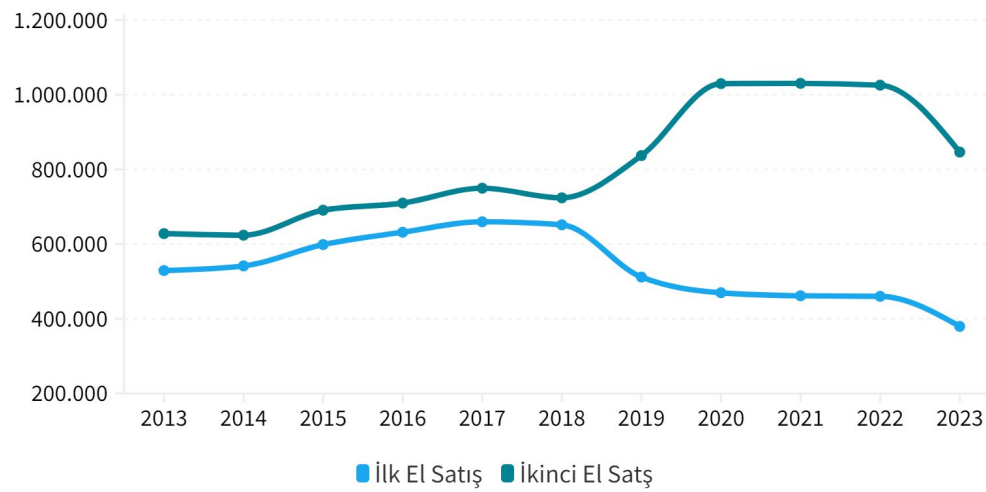
Grafik 93. İnşaat Sektörünün GSYH İçindeki Payının Yıllara Göre Değişimi (% 2010-2023)

Kaynak: TÜİK, İnşaat ve Konut İstatistikleri

Grafik 94. İnşaat Yatırımlarının Yıllara Göre Değişimi (% 2010-2023)

Kaynak: TÜİK, İnşaat ve Konut İstatistikleri

Grafik 95. Türkiye'de Toplam İlk ve İkinci El Konut Satışları (Adet, 2013-2023)

Kaynak: TÜİK, Konut Satış İstatistikleri

6 Şubat 2023 depreminde yıkılmış, acil yıkılacak ve ağır hasar almış olan konut sayısı 650.000'dir (SBB, 2023). Deprem sonrasında yıkılan binaların yeniden inşa edilmesi, orta ve ağır hasarlı binaların ise yıkılarak tekrar inşa edilmesi süreci hızlı bir şekilde başlamıştır. Bu nedenle, 2023 yılında inşaatın gayri safi sermaye oluşumuna katkısı pozitif dönümüş, %10'un üzerinde bir artış sağlamıştır. Bunun sebeplerinden biri, yeni konut yapım hızının artmış olmasıyla birlikte devletin deprem bölgesinde yol, havaalanı, demiryolu, baraj ve bu gibi altyapı çalışmaları ile eğitim, sağlık, ticarethane ve endüstri inşaatlarını gerçekleştirmesidir. Bunun yanı sıra talebin sert bir şekilde artmasının da arzı tetiklemiş olduğu söylenebilir.

2013-2018 yılları arasında ilk el ve ikinci el konut satışları birbirine paralel ve yakın bir seyir izlemiştir (Grafik 95). Toplam konut satışları içerisinde ikinci el konut satışları ortalama %53 civarı iken ilk el konut satışları da %47 civarı olmuştur. Fakat 2019'dan itibaren ilk el ve ikinci el konut satışları arasındaki fark hızla açılmış, 2020 ve 2023 arası ikinci el konut satışları ciddi oranda artarak ortalama %69 civarına yükselmiştir (Grafik 96). Bunun en önemli sebeplerinden birisi, konut yatırımlarının azalması, dolayısıyla yeni konut arzının yetersiz olmasıdır. Diğer bir sebebi ise, malzeme ve işgücü maliyetlerinin ciddi oranda artması nedeniyle yeni konutların fiyatlarının ikinci ellere göre çok daha yüksek olmasıdır. Toplam konut satışlarında 2023 yılında, sektördeki daralma ve krediye ulaşımın zorlaşması kendini hissettirmeye başlamıştır. Bu bağlamda, 2022 yılında konut satış adetleri aylık ortalama 124 bin iken 2023 yılında 102 bine düşmüştür.

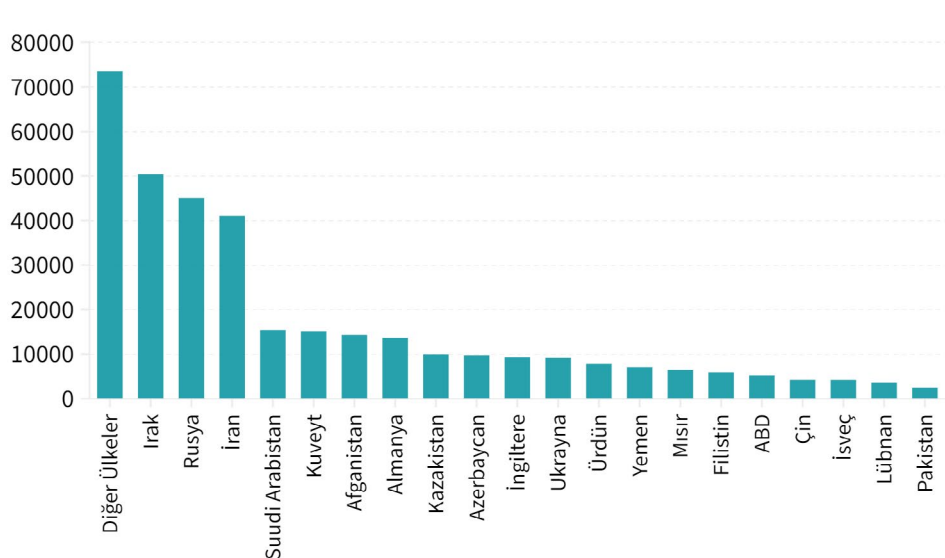
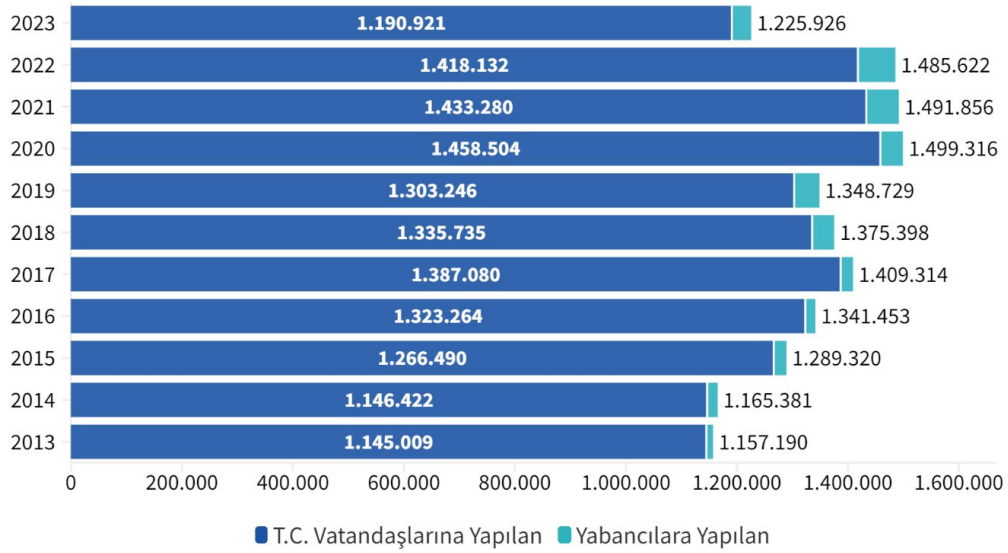
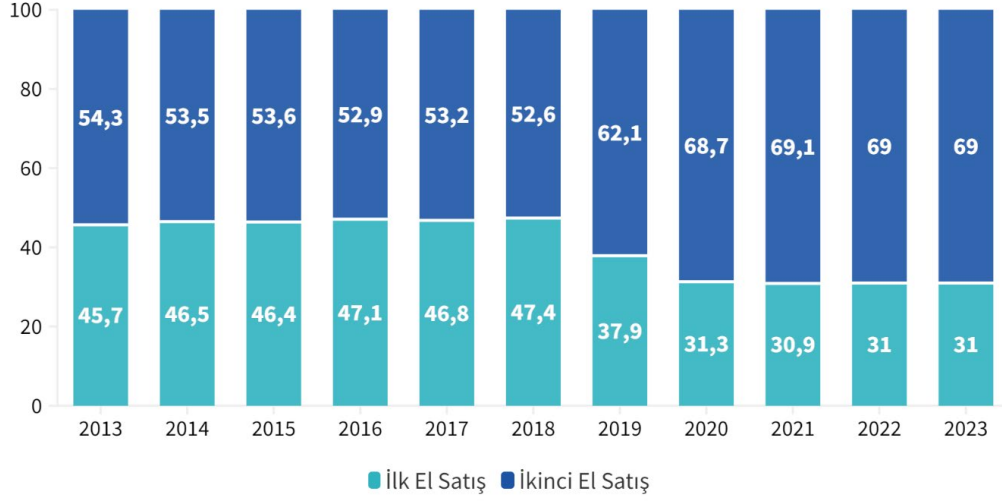
Toplam konut satışlarına bakıldığında, pandemi döneminde 2020, 2021 ve 2022'de

yaklaşık 1,5 milyon konut satılmıştır (Grafik 97). Ancak 2023 yılındaki finansal sıkılaşma ile gelen yüksek faiz nedeniyle konut ediniminde kredi kullanımının zorlaşması ve konutun yatırım aracı olmaktan çıkmasıyla, 2023 yılında %17'lik sert bir düşüş ile 1 milyon 225 bin civarına gerilemiştir. Bununla birlikte, yabancılara yapılan konut satış sayısı da %48,13 oranında sert bir şekilde 35.005'e düşmüştür. Yabancılara yapılan konut satışı, toplam konut satışı içerisinde %2,85'lik bir paya sahiptir (Grafik 98). Bu oran 2022 yılında %4,54 olarak gerçekleşmiştir. Yabancılara yapılan konut satışının düşmesinin bir nedeni konut fiyatlarındaki ciddi artıştır. Bunun sonucunda, ilerleyen dönemlerde konut fiyatlarının nominal olarak artsa bile reel olarak durağan seyredeceği algısıyla yabancı konut yatırımcılarının yatırım iştahının düştüğü söylenebilir.

2015-2023 yılları arasında yabancılara yapılan toplam konut satışları uyruklarına göre sıraladığımızda ilk 3 ülke sırasıyla komşularımız Irak, Rusya ve İran'dır (Grafik 98). Bu üç ülkeye yapılan konut satışı diğer tüm yabancı ülke uyruklarına yapılan konut satışının %38,56'sını oluşturmaktadır. Grafik 98'de en çok konut satılan ilk 20 ülke alınmıştır. Fakat bu ülkelerin nüfusları birbirinden oldukça farklıdır. Bu nedenle, yabancı konut satışı ülke nüfusuna oranla sıralandığında ilk 3 ülke Kuveyt, Irak ve Filistin olmaktadır (Grafik 99). Grafik 99, belirtilen ülkelerdeki 10.000 kişi başına Türkiye'den aldıkları konut sayısını göstermektedir. Yıllar itibarıyla bakıldığında ise Amerika Birleşik Devletleri vatandaşlarının Türkiye'den konut edinimini 2017'den sonra ciddi oranda artırarak listeye girmesi dikkat çekmektedir.

2022 yılı inşaat maliyetleri incelendiğinde, 2015 yılının 7 katına çıktığı görülmektedir

Türkiye Ekonomisinin Görünümü

(Grafik 100). Bu yükseliş aynı yıllardaki enflasyon artışından daha fazladır (Grafik 100). Bu artış salgın dönemi öncesinden başlamaktadır. Salgın dönemi bir çarpan etkisi oluşturmuş ve maliyet artışının ivmesi enflasyon artışına göre hızlanmıştır. Burada bahsedilen maliyet malzeme ve işçi maliyetini kapsamaktadır.

2023 yılı itibarıyla Türkiye’de en çok konut satışı gerçekleşen iller incelendiğinde ilk 5 sırada İstanbul, Ankara, İzmir, Antalya ve Bursa yer almaktadır (Grafik 101). Bu 5 ilde toplam 488.773 konut satışı gerçekleşmiştir. Bu sayı, Türkiye’de satılan toplam konut sayısının %40’ına tekabül etmektedir. Özellikle İstanbul ve Ankara konut satışı sayısında dikkatleri üzerlerine çekmektedir. Bu iki ilimizde satılan konut sayısı toplam konut sayısının %25’ine tekabül etmektedir. İstanbul’da yapılan 198.739 konut satışı, ülke geneli toplam konut satışının %16’sına tekabül etmektedir. En az konutun satıldığı iller ise sırasıyla Tunceli, Hakkari ve Ardahan’dır. Bu illerde satılan konut sayısı toplam 1.897’dir.

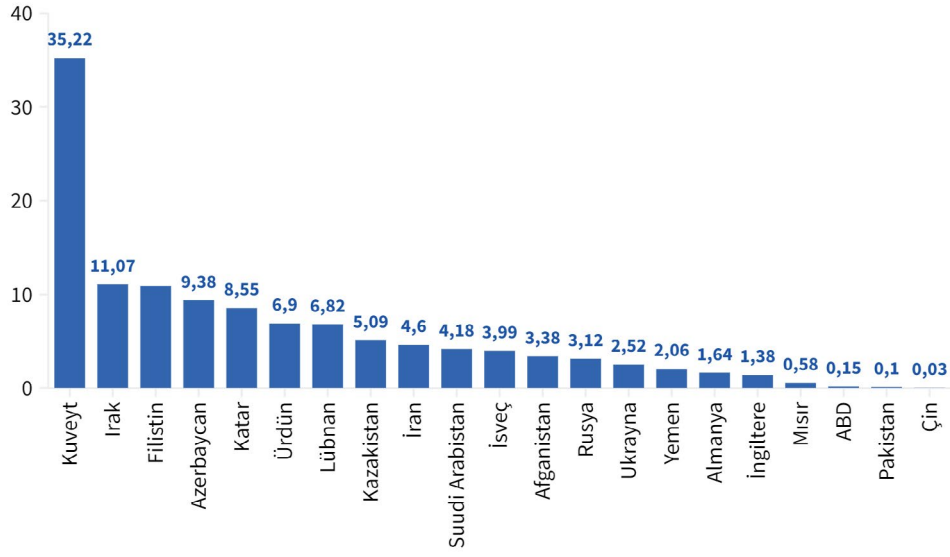
Salt olarak il bazında satılan konut sayısının yanı sıra konut satışı gerçekleşen illerin il nüfusuna oranı saptanarak illerin kapasitelerine göre inşaat yatırımları için ne kadar cazip olduğu görülmektedir (Grafik 102). Burada illerin sıralaması 2023 yılı itibarıyla Türkiye’de en çok konut satışı gerçekleşen illere göre değişmiş ve konut satışına nüfusa oranla bakıldığında ilk 5 il Yalova, Antalya, Tekirdağ, Kırıkkale ve Aydın olmuştur. Bu metriğe Yalova özelinde daha yakından bakıldığında Yalova’da yaşayan her 3,84 kişiye bir konut satıldığı görülmektedir. Bu oran diğer illerdeki orandan oldukça fazladır. Yalova yaklaşık 300.000 gibi az nüfuslu bir il olmasına rağmen yaklaşık 12.000 konut satışı gerçekleşmiştir. Bu oranın görece yüksek çıkmasının

nedeni Yalova’nın nüfusunun satılan konutlara kıyasla nispeten az olması, başka bir deyişle Yalova’nın il dışından yatırım çekmesi olabilir. Grafik 101 ve 102’nin her ikisinde de ilk 5 ile giren tek ilin Antalya olduğu görülmektedir. Grafik 102’ye göre, Antalya için de il dışından yoğun bir konut alımı olduğu söylenebilir. Antalya, turizm kenti olması sebebiyle çok fazla yabancı yatırımcıların ilgisini çekmektedir. Bu orana göre en alt sırada ise Ağrı, Ardahan ve Hakkari illeri yer almaktadır. Aynı zamanda Ardahan ve Hakkari illeri konut satışının en az olduğu illerdir. Nüfusa oranlı konut satışları haritasında kırmızı, turuncu ve sarı renkli illerde yapılan yatırımın nakde dönüşme hızı diğer illere kıyasla daha fazladır. Bu nedenle, yatırımın nakde dönüş hızının önemli olduğu durumlarda bu oran bir yatırım parametresi olarak alınabilir.

İstanbul özelinde konut satışlarına bakıldığında, 39 ilçe arasından Esenyurt 40.545 ile ilk sırada yer almaktadır (Grafik 103). İstanbul’da satılan konutların yaklaşık %20’si Esenyurt ilçesinde bulunmaktadır. Esenyurt’u Beylikdüzü ve Pendik izlemektedir. Esenyurt, İstanbul’un hem en kalabalık ilçesi hem de en fazla konut satılan ilçesidir. Nüfusa oranlı konut satışlarına bakıldığında da ilk iki sıra değişmemektedir (Grafik 104). Grafik 103 ve Grafik 104 karşılaştırıldığında ilk 3 sırada bu sefer Tuzla yer almaktadır. Göreceli olarak az bir nüfusa sahip olan Tuzla’da nüfusa oranlı konut satışı Anadolu Yakası’nda ilk sırada gelmektedir.

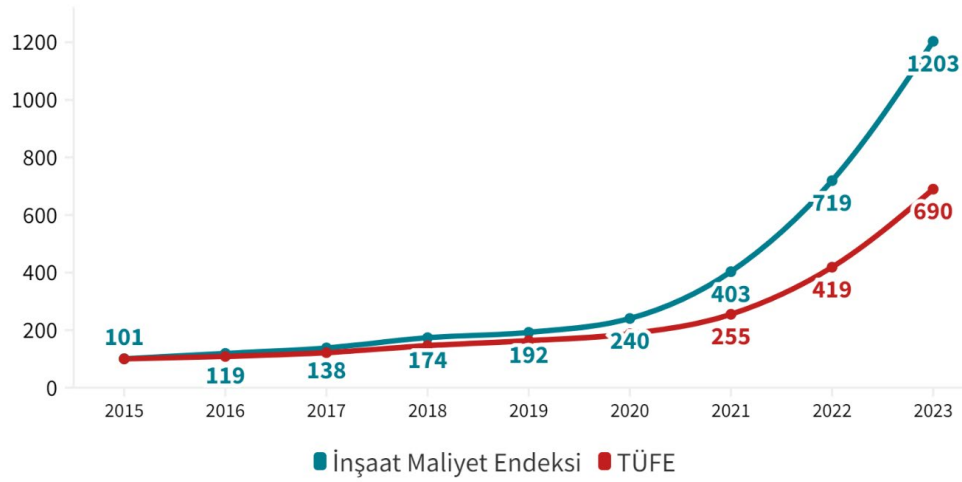
Konutların metrekare cinsinden fiyat değişimine bakıldığında, 2021 ocak ayından 2023 aralık ayına kadar konut fiyatlarının ciddi oranda arttığı gözlemlenmektedir (Grafik 105). İstanbul’da konutların metrekare fiyatı 44.293 TL’dir. Bu fiyat, Türkiye ortalaması olan 30.487 TL’nin oldukça üzerindedir.

Türkiye Ekonomisinin Görünümü

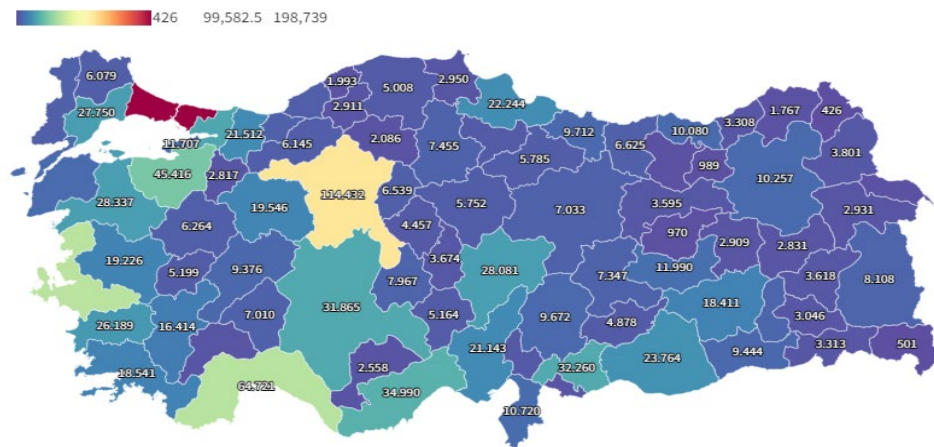
Grafik 99. Yabancılar Konut Satışı/Nüfus Oranları (% , 2015-2023)

Kaynak: TÜİK, WorldMeter

Grafik 100. Türkiye'de İnşaat Maliyet Endeksi ve TÜFE (2015=100 TÜFE, 2015-2023)

Kaynak: TÜİK verilerinden derlenmiştir.

Türkiye ortalamasının üzerindeki diğer bir il ise 35.640 TL ile İzmir'dir. Ankara ise 23.855 TL fiyat ortalaması ile Türkiye ortalaması altında kalan ve aynı zamanda en çok konut satılan ikinci ildir. Grafik 105'te dikkat edilecek diğer bir husus ise birim metrekare fiyatındaki artış miktarıdır. Türkiye ortalaması 2021 Ocak'tan 2024 yılı başına kadar 7,63 kat artmıştır. Bu şekilde üç ile bakıldığında, en fazla artış 8,11 kat ile Ankara ilk sırada, 7,48 kat ile İzmir ikinci sırada ve son olarak 7,07 kat fiyat artışı ile İstanbul üçüncü sırada yer almaktadır.

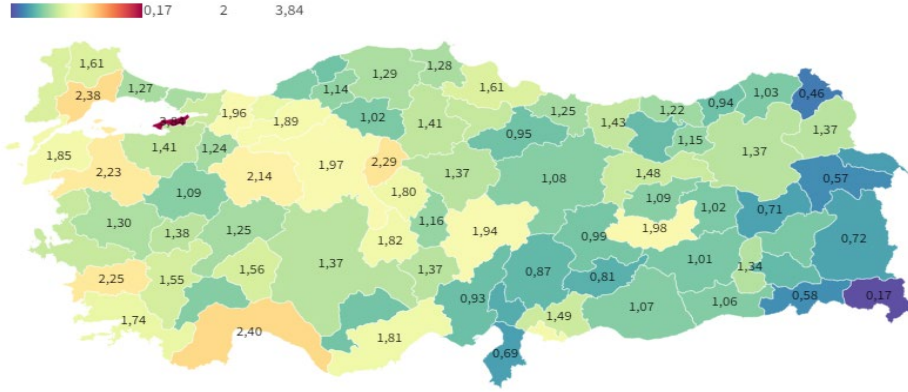
2023 yılı itibarıyla ortalama konut kira fiyatlarına bakıldığında ilk 5 sırada İstanbul, Muğla, İzmir, Antalya ve Ankara yer almaktadır. Bu illerin kira ortalamasının 15.829 TL olduğu görülmektedir (Grafik 106). Ortalama kira fiyatlarının en düşük olduğu 5 il ise Kars, Bitlis, Şırnak, Hakkari ve Muş'tur. Bu 5 ilin ortalama kira fiyatı ise 5.143 TL'dir. Haritada dikkat çeken bir başka husus, Birbirine kuzey-güney ekseninde komşu olan Kütahya, Uşak, Denizli ve Burdur illerinde kiralara, tüm yönlerde çevrelerindeki illere göre daha az olduğu görülmektedir. TBMM'de, 1 Temmuz 2022 tarihi itibarıyla konut kira artışlarının bir önceki kira yılına ait bedelin %25'ini geçmemesine ilişkin bir yıllık düzenleme yapılmış, daha sonra 1 Temmuz 2024 tarihine kadar bir yıl daha uzatılmıştır. Fakat kira artış verilerine baktığımızda ise bu sınırın uygulamadan çok uzak olduğunu görmekteyiz. Uygulamanın yürürlüğe girdikten sonraki ilk ay Temmuz 2022'deki yıllık kira artış oranları Türkiye geneli %126 olmuş, İstanbul'da ise %141 oranını aşmıştır. Kira sınırının bir yıl daha uzatıldığı Temmuz 2023'teki kira oranlarındaki artış Türkiye geneli %129,99, İstanbul'da ise %106,31 olmuştur. Kira sınırı uygulamasının girdiği tarihten itibaren 2023

yılı sonuna kadar yıllık kira artış ortalaması ise Türkiye geneli %129,23 ve İstanbul için ise %115,38 olmuştur. Bu veriler, kira sınırı uygulamasının gerçeklikten uzak olduğunu göstermektedir. Bunun dışında daha çarpıcı bir veri ise kira sınırı uygulamasından sonraki aylarda önceki aylarla karşılaştırdığımızda, yıllık kira artışlarında bir hızlanma görülmektedir. Bunun sebeplerinden birisi, konut sahiplerinin istedikleri kira artışını sağlayamamaları nedeniyle kiracıları konutlarından çıkartarak istedikleri fiyattan yeni kiracılar bulmaları olabilir. Bundan dolayı da kira artış oranlarının yükselmeye devam etmesi söylenebilir.

Sonuç ve Değerlendirme

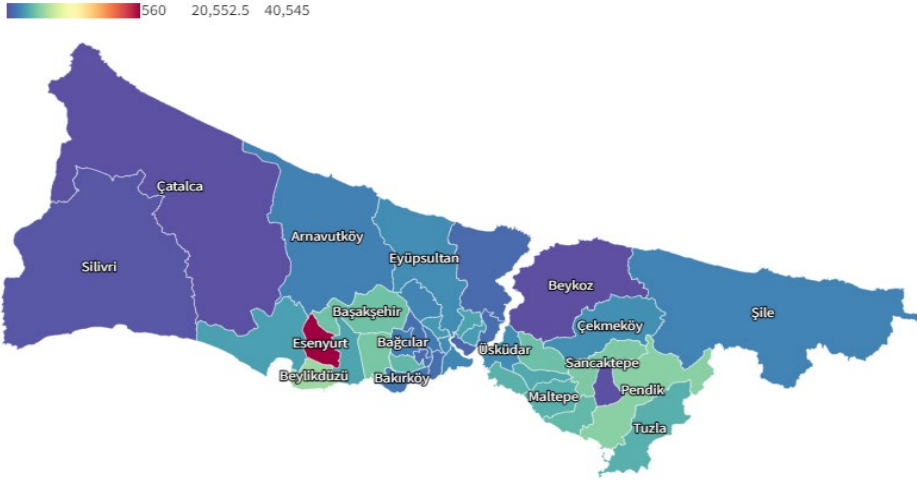
Gelişmiş ülkelerde inşaatın GSYH'ye katkısı %5, gelişmekte olan ülkelerde ise %8 civarındadır. Türkiye'de bu oran %5'in altında kalmakta olup bu, gelişmekte olan ülkeler için düşük bir orandır. COVID-19 salgını önceden başlayarak günümüze kadar devam eden inşaat sektöründeki daralmanın durdurulup makul bir seviyeye yükseltilmesi Türkiye'nin büyüme hızını artıracak ve 250'den fazla bağlı iş kolunu pozitif etkileyeceği söylenebilir. İnşaat sektöründeki daralma ve talep şokları sebebiyle konut fiyatlarındaki artış, enflasyon oranının oldukça üzerinde gerçekleşmiştir. Talep şoklarının en önemli sebepleri arasında politika faizinin enflasyon oranından düşük olması ve krediye ulaşımın kolay olması gösterilebilir. Bu nedenle paranın değer kaybının önlenmesi amacıyla konut edinimi bir yatırım aracı olarak benimsenmiştir. İnşaat sektörünün daralması da konut fiyatları üzerinde çarpan etkisi oluşturmuştur. Konut fiyatlarındaki aşırı değerlemenin diğer sebepleri şu şekilde sıralanabilir:

Türkiye Ekonomisinin Görünümü

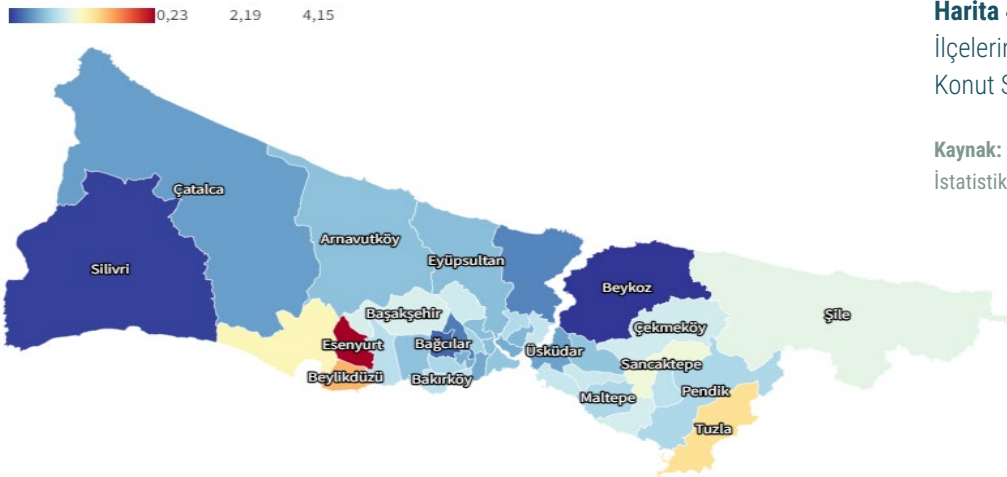
Harita 2. İl Bazında Nüfusa Oranlı Konut Satışları (% , 2023)

Kaynak: TÜİK, Konut Satış İstatistikleri

Harita 3. İstanbul'da İlçelere Göre Konut Satışı

Kaynak: TÜİK, Konut Satış İstatistikleri

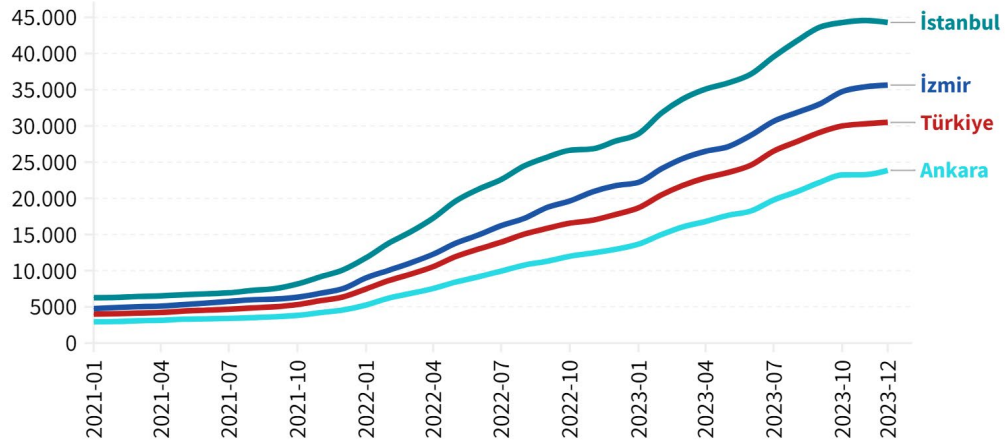
Harita 4. İstanbul İlçelerinin Nüfusa Oranlı Konut Satışları (%)

Kaynak: TÜİK, Konut Satış İstatistikleri

- Emek gelirini artan enflasyona karşı korumak amacıyla yapılan ücret zamları, inşaatlarda işgücü maliyetini artırmıştır.
- İşgücüne yapılan zamlar inşaat sektörüne girdi olan ara mal fiyatlarını artırarak inşaat malzemelerinin maliyetlerinin artmasına sebep olmuştur.
- Yapılan faiz indirimi kampanyaları dolayısıyla ve ayrıca faiz oranlarının enflasyon oranların çok daha düşük olması sebebiyle konuta talep aşırı derecede artmıştır.
- Enflasyonun artması ancak dolar kuruunun baskılanmasına rağmen sabit kalmaması yurtdışı yerleşikleri ve yabancılar için Türkiye’de konut yatırımlarını cazip hale getirmiştir. Bunun yanı sıra yabancıların gayrimenkule yatırım yapmaları karşılığında vatandaşlık alabilmeleri de yabancıların konut satışlarının artmasına sebep olmuştur. Fakat 2023 yılının ikinci yarısından itibaren bu iştah azalmıştır.
- 2018’in ikinci yarısından itibaren gayri safi sabit sermaye oluşumu içerisinde inşaatın payı düşmeye başlamış ve bu 2022’nin son çeyreğine kadar devam etmiştir. Bu nedenle konut talebinin artması ve arzının azalması ile fiyatlar artmıştır. Bunun yanı sıra arzın azalması sebebiyle ve konutun yatırım aracına dönüşmesinden dolayı ciddi oranda artmıştır. Türkiye geneli 2023 yılının son ayının kira ortalaması 2019 yılının son ayına göre 8,81 kat artmıştır.

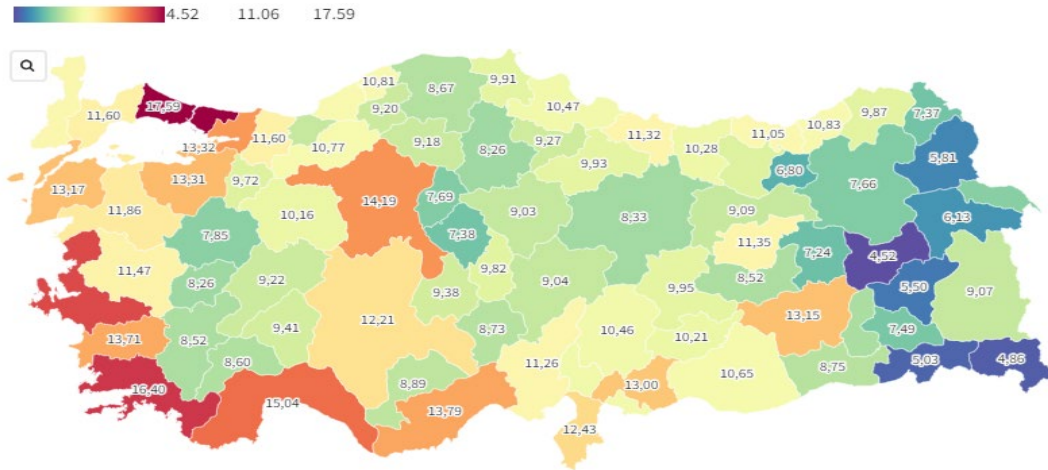
Yeni ekonomi yönetimi ile faizlerin ciddi oranlarda artırılması sebebiyle krediye ulaşım zorlaşmış ve konut yatırım aracı olmaktan çıkmıştır. Bunun için konut kredilerinde halihazırda konutu olanların kredi kullanım oranları %22,5’e düşmüştür. Politika faiz oranının %50 olduğu bir ortamda gelecek projeksiyon çizildiğinde ve ikinci konut alımında krediye erişimin ek önlemlerle zorlaşması göz önünde bulundurulduğunda konut satışlarında ciddi bir daralma, başka bir deyişle talepte azalma meydana gelmiştir. Dolayısıyla da konut fiyatlarının da reel olarak azalması beklenmektedir. Bununla birlikte, konut fiyatlarının düşmesi ve mevduat faiz oranlarının enflasyon oranından yüksek olmasının da talebi daraltacağı söylenebilir. Bu nedenle konut arzını artıracak ve hane halklarının ilk konut edinimini kolaylaştıracak ciddi teşvikler sağlanmalıdır. Toplu Konut İdaresi Başkanlığı (TOKİ) gibi kurumlar aracılığıyla devlet eliyle arzı artırmak düşünülebilir. Ancak 6 Şubat 2023 depremi sonucunda devlet tarafından yapılması planlanan konutlar bunu çok zorlu bir hale getirmektedir. Bununla birlikte, kentsel dönüşüm çalışmaları hız kazanmış bulunmaktadır. Bu sebeple, konut stokunu artırmak gerekmektedir. Bundan dolayı, özel sektörün konut arzını artırması için teşvik edilmesi gerektiği söylenebilir.

Türkiye Ekonomisinin Görünümü

Grafik 101. Birim Konut Fiyatlarındaki Değişim (TL/Metrekare, 2021-2023)

Kaynak: TCMB verilerinden derlenmiştir.

Harita 5. Türkiye’de Ortalama Kira Fiyatları (Bin TL, 2023)

Kaynak: Endeksa verilerinden derlenmiştir.

Otomotiv Sektörü

Salih Ülev

Dr. Öğr. Üyesi, Sakarya Üniversitesi

2023 yılı yüksek enflasyonun devam ettiği, döviz kurundaki artış hızının yıl sonuna doğru yavaşladığı bir yıl olarak gerçekleşmiştir. 2020 yılından itibaren başlayan araç fiyatlarındaki ciddi artışlar, 2023 yılında da devam etmiştir. 6 Şubat 2023 tarihinde Türkiye'nin güneydoğusunda 11 ili etkileyen deprem felaketi her sektörü etkilediği gibi otomotiv sektörünü de olumsuz etkilemiştir. Bununla birlikte, Türkiye ekonomisindeki fiyatlar genel seviyesindeki artışın sürekli devam ediyor olması, otomobil taleplerini de hızlandırmıştır. Tedarik problemi nedeniyle bayiler boş kalmış ve müşterilerin artan talepleri neticesinde bayilerde bekleme listeleri ortaya çıkmıştır (Uzun, Kaşka, Boztaş ve Çoruk, 2024). Tedarik problemi nedeniyle bayilerde araç bulunamaması, ikinci el otomobil fiyatlarının sıfır otomobil fiyatlarını geride bıraktığı ilginç bir sürece sahne olmuştur. Tüm bu olumsuz gelişmelere rağmen 2023 yılı otomobil satışlarında rekor kırılan bir yıl olmuştur. Sektörde ilk kez 1 milyon satış rakamı aşılmıştır (ODMD, 2023).

2023 yılında Türkiye otomobil ve hafif ticari araç toplam pazarı, yıllık bazda %57,4 artış göstererek 1.232.635 adet satış gerçekleşmiştir. Otomobil satışları, geçen yılın aynı dönemine göre %63,2, hafif ticari araç satışları ise %39,2 artış göstermiştir. Adet olarak ifade etmek gerekirse, otomobil satışları 967.341 adet olarak gerçekleşirken hafif ticari araç satışları 265.294 olarak gerçekleşmiştir (Otomotiv Distribütörleri ve Mobilite

Derneği, 2023). 2023 yılında otomotiv (otomobil ve ticari araç) ihracatı 2022'ye göre, adet bazında %5 artarak 1 milyon 18 bin 247 olmuştur. Bu dönemde otomobil ihracatı bir önceki yılın aynı dönemine göre %16 artarken, ticari araç ihracatı ise %11 gerilemiştir. Türkiye İhracatçılar Meclisi verilerine göre, toplam otomotiv sanayi ihracatı, 2023'te %16'lık payla sektörel ihracat sıralamasında zirvedeki yerini korumuştur (Durdak, 2024). Otomotiv sektöründe 2023 yılında 35 milyar ABD doları ihracat gerçekleştirilerek tüm zamanların ihracat rekoru kırılmıştır (Uludağ İhracatçı Birlikleri Genel Sekreterliği, 2024).

Toplam satışlarda 193.622 adet satışla Fiat ilk sırada yer alırken, onu Renault (135.645 adet) ve Ford (102.380 adet) takip etmiştir. Hafif ticari araç segmentine bakıldığında, 71.444 satışla Ford listenin ilk sırasında yer almıştır. Ford'u, 68.274 satışla Fiat ve 20.083 satışla Peugeot izlemiştir (ODMD, 2023).

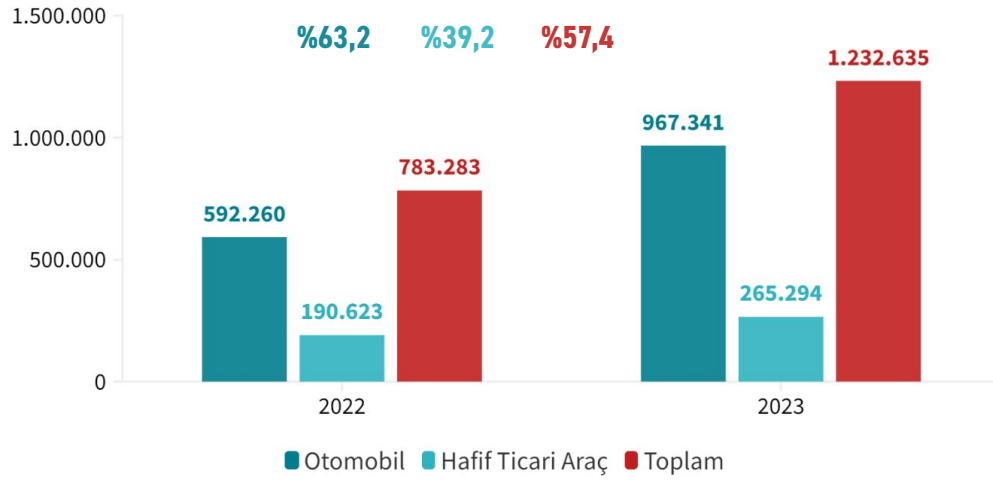
2023 yılında pazarın %89'unu vergi oranları düşük A, B ve C segmentinde yer alan araçlar oluşturmuştur. Segmentlerin satışlardan aldıkları paylar incelendiğinde C segmentinde yer alan araçlar %56,1 (542.432 adet) pay alırken B segmentinde yer alan otomobiller, pazarın %32'sini (309.987 adet) oluşturmuştur (ODMD, 2023).

2023 yılında satılan araçlara gövde tiplerine göre bakıldığında en fazla Spor Amaçlı Arazi Aracı (Sport Utility Vehicle, SUV) tipi araçların tercih edildiği görülmüştür. SUV tipi araçlar

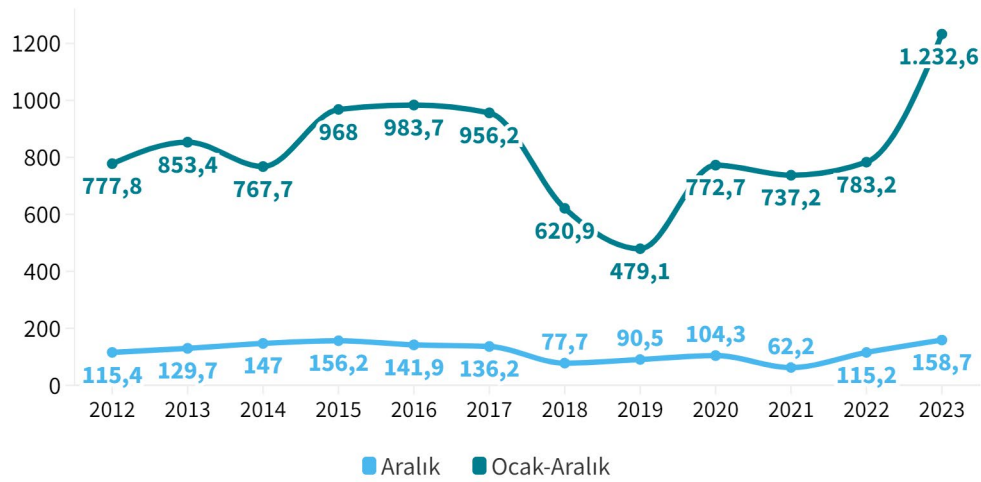
Tablo 25. Perakende Satışlar (2023)

Sıra	Marka	Otomobil	Hafif Ticari Araç	Toplam
1	Fiat	125.348	68.274	193.622
2	Renault	117.491	18.154	135.645
3	Ford	30.936	71.444	102.380
4	Volkswagen	71.093	17.683	88.776
5	Peugeot	58.549	20.083	78.632
6	Opel	61.057	12.808	73.865
7	Citroen	45.395	17.758	63.153
8	Toyota	45.469	13.656	59.125
9	Hyundai	52.856	5.882	58.738
10	Dacia	41.339	0	41.339

Kaynak: ODMD (2023) verileri kullanılarak yazar tarafından oluşturulmuştur.

Grafik 102. Otomobil ve Hafif Ticari Araç Pazar Gelişimi (2022-2023)

Kaynak: ODMD, 2023

Grafik 103. Otomobil ve Hafif Ticari Araç Pazar Gelişimi (Bin, 2012-2023)

Kaynak: ODMD, 2023

493.957 adet satışla satışların %51,1'ini oluşturmuştur. SUV tipi araçları 257.469 adet (%26,6 pay) satış ile Sedan, 196.854 adet satış (%20,4 pay) ile (Hatchback, H/B) otomobiller takip etmiştir. Otomobil pazarı, motor tipine göre değerlendirildiğinde benzinli otomobil satışları 646.385 adetle pazarın %66,8'ini oluşturmuştur. Benzinli otomobil satışlarını dizel ve hibrit otomobiller takip etmiştir. Dizel otomobil satışları 133.374 adet (%13,8 pay), hibrit otomobil satışları 104.804 adet (%10,8 pay), elektrikli otomobil satışları 72.179 adet (%7,5 pay) ve otogazlı otomobil satışları 10.599 adet (%1,1 pay) olarak gerçekleşmiştir (ODMD, 2023).

2023 yılında dikkat çeken hususlardan biri de elektrikli otomobil satışlarında ciddi artışın gerçekleşmesidir. 160 kW altındaki elektrikli otomobil satışları %1662, 160 kW üstü elektrikli otomobil satışları ise %318,1 artmıştır (ODMD, 2023). Elektrikli yerli otomobil Togg'un teslimatları 19 bin 583 adet olarak gerçekleşirken, Tesla'nın satışları ise 12 bin 150 olarak gerçekleşmiştir (Erce, 2024).

2023 yılında Çin markalarının Türkiye'ye olan ilgisinde ciddi bir artış gözlenmiştir. Bu durum, pazara giren firma sayısına da yansımıştır. Dünyanın lider elektrikli otomobil üreticisi BYD'nin de Türkiye otomotiv pazarına dahil olmasıyla Çin menşeli marka sayısı 9'a yükselmiştir. Chery, 40 bin 590 adetlik satışla Çinli otomotiv markaları arasında öne çıkarken, ardından 14 bin 458 adetle MG ve 2 bin 541 satışla da Skywell bu markayı takip etmiştir. Pazara yeni giriş yapan dünyanın en büyük elektrikli otomobil üreticilerinden BYD'nin tek modeli Atto 3 ile satışları 839 adet olurken, Çinli lüks otomobil markası HONGQI'nin ise 19 adet satışı kayıtlara geçmiştir (Erce, 2024). Burada Çin menşeli elektrik araçların ithalatındaki gümrük vergisi

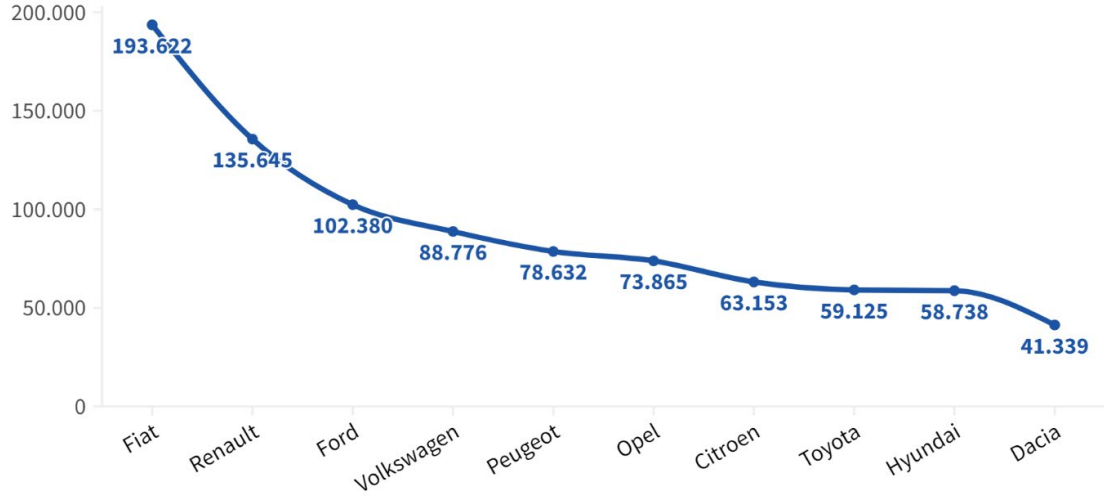
oranlarının değiştirilmesine dikkat çekmek gerekmektedir. 3 Mart 2023 tarihli Resmî Gazete'de yer alan İthalatta İlave Gümrük Vergisi Uygulamasına İlişkin Kararda Değişiklik Yapılmasına Dair Karar ile 8703.80.10.00.11 ve 8703.80.10.00.19 GTİP kodu bulunan satırlara ilişkin ilave gümrük vergisi listesinin sonuna bir dipnot eklenmiştir (Cumhurbaşkanı Kararı, 2023). Böylece Çin Menşeli elektrikli araçların ithalatında ilave gümrük vergisi oranı %10'dan % 40'a yükselmiştir. Söz konusu düzenlemeyle Çin menşeli elektrikli araçların yurt içi satış fiyatının elektrikli yerli otomobil Togg'un fiyatının altına düşmesi engellenerek yerli markanın korunması hedeflenmiştir.

Diğer yıllarda olduğu gibi 2023 yılında da yakıt tüketimi daha az olan 1600cc altındaki araçlar daha fazla satılmıştır. 1600cc altındaki araçlar %80,8 pay ile pazardaki en büyük payı almıştır. Otomobil satışları şanzıman türüne göre değerlendirildiğinde otomatik şanzımanlı otomobiller 803.877 adetle pazardan %83,1 pay alırken, manuel şanzımanlı otomobiller satışlardan 163.464 adetle %16,9 pay almıştır (ODMD, 2023).

Sonuç ve Değerlendirme

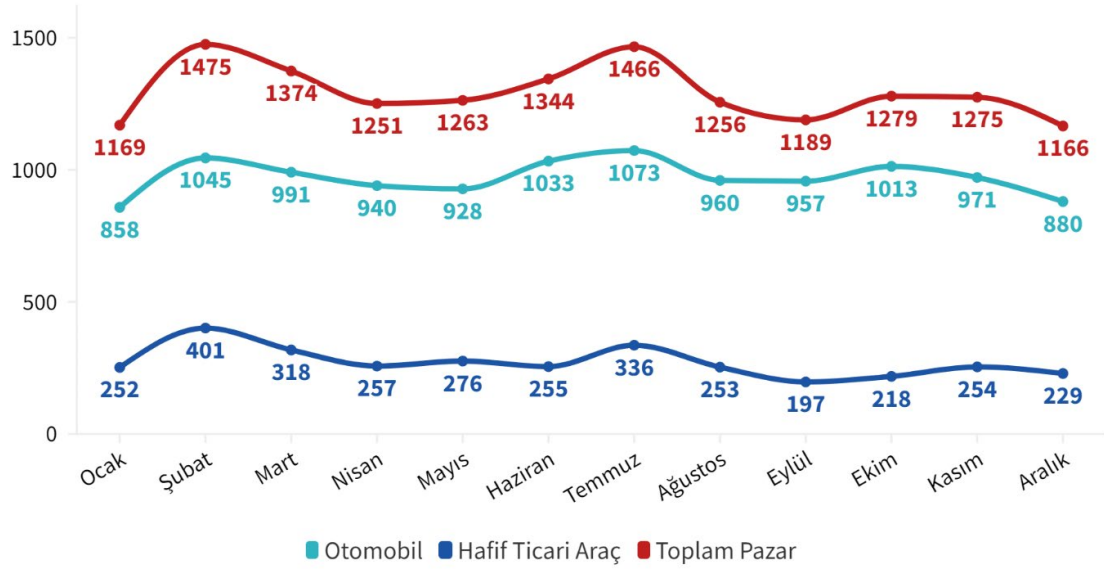
2022 yılından itibaren otomobil satışlarındaki artışın temel sebebi olarak kur artışı ve enflasyon nedeniyle fiyatların artacağı beklentisi zikredilebilir. Yüksek enflasyon nedeniyle araç fiyatlarının sürekli yükselmesi ve yükselceği beklentisi, otomobile olan talebi ciddi biçimde artırmıştır. Bu dönemde enflasyondan korunmak için alternatif getiri arayışında olan yatırımcılar için otomobil çok cazip bir yatırım aracı olmuştur. Böylece yalnızca ihtiyaçtan kaynaklanan bir talep değil, aynı zamanda yatırım aracı olarak düşünülmesi sebebiyle de otomobile olan talep artmıştır.

Türkiye Ekonomisinin Görünümü

Grafik 104. Markalara Göre Perakende Satışlar (2023)

Kaynak: ODMD (2023) verileri kullanılarak yazar tarafından oluşturulmuştur.

Grafik 105. Mevsimsellik ve Takvim Etkisinden Arındırılmış Yıllık Satış Temposu (SAAR) (Bin, 2023)

Kaynak: ODMD, 2023

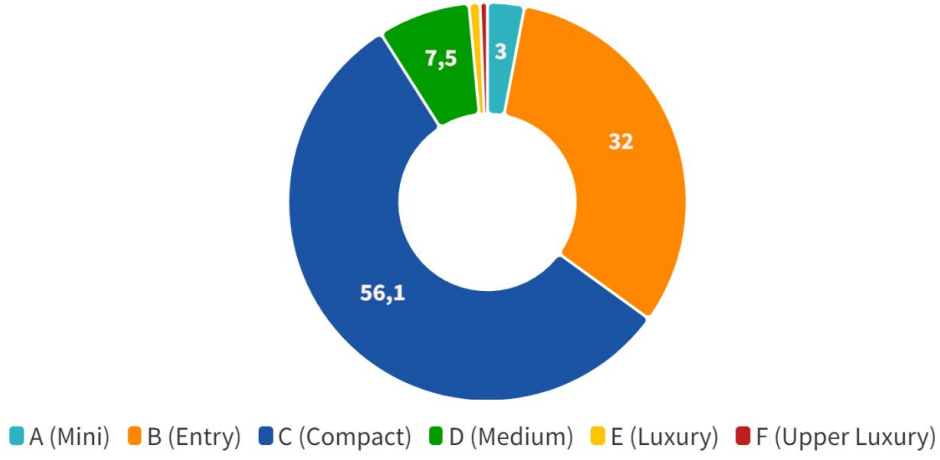
2022'den itibaren yüksek enflasyon nedeniyle araç fiyatlarının sürekli yükselmesi ve yükseleceği beklentisi, otomobile olan talebi ciddi biçimde artırmıştır.

COVID-19 döneminden sonra internet üzerinden satışların artması nedeniyle kargo firmalarında oluşan araç talebi ve sektörde çip tedariği nedeniyle oluşan piyasa dengesizliği otomobil satışlarını etkileyen diğer unsurlar olarak zikredilebilir. 2023 yılında otomobil ihracatının bir önceki yılın aynı dönemine göre %16 artarak tüm zamanların ihracat rekorunu kırması olumlu bir gelişme iken ticari araç ihracatındaki %11 gerileyiş ve otomobil ithalatındaki artış da sektörün gidişatı için dikkat edilmesi gereken hususlar olarak zikredilebilir.

2023 yılı değerlendirilirken elektrikli araçlara ayrı bir parantez açmak gerekmektedir. Sürdürülebilir kalkınma ve iklim krizi ile mücadelede elektrikli araçlar tüm dünyada giderek yaygınlığını artırmaktadır. Elektrikli araçlar, çalışırken egzoz gazı ortaya çıkarmamakta ve çevreyi kirletmemektedir. Bu durum,

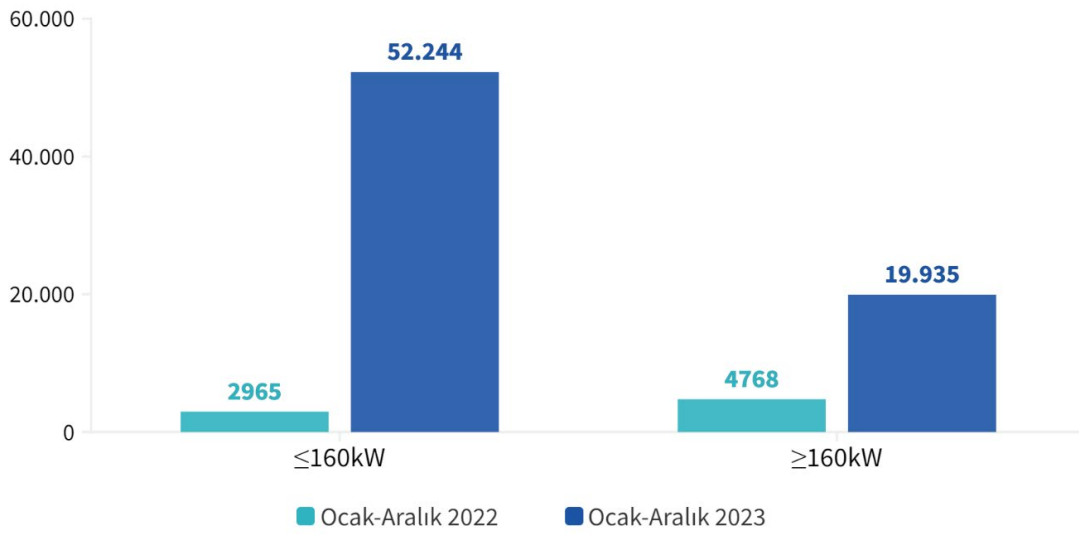
fosil yakıtlı otomobillerle kıyaslandığında çok daha düşük karbon ayak izi anlamına gelmektedir. Her ne kadar elektrikli araçların üretim süreçlerinde ve bataryaların ömrünün bitmesi durumunda ortaya çıkarttığı karbon ayak izi tartışılsa da her halükârda fosil yakıtlı araçlardan en az %37 daha az çevreyi kirletmektedir. Batarya teknolojilerinin gelişmesiyle elektrikli araçların çevreye verdiği zararın daha da azalması beklenmektedir. Ülkelerin batarya ve geri dönüşüm için yönetmeliklerini uygun hale getirmesi elektrikli araç talebini artırmaktadır. Dünyadaki gelişmelere paralel olarak Türkiye'de de elektrikli araç üretimi ve satışında ciddi artışlar yaşanmaktadır. 2023 yılında bir önceki yıla göre 160 kW altındaki elektrikli otomobil satışları %1662, 160 kW üstü elektrikli otomobil satışları ise %318,1 artması, elektrikli araçların daha da popüler hale geleceğinin göstergelerinden biridir. Bu anlamda, yerli otomobil Togg'un elektrikli motorla piyasaya girmesi dünyada yükselen elektrikli araç trendine uygun bir hamle olarak değerlendirilebilir. Çin menşeli elektrikli araç üreticilerinin Türkiye pazarına hızlı girmeleri de ileride yaşanacak talep artışından ortaya çıkacak pazardan ciddi bir pay alma arayışı olarak görülebilir.

Türkiye Ekonomisinin Görünümü

Grafik 106. Otomobil Satışları Segment Dağılımı (% , 2023)

Kaynak: ODMD, 2023

Grafik 107. Elektrik Motor Gücüne Göre Otomobil Satış Adetleri

Kaynak: ODMD, 2023

Şirketler

Harun Türker Kara

Dr. Öğr. Üyesi, Ankara Medipol Üniversitesi

Giriş

Bir ekonomi incelenirken temel olarak dört ana aktörden bahsedilir. Bu aktörler, hükümet, hanehalkı, finansal araçlar ve şirketler olarak sıralanmaktadır. Bu dört aktör yurt içindeki iktisadi mekanizmayı anlamaya yardımcı olurken ekonomilerin dışı açık olması ülke dışı ile olan ekonomik etkileşimi anlamayı zorunlu kılar.

Ekonomik aktörlerin en önemlisi olan şirketler ve girişimciler çoğu kez ekonominin reel kesimi olarak adlandırılırlar. Bununla beraber bu kesimin içinde doğal olarak finansal kuruluşlar da mevcuttur ancak gerek akademik yazın gerekse gündelik iktisadi yorumlar şirketleri finansal kesimden ayırarak analiz yapmaya ve ekonominin reel tarafını bu pencereden yorumlamaya daha yatkındır.

Bir Bakışta Şirketler: Milli Gelirdeki Pay, Cirolar ve Kârlılık

Gelir yöntemiyle hesaplanan gayri safi yurt içi hasıla ekonomideki şirketler ve girişimler gibi üretici birimlerin elde ettiği maaş, ücret gibi işgücü ödemeleri, işletme kârı ve devletin elde ettiği çeşitli vergi gelirlerini içerir. Bu hesaplama yönteminde net işletme sermaye gelirleri ve şirketlerin kârlarını da içermektedir.

Üretim faktörlerinin milli gelire katkıları son beş yıllık zaman dilimi için incelendiğinde net işletme artığının gayrisafi yurt içi hasılanın yarıya yakın bir kısmını oluşturduğu görülmektedir. 2022 yılında %54'e yaklaşarak dönem içindeki en üst değerine ulaşan net işletme artığı 2023 yılında ise 7 puandan fazla bir azalışla dönem içindeki en düşük değerine gelmiştir.

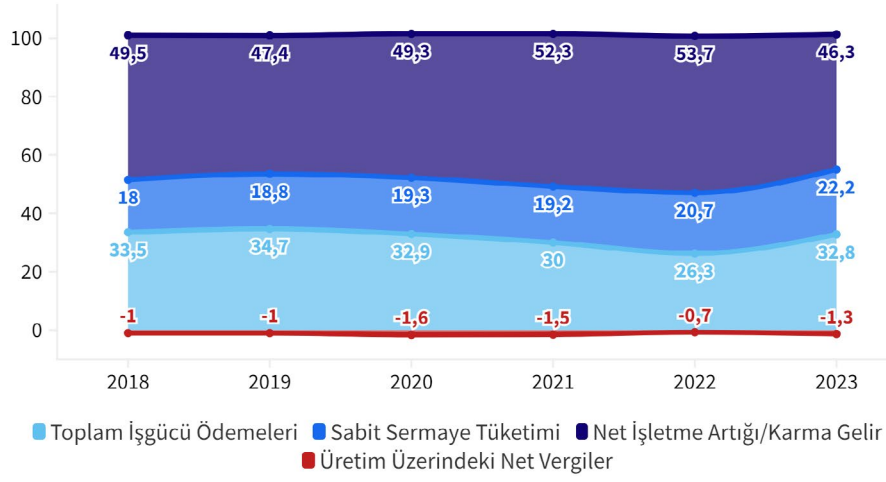
Şirketler kesimi için en önemli amaç kâr elde etmek ve bu amaç için ürettiği mal ve hizmet satışlarını artırarak cirolarını büyütme. Şirketler kesiminin finansal tablolarından elde edilen bu oranlar gecikmeli bir şekilde tamamlansa da Merkezi Kayıt Kuruluşu (MKK) tarafından geliştirilen öncü endeksler ile bu çerçevede çeşitli analizler yapılabilmektedir.¹

MKK tarafından hazırlanan Ciro Endeksi, Türkiye İstatistik Kurumu (TÜİK) tarafından yayınlanan benzer endeks ile yüksek düzeyde bir korelasyona sahiptir. Bu bağlamda, Sermaye Piyasası Kurulu (SPK) düzenlemelerine tabi şirketlerden yararlanılarak oluşturulan MKK endeksinin şirket ciroları için iyi bir gösterge olabileceği değerlendirilebilir.

Son beş yıllık dönem incelendiğinde COVID-19 döneminde azalan reelleştirilmiş ciro artışının 2023 yılında toparlandığı görülmektedir. Bu durumda reel kesime verilen desteklerin gecikmeli etkisi ve yükselen enflasyon

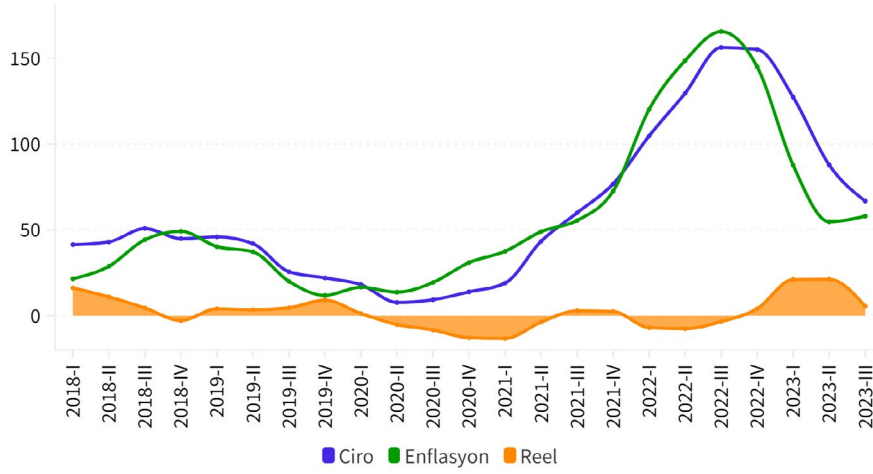
¹ Bu veriler şirketlerin yasal finansal tablo açıklama tarihlerine bağlı olarak gecikmeli olarak yayınlanmaktadır. 2023 yılı için bu yazı hazırlanırken sadece ilk 9 aylık veri mevcuttur.

Türkiye Ekonomisinin Görünümü

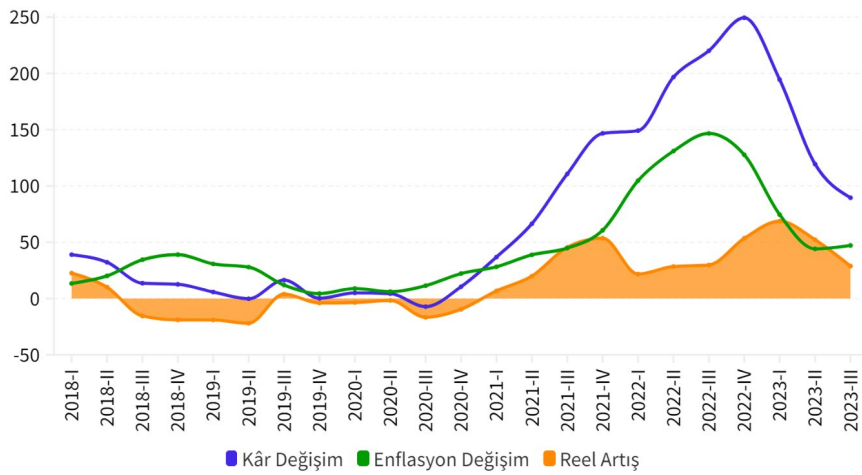
Grafik 108. Gayri Safi Yurtiçi Hasıla İçinde Gelirlerin Payı (% , 2018-2023)

Kaynak: TÜİK

Grafik 109. Şirketlerin Ciro (% , 2018-2023)

Kaynak: MKK Veri Analiz Platformu, TÜİK ve yazarın hesaplamaları

Grafik 110. Şirketlerin Kârlılığı (% , 2018-2023)

Kaynak: MKK Veri Analiz Platformu, TÜİK ve yazarın hesaplamaları

döneminde öne çekilen talep dinamiklerinin etkili olabileceği değerlendirilmesi yapılabilir.

MKK Kâr Endeksinin bir önceki yılın aynı dönemine artışı, üretici fiyatlarının dönemsel artışı ve ÜFE'den arındırılmış Kâr Endeksi büyümesi incelenmiştir. Buna göre, 2018 yılında ve COVID-19 döneminde negatif bölgeye giden kâr değişim hızı, 2022 yılında en yüksek değerlerine ulaştıktan sonra 2023 yılında son beş yıllık ortalamanın üzerinde seyretmeye devam etmiştir. Yüksek enflasyon döneminde kâr marjlarında yapılan ayarlamalar ve enflasyon muhasebesine henüz geçilmemiş olması bu durumun belirleyicileri olarak değerlendirilmektedir.

Finansman ve Krediler

Cari açık problemi en belirgin karakteristiği olan ülkemiz yapısal olarak tasarruf açığı olan bir ülkedir. Bu durum şirketler kesimi içinde net işletme sermayesi açığı oluşturmakta ve kredilere duyulan ihtiyaç bu nedenle artmaktadır. Şirketlerin finansman alanında gündeminde olan en önemli mesele krediye erişim olmaya devam etmektedir. 2023 yılı içerisinde açıklanan kurumlar vergisi artışı piyasa faizleri dışında şirketlerin sermaye maliyetini etkileyebilecek bir gelişmedir.

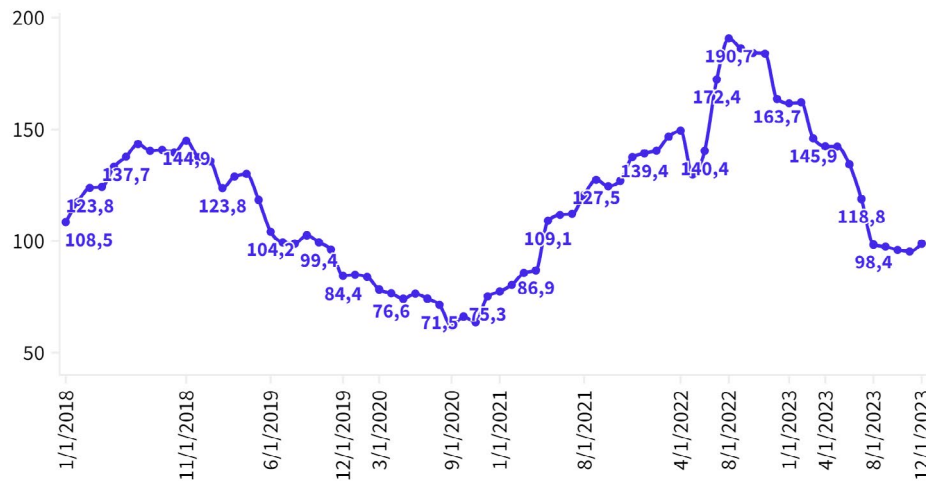
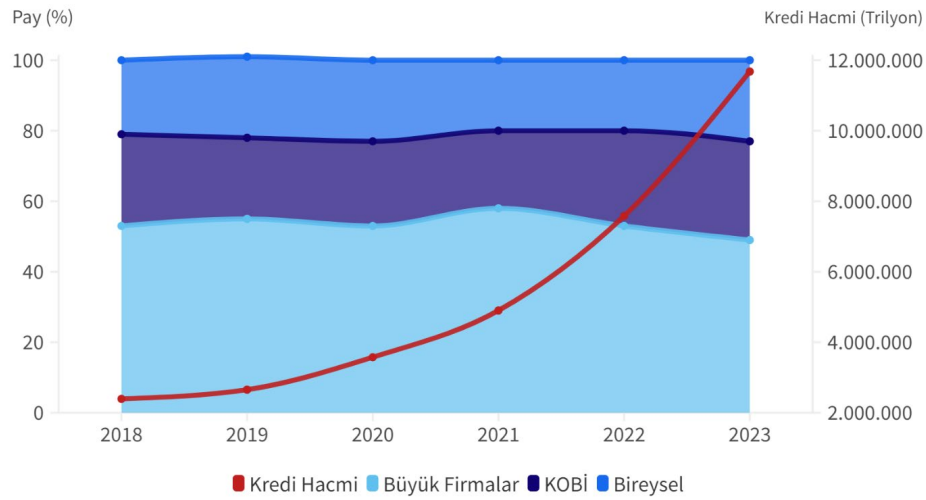
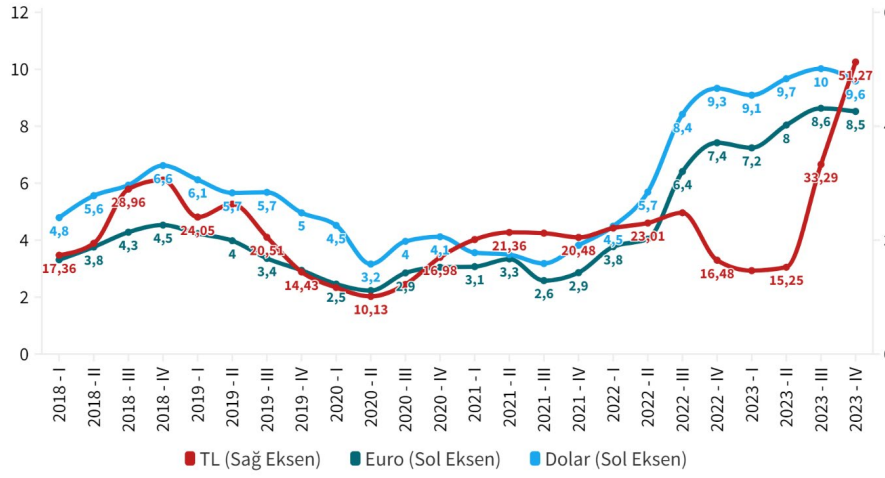
Farklı para birimlerine göre ticari kredi faizlerinin son beş yıl içindeki çeyreklik dönemlerdeki ortalama hareketi incelendiğinde, 2020 yılında minimum düzeyine ulaşan ticari kredi faizleri TCMB tarafından uygulanan politika bileşimi ile artış eğilimine girerek %15'lere yakın bir düzeyde başladığı 2023 yılını %50'leri aşarak tamamladığı görülmektedir. TCMB'nin enflasyonu düşürmek için atmış olduğu sıkılaştırıcı adımların şirketler kesimi üzerinde oluşturduğu maliyet baskısının seçici kredi politikaları ile dengelenmesi ve

parasal aktarım mekanizmasının güçlendirilmesi reel sektörün en önemli beklentisidir. Öte yandan, 2023 yılı içerisinde %25 düzeyine çıkarılan kurumlar vergisi, ağırlıklı ortalama sermaye maliyeti üzerinde borçlanma maliyetleri açısından nispi bir olumlu etki sağlayabilecektir. Bununla birlikte, artan kredi maliyetleri, mevduat faizlerinin artmasına ve özsermaye maliyetlerinde yükselmeye yol açabilecektir.

2018 yılından bu yana artış trendinde olan toplam kredi hacmi 2021 yılında ciddi bir ivme kazanmıştır. 2023 yılı verilerine kredi hacmi 12 trilyon Türk lirasına yaklaşmıştır. Kredilerin bireysel müşteriler ile kurumsal müşteriler arasındaki dağılımına bakıldığında reel sektör olarak adlandırabileceğimiz kurumsal kesimin kredi kullanımında temel aktör olduğu görülür. 2019 yılında kredilerden %78 pay olan reel sektör, Türkiye Bankalar Birliğinin verileri son güncelleme tarihi olan Eylül 2023 itibarıyla %77 pay almaktadır. Dönem içinde dikkat çekici olan düşük bir oynaklıkla hareket eden paylarda Küçük ve Orta Büyüklükteki İşletmeler (KOBİ) kredisi paylarının 2021 yılında dönem içindeki minimum düzeyi olan %22'ten sonra beş-altı puanlık bir artış yaşaması ve buna eş olarak büyük firmaların krediler içindeki payının azalmasıdır. Bu durumda, sürekli bir yapı arz eden Kredi Garanti Fonu (KGF) desteklerinin ve para politikasının destekleyici duruşunun etkisi ile artan KOBİ desteklerinin etkili olduğu değerlendirilebilir.

Çalışma sermayesi ihtiyacı içinde bulunan şirketler kesimi için yabancı ülkelerden kaynak kullanımı da önemli bir ihtiyaçtır. Dış borç çevirme oranı, belirli bir dönemdeki kredi kullanımlarının, kredi geri ödemelerine oranı olarak tanımlanmaktadır. Şirketler kesimi için hesaplanan bu oran uzun vadeli dış

Türkiye Ekonomisinin Görünümü

borç kullanım ve geri ödemelerinin yıllıklandırılması ile hesaplanmıştır. Buna göre, uzun vadeli dış borç çevirme oranı 2018-2023 yılı dönemi içerisinde 2022 yılı içerisinde maksimum değerine ulaşmış ve sonrasında düşüş eğilimine girmiştir. Dönem içinde ortalama olarak %119'a yaklaşan oran 2023 sonu itibarıyla %100'ün altına düşmüştür. Bu oranın %100'ün altına düşmesi genel hatlarıyla borç kullanımının daha hızlı azaldığını göstermektedir. Bu durumda kısa vadeli kredi kullanımının artmasının ve kur gelişmelerinin etkili olduğu değerlendirilebilir.

Merceği Yakınlaştırmak: Finansal Oranlar²

Finansal oranlar, bir şirketin likidite yapısı, mali yapısı, özsermaye yapısı, faaliyet etkinliği ve kârlılığı hakkında bilgi vermektedir.

Dönem kârı veya zararının özkaynaklara oranı dönem sonları itibarıyla 2022 yılına kadar artmıştır. Bu oran 2022 yılı ve 2023 yılı üçüncü çeyrekleri kıyaslandığında azalma eğilimi göstermiştir. Bu durumda finansman maliyetlerinin etkili olduğu değerlendirilmektedir.

Diğer bir kârlılık göstergesi olan aktif kârlılığı da 2022 yılına kadar artış eğilimi göstermiş ve bu dönemde %18'leri aşmıştır. Kaldıraç oranı olarak da adlandırabileceğimiz Varlıklar/Özkaynak oranı ise 2019 yılında 2,1 düzeyinde iken 2022 sonunda 1,8 düzeyindedir. Bu azalış eğilimi 2022 yılı üçüncü çeyreği ve 2023 yılı üçüncü çeyreği arasında da devam etmiştir.

Net kâr marjı 2018'deki %4 düzeyinden 2022 sonunda %15 düzeyine gelmiştir. Net kâr marjı 2022 yılı üçüncü çeyreğinden 2023 yılı üçüncü çeyreğine göre ise 1,2 puan azalmıştır. Net kâr marjındaki pozitif yönlü hareket, maliyetten daha fazla gelir üretebilme kapasitesi ile açıklanabilir. Şirketlerin yatırımlarının kaç katı kadar satış yaptığını gösteren aktif devir hızı ise 2018 yılında 0,70 iken 2022 yılında 0,90 düzeyine çıkmıştır. Bu oran son iki yılın üçüncü çeyrekleri kıyaslandığında ise hafif ivme kaybetmiştir.

İş Demografisine Genel Bir Bakış ve Dinamizm Aracı Olarak Girişimcilik

Ticaret Bakanlığı verilerine göre 2023 yılı sonu itibarıyla ülkemizde 2.393.485 aktif ticari işletme bulunmaktadır. Bu ticari işletmelerin yarısından fazlası limited şirket olarak teşekkül etmiştir. İkinci büyük grup olarak dikkat çeken ticari işletmeler ise esnaf faaliyetinin sınırlarını aşan ve diğer gruplarda kategorize edilemeyen şirketlerdir.

2022 yılı sonunda 2.282.071 olan şirket sayısı 2023 yılı sonu itibarıyla ülkemizde yaklaşık olarak %5 civarında artarak 2.393.485'e ulaşmıştır. Kollektif şirket ve ticari işletme sayısı iki yıl arasında azalan kategoriler olurken, diğer tüm ticari işletme gruplarında artış yaşanmıştır. Ülkemizde limited şirket kuruluş aşamasındaki sermaye koyma miktarının azlığı ve sermayenin görece olarak esnek bir zaman diliminde konulabilmesi, esas sözleşme değişikliklerinin katı kurallara tabi olmadan yapılabilmesi, sıkı denetime tabi olmaması ve yönetim kademesindeki istikrar gibi faktörler bu grup şirketlerin sayıca çok

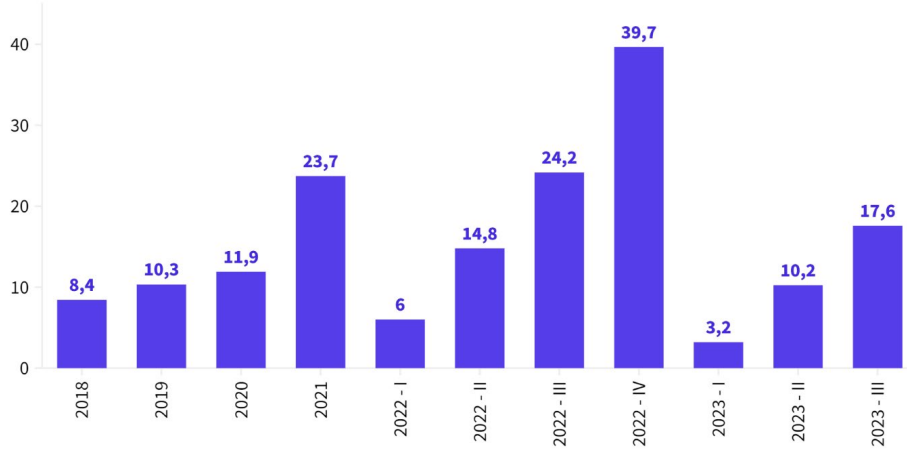
2 Bu bölümde ele alınacak finansal oranlar MKK tarafından hazırlanan veri setinden ilgili oranların medyan değerleri kullanılarak hazırlanmıştır.

Türkiye Ekonomisinin Görünümü

Grafik 114.

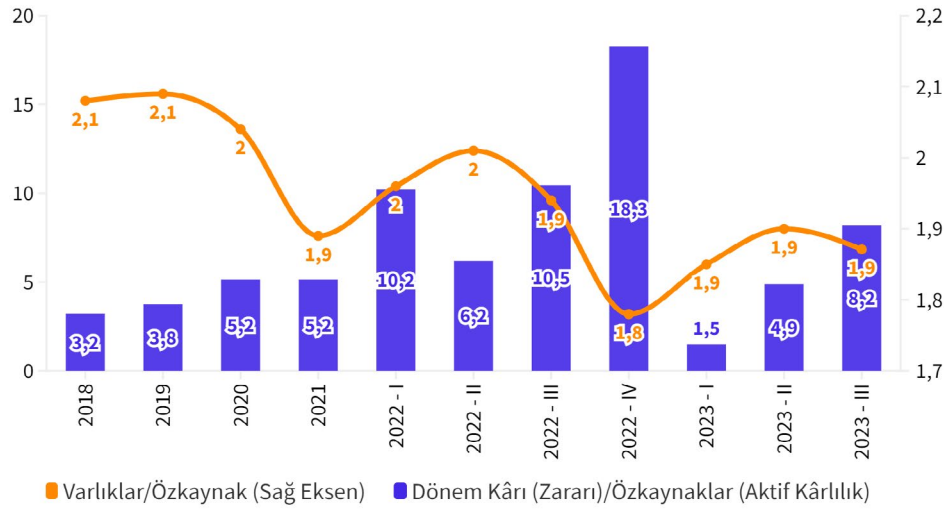
Özkaynak Kârlılığı (%
2018-2023)

Kaynak: MKK Veri Analiz
Platformu

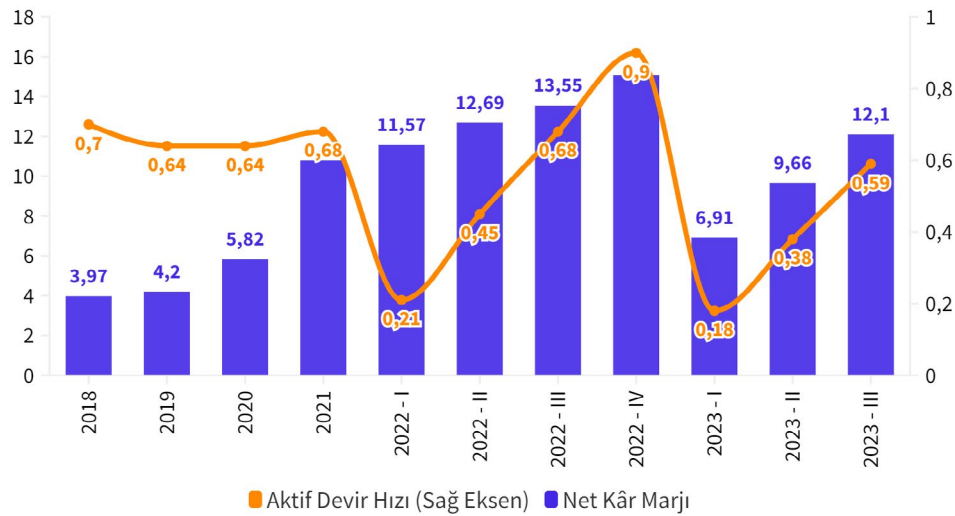
Grafik 115. Varlık
Kârlılığı ve Kaldıraç
Oranı (% , 2018-2023)

Kaynak: MKK Veri Analiz
Platformu

Grafik 116. Varlık
Kârlılığı Bileşenleri
(%, 2018-2023)

Kaynak: MKK Veri Analiz
Platformu

olmasına ve yeni kurulum aşamasında tercih edilmesine yol açmaktadır.³

Reel kesimin dinamizmi yeni girişimlerin iş hayatına katılması ve hayatta kalabilmesi ile ölçülür. TÜİK Girişimcilik ve İş Demografisi istatistiklerine göre girişimlerin 2021 yılındaki doğum oranı %16,0 ve bu girişimlerin istihdamdaki payı %5,6 iken, 2022 yılında doğum oranı %16,12'e yükselirken, istihdam payı ise %5,5'e düştü. Bu durumda son beş yıldaki doğum oranı artış eğilimini ivme kaybederek sürdürürken, istihdam payı ise azalış sinyali vermiş olmaktadır.

Sonuç ve Değerlendirme

Ekonominin reel kesimi, ürettiği ve kullandığı ekonomik güç ile iktisadi gidişatın belirleyicisi olmaya devam edecektir. Ülkemizde şirketler kesimi net sermaye ihtiyacı ile sürekli gündeme gelecek ve COVID-19 sonrası dönemde düzelttiği yabancı para cinsi varlık yükümlülük kompozisyonu yakın dönemde takip edilmeye devam edecektir. Bu noktada, reel kesim için uygulanan seçici kredi politikalarının devam etmesi ve kur gelişmeleri maliyetler açısından önem taşımaktadır.

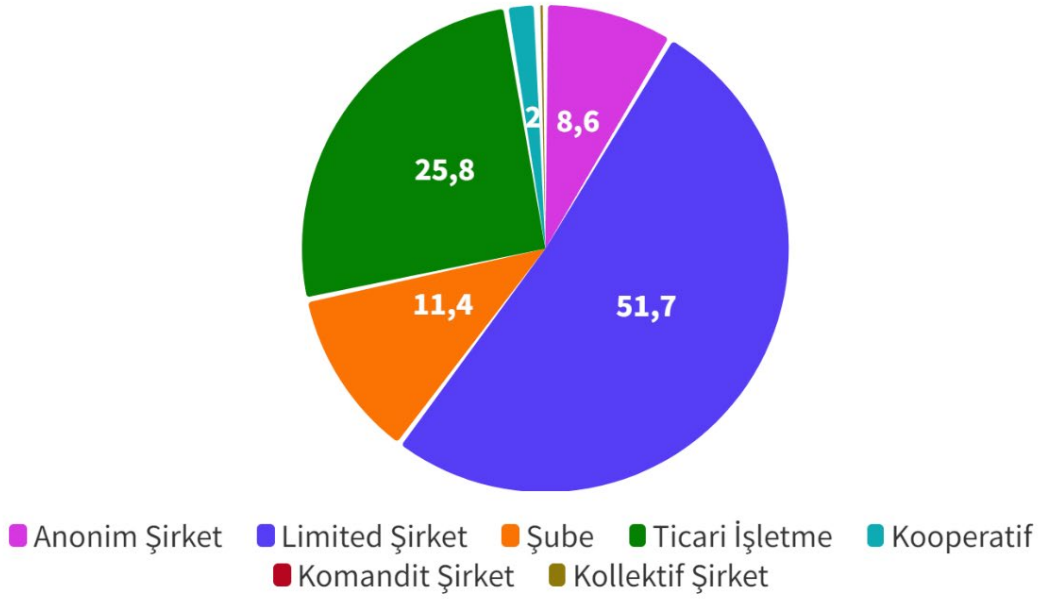
Vergi düzenlemeleri ile kârlılığı azalabilecek şirketler, geçmişte ulaştıkları yüksek kârlılığı gerek vergiler gerekse asgari ücret düzenlemeleri ile toplumun diğer kesimleri ile paylaşmak durumunda kalmaya başlamıştır. Reel kesimin finansal durumunun anlaşılması için önümüzdeki dönemde enflasyon muhasebesinin etkilerinin analiz edilmesi gerekmektedir.

Şirketlerimiz için önümüzdeki dönemde takip edilmesi gereken en önemli husus ise AB yeşil dönüşüm politikası ve bu kapsamda yapılacak uygulamalarıdır. En önemli dış ticaret partnerimiz olan AB tarafındaki gelişmeler, doğru uygulamalar ile yenilik ve dış ticaret kapasitelerini artırabilecekken uyum konusunda yaşanabilecek sıkıntılar şirketler için zararlı olacaktır.

Çevresel, ekonomik ve yönetim sorunları ile Kamu Gözetimi, Muhasebe ve Denetim Standartları Kurumu (KGK) tarafından geliştirilen bu doğrultudaki politikalara ilişkin yapılacak raporlamalar ve ihracat karbon vergisi düzenlemeleri yakın dönemin en önemli gündem maddeleri olacaktır.

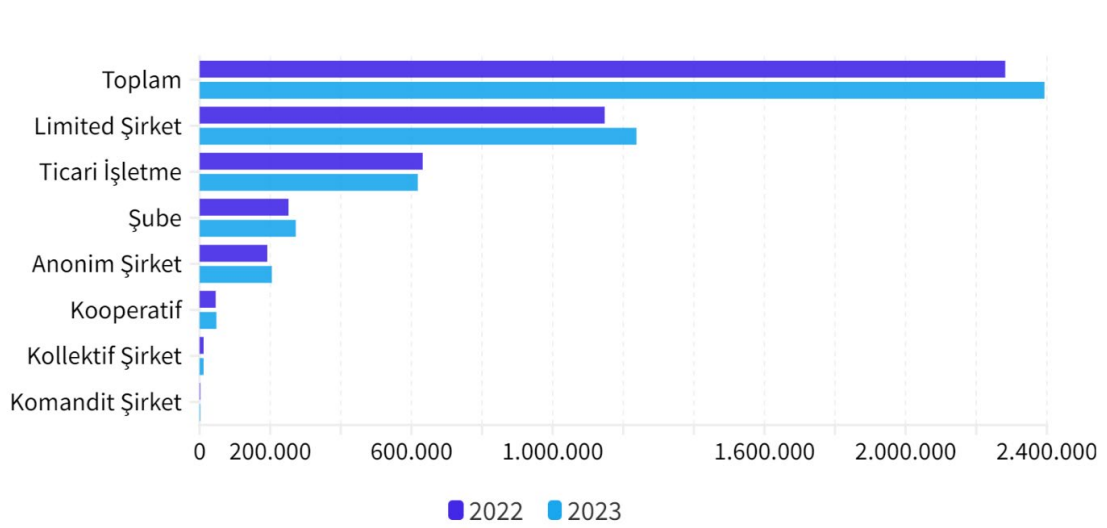
3 <https://www.ekonomim.com/kose-yazisi/neden-limited-sirket-tercih-ediliyor/623917> adresinden detaylı bilgi edilebilir.

Türkiye Ekonomisinin Görünümü

Grafik 117. Türlerine Göre Şirketler (%)

Kaynak: Ticaret Bakanlığı ve MERSİS

Grafik 118. Şirket Sayısındaki Artış (2022-2023)

Kaynak: Ticaret Bakanlığı ve MERSİS

Start-Up Ekonomisi ve Fintekler

Gökhan Alpen

Kurucu Ortak/Genel Müdür, Nar Fon

Gün geçtikçe hayatımızda daha fazla yer alan bir kavram var: Startup. Tanımlamak gerekirse, işin merkezinde teknoloji olan ve hızlı büyüme potansiyeline sahip şirketler bu kelime ile ifade ediliyor. Ülkemizde son 10 yıldır artan bir ilgiyle takip edilen startuplar özellikle pandemi sonrası hem bilinirlik hem de işlevsellik olarak daha da fazla hayatın içinde yer almaya başladı. Startupların daha genel ve efektif bir tanımı yapılacak olursa; teknoloji marifetiyle hızlı bir şekilde geniş kitlelere erişebilme potansiyeline sahip yeni nesil şirket olarak ifade edilmesi mümkün olacaktır. Bu bölümde genel olarak startuplar odağında oluşmuş ekonomik durum ve özelde finteklere dair hususlardan bahsedilecektir.

Türkiye'nin ilk unicorn'u¹ olması sebebiyle yeri ayrı olan ve 2010 yılında oyun sektöründe faaliyet göstermek adına kurulan Peak Games şirketinin oyunları bir süre sonra global alanda en çok oynanan oyunlar arasına girmiştir. Aynı şirket 2020 yılında 1.8 milyar ABD doları değerlendirme ile Zynga isim global bir oyun şirketi tarafından satın alınarak Türkiye'nin ilk turcorn'u olmuştur. Görece oldukça kısa zamanda yüksek çarpanlı kazançlar elde edilmiş olması bir anda ilginin bu yöne kaymasına sebep olmuştur. Peak Games'in ilk turcorn olmasının yanında girişimcilere ve girişimci adaylarına bu başarının elde

edilebileceğini göstermesinin de bir o kadar önemli olduğu ifade edilebilir.

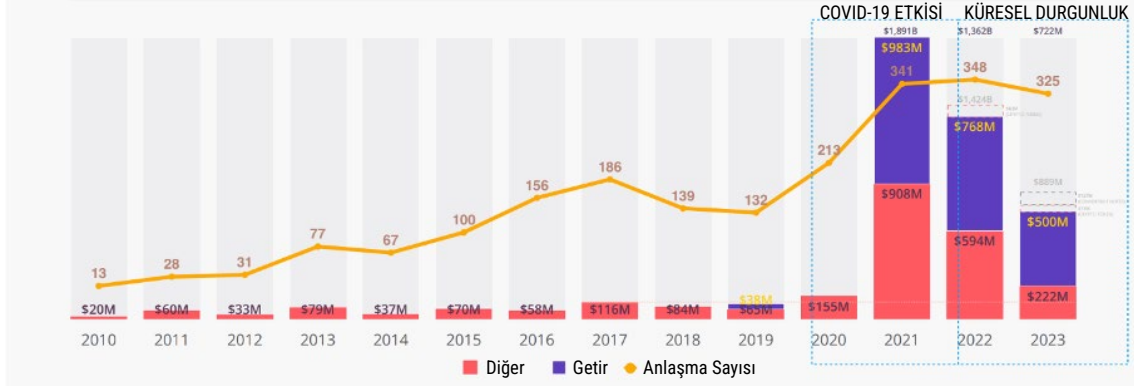
Peak Games ilk turcorn olmasına rağmen, bu alanda daha bilinir olan Türk girişimi Getir olmuştur. 2015 yılında kurulan Getir'in ana hedefi dakikalar içinde market siparişlerini evlere teslim ederek hayatı kolaylaştırmaktır. Pandemi sürecinde alışveriş süreçlerindeki değişikliğin de faydasını gören Getir, hızlı bir büyüme patikasına girmiştir. Bu büyüme aynı anda seri yatırımları da beraberinde getirmiştir. Bu yatırımlar bir dönem öylesine yüksek seviyelere ulaştı ki bu konuda yayınlanan raporlarda o yıla ait yatırımlar Getir ve diğer girişimler olarak listelenmek durumunda kalmıştır. Bir dönem 10 milyar ABD dolarını aşan değerlendirmeyle decacorn² statüsüne ulaşan Getir'in değerlendirme, 2023 yılında 2,5 milyar ABD dolarına inince decacorn unvanını kaybetmiştir. Bu durumun Getir'e has olmadığını belirtmek adına; 2021 yılında tüm dünyada 622 yeni unicorn çıkmış, 2022'de bu sayı 348'e, 2023'te ise 100'e düşmüştür. Bugün çok sayıda ülkede aktif kullanılan Getir global bir Türk girişimi olarak faaliyetlerine devam etmektedir.

Grafik 119'da Türkiye'de 2010 yılından 2023 yılına kadar gerçekleşmiş yatırım sayısı ve toplam yatırım hacmi gösterilmektedir.

1 Unicorn, değerlendirme 1 milyar ABD dolar ve üzerinde olan şirketleri ifade eder ve ülkemizde turcorn olarak kullanılır.

2 Decacorn, değerlendirme 10 milyar ABD dolar ve üzerinde olan şirketleri ifade eder.

Türkiye Ekonomisinin Görünümü

Grafik 119. Türkiye'de Yıllara Göre Yatırım Sayısı ve Toplam Yatırım Hacmi (Milyon ABD Doları, %, 2010-2023)

Kaynak: Startups Watch

Tablo 26. Yıllara Göre Türkiye'de Yapılan Yatırım Tutarları (Milyon ABD Doları, %, 2018-2023)

Aşamalar	2018	2019	2020	2021	2022	2023
Tohum Aşaması	47	35	68	138	290	159
<i>Yıllık Büyüme</i>		-25%	93%	103%	109%	-45%
Erken Girişim Sermayesi Aşaması	22	61	50	643	146	63
<i>Yıllık Büyüme</i>		181%	-18%	1191%	-77%	-57%
Geç Girişim Sermayesi Aşaması	15	7	37	1.110	926	500
<i>Yıllık Büyüme</i>		-52%	409%	2900%	-17%	-46%

Kaynak: Startups Watch

Tablo 27. Yıllara Göre Türkiye'de Yapılan Yatırım Adetleri (% , 2018-2023)

Aşamalar	2018	2019	2020	2021	2022	2023
Tohum Aşaması	125	117	190	306	316	305
<i>Yıllık Büyüme</i>		-6%	62%	61%	3%	-3%
Erken Girişim Sermayesi Aşaması	9	12	21	32	29	19
<i>Yıllık Büyüme</i>		33%	75%	52%	-9%	-34%
Geç Girişim Sermayesi Aşaması	5	3	2	3	3	1
<i>Yıllık Büyüme</i>		-40%	-33%	50%	0%	-67%

Kaynak: Startups Watch

Pandemi sürecinde yatırım sayıları ve hacmi global arenada hızla artarken benzer bir görünüm Türkiye'deki startup yatırımlarında da gözlemlenmiştir.

Basit bir bakış açısı ile bir bilgisayar ve internet bağlantısı ile kurulabilen startupların reel sektörde faaliyet gösteren onlarca yıllık şirketlerin değerinin kat ve kat üstünde değerlemelere çok kısa sürede ulaşması startup ekonomisini ilgi çekici konulardan biri haline getirmiştir. Kişilerin ve kurumların en çok ilgisini çeken unsurun bu hızlı büyüme ve ölçeklenme süreçleri olduğu düşünülmektedir.

Startup ekosistemine bakıldığında ilk karşımıza çıkan tabii ki girişimcilerdir. Girişimci; iş fikrini, buna uygun ekibi, gerekli dokümantasyonu, ihtiyaç duyulan teçhizatı ve gerekli asgari sermayesini bir araya getirip uzun bir yola çıkan azimli bir kişi olarak ifade edilebilir. Diğer bir bakış açısı ile girişimciler, iş fikrinin, projenin ve şirketin sahipleri veya ortaklarıdır.

İkinci oyuncu olarak ise startup dünyasının olmazsa olmazlarından kuluçka merkezleri veya hızlandırma programlarını ele almak gerekir. Bu merkezler fikir, MVP (Minimum Viable Product/Asgari Uygulanabilir Ürün), POC (Proof of Concept/Kavramın Kanıtı) gibi süreçlerde ürüne ve girişimciye mentorluk ve altyapı desteği sağlamaktadır.

Üçüncü adıma gelindiğinde, artık belirli bir noktaya gelmiş bir fikrin veya projenin yatırım dünyasına girişi karşımıza çıkmaktadır. MVP süreci tamamlandıktan sonra yatırımcıların önüne çıkacak projeye farklı bir tabir ile ilk can suyu aranacaktır.

Finansal bir operasyonun olduğu noktada ilk akla gelen kurum tabii ki bankalardır. Ancak bankalar tarafından bakıldığında, en çok görmek istedikleri geçmiş finansal dokümanlar ve teminat unsurları startuplarda genel

itibarıyla bulunmamaktadır. Bu bakış açısı ile spesifik kimi finansman alternatifleri haricinde startupların bankacılık kanalıyla finansmana erişiminin oldukça zor olduğunu kabul etmek gerekecektir.

Bu durumda bankalara alternatif finansman kanallarını incelemek ve startup ekonomisinin döndüğü dünyaya eğilmek faydalı olacaktır.

Yeni bir iş kurmak isteyen herkeste olduğu gibi ilk başvurulacak kaynağın aile ve arkadaşlar olması garipsenecek bir durum değildir. Aile ve arkadaşlar dışında uzun yıllar boyunca startuplara can suyu olacak kaynakların en önemlileri Küçük ve Orta Ölçekli Sanayi Geliştirme ve Destekleme İdaresi Başkanlığı (KOSGEB) ve Türkiye Bilimsel ve Teknolojik Araştırma Kurumu (TÜBİTAK) hibe ve teşvikleri olmuştur. Kuluçka merkezleri gibi kurumlar genel itibarıyla mekan, ekipman vb. destekler sağlarken, kimi zaman finansal destek sağlayan örnekler de karşımıza çıkmaktadır.

Startuplara finansal destek sağlamayı, yani aslında yatırım yapmayı bir iş modeli olarak kullanan yapıları incelediğimizde karşımıza risk sermayesi grupları (Girişim Sermayesi Yatırım Fonları, GSYF vb.), melek yatırımcılar ve kitle fonlama platformları çıkmaktadır. Bu yapıların tamamının odak noktası ölçeklenebilir ve hızlı büyüme göstermesi beklenen startuplara yatırım yapmak ve yapılan yatırım sonrasında bu hızlı büyümeden pay alabilmektedir. Bu yapıları birbirinden ayıran ana unsur yatırım süreçleridir.

Risk sermayesi grupları olarak adlandırılan yapılar kendi iş modelleri çerçevesinde yatırımcılardan topladıkları sermayeyi kriterlerine uyan girişimlere yatırım olarak yönlendirmektedir. Risk sermayesi grubu ihtiyaç duyulan yatırımı tek başına sağlayabilecek güce

Tablo 28. Sektörel Bazda Yıllara Göre Türkiye’de Yapılan Yatırım Tutarları (Milyon ABD Doları, 2018-2023)

	2018	2019	2020	2021	2022	2023
Market Teslimatı	1.2	38.1	0.0	984.4	768.0	500.3
Hizmet Olarak Sunulan Yazılım (SaaS)	13.1	5.8	54.2	9.7	148.4	40.9
Yapay Zeka	9.5	5.4	43.0	19.1	151.9	36.1
Oyun	1.8	8.4	14.7	520.0	108.3	31.1
Perakende Teknolojisi	2.7	2.5	8.0	5.9	17.0	30.1
Finansal Teknolojiler (Fintek)	16.5	4.3	25.9	68.9	91.2	27.9
Restoran	2.2	2.7	4.0	7.2	11.1	20.1
Görüntü İşleme	1.1	1.0	2.7	7.8	4.5	19.5
Enerji	1.6	0.9	2.5	4.6	11.6	18.7
E-ticaret	8.1	1.4	8.0	29.3	33.9	18.2

Kaynak: Startups Watch

sahip olmakla beraber bunun karşılığında şirketten aldığı payın dışında farklı imtiyazlar da talep edebilmektedir.

Melek yatırımcıları basitçe sermaye sahibi ve risk algısı yüksek bireyler olarak ifade etmek mümkündür. Melek yatırımcılar ve melek yatırım ağlarında ise startupa yapılacak yatırım birkaç melek yatırımcı tarafından sağlanabilmektedir.

Son olarak, kültürel manada geçmişimizde birçok alanda karşımıza çıkmasına rağmen bir yatırım aracı olarak görece yeni bir unsur olan Kitle Fonlaması Sistemini (KFS) incelemek gerekmektedir. İhtiyaç duyulan hususun birçok farklı kişi tarafından elbirliği ile tamamlanması dediğimizde imece gibi geçmişten gelen kavramlar akla gelmektedir. Startupların ihtiyaç duyduğu finansmanın küçük tutarlarda yatırım yapan birçok kişi tarafından sağlanması da günümüzdeki kitle fonlaması kavramını açıklamaktadır.

Girişimin yukarıda bahsi geçen yolların birinden veya birkaçından birden yatırım alma imkânı mevcuttur. Yatırım sürecinden sonra ise girişimciden beklenen yatırım öncesi bahsi geçen hedeflere ulaşması ve şirketini büyütmesidir. Bu yolculukta farklı zaman dilimlerinde yeni yatırımlar alınması da mümkündür.

Oldukça riskli bir yatırım olduğu unutulmaması gereken startaplarda gidişatın plan, program dahilinde gerçekleştiğini ve projenin istenilen hedeflere ulaştığını farz edelim. Girişimin belli bir büyüklüğe ulaşması sonrasında kurucu ortakların ve yatırımcıların paylarını satarak para kazanması için exit (çıkış) adı verilen süreç devreye girmektedir. Exit olarak ifade edilen aşamada şirketin büyük bir gruba veya bir rakibe satışı gerçekleştirilebilir. Buna ek olarak şirket halka arz yolunu izleyerek de ortak satışı yapabilir. Halka arz global ve yerli

çok sayıda girişimin yol haritasındaki önemli hedeflerden bir tanesidir, aynı zaman da yatırımcılar için de getiri elde edilmesi açısından değerli bir süreçtir.

Tablo 26 ve 27’de Türkiye’de yapılan yatırımların miktar ve adet bazında değişimi izlenebilmektedir. Özellikle pandemi ile başlayan ve hem hacimde hem de sayılarda gözlemlenen hızlı yükselişin pandeminin bitimi ile düştüğü dikkat çekici unsurlar arasında yer almaktadır. Ayrıca, düşüşlerin özellikle tohum sonrası yani hacim olarak daha yüksek tutarların söz konusu olduğu yatırım süreçlerinde olduğunu da göz ardı etmemek gerekmektedir.

Startup ekosisteminin alt bir kırılımı olan fintek alanı ise finans ve teknolojinin bir araya geldiği önemli alanlardan bir tanesidir. Fintek kelimesini Türk Dil Kurumu (TDK) şu şekilde açıklamaktadır: “Finansal hizmetleri yenilikçi, tamamlayıcı ve hızlandırıcı iş modelleri ile sayısal teknolojiler kullanarak sunan kuruluş veya ürün.” Fintek kavramı için yapılabilecek açıklamalardan biri de finans alanında teknoloji geliştiren ya da teknolojik gelişmelere finansı dahil eden yapı, şirket veya oluşumdur.

Yaklaşık 15 sene önce fatura yatırma, hesaptan para çekme veya yatırım işlemleri yapmak son derece uzun ve uğraştırıcı bir süreçti. Bankaya gidilecek, sıra numarası alınacak, uzunca bir süre beklenecek ve akabinde veznede işlem tamamlanacaktı. Ortalama 1-2 saat sürdüğünü varsayıp, her ay ortalama 2-4 saatin böyle harcadığımızı düşünürsek yılda ortalama 1-2 gün sadece bu süreçler için harcanmaktaydı.

Günümüze gelindiğinde ise faturalar için birkaç dakika ayrılarak işlemler gerçekleştirilmekte, hatta otomatik ödeme talimatı ile tüm süreç otomatize edilmektedir. Para gönderme işlemleri de bir o kadar kolaylaşmış

Tablo 29. Sektörel Bazda Yıllara Göre Türkiye’de Yapılan Yatırım Adetleri (2018-2023)

	2018	2019	2020	2021	2022	2023
Yapay Zeka	13	15	19	39	31	47
Oyun	8	6	18	54	27	41
Hizmet Olarak Sunulan Yazılım (SaaS)	17	17	36	26	35	34
Finansal Teknolojiler (Fintek)	18	19	25	40	37	33
İklim Teknolojisi	7	8	8	21	22	25
Enerji	6	5	9	11	13	24
E-ticaret	8	6	11	17	18	21
Derin Teknoloji	12	12	17	33	21	18
Nesnelerin İnterneti	10	4	9	8	14	17
Sağlık Teknolojisi	8	7	16	23	27	17

Kaynak: Startups Watch

olup finansal yatırımları yönetmek adına algoritma bazlı çalışan robotlar mevcuttur.

Bu dönüşüm incelendiğinde ana karakter olarak startuplar ve özellikle fintekler karşımıza çıkmaktadır. Yıkıcı bir inovasyonla birçok alanda çok hızlı bir dönüşüme sebep olan fintekler artık bankaların önemli rakipleri konumuna gelmişlerdir.

Finteklerin bu kadar üssel büyümesindeki etkenlerin başında hedef kitlesinin çok geniş olması, piyasaya hızlı penetre olma durumları ve konvansiyonel finansın cevap veremediği sorunlara hızlı bir şekilde çözüm üretmeleri gelmektedir. Ödeme altyapısından mobil bankacılığa, yatırım yönetiminden kurumsal finansmana birçok alana temas eden fintek alanında 2023 yılında 2.9 milyon ABD doları tutarında 33 yatırımın gerçekleşmiş olması bu alana ilginin yoğun olduğunun bir göstergesi olarak ele alınabilir.

Finteklere olan ilginin günden güne artmasının diğer önemli etmenlerinden birinin de globalleşme olduğu ifade edilebilir. Revolut ve N26 gibi yeni nesil bankacılık hizmetleri sunan fintekler ortaya koydukları çözüm önerileriyle kısa zamanda çok sayıda kişiye erişmiş ve global müşteriler edinmiş yabancı girişimlerdir. Bu girişimlere ek olarak Türk fintek girişimlerinin de globalde yer edinmeye başladığını gözlemlemekteyiz. Bu global startupların en önemli özellikleri, çok yüksek ücretle ve komisyonla gerçekleşen işlemleri basite indirgeyerek hızlı ve çok cüzi ücretler karşılığında tamamlanmasını sağlamalarıdır.

Finteklerin yatırım süreçleri ve exit durumlarının incelendiği Grafik 2'de sektörün 2021-2022'de diğer birçok sektör gibi altın bir çağ yaşadığını ifade edilebilir.

Fintek alanında faaliyet gösteren şirketlerin alt kırılımları incelendiğinde özellikle ödeme

sistemlerinin başı çektiği, ardından bankacılık ve blokzinciri alanındaki girişimlerin geldiği gözlemlenmektedir.

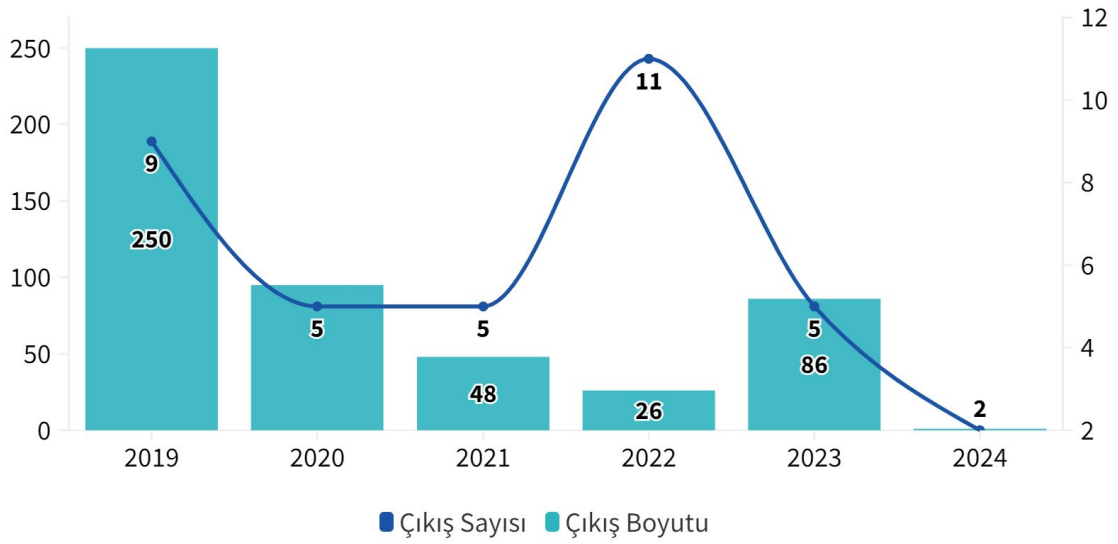
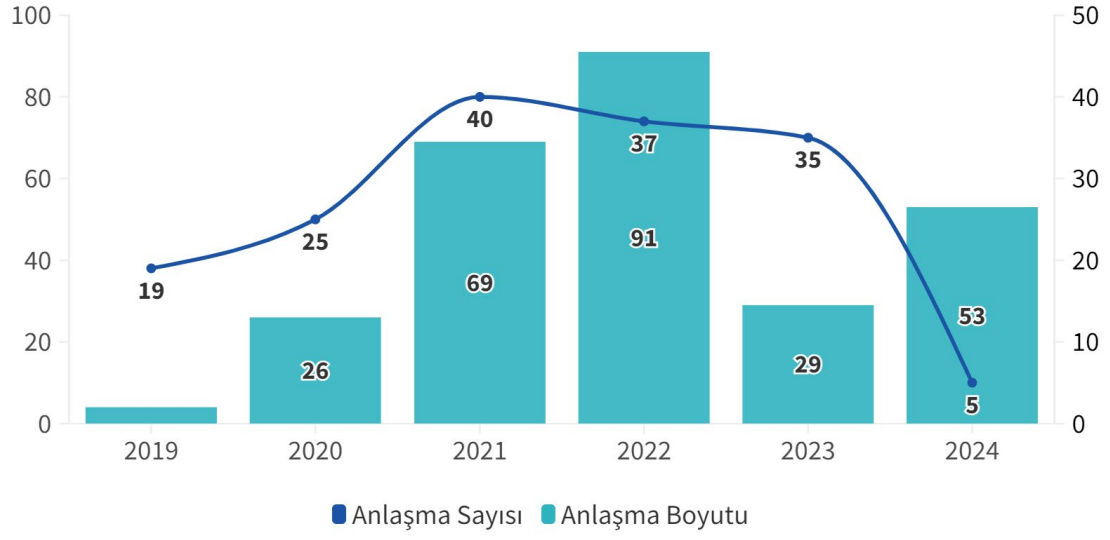
Sonuç ve Değerlendirme

Startupların doğası gereği inişli çıkışlı organizasyonlar olmasına karşın bu alandaki yüksek getiri potansiyeli yatırımcıların ilgisini çekmekte ve bu alandaki büyüme her geçen gün gücüne güç katarak devam etmektedir. Bu durum aynı zamanda girişimciler için de büyük bir fırsat olarak ele alınabilecek unsurların başında gelmektedir. Girişimler, yatırımların devamlılığı ve ekosistemin büyümesi için aldıkları yatırımı doğru kullanmak ile mükellef iken, yatırımcılar da ekosistemin daha da büyümesi için bu alana daha fazla bütçe ayırmalı ve mümkün mertebe yatırım yaptıkları girişimcilere mentörlük de sağlamalıdır.

Son olarak, ekosistemin gelişimi adına bazı önerileri genel iki unsur ile başlayıp sonra spesifik önerileri sıralayabiliriz:

- Startuplar için alternatif finansman kaynakları arasında saydığımız GSYF'lere yatırım yapılması adına tanınan kimi teşvikler mevcuttur. Bu teşviklerin süresinin uzatılması ve yine yatırım dünyası adına cazibesini artıracak yeni teşviklerin tanınması oldukça faydalı olacaktır.
- Tüm ekonomilerde olduğu gibi startup ekonomisinde de yabancı yatırımcıların mevcudiyeti önemli bir faktördür. Farklı tüm kanallardan yabancı yatırımcının ülkemiz startuplarına yatırım yapabilmesini kolaylaştırmak ve teşvik etmek önemli bir unsur olarak karşımıza çıkmaktadır.
- Melek yatırımcı olarak bilinen ve bakanlık tarafından verilen Bireysel Katılım Yatırımcısı (BKY) lisansına sahip bireyler için en önemli avantajlardan bir tanesi

Türkiye Ekonomisinin Görünümü

Grafik 120. Yıllara Göre Fintek Yatırım Tutarları ve Adetleri/İlgili Yatırımların Exit (Çıkış) Tutarları ve Adetleri (2019-2024)

Kaynak: Startups Watch

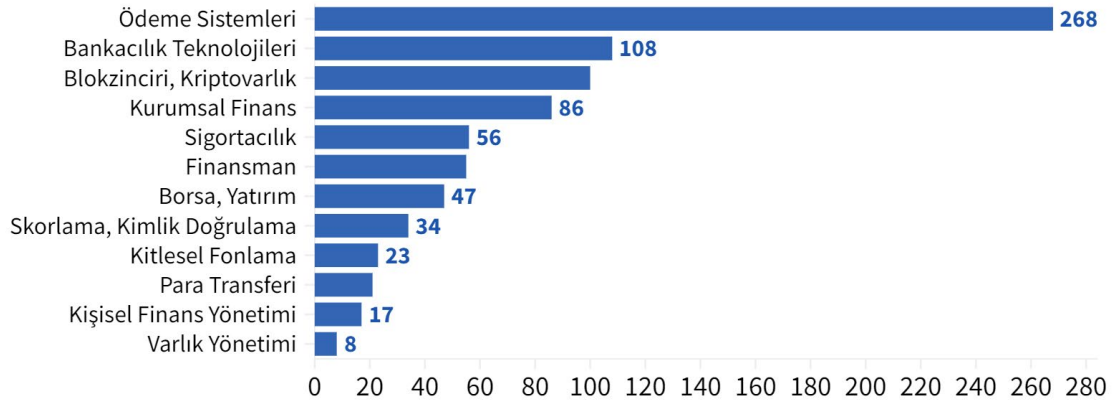
yaptıkları startup yatırımlarının büyük bir kısmını veya tamamını gelir vergisinden düşebilmeleridir. Hazine ve Maliye Bakanlığı tarafından yürütülen bu husustaki süreç oldukça uzun ve dokümantasyon yoğunluğu da oldukça fazladır. Yatırım süreçlerini dijital ve şeffaf bir ortama taşıyan KFS ile BKY sisteminin entegre edilmesi her iki alandaki faaliyetlerin gelişimine katkıda bulunacaktır.

- Teknoparklarda kurulu şirketlerin veya daha net olarak 5746 sayılı Ar-Ge ve Tasarım Kanunu ve/veya 4691 sayılı Teknopark Kanunu'na tabi şirketleri bu kanunlar kapsamında elde ettikleri gelirlerin belirli bir kısmını yine ekosisteme yönlendirmeleri gerekmektedir (2023 yılı için 2 milyon ve üzeri gelirin %3'ü). Bu süreçte direkt yatırım yapma sürecinin zorlukları sebebiyle bu meblağlar genel itibarıyla GSYF'lere yatırım yapılması şeklinde ilerlemektedir. Bu tutarların kitle fonlaması platformlarına çıkmış startuplara da yatırım şeklinde ilerlemesi ve bunun bakanlık tarafından kabul görmesi iki alan için de katalizör görevi görecektir.
- Kitle fonlaması sistemine dair getirilen eleştirilerden bir tanesi yatırım alan şirketin yüzlerce hatta binlerce yeni ortağı olması durumudur. Her ne kadar sistem oldukça güzel tasarlanmış olsa da bu durum çok seslilik, veraset durumları, hukuki süreçler ve exit durumundaki belirsizlikler gibi kimi soruları beraberinde getirmektedir. Bu olası sıkıntıların önüne geçmek adına paya dayalı kitle

fonlaması sistemi ile gelen yatırımcıların SPV (Special Purpose Vehicle) olarak adlandırılan başka bir şirkete ortak olması ve SPV olan şirketin de startup'a ortak olması sağlanabilir. Daha güzel öneri ise mevcut GSYF yapısına benzer, belki küçük GSYF olarak adlandırılabilir olacak kurumu ve yönetimi görece daha basit bir GSYF'nin her yatırım için sağlanması ve ortaklık yapısının bu küçük GSYF üzerinden ilerlemesi sağlanabilir.

- Mevcut durumda ülkemizde örneklerini gördüğümüz süreçler paya dayalı kitle fonlamasına ilişkin yatırım süreçleridir, yani ortaklık temelli bir yapı işlemektedir. Kitle fonlaması sistemine dair bir diğer öneri ise borçlanmaya dayalı kitle fonlaması sisteminin işlevsellik kazanması olacaktır. Bu vesile ile hem girişimci hem de yatırımcılar için yeni bir finansman ve yatırım kanalı açılmış olacaktır.
- Son öneri ise her geçen gün hayatımızdaki yeri daha da artan blockchain ve tokenizasyon süreçlerine dair olacaktır. Yukarıda örneklediğimiz tüm yatırım süreçlerinde genel itibarıyla bir menkul kıymetleştirme, pay oluşturma süreci işletilmektedir. Bu paylar normal şirket ortaklığı şeklinde veya KFS'deki gibi Merkezi Kayıt Kuruluşu üzerinde saklanmakta ve takip edilmektedir. Bu payların token vasıtası ile dijitalleştirilmesi, saklanması, takip edilmesi ve yine token satışı vesilesi ile alım-satıma tabi olması yapılan yatırımların likidite edilmesi adına önemli bir kilometre taşı olacaktır.

Ödeme altyapısından mobil bankacılığa, yatırım yönetiminden kurumsal finansmana birçok alana temas eden fintek alanında 2023 yılında 2.9 milyon ABD doları tutarında 33 yatırım gerçekleşti.

Grafik 121. Çalışma Alanlarına Göre Fintek Şirketlerinin Sayıları (2023)

Kaynak: Startups Watch

İslam İktisadı ve Finansı

Muhammed Hadin Öner

Dr. Öğr. Üyesi, Aksaray Üniversitesi

Giriş

İslam ekonomisi ve finansı son yıllarda kamu tarafından finansal piyasalar açısından stratejik sektörlerin başında gelmektedir. T.C. Cumhurbaşkanlığı Finans Ofisi (Finans Ofisi) tarafından Katılım Finans Strateji Belgesi yayınlanarak sektörün stratejik amaçları ve hedefleri detaylı bir şekilde ele alınmıştır. Bu minvalde 2023 yılında İslam ekonomisi ve finansı alanındaki çalışmaların önceki yıllarda olduğu gibi büyümeye devam ettiği görülmüştür. Bu raporun içeriğinde katılım bankaları, katılım sigorta şirketleri, katılım sermaye piyasaları, katılım fonları, faizsiz bireysel emeklilik fonları ve katılım sosyal finans sektöründeki gelişmeler ilgili veriler ışığında değerlendirilmiştir.

Bu raporda, 2023 yılı içinde İslam ekonomisi ekosisteminin finansal piyasalardaki büyüme performansı, faizsiz finansal ürünlerin getirileri ve finans dışındaki gelişmeler genel bir çerçevede ele alınmıştır. İlgili paydaşlar, bu rapor sayesinde İslam ekonomisi ve finansının ülkemizdeki durumu hakkında bilgi edinerek sektöre dair bir bakış açısı geliştirmiş olacaklardır.

Katılım Bankacılığı

2023 yılında 2'si dijital olmak üzere toplam 9 katılım bankası ülkemizde faaliyetlerini

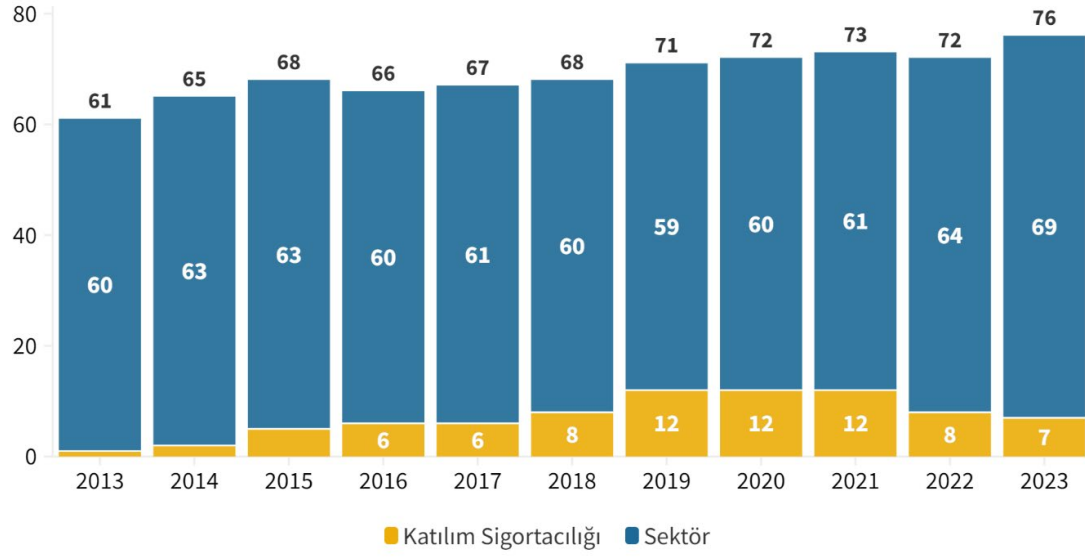
yürütmektedir.¹ 2023 yılı içerisinde katılım bankacılığı sektöründe birçok bilanço kaleminde ciddi büyümenin olduğu görülmüştür. 2023 yılında katılım bankalarının 2022 yılındaki 1.162 milyar TL'lik aktif büyüklüğü 2.040 milyar TL'ye yükselmiş ve sektördeki (23.550 milyar TL) payı %8,66'ya çıkmıştır. 2023 yılında toplanan fon hacmi ise 899 milyar TL'den 1.516 milyar TL'ye ulaşarak sektörden (14.851 milyar TL) aldığı pay %10,20 olmuştur. Katılım bankalarının 2023 yılındaki fon kullandırma hacmi ise 555 milyar TL'den 905 milyar TL'ye ulaşmış olup sektördeki (11.677 milyar TL) payı %7,7'ye çıkmıştır. Katılım bankalarının aktif büyüklüğünün ise sektördeki tüm zamanlardaki en yüksek orana ulaştığı görülmektedir.

Katılım Sigortacılığı

2023 yılında sektörde Katılım Sigortacılığı Yönetmeliği çerçevesinde katılım sigortacılığı yapan toplam 7 şirket bulunmaktadır. Önceki yıllarda yönetmelik çerçevesinde şirketlere pencere usulüne göre katılım sigortacılığı yapılması hususunda belirli bir süre verildiğinden katılım sigorta faaliyetlerini yürüten şirket sayısı toplam 12'ye yükselmiştir. Ancak bu sürenin dolması ile halihazırda katılım sigortacılığı faaliyetlerini yürüten toplam 7 şirket bulunmaktadır.

¹ TOM Katılım Bankası ve Dünya Katılım Bankası 2023 yılında henüz faaliyete geçmediği için ilgili veriler sadece 7 katılım bankasının verilerinden oluşmaktadır.

Türkiye Ekonomisinin Görünümü

Grafik 122. Sigorta Şirket Sayısı (Adet, 2013-2023)

Kaynak: Türkiye Sigortalar Birliği (TSB)

Tablo 30. Katılım Sigortacılığı (2013-2023)

	Katılım Sigortacılığı	Sektör
Tarih	Prim (TL)	Katılım Sigortacılığı Yıllık Reel Değişim (%)
2013	256.800.676	0
2014	383.722.042	49
2015	533.253.025	39
2016	1.045.611.280	96
2017	1.315.855.322	26
2018	2.231.560.711	70
2019	3.436.819.840	54
2020	4.267.313.631	24
2021	5.468.861.839	28
2022	12.054.231.297	120
2023	24.466.633.507	103

Kaynak: TSB

2023 yılında katılım sigortacılığı sektöründeki büyümenin önceki yıllarda olduğu gibi devam ettiği görülmüştür. 2022 yılındaki %120 büyüme rekorunun yaşandığı sektörde 2023 yılında da %103 büyüme ile 24.4 milyar TL'lik bir prim hacmi yakalanmıştır. Sigortacılık sektöründe ise 2022 yılında %123 büyüme hacmi, 2023 yılında %107 büyüme ile 485 milyar TL'ye ulaşmıştır. Katılım sigortacılığının sigortacılık sektöründen aldığı payın ise %5 civarında olduğu görülmektedir.

Katılım Endeksi

2023 yılı içerisinde BIST Katılım 30, BIST Katılım 50, BIST Katılım 100, BIST Katılım Tüm, BIST Katılım Sürdürülebilirlik, BIST Katılım Temettü Endeksi ve BIST Katılım 30 Eşit Ağırlıklı Getiri Endeksi katılım endeksleri içerisinde yer almaktadır. İlgili bu raporda daha kapsayıcı olduğu için sadece BIST Katılım 100 ve BIST Katılım Tüm Endekslerinin performanslarına yer verilmiştir. 31.12.2021 tarihinde 1.973 değere sahip olan BIST Katılım 100 Endeksi 31.12.2023 tarihinde 7.333 değerine ulaşmıştır. 2022 yıl sonunda 5.451 değerindeki endeks 2023 yılında %35'lik bir büyüme yakalamıştır. Endeksin 2023 yılı içerisinde 8.400 seviyelerine kadar yükseldiği görülmektedir. BIST 100 Endeksinin ise 2022 yıl sonundaki 5.509 değeri %36'lık bir artışı ile 7.470 değerine ulaşmıştır.

31.12.2021 tarihinde 1.853 değere sahip olan BIST Katılım Tüm Endeksinin 31.12.2022 tarihinde 5.267 değerine, 31.12.2023 tarihinde 7.556 değerine ulaştığı görülmektedir. 2022 yılına göre %43'lük bir büyümenin olduğu görülmüştür. Yine 2023 yılı içerisinde BIST Katılım Tüm Endeksinin 8.600 seviyelerine kadar yükseldiği dikkat çekmektedir. BIST Tüm Endeksinin ise 2022 yıl sonundaki 6.139 değeri %40'lık bir artışı ile 8.576 değerine ulaşmıştır.

Kira Sertifikaları (Sukuk)

Türkiye'de katılım bankaları tarafından 2010 yılındaki ilk sukuk ihracından bugüne değin sürekli artan bir hacmin olduğundan bahsetmek mümkündür. Ancak 2022-2023 arasında bu artışın azaldığı görülmektedir. 2021 yılında 96 milyar TL sukuk hacmine sahip olan katılım bankalarının 2022 yılında 83 milyar TL ve 2023 yılında 81 milyar TL sukuk ihraç ettikleri görülmüştür. Katılım bankalarının aksine T.C. Hazine ve Maliye Bakanlığı'nın sukuk ihraçlarında son iki yılda çok ciddi bir artışın olduğu dikkat çekmektedir. Hazine ve Maliye Bakanlığı'nın 2021 yılındaki 11 milyar TL sukuk hacmi, 2022 yılında 88 milyar TL ve 2023 yılında 120 milyar TL'ye yükselmiştir.

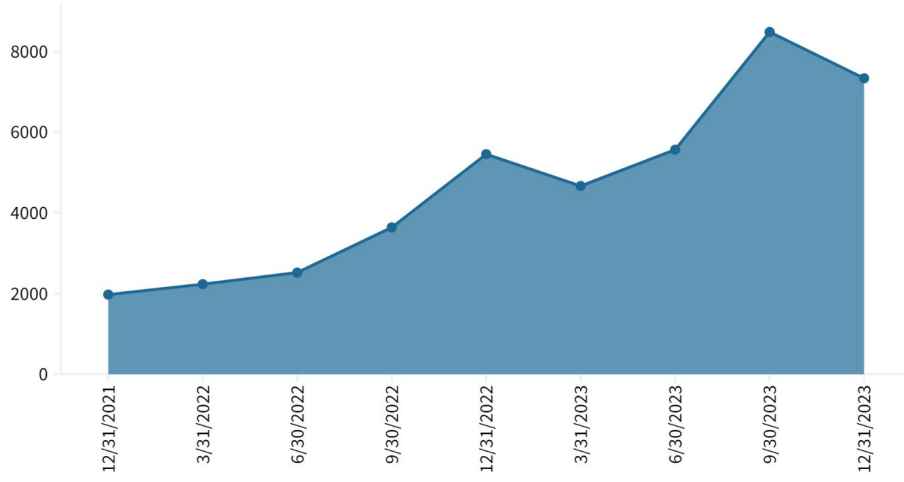
Katılım Portföy Fonları

Portföy yönetim şirketleri tarafından İslami prensiplere uygun bir şekilde oluşturulan katılım fonlarının 2023 yılındaki performanslarının 2022 yılına göre daha düşük olduğu görülmüştür. 2022 yılında %100'ün üzerinde yatırımcılara getiri sağlayan fonların aksine 2023 yılında en yüksek getiriyi %82 oran ile KT Portföy Altın Katılım Fonu sağlamıştır. Bu fonu %80 getiri oranı ile Global MD Portföy Katılım Fonu ve %78 getiri oranı ile Aktif Portföy Altın Katılım Fonu takip etmiştir.

Faizsiz Bireysel Emeklilik Fonları

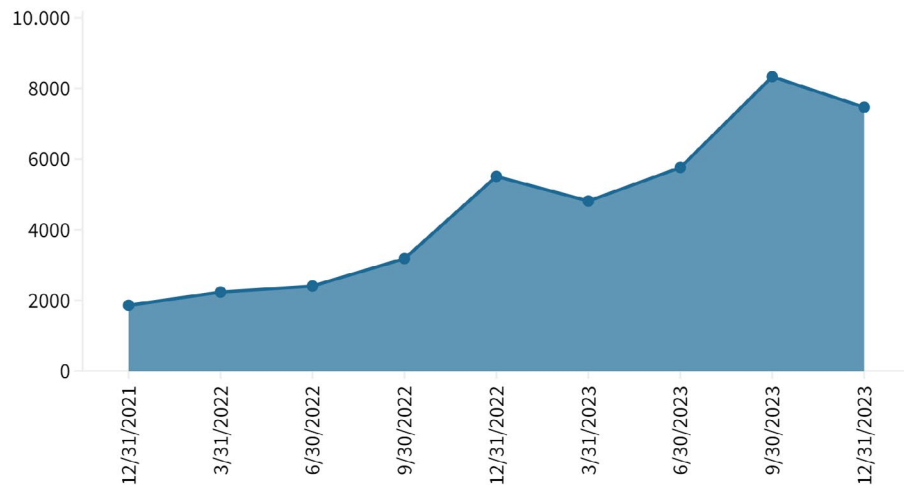
2023 yılında önceki yıllarda olduğu gibi toplam 7 faizsiz bireysel emeklilik fonu bulunmaktadır. Bu fonların 2023 yılındaki getirilerinde (devlet katkısı hariç) pozitif bir durum olduğu gözlemlenmiştir. 2023 yılında faizsiz bireysel emeklilik fonlarından (devlet katkısı hariç) en yüksek getiriyi %79 oran ile "Altın Katılım" fonu sağlamıştır. İkinci en yüksek getiriyi ise %49 oran ile "Değişken

Türkiye Ekonomisinin Görünümü

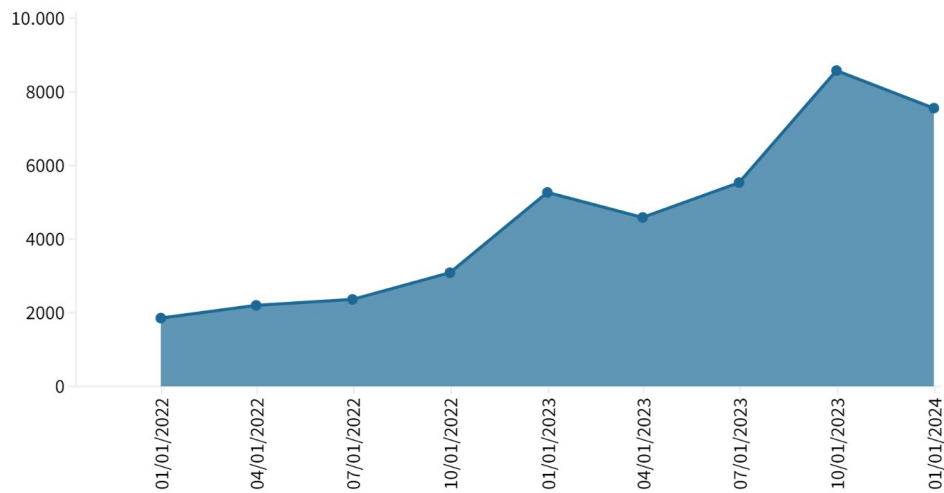
Grafik 123. BIST Katılım 100 Endeksi (2021-2023)

Kaynak: Investing.com verilerinden derlenmiştir.

Grafik 124. BIST 100 Endeksi (2022-2023)

Kaynak: Investing.com verilerinden derlenmiştir.

Grafik 125. BIST Katılım Tüm Endeksi (2021-2023)

Kaynak: Investing.com verilerinden derlenmiştir.

Katılım-Agresif” fonu sağlarken bu fonu %46 getiri oranı ile “Değişken Katılım-Atak/Dinamik/Büyüme” fonu izlemiştir. Diğer fonlardan “Başlangıç Katılım” fonu %35, “Standart Katılım OKS” fonu %25 ve “Standart Katılım BES” ile “Katkı Katılım” fonu %22 getiri sağlamıştır. 2023 yılında faizsiz bireysel emeklilik fon getirilerinde 2022 yılına göre kısmi bir düşüş yaşandığı görülmektedir.

Tasarrufa Dayalı Finansman

Türkiye’de tasarrufa dayalı finansman 1991 yılında Eminevim şirketi ile başlamıştır. Akabinde 1992 yılında Fuzulev ve 2016’da Birevim’in kurulması ile sektörde hareketlilik başlamıştır. 2018 yılında toplam 40 şirketin faaliyet gösterdiği sektördeki bu hızlı büyümenin 2021 yılında yasal zemininin oluşturulması ve Bankacılık Düzenleme ve Denetleme Kurumunun (BDDK) tedbirleri ile 2023 yılında toplam 6 şirket faaliyetlerini sürdürmektedir.

2023 yılında sektörün en büyüğü olan Eminevim 118 şubesi ile faaliyetlerini yürütmektedir. Bu şirketi 108 şube ile Fuzulev, 98 şube ile Birevim, 68 şube ile Katılmevim, 59 şube ile Sinpaş Yapı ve 4 şube ile İmece Yatırım takip etmektedir.

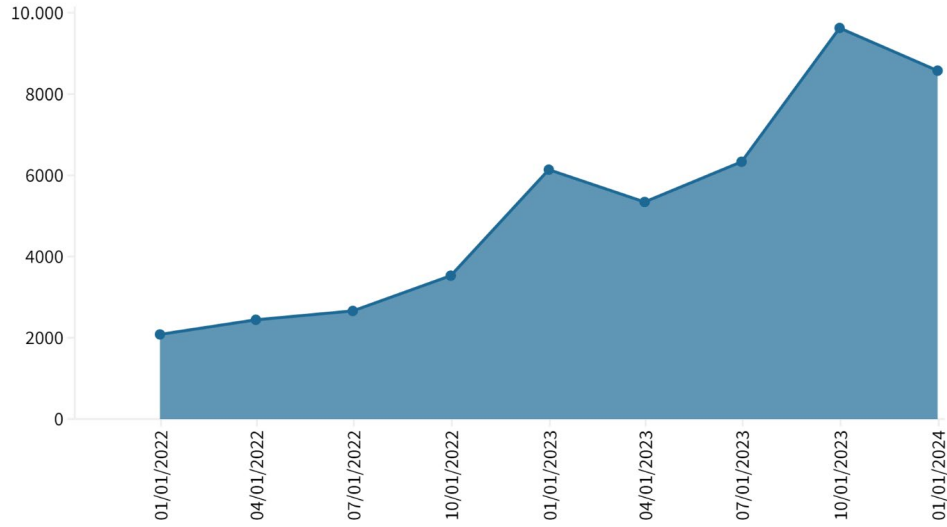
Eğitim, Araştırma Faaliyetleri ve Diğer Önemli Gelişmeler

2023 yılında İslam ekonomisi ve finansı alanında üniversiteler, sivil toplum kuruluşları ve diğer aktörler eğitim-öğretim faaliyetlerini sürdürmüşlerdir. Üniversitelerde mevcut İslam ekonomisi ve finansı çalışmalarının yanında yeni araştırma merkezleri ile lisansüstü düzeyde programların açılması hususunda ciddi çabalarının olduğu bilinmektedir. 2024 yılı ve sonrasında bu alanda farklı üniversitelerde yeni araştırma merkezleri ile lisansüstü

programların kuruluşlarının tamamlanması beklenilmektedir. 2023 yılı içerisinde Finans Ofisi Katılım Finans Daire Başkanlığı tarafından “Katılım Genç Gelişim” programının devam ettiği ve öğrencilere eğitimlerin verildiği bir yıl olduğu göze çarpmaktadır. Ayrıca 2023 yılında aşağıdaki gelişmeler yaşanmıştır.

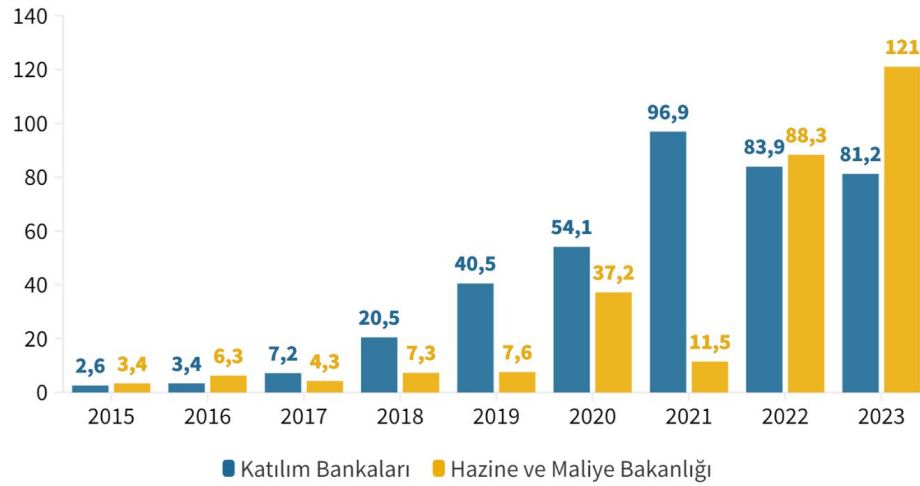
- 2023 yılında Katılım Finans Derneği kurulmuştur.
- Finans Ofisi tarafından ülkemizde katılım finansına dair olumlu algı ve farkındalık ile okuryazarlığın artırılması kapsamında TRT’nin mobil tabanlı bilgi yarışması oyunu olan “TRT Bil Bakalım” uygulamasına katılım finans soruları eklenmiştir.
- İktisat Yayınları tarafından İslam İktisadına yönelik yeni kitaplar neşredilmiştir.
- İslam iktisadı alanına yönelik süreli yayın yapan Turkish Journal of Islamic Economics (TUJISE), Uluslararası İslam Ekonomisi ve Finansı Araştırmaları Dergisi (IJISEF), İslam Ekonomisi ve Finansı Dergisi (İEFD), İslam Ekonomisi Dergisi (Journal of Islamic Economics, JIE) ve Karatay İslam İktisadı ve Finans Dergisi de alana yönelik akademik yayınlarına devam etmektedir.
- Karz-ı Hasen Vakfının faaliyetleri yoğun bir şekilde devam etmiştir. Vakıf, evlenmek isteyen gençlere faizsiz borç vermekte ve her geçen yıl borç verilen genç sayısında ve borç miktarında artışların olduğu görülmektedir.
- Katılım Finans Kefalet A.Ş., Hazine ve Maliye Bakanlığı, Türkiye Katılım Bankaları Birliği ve Katılım Bankaları ortaklığı ile kurulmuştur.
- Eximbank bünyesinde faizsiz bankacılık ürünleri çeşitliliği artmıştır.

Türkiye Ekonomisinin Görünümü

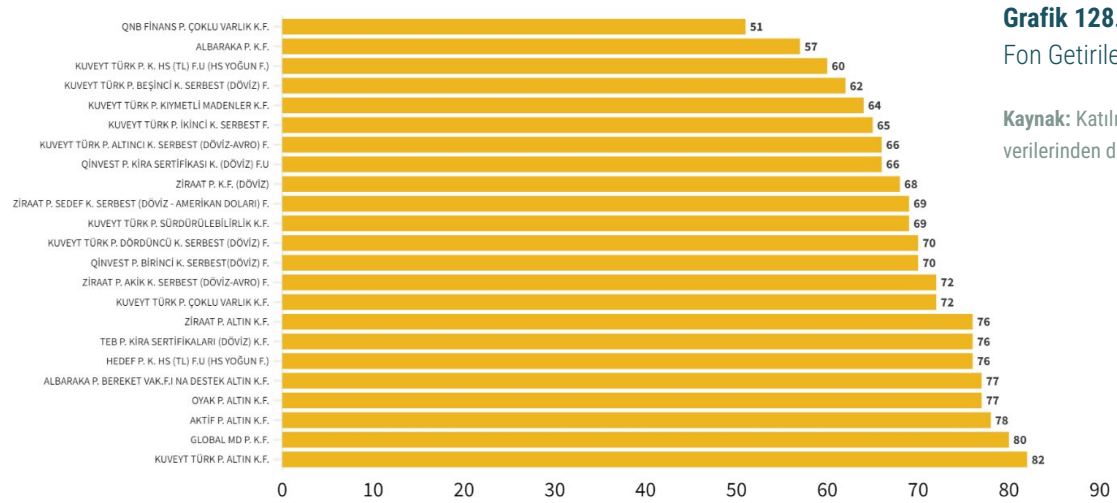
Grafik 126. BIST
Tüm Endeksi (2021-
2023)

Kaynak: Investing.com
verilerinden derlenmiştir.

Grafik 127. Sukuk
İhraç Hacimleri
(Milyon TL, 2015-
2023)

Kaynak: TKBB, Veri
Peteği

Grafik 128. Katılım
Fon Getirileri (% , 2023)

Kaynak: Katılım Emeklilik
verilerinden derlenmiştir.

Sonuç ve Değerlendirme

Son yıllarda dünya genelinde COVID-19 salgını, Rusya-Ukrayna savaşı, yüksek enflasyon, sıkılaştıran mali koşullar, büyümenin yavaşlaması ve ekonomik kırılganlıkların olduğu olumsuz bir dönemin yaşandığı görülmüştür. Dünyadaki bu olumsuz gelişmelere ilaveten Türkiye’de 2023 yılı, ilk döneminde gerçekleşen birçok ilde maddi hasarlara yol açan Kahramanmaraş Depremi ve seçimlerin gölgesinde geçmiştir. Ayrıca, yüksek enflasyon oranlarına bağlı olarak para politikalarında sıkılaşma eğilimleri görülmüş ve bu dönemde faiz artırımları uygulanmıştır. Tüm bu olumsuzluklara rağmen finansal piyasalarda dalgalanmalar, takipteki kredilerde artışlar, kârlılıklarda düşüşler ve diğer verilerde önemli aksaklıkların olmadığı göze çarpmıştır. İslam ekonomisi ve finans alanında ise önceki yıllarda olduğu gibi büyümenin sürdüğü ve önemli gelişmelerin yaşandığı görülmüştür.

Ekosistemin en büyük payını oluşturan katılım bankaları 2023 yılı içerisinde birçok bilanço kaleminde büyümüştür. 2023 Kasım ayı itibarıyla katılım bankalarının aktif büyüklüğünün 1.947 milyar TL, toplanan fon hacminin 1.426 milyar TL ve kullandırılan fon hacminin 872 milyar TL olduğu görülmüştür. Bu dönemde katılım bankaları aktif büyüklük olarak bankacılık sektöründeki en yüksek paya ulaşmıştır. 2023 yılı içerisinde katılım sigortacılığı sektörünün de geçen yıllarda olduğu gibi büyümesini sürdürdüğü dikkat çekmektedir. Sektör 2023 yılında %103 büyüme ile 24.4 milyar TL’lik bir prim hacmi yakalanmıştır.

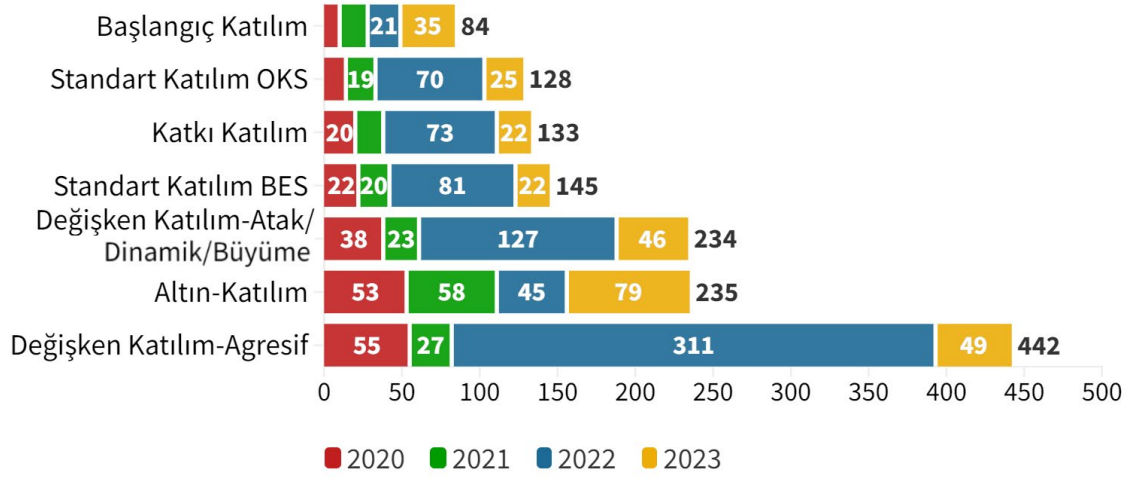
İslam ekonomisi ekosistemini oluşturan katılım endekslerinin, katılım fonlarının ve faizsiz bireysel emeklilik fonlarının 2023 yılındaki büyüme performansları ve getirileri de tatmin edici olmuştur. BIST Katılım 100 endeksi 2023 yılında önceki yıla göre %35’lik

bir büyüme ile 7.333 değerine ulaşmıştır. BIST Katılım Tüm Endeksi ise 2023 yılında önceki yıla göre %43’lük bir büyüme ile 7.556 değerine ulaşmıştır. Katılım fonlarında en yüksek getiriyi %82 oran ile KT Portföy Altın Katılım Fonu, %80 getiri oranı ile Global MD Portföy Katılım Fonu ve %78 getiri oranı ile Aktif Portföy Altın Katılım Fonu sağlamıştır. Faizsiz bireysel emeklilik fonlarında ise en yüksek getirileri (devlet katkısı hariç) sağlayan fonlar %79 oran ile “Altın Katılım” fonu, %49 oran ile “Değişken Katılım-Agresif” fonu ve %46 getiri oranı ile “Değişken Katılım-Atak/Dinamik/Büyüme” olmuştur.

2023 yılında sukuk ihraçlarında Hazine ve Maliye Bakanlığının ihraç etmiş olduğu sukuk hacimlerinde ciddi bir büyüme dikkat çekmektedir. 2022 yılında 88 milyar ihraç edilen sukuk hacmi 2023 yılında 120 milyar TL’ye yükselmiştir. Katılım bankaları ise 2022 yılında 83 milyar ve 2023 yılında 81 milyar TL sukuk ihraç etmişlerdir. Yine ekosistem içerisinde yer alan tasarruf finansman şirketlerinin 2023 yılında şubeleşme ve büyüme performanslarını arttırdığı bir dönem olmuştur.

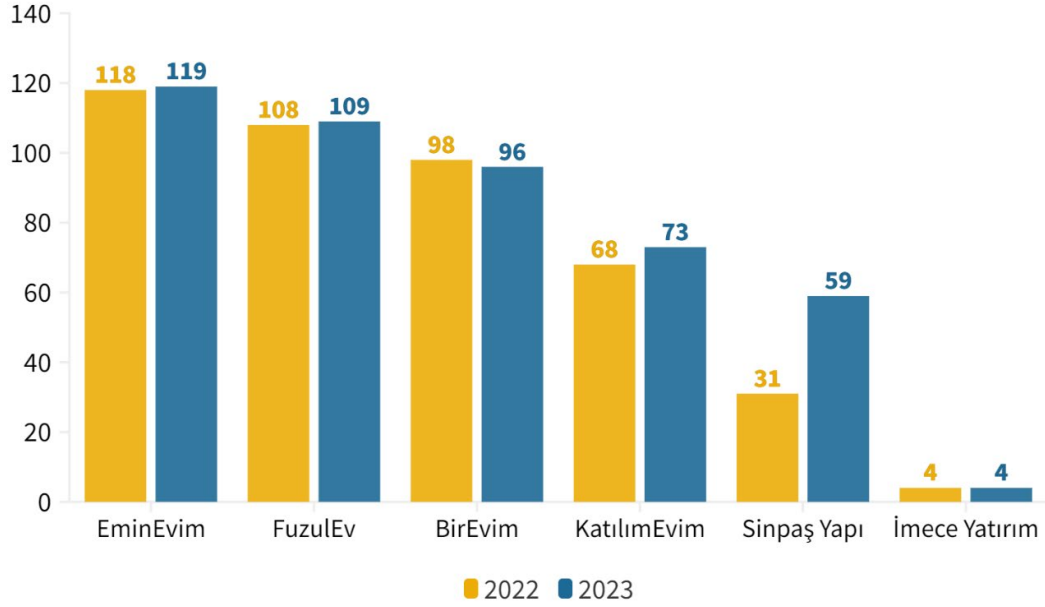
Sonuç olarak, İslam ekonomisi ve finans sektörünün 2023 yılındaki faaliyetlerinin tatmin edici bir büyüme performansı gösterdiği söylenebilir. Sektörün daha iyi noktalara gelebilmesi için kamu otoritesinden diğer paydaşlara kadar tüm kesimin çabalarını sürdürmesi elzemdir. Sektörün sadece konjktürel değil, aynı zamanda kalıcı bir büyüme sağlanması için çaba sarf edilmesi gerekmektedir. Özellikle Mayıs 2023 seçimleri sonrasında değişen ekonomi yönetimi ile TCMB tarafından uygulanan yüksek faiz politikasının İslami finans enstrümanlarının ön plana çıkması hususunda önemli bir fırsat olarak değerlendirilmesi gerekmektedir.

Türkiye Ekonomisinin Görünümü

Grafik 129. Faizsiz BES Getiri Oranları (% , 2020-2023)

Kaynak: Emeklilik Gözetim Merkezi, BES İstatistikleri

Grafik 130. Tasarruf Finansman Şirketleri Şube Sayıları (2022-2023)

Kaynak: BDDK

Kaynakça

- 5018 Sayılı Kamu Mali Yönetimi ve Kontrol Kanunu. 8 Mart 2024 tarihinde <https://www.tcmb.gov.tr/wps/wcm/connect/047b019f-850a-4233-9f51-3b4a944fb2a4/DUY2023-31.pdf?MOD=AJPERES&CACHEID=ROO-TWORKSPACE-047b019f-850a-4233-9f51-3b4a944fb2a4-oEfRxa> adresinden erişildi.
- Akinci, D. A., Matousek, R., Radić, N., & Stewart, C. (2013). Monetary policy and the banking sector in Turkey. *Journal of International Financial Markets, Institutions and Money*, 27, 269-285. <https://doi.org/10.1016/j.intfin.2013.03.004>
- Ali, S. A., Mahmud, S. F., Yulek, M. A. ve Akosman, F. F. (2024). Capital flows volatility and systemic risk in emerging markets: A case of Türkiye. *The Singapore Economic Review*.
- Anadolu Ajansı. (2024, 14 Mart). 2023'te en çok satılan otomotiv markaları belli oldu. <https://www.aa.com.tr/ekonomi/2023te-en-cok-satilan-otomotiv-markalari-belli-oldu/3102269> adresinden erişildi.
- Anggitawati, D. ve Ekaputra, I. A. (2020). Foreign portfolio investment flows and exchange rate: Evidence in Indonesia. *Emerging Markets Finance and Trade*, 56(2), 260-274.
- Arslan, S., ve Çiçek, M. (2017). Yabancı portföy yatırımları ile döviz kuru ilişkisi: Türkiye'de yabancı sermayenin vergilendirilmesi. *Uluslararası Yönetim İktisat ve İşletme Dergisi*, 13(13), 292-299.
- Aydoğan, B., ve Vardar, G. (2021). Portfolio flows–exchange rate volatility: Is there a puzzling relationship?. *Journal of Economic and Administrative Sciences*, 37(4), 611-642.
- Bankacılık Düzenleme ve Denetleme Kurumu. (2024). Veriler. Retrieved February 15-20, 2024. <https://www.bddk.org.tr/BultenAylık/tr/Home/Gelismis> adresinden erişildi.
- Bloomberght (2024). 1 Mart 2024 tarihinde <https://www.bloomberght.com/bakan-simsek-ten-ihracatci-ya-kur-mesaji-2346363> adresinden erişildi.
- Bloomberght (2024). 1 Mart 2024 tarihinde <https://www.bloomberght.com/bakan-simsek-ten-ihracatci-ya-kur-mesaji-2346363> adresinden erişildi.
- BM. (2024). *Sürdürülebilir kalkınma için küresel amaçlar*. <https://www.kureselamaclar.org/> adresinden erişildi.
- BP Energy Economics. (2023). *Energy outlook 2023*. 14 Mart 2024 tarihinde <https://www.bp.com/en/global/corporate/energy-economics.html> adresinden erişildi.
- Cumhurbaşkanı Kararı. İthalatta İlave Gümrük Vergisi Uygulamasına İlişkin Kararda Değişiklik Yapılmasına Dair Karar (2023). <https://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2023/03/20230303-18.pdf> adresinden erişildi.
- Demiralp, S. (2021). *Pandeminin Türkiye'ye maliyeti GSYH'nın yüzde 6'sı ile 12'si arasında*. <https://www.politik-yol.com/pandeminin-turkiye-maliyeti-gsyhnin-yuzde-6si-ile-12si-arasinda/> adresinden erişildi.
- Durdak, A. (2024). *Otomotiv üretimi 2023'te 1,5 milyona dayandı*. 14 Mart 2024 tarihinde <https://www.aa.com.tr/tr/ekonomi/otomotiv-uretimi-2023te-1-5-milyona-dayandi/3108370> adresinden erişildi.
- Eğilmez, M. (2020). *Rezervleri hesaplama rehberi*. 8 Mart 2024 tarihinde <https://www.mahfiegilmez.com/2020/07/rezervleri-hesaplama-rehberi.html> adresinden erişildi.

- Eğilmez, M. (2012). 1 Mart 2024 tarihinde <https://www.mahfiegilmez.com/2012/03/kapasite-kullanm-nedir-nasl-olculur-ne.html> adresinden erişildi.
- Emeklilik Gözetim Merkezi. *BES istatistikleri*. egm.org.tr/bilgi-merkezi/istatistikler/ adresinden erişildi.
- Endeksa. *Kira fiyatları istatistikleri*. <https://www.endeksa.com/tr/analiz/turkiye/endeks/kiralik/konut> adresinden erişildi.
- Erce, H. (2024, 4 Ocak). *Otomotiv distribütörleri ve mobilite derneği basın bülteni*.
- Eroglu, İ., ve Yeter, F. (2023). Time-varying causality between money supply growth and inflation: new evidence from Turkey. *Applied Economics Letters*, 30(21), 3094-3098.
- Food and Agriculture Organization of the United Nations (FAO). *Gıda ve fiyat endeks verileri*. <https://www.fao.org/statistics/en> adresinden erişildi.
- Hizmet İhracatçıları Birliği. (2024). *Hizmet ihracatı verileri*. <https://hib.org.tr/tr/anasayfa/> adresinden erişildi.
- HMB. (2023). *Aylık bütçe gerçekleştirmeleri raporu*. <https://www.hmb.gov.tr/bumko-aylik-butce-gercekleme-raporlari> adresinden erişildi.
- HMB. (2023). *Muhasebat Genel Müdürlüğü İstatistikleri*. <https://hmb.gov.tr/muhasebat-genel-mudurlugu-istatistikleri> adresinden erişildi.
- HMB. (2023). *Kamu borç yönetim raporu*. https://ms.hmb.gov.tr/uploads/2024/01/2023-KBYR-TRK_V9.pdf adresinden erişildi.
- Altaş, S. (2021). "Neden limited şirket tercih ediliyor?". *Ekonomim Gazetesi*. <https://www.ekonomim.com/ko-se-yazisi/neden-limited-sirket-tercih-ediliyor/623917> adresinden erişildi.
- IMF. *2023 World economic outlook*. October 2023.
- Investing (t.y). 1 Mart 2024 tarihinde <https://tr.investing.com/economic-calendar/turkish-industrial-production-618> adresinden erişildi.
- International Energy Agency (2023). "Türkiye'de Mesken ve Sanayi Elektrik Kullanım Fiyatlarının Yıllara Göre Seyri (\$/kWh, 1978-2022)." IEA Online Data Service. (<https://www.iea.org/data-and-statistics/data-product/world-energy-statistics>)
- İstanbul Ticaret Odası (2023). Ücretliler geçinme indeksi. 12 Mart tarihinde <https://bilgibankasi.ito.org.tr/tr/istatistik-verileri/istanbul-ucretler-gecinme/genel-indeks-in-degisim-oranlari/yillik-ortalama-degisim?year=95> adresinden erişildi.
- İŞKUR. (t.y). İşbaşı Eğitim Programları. <https://www.iskur.gov.tr/is-arayan/aktif-igucu-programlari/isbasi-egitim-programlari> adresinden erişildi.
- Katılım Emeklilik. (t.y). *Fon Getiri Karşılaştırma*. <https://www.katilimemeklilik.com.tr/urunler/birikim/bireysel-emeklilik/fonlar/fon-performans-araclari/fon-getiri-karsilastirma> adresinden erişildi.
- Mishkin, F. S. (2019). *The economics of money, banking, and financial markets* (12th ed.). Pearson.
- Merkezi Kayıt Kuruluşu. (2023). *Veri Analiz Platformu*. <https://www.vap.org.tr/> adresinden erişildi.
- Otomotiv Distribütörleri ve Mobilite Derneği. (2023, Aralık). *Makroekonomik değerlendirme*. https://www.odmd.org.tr/web_2837_1/neuralnetwork.aspx?type=26 adresinden erişildi.
- SBB. (2023a). *Orta vadeli program 2024-2026*. Ankara.
- SBB. (2023a). *Orta vadeli program 2024-2026*. Ankara.
- SBB. (2023a). *Orta vadeli program 2024-2026*. Ankara.
- SBB. (2023b). *On ikinci kalkınma planı (2024-2028)*. Ankara.

- SBB. (2023b). *On ikinci kalkınma planı (2024-2028)*. Ankara.
- SBB. (2024). *2023 yılı aralık ayı ödemeler dengesi verileri açıklandı*. 13 Şubat 2024 tarihinde <https://www.sbb.gov.tr/2023-yili-aralik-ayi-odemeler-dengesi-verileri-aciklandi/> adresinden erişildi.
- Sosyal Sigortalar ve Genel Sağlık Sigortası Kanunu ile 375 sayılı Kanun Hükmünde Kararnamede Değişiklik Yapılmasına Dair Kanun.
- Startups Watch. (2023). *Turkish startup ecosystem year in review report*.
- Strateji ve Bütçe Başkanlığı. (2023). *Kahramanmaraş ve Hatay depremleri raporu 2023*. chrome-extension://efaidnbmninnibpcjpcglclefindmkaj/<https://www.sbb.gov.tr/wp-content/uploads/2023/03/2023-Kahramanmaraş-ve-Hatay-Depremleri-Raporu.pdf> adresinden erişildi.
- T.C. Tarım ve Orman Bakanlığı. İstatistikler. <https://www.tarimorman.gov.tr/> adresinden erişildi.
- TCMB. (2023). *Elektronik veri dağıtım sistemi*. <https://evds2.tcmb.gov.tr/> adresinden erişildi.
- TCMB. (2023a). *Para Politikası Kurulu Kararı. 2023-22*. 8 Mart 2024 tarihinde <https://www.tcmb.gov.tr/wps/wcm/connect/83f2fde3-95e0-4ec2-9000-054e71d333e7/DUY2023-22.pdf?MOD=AJPERES&CACHEID=ROOTWORKSPACE-83f2fde3-95e0-4ec2-9000-054e71d333e7-ozyMJUu> adresinden erişildi.
- TCMB. (2023b). *Para Politikası Kurulu Kararı. 2023-25*. 8 Mart 2024 tarihinde <https://www.tcmb.gov.tr/wps/wcm/connect/d18cb8e9-11d1-4b3a-a3e7-9eff9cef7bcd/DUY2023-25.pdf?MOD=AJPERES&CACHEID=ROOTWORKSPACE-d18cb8e9-11d1-4b3a-a3e7-9eff9cef7bcd-oB0ZeLO> adresinden erişildi.
- TCMB. (2023c). *Para Politikası Kurulu Kararı. 2023-32*. 8 Mart 2024 tarihinde <https://www.tcmb.gov.tr/wps/wcm/connect/fb9b0787-6d06-463c-bd26-3ecc20c0ef77/DUY2023-32.pdf?MOD=AJPERES&CACHEID=ROOTWORKSPACE-fb9b0787-6d06-463c-bd26-3ecc20c0ef77-oEDcTZW> adresinden erişildi.
- TCMB. (2023ç). *Para Politikası Kurulu Kararı. 2023-35*. 8 Mart 2024 tarihinde <https://www.tcmb.gov.tr/wps/wcm/connect/2915160f-b280-4a84-b97b-86513b95a45c/DUY2023-35.pdf?MOD=AJPERES&CACHEID=ROOTWORKSPACE-2915160f-b280-4a84-b97b-86513b95a45c-oGTppbg> adresinden erişildi.
- TCMB. (2023d). *Para Politikası Kurulu Kararı. 2023-39*. 8 Mart 2024 tarihinde <https://www.tcmb.gov.tr/wps/wcm/connect/57e805ae-b499-4bf4-a5b3-6cff0d5aadf5/DUY2023-39.pdf?MOD=AJPERES&CACHEID=ROOTWORKSPACE-57e805ae-b499-4bf4-a5b3-6cff0d5aadf5-oJHF2cT> adresinden erişildi.
- TCMB. (2023e). *Para Politikası Kurulu. 2023-45*. 8 Mart 2024 tarihinde <https://www.tcmb.gov.tr/wps/wcm/connect/e64f7a22-6dbf-462a-a510-d57fb5530812/DUY2023-45.pdf?MOD=AJPERES&CACHEID=ROOTWORKSPACE-e64f7a22-6dbf-462a-a510-d57fb5530812-oLXRzbf> adresinden erişildi.
- TCMB. (2023f). *Para Politikası Kurulu Kararı. 2023-51*. 8 Mart 2024 tarihinde <https://www.tcmb.gov.tr/wps/wcm/connect/893a6e89-0fe9-4916-b4dc-fb7476bf732f/DUY2023-51.pdf?MOD=AJPERES&CACHEID=ROOTWORKSPACE-893a6e89-0fe9-4916-b4dc-fb7476bf732f-oOc24cb> adresinden erişildi.
- TCMB. (2023g). *2024 Para Politikası*. 8 Mart 2024 tarihinde <https://www.tcmb.gov.tr/wps/wcm/connect/2f2339a6-da56-4203-9b6d-2e54ec2e0f9d/2024Parapolitikasi.pdf?MOD=AJPERES> adresinden erişildi.
- TCMB. (2023h). *Kur Korumalı Hesaplara İlişkin Basın Duyurusu. 2023-31*. 8 Mart 2024 tarihinde <https://www.tcmb.gov.tr/wps/wcm/connect/047b019f-850a-4233-9f51-3b4a944fb2a4/DUY2023-31.pdf?MOD=AJPERES&CACHEID=ROOTWORKSPACE-047b019f-850a-4233-9f51-3b4a944fb2a4-oEfRxa> adresinden erişildi.
- TCMB. (2023i). *İhracat ve Döviz Kazandırıcı Hizmetler Reeskont Kredilerine İlişkin Basın Duyurusu. 8. 47-2023* Mart 2024 tarihinde <https://www.tcmb.gov.tr/wps/wcm/connect/e2e82f69-c1fd-4451-96e0-6cd5a7e-b9ca6/DUY2023-47.pdf?MOD=AJPERES&CACHEID=ROOTWORKSPACE-e2e82f69-c1fd-4451-96e0-6cd5a7e-b9ca6-oLXSnHQ> adresinden erişildi.

- T.C. Merkez Bankası. (2024). *Elektronik veri dağıtım sistemi*. Retrieved February 20-25, 2024, <https://evds2.tcmb.gov.tr/index.php?/evds/serieMarket> adresinden erişildi.
- TCMB. (2024). *Enflasyon Raporu. 2024-I*. 8 Mart 2024 tarihinde https://www.tcmb.gov.tr/wps/wcm/connect/d1d133fa-694e-4a92-8aaa-3e592786d04b/enf_2024-I_tam.pdf?MOD=AJPERES&CACHEID=ROO-TWORKSPACE-d1d133fa-694e-4a92-8aaa-3e592786d04b-oT6KBfV adresinden erişildi.
- TCMB. (2024). *TCMB-Ödemeler Dengesi İstatistikleri*. <https://www.tcmb.gov.tr/wps/wcm/connect/TR/TCMB+TR/Main+Menu/Istatistikler/Odemeler+Dengesi+ve+Ilgili+Istatistikler/Odemeler+Dengesi+Istatistikleri/> adresinden erişildi.
- TKBB. (2023). *Sukuk İhraç Hacimleri*. <https://veripetegi.tkbb.org.tr/> adresinden erişildi.
- Tradingeconomics (t.y). 1 Mart 2024 tarihinde <https://tradingeconomics.com/analytics/pricing.aspx?source=ecchart> adresinden erişildi.
- Tradingeconomics (t.y). 1 Mart 2024 tarihinde <https://tradingeconomics.com/analytics/pricing.aspx?source=ecchart> adresinden erişildi.
- Tradingview. (2024). *Dolar Endeksi ve Dolar-Türk Lirası Paritesi*. <https://tr.tradingview.com/> adresinden erişildi.
- TÜİK. (2022). Girişimcilik ve iş demografisi istatistikleri. https://data.tuik.gov.tr/Search/Search?text=giri%*-9Fimcilik%20ve&dil=1 adresinden erişildi.
- TÜİK (2023). Bitkisel üretim istatistikleri. Aralık 2023. <https://data.tuik.gov.tr/Kategori/GetKategori?p=tarim-111&dil=1> adresinden erişildi.
- TÜİK. (2023). *Dış ticaret istatistikleri*. <https://data.tuik.gov.tr/Kategori/GetKategori?p=dis-ticaret-104&dil=1> adresinden erişildi.
- TÜİK. (2023). İnşaat ev konut istatistikleri. <https://data.tuik.gov.tr/Kategori/GetKategori?p=insa-ve-konut-116&dil=1> adresinden erişildi.
- TÜİK. İstatistikler. <https://www.tuik.gov.tr/> adresinden erişildi.
- TÜİK. (2023). İstihdam istatistikleri. <https://data.tuik.gov.tr/Kategori/GetKategori?p=istihdam-issizlik-ve-uc-ret-108&dil=1> adresinden erişildi.
- TÜİK. (2023). İşgücü istatistikleri. <https://data.tuik.gov.tr/Kategori/GetKategori?p=istihdam-issizlik-ve-uc-ret-108&dil=1> adresinden erişildi.
- TÜİK. (2023). *Tarım istatistikleri*. <https://data.tuik.gov.tr/Kategori/GetKategori?p=tarim-111&dil=1> adresinden erişildi.
- TÜİK. (2023). *Ulusal hesaplar ve büyüme istatistikleri*. <https://data.tuik.gov.tr/Kategori/GetKategori?p=ulusal-hesaplar-113&dil=1> adresinden erişildi.
- TÜİK. (2024, Ocak 31). *Turizm istatistikleri, 2023*. <https://data.tuik.gov.tr/Bulten/Index?p=Turizm-Istatistikleri-IV.-Ceyrek-Ekim---Aralik,-2023-53661> adresinden erişildi.
- TÜİK. (2024). TÜİK veri portalı. <https://data.tuik.gov.tr/> adresinden erişildi.
- TÜİK (2024a). Sanayi üretim endeksi. Aralık 2023. <https://data.tuik.gov.tr/Kategori/GetKategori?p=sanayi-114&dil=1> adresinden erişildi.
- TÜİK (2024b). Dönemsel gayrisafi yurt içi hasıla, IV. Çeyrek: Ekim-Aralık ve yıllık, 2023.
- TÜİK. (2024c). Ekonomik Faaliyetler ve Hanehalklarının Nihai Enerji Kullanımı. <https://data.tuik.gov.tr/Bulten/Index?p=Enerji-Hesaplari-2021-49751> adresinden erişildi.
- Türkiye Cumhuriyet Merkez Bankası. (2023). *1 hafta repo*. 10 Mart tarihinde <https://www.tcmb.gov.tr/wps/wcm/connect/TR/TCMB+TR/Main+Menu/Temel+Faaliyetler/Para+Politikasi/Merkez+Bankasi+Faiz+Oranlari/1+Hafta+Repo> adresinden erişildi.

- Türkiye Cumhuriyet Merkez Bankası. (2023). *Elektronik veri dağıtım sistemi, fiyat endeksleri*. 9 Mart tarihinde <https://evds2.tcmb.gov.tr/index.php?/evds/serieMarket> adresinden erişildi.
- Türkiye Cumhuriyet Merkez Bankası. (2024). *Enflasyon raporu 2024-I*. 10 Mart tarihinde <https://www.tcmb.gov.tr/wps/wcm/connect/tr/tcmb+tr/main+menu/yayinlar/raporlar/enflasyon+raporu/> adresinden erişildi.
- Türkiye Cumhuriyet Merkez Bankası. *Elektronik veri dağıtım sistemi (TCMB, EVDS), sanayi üretim endeksi ve sanayi (GSYH)*. <https://evds2.tcmb.gov.tr/index.php?/evds/dashboard/5498> adresinden erişildi.
- Türkiye Cumhuriyet Merkez Bankası. *Elektronik veri dağıtım sistemi (TCMB, EVDS), kapasite kullanım oranı*. <https://www.tcmb.gov.tr/wps/wcm/connect/31605103-36da-4ec5-a5c3-b59ef38bf022/KKO-RaporTablo-Int+.pdf?MOD=AJPERES&CACHEID=ROOTWORKSPACE-31605103-36da-4ec5-a5c3-b59ef38bf022-nsUJWxl> adresinden erişildi.
- Türkiye Cumhuriyeti Cumhurbaşkanlığı Strateji ve Bütçe Başkanlığı. (2023, Mart). *2023 Kahramanmaraş ve Hatay depremleri raporu*.
- Türkiye Cumhuriyeti Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı. (a) (t.y). 1 Mart 2024 tarihinde <https://www.sanayi.gov.tr/istatistikler/yatirim-istatistikleri/mi0803011615> adresinden erişildi.
- Türkiye Cumhuriyeti Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı (a) (t.y). 1 Mart 2024 tarihinde <https://www.sanayi.gov.tr/istatistikler/yatirim-istatistikleri/mi0803011615> adresinden erişildi.
- Türkiye Cumhuriyeti Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı (b) (t.y). 1 Mart 2024 tarihinde <https://www.sanayi.gov.tr/istatistikler/istatistiki-bilgiler/mi0203011502> adresinden erişildi.
- Türkiye Cumhuriyeti Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı (b) (t.y). 1 Mart 2024 tarihinde <https://www.sanayi.gov.tr/istatistikler/istatistiki-bilgiler/mi0203011502> adresinden erişildi.
- Türkiye İstatistik Kurumu (2023). *Merkezi dağıtım sistemi, tüketici fiyat endeksi*. 7 Mart 2024 tarihinde <https://biruni.tuik.gov.tr/medas/> adresinden erişildi.
- Türkiye İstatistik Kurumu (2023). *Tüketici fiyat endeksi, aralık 2023*. 8 Mart 2024 tarihinde <https://data.tuik.gov.tr/Bulten/Index?p=Tuketici-Fiyat-Endeksi-Aralik-2023-49657> adresinden erişildi.
- Türkiye İstatistik Kurumu (2023). *Yurt içi üretici fiyat endeksi, aralık 2023*. 10 Mart 2024 tarihinde <https://data.tuik.gov.tr/Bulten/Index?p=Yurt-Ici-Uretici-Fiyat-Endeksi-Aralik-2023-49406> adresinden erişildi.
- TÜSİAD. (2024). *2024 Türkiye ekonomisi, ekonomik araştırmalar bölümü*. İstanbul.
- Uludağ İhracatçı Birlikleri Genel Sekreterliği. (2024). *Otomotivden 2023 Yılında 35 Milyar Dolar İle Tüm Zamanların İhracat Rekoru*. 14 Mart 2024 tarihinde <https://uib.org.tr/tr/otomotivden-2023-yilinda-35-milyar-dolar-ile-tum-zamanlarin-ihracat-rekoru> adresinden erişildi.
- Uzun, A., Kaşka, R. M., Boztaş, A. ve Çoruk, A. S. (2024). *2023 Yılı otomotiv sektör raporu*. 14 Mart 2024 tarihinde <http://bilgi-bankasi/2023-yili-otomotiv-sektor-raporu> adresinden erişildi.
- WB. (2023). *Poverty is back to pre-COVID levels globally, but not for low-income countries*. <https://blogs.worldbank.org/en/opendata/poverty-back-pre-covid-levels-globally-not-low-income-countries#:~:text=Glo-bal%20poverty%20trend%2C%202010%2D2023&text=Lower%2Dmiddle%2Dincome%20countries%20experienced,modestly%20between%202022%20and%202023>.
- World Economic Forum. (2024). *The Global Risk Report*. https://www3.weforum.org/docs/WEF_The_Global_Risks_Report_2024.pdf adresinden erişildi.
- Ticaret Bakanlığı. (2023). *Şirket Bilgileri. Mersis Verileri*. <https://ticaret.gov.tr/istatistikler/bakanlik-istatistikleri/ic-ticaret-ve-tuketici-istatistikleri/sirket-bilgileri> adresinden erişildi.
- Worldometer. (2023). *Nüfus oranları*. <https://www.worldometers.info/> adresinden erişildi.

Yazarlar

Ömer Faruk Tekdoğan

Editör

Lisans eğitimini İstanbul Üniversitesi İşletme Bölümü, yüksek lisans eğitimini North Carolina State University İktisat Bölümünde tamamladıktan sonra, 2019'da İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü İslam İktisadı ve Finansı Anabilim Dalında doktora çalışmalarını tamamlamıştır. 2016-2017 yıllarında İktisadi İşbirliği ve Gelişme Teşkilatında (OECD) Kalkınma İşbirliği Direktörlüğünde altyapıyı geliştirme, özel sektörü geliştirme, yatırım ortamını iyileştirme amacıyla yapılan kalkınma yardımlarına dair çalışmalarda bulunmuştur. 2022 yılına kadar Hazine Müsteşarlığı ve Hazine ve Maliye Bakanlığı'nda farklı birim ve pozisyonlarda çalışmış olup 2022 yılından bu yana Ankara Sosyal Bilimler Üniversitesi İslam Ekonomisi ve Finansı Bölümünde öğretim üyesidir.

Fikri Kaplan

Lisans öğrenimini Matematik alanında tamamladı. Yüksek lisans eğitimi sırasında Fibonacci Dizilerinin çatallanması üzerine çalıştı. Yüksek Lisans Öğrenimi sırasında matematiksel finans alanında çalışmalar yapmaya başladı. İstanbul Sabahattin Zaim Üniversitesinde İslam Ekonomisi ve Uluslararası Finans Anabilim dalında "Altyapı Proje Finansmanlarında Risk Paylaşımı" başlıklı tezi ile Doktora derecesi aldı. Halen Türk Hava Kurumu Üniversitesinde akademik çalışmalarına devam etmektedir.

Memduh Ünal

1981 yılında Ankara'da doğmuştur. Lisans eğitimini 2004 yılında Hacettepe Üniversitesi İktisat bölümünde tamamlamış ardından 2011 yılında Cornell Üniversitesi Kamu Yönetimi bölümünde yüksek lisans derecesini Phi-Alpha-Alfa onur ödülüyle almıştır. Hâlen Ankara Yıldırım Beyazıt Üniversitesi Sosyal Politika bölümünde doktora çalışmalarına devam etmektedir. 2004 yılında Uzman Yardımcısı olarak başladığı Devlet Planlama Teşkilatında ve sonrasında Kalkınma Bakanlığında ulusal hesaplar ve ödemeler dengesi alanlarında çalışmıştır. 2015-2021 yılları arasında Ekonomik İşbirliği Teşkilatında Tarım, Sanayi ve Turizm Direktörlüğü ve Ekonomi Müşavirliği görevlerinde bulunmuştur. Şu anda Cumhurbaşkanlığı Strateji ve Bütçe Başkanlığında düzenleyici etki analizlerini denetleme biriminde uzman olarak görev yapmaktadır.

Tarık Eraslan

2004 yılında Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi İktisat bölümünden mezun oldu. Devlet Planlama Teşkilatı, Kalkınma Bakanlığı ve CB Strateji ve Bütçe Başkanlığı gibi çeşitli kamu kuruluşlarında görev yaptı. 2008 yılında ODTÜ Avrupa Çalışmaları bölümünden yüksek lisans, 2014 yılında North Carolina State Üniversitesi İktisat bölümü yüksek lisans ve 2022 yılında da Yıldırım Beyazıt Üniversitesi Sosyal Politika bölümünden doktora derecesi ile mezun oldu. İşgücü piyasası, çalışma hayatı ve kamu personel rejimi konularında çalışmalarını sürdürmektedir.

Ali Can Yenice

Lisans eğitimini Sakarya Üniversitesi iktisat bölümünde yüksek onur derecesiyle tamamlamıştır. Daha sonra çeşitli araştırma merkezleri ve sivil toplum kuruluşlarında görev yapmış ve 2017 yılında Sakarya Üniversitesi İslam Ekonomisi ve Finansı alanında araştırma görevliliğine atanmıştır. 2022 yılında misafir araştırmacı olarak Malezya'daki INCEIF Üniversitesinde TÜBİTAK desteğiyle yürüttüğü araştırmalar kapsamında doktora tezini kaleme almıştır. İslam iktisadı ve finansı alanında tercüme eseri, makaleleri ve projeleri bulunan Yenice, hâlihazırda Sakarya Üniversitesinde Dr. Öğretim Üyesi olarak çalışmaktadır.

Halil İbrahim Azal

T.C. Hazine ve Maliye Bakanlığında Hazine Uzmanı olarak çalışmaktadır.

Emrullah Aydın

Marmara Üniversitesi Maliye bölümünden 2015 yılında mezun olmuştur. Aynı üniversitede Mali İktisat bilim dalında, cari işlemler açığı ve yenilenebilir enerji konusu üzerine yazdığı teze yüksek lisansını tamamlamıştır. 2019 yılında İstanbul Üniversitesi Maliye Anabilim dalında başladığı doktora eğitimine devam etmektedir. 2017 yılından bu yana İstanbul Arel Üniversitesinde araştırma görevlisi olarak çalışmaktadır. Devlet borçları, devlet bütçesi ve maliye politikası alanlarında akademik çalışmalarını sürdürmektedir.

Fatih Furkan Akosman

Lisans eğitimini İhsan Doğramacı Bilkent Üniversitesi İktisat bölümünde 2016 yılında tamamlamıştır. 2016-2018 yılları arasında aynı üniversitede asistanlık yapmıştır. Yüksek lisans derecesini ise 2019 yılında Milli Eğitim Bakanlığı YLSY bursu ile gittiği Edinburgh Üniversitesinden almıştır. Yüksek lisans sonrası bir süreliğine Elektrik Üretim Anonim Şirketi ve Enerji ve Tabii Kaynaklar Bakanlığında Nükleer Tesis Yatırımlarının Finansal Analizi üzerine çalışmıştır. 2020 yılında doktora öğrenimine başladığı Ankara Sosyal Bilimler Üniversitesi Ekonomi bölümünde Araştırma Görevlisi olarak çalışmaktadır. Temel araştırma alanları parasal iktisat, sistem dinamikleri ile makroekonomik modelleme ve enerji ekonomisidir.

Önder Özgür

Anadolu Üniversitesi İngilizce İktisat bölümünden 2010 yılında mezun olmuştur. Yüksek lisans ve doktora eğitimini Ankara Yıldırım Beyazıt Üniversitesi İktisat Ana Bilim Dalında tamamlamıştır. 2022 yılında Doçent ünvanı almıştır. 2015 yılından beri Ankara Yıldırım Beyazıt Üniversitesi İktisat bölümünde görev yapmaktadır. Uygulamalı makroekonomi, para politikası ve enflasyon konularında akademik çalışmalar yapmaktadır.

Ali Polat

İstanbul Üniversitesi SBF Maliye bölümünde lisans eğitimini, Marmara Üniversitesi Bankacılık ve Sigortacılık Enstitüsünde yüksek lisansını ve doktorasını tamamladı. Fa- isal Finans Kurumu A.Ş., Family Finans Kurumu A.Ş. ve Türkiye Finans Kurumu A.Ş.'de Dış İşlemler ve Uluslararası Bankacılık konularında değişik görevlerde bulundu. 2009 yılında Kral Suud Üniversitesi, İşletme Fakültesinde Yardımcı Doçent olarak çalışmaya başladı. Bankacılık ve finans konularında lisans ve lisansüstü seviyesinde dersler verdi, akademik araştırmalarda bulundu. Ulusal ve uluslararası dergilerde yayınlanmış makaleleri ve telif kitapları bulunmaktadır. Hâlihazırda Ankara Yıldırım Beyazıt Üniversitesi, SBF İktisat bölümünde çalışmaktadır.

Şükrü Çağrı Çelik

2016 yılında Hacettepe Üniversitesi Maliye bölümünden mezun olmuştur. Çelik, Kuveyt Türk Katılım Bankasında 2014-2015 yılları arasında "Bankada Kampüs Personeli" olarak staj yapmıştır. 2016-2017 eğitim-öğretim döneminde altı ay İslam İktisadı Araştırma Merkezi (İKAM)'da asistanlık/sekreteryalık yapmıştır. 2017 yılında Manisa Celal Bayar Üniversitesi İİBF Maliye Bölümünde Araştırma Görevlisi olarak çalışmaya başlamıştır. 2020 yılında Manisa Celal Bayar Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsünde "2008 Küresel Finansal Kriz Sonrası Seçili Ülkelerdeki Maliye Politikalarının Dönüşümünün Değerlendirilmesi" isimli teziyle yüksek lisansını tamamlamıştır. Aynı üniversitede doktora çalışmalarını sürdürmektedir. İslam İktisadı, Kamu Maliyesi ve Maliye Politikası alanlarında çalışmalar yapmaktadır.

Yunus Emre Aydınbaş

Maliye ve sosyoloji lisans eğitiminin ardından iktisat ve din sosyolojisi alanlarında yüksek lisans eğitimi tamamlamıştır. Bankacılık sektörü ve özel sektörde muhtelif görevler üstlenmiştir. "Ekonomik, Sosyal ve Hukuki Boyutlarıyla Türkiye'de Zekât Analizi" başlıklı araştırmayla doktorasını tamamlayan Yunus Emre Aydınbaş akademik araştırmalarına devam etmektedir. Okumaları İslami iktisat metodolojisi, İslami iktisat düşüncesi, İslami ekonomide mali yapı ve vergi sistemi, ahlâk ve iktisat, politik ekonomi konuları etrafında yoğunlaşmaktadır.

Burak Çıkıryel

Ankara Sosyal Bilimler Üniversitesi İslam Ekonomisi ve Finansı Anabilim Dalında Doktor Öğretim Üyesi olarak görev yapmaktadır. Uludağ Üniversitesi İktisat bölümünden 2013 yılında mezun olmuş ve yüksek Lisans eğitimi 2017 yılında Malezya'nın Kuala Lumpur kentinde bulunan International Center for Education in Islamic Finance (INCEIF)'te İslami Finans alanında tamamlamıştır. 2023 yılında Sakarya Üniversitesi İslam Ekonomisi ve Finansı Anabilim Dalında doktorasını tamamlayan Burak Çıkıryel, "Journal of Islamic Economics" dergisinin yardımcı editörüdür. İslam ekonomisi alanı altında makroekonomik politikalar, bankacılık ve finans konuları dahil olmak üzere ilgi duyduğu alanlarda çok sayıda akademik proje ve yayın hayata geçirmiş ve ilgili alanlarda konferansların düzenlenmesine katkı sağlamıştır. Sivil toplum kuruluşlarında aktif olarak çeşitli görevler üstlenmekte, projeler yönetmekte ve topluma fayda sağlayacak etkinliklerde bulunmak için çaba göstermektedir.

İbrahim Arı

İstanbul Medeniyet Üniversitesi Bilgisayar Mühendisliği bölümünde öğretim üyesi olarak görev yapmaktadır. Lisans ve Yüksek Lisans derecelerini sırasıyla 2006 ve 2010 yıllarında Yıldız Teknik Üniversitesi Fizik bölümünden aldı. İkinci yüksek lisans derecesini 2013 yılında İstanbul Şehir Üniversitesi Endüstri ve Sistem Mühendisliğinden aldı. 2019 yılında Katar Hamad Bin Khalifa Üniversitesinde enerji finansmanı alanında yaptığı çalışmalar ile Sürdürülebilir Enerji alanında doktora derecesini aldı ve ardından üç yıl boyunca aynı üniversitede Sürdürülebilir Kalkınma bölümünde doktora sonrası araştırmacı olarak görev yaptı. Dr. Arı, 2006-2010 yılları arasında özel sektörde yazılım geliştiricisi olarak, 2013-2015 yılları arasında Kuveyt Türk Katılım Bankasında İş Analisti olarak çalıştı. 20'den fazla bilimsel makale yayınladı. Araştırma alanları karar destek sistemleri, hesaplamalı ekonomi, finansal modelleme ve sosyoekonomik simülasyonlardır.

Salih Ülev

2011 yılında Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi İşletme bölümünden, Yüksek lisansını, 2016 yılında Sakarya Üniversitesi İslam Ekonomisi ve Finansı anabilim dalında "Borsa İstanbul Katılım Endeksinin Piyasa Faiz Oranları ile İlişkisi ve Performansının Analizi" başlıklı teziyle tamamladı. 2020 yılında ise Sakarya Üniversitesi İlahiyat Fakültesinde ikinci lisansını tamamladı. 2021 yılında aynı anabilim dalında "İslami Mikrofinans Programlarının Etkinliği: İksar Karz-ı Hasen Örneği" başlıklı tez çalışmasıyla doktorasını tamamladı. 2014-2021 yılları Sakarya Üniversitesi İslam Ekonomisi ve Finansı Uygulama ve Araştırma Merkezinde araştırma görevlisi olarak çalıştı. Halen Sakarya Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi, İslam iktisadi ve finans bölümünde Doçent olarak görev yapmaktadır.

Harun Türker Kara

Ankara Medipol Üniversitesi Yönetim Bilişim Sistemleri bölümünde öğretim elemanı olarak çalışmakta olup aynı zamanda İktisadi, İdari ve Sosyal Bilimler Fakültesinde Dekan Yardımcısıdır. 2023 yılı Eylül ayında Ankara Medipol Üniversitesinde çalışmaya başlamadan önce TÜBİTAK, TCMB ve TENMAK gibi kamu kurumlarında uzman yardımcısı, uzman ve yönetici olarak çalışmış çeşitli bakanlıklarda danışmanlık görevinde bulunmuştur. Marmara Üniversitesi İngilizce İktisat bölümünde lisans, Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesinde Yönetim Bilimleri alanında Yüksek Lisans, Ankara Yıldırım Beyazıt Üniversitesinde ise Finans ve Bankacılık alanında Doktora öğrenimi tamamlamıştır. Finansal yönetim, döngüsel ekonomi, reel sektörün ve bankacılık sektörünün yönetim yapısı ile veri analizi çalışma alanlarıdır.

Gökhan Alpen

Gökhan Alpen, Gazi Üniversitesi Ekonometri bölümünden lisans derecesini almıştır. Yüksek Lisans eğitimini Frankfurt ve Londra'da bitirmesinin ardından Doktorasını İstanbul Üniversitesinde tamamlamıştır. Türkiye'de Albaraka Türk, Türkiye Finans ve Emlak Katılım bankalarında yönetici pozisyonunda görev alan Alpen, Çakmakçı Kıymetli Madenler firmasında Genel Müdür Yardımcılığı yapmıştır. Nar Fon'un kurucu ortağı ve Genel Müdürü olarak çalışma hayatını sürdürmektedir. Ülkemizdeki girişimcilik ekosisteminin ve alternatif finansman süreçlerin gelişmesi adına faaliyetlerini sürdürmektedir. Evli ve 3 çocuk babasıdır.

Muhammed Hadin Öner

2007 yılında İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesinden mezun oldu. 2009 yılında İstanbul Ticaret Üniversitesi Uluslararası Bankacılık ve Finans alanında yüksek lisansını tamamladı. 2021 yılında İstanbul Sabahattin Zaim Üniversitesinde İslam Ekonomisi ve Uluslararası Finans bölümünde doktorasını tamamlayan Öner, finans, İslami finans ve İslami sermaye piyasaları alanında çalışmalar yapmaktadır. Bankacılık sektörünün birçok departmanında farklı pozisyonlarda 10 yılı aşkın süre çalışan Öner, 2018 yılından beri Aksaray Üniversitesinde Öğretim Üyesi olarak görev yapmaktadır.

Alan İzleme Raporları

İLKE İlim Kültür Eğitim Vakfı olarak kurulduğumuz günden bu yana toplumu tanımayı, anlamayı, toplumun ihtiyaçlarından haberdar olarak iş üretmeyi ve problemlere yönelik çözüm odaklı çalışmalar yapmayı kendimize şiar edindik.

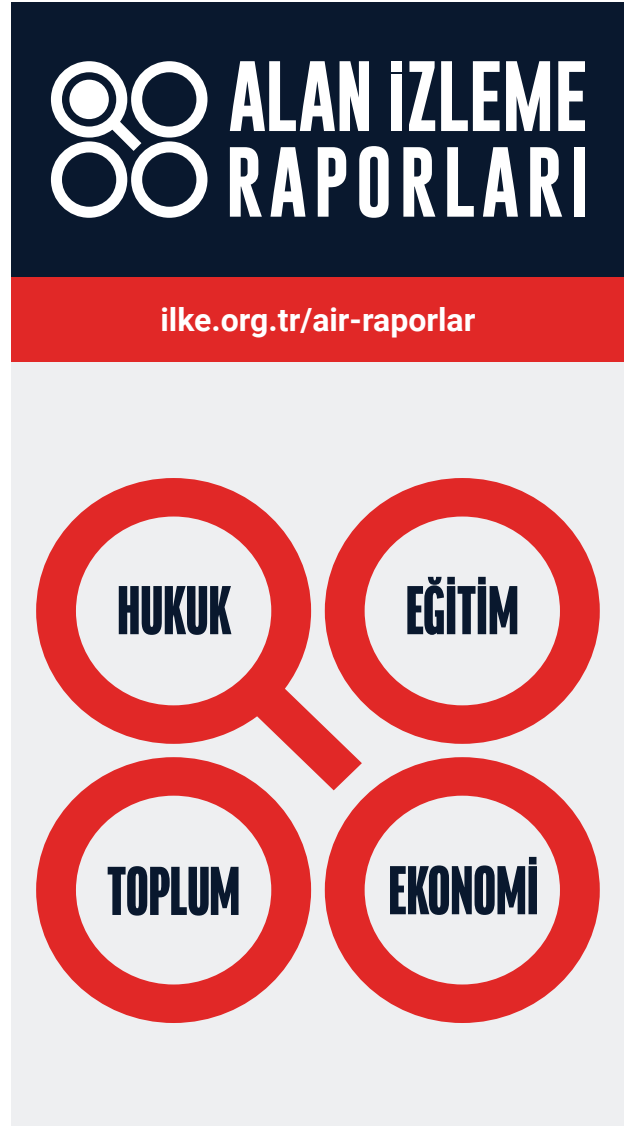
Biz de bugün ve gelecek için stratejik öneme sahip iktisat, eğitim, hukuk ve toplum alanlarında araştırmalar yapıyor, bilgi ve birikim oluşturup yol gösterici olmaya çalışıyoruz.

Bu alanlarda sistematik bilgi ve veriye dayalı raporlamalar yaparak hem geçmişin muhasebesini yapmayı hem de gelecek için tasavvur ve yöntem oluşturmayı amaçlıyoruz.

Alan İzleme Raporları, İLKE İlim Kültür Eğitim Vakfı tarafından iktisat, eğitim, hukuk ve sivil toplum alanlarında belirli bir dönem boyunca öne çıkan olayları zengin görsel içeriklerle kronolojik şekilde aktaran, uzman görüşleri ve farklı bakış açılarını içinde barındıran raporlardır.

Yıllık olarak yayınlanan İLKE Vakfı Alan İzleme Raporları İktisat, Eğitim, Hukuk ve Sivil Toplum alanlarında güncel verileri ve çalışmaları analiz edip derleyerek kullanılabilir bilgiye dönüştürmeyi önceliyoruz.

Toplumun genelini ilgilendiren bu dört alan gelecekte de belirleyici öneme sahip olacaktır. Bu alanlarda yıllar içinde oldukça geniş veriler oluşmuştur. Bu veriler çeşitli açılardan akademik olarak ele alınıp incelenmekte

ve uygulayıcılar tarafından sürekli izlenmektedir. Çıkarılacak yasalarda, yapılacak planlamalarda, düzenlenecek yeni sistemlerde bu verilerin yararlanılabilir bilgiye dönüştürülmesi oldukça önemlidir. Bundan hareketle düşünce kuruluşları, bilgi üreten kuruluşlar ve sivil alan bu verilerin kullanım ihtiyacını karşılama konusunda bağımsız bir şekilde görev almalıdır. İLKE Vakfı tam bu noktada sivil toplumda veriye dayalı gerçekçi bilgi üretmeyi ve karar alıcılara yol göstermeyi dikkate alıyor.

Ayrıca İLKE Vakfının yoğunlaştığı bu alanlarla ilgili son yıllarda ciddi çalışmalar olmasına rağmen ortaya çıkan veriyi, bilgiye ve vizyona

dönüştürecek bir sınıflandırma ve yorumlama sorunu devam etmektedir.

Bu bağlamda Alan İzleme Raporları kapsamında yıllık olarak iktisat, eğitim, hukuk ve sivil toplum alanlarında yaşanan önemli gelişmeleri, veriler ve vakalar ekseninde derleyerek sorunları ve gidişatı ortaya koyuyor ve çözümler üretiyoruz.

Bu alanlarda aynı zamanda kendimize mahsus göstergeler ve takip sistematığı oluşturuyoruz. Diğer bir deyişle Alan İzleme Raporları çerçevesinde bu stratejik dört alanda geçmişe yönelik bir muhasebe yapıp geleceğe yönelik strateji üretmeyi amaçlıyoruz.

İktisat İzleme Raporları

İktisat İzleme Raporu 2023

TÜRKİYE EKONOMİSİNİN GÖRÜNÜMÜ

2023 yılı, Türkiye ekonomisi açısından birçok yönden belirleyici olmuştur. Jeopolitik gerginlikler, küresel tedarik zincirlerinde yaşanan kesintiler ve sürekli yükselen enflasyon oranları gibi karmaşık dinamikler altında Türkiye'nin ekonomik yapısal dönüşümü ve büyüme çabaları ele alınmıştır. İktisat, finans ve politika alanlarında akademisyenler uzmanlaşmış ve sektör profesyonelleri tarafından hazırlanan bu rapor, Türkiye ekonomisinin mevcut durumunu, karşılaştığı zorlukları ve gelecek fırsatlarını analitik bir çerçevede sunmaktadır. Bu çalışma, makroekonomik göstergeler, sektörel analizler ve politika önerileri içererek Türkiye'nin ulusal ve uluslararası ekonomik senaryolarda nasıl pozisyon alması gerektiği üzerine stratejik önerilerde bulunmaktadır. Rapor, ayrıca Türkiye'nin ekonomik büyümesine ivme kazandıran faktörleri ve bu süreçte karşılaşılan engelleri detaylı bir şekilde ele almakta, ekonomi yönetiminin politika tercihlerini ve bu tercihlerin sosyoekonomik etkilerini irdelenmektedir.

Özellikle işgücü piyasası, enflasyon dinamikleri, kamu maliyesi ve dış ekonomik ilişkiler gibi konulara odaklanılarak, Türkiye ekonomisinin kısa ve orta vadeli makroekonomik trendleri değerlendirilmekte ve bu trendlerin global ekonomik çevreyle etkileşimleri analiz edilmektedir. Raporda, Türkiye ekonomisinin kapsamlı bir değerlendirmesini yapmakta ve bu süreçte karşılaşılan zorluklarla birlikte, uygulanabilecek politika önerilerini de içermektedir. Türkiye'nin geleceğine yön verecek bilgiler içeren bu rapor, akademisyenler, politika yapıcılar, ekonomistler ve stratejik karar vericiler için değerli bir kaynak niteliğindedir.

